

Psih. Dr. Maria Dorina Pașca Preot Dr. Teofil Tia

PSIHOLOGIE PASTORALĂ (II)
„Logosul” terapeutic
- Cuvântul ca identitate psiho-pastorală -

Psih. Dr. Maria Dorina Pașca Preot Dr. Teofil Tia

PSIHOLOGIE PASTORALĂ (II)

**„Logosul” terapeutic
- Cuvântul ca identitate psiho-pastorală -**

Logosul terapeutic

- Cuvântul ca identitate psihopastorală -
(Cuprins)

Prefață: Măiestrie... în a folosi cuvântul

I. La început de... “cuvânt”. Psiho-identitatea și potențialul comunicativ privilegiat al cuvântului. Reflecții de ontologia imanentă a cuvântului

1. Perceperea și identitatea cuvântului.
Perspective multifactoriale (etimologic, filologic, filosofic, psihologic, teologic)
2. Cuvântul, „atlet” privilegiat al comunicării, exponent al limbajului;
3. Valoarea și potențialul de „vehicul” de cunoaștere al cuvântului. Creativitatea.
„Conduita” cuvântului: mușenia, înțelepciunea, agresivitatea
4. „Putința” și „neputința” cuvântului: tipologii ale viețuirii (ciclul vieții, stilul de viață, deznădejdea și necredința);
5. Puterile nebănuite ale cuvântului: invitația spre virtute
 - a. „Cel ce dă viață” – forța sacramentală a cuvântului;
 - b. „Cel ce ucide” – suprimarea energiei psihice; ”*Ura este iarna inimii*” (V. Hugo);
 - c. Cuvântul „cheie” – invitația la schimbarea vieții;
6. Consilierea pastorală și arta cuvântării psihologice
 - a. Lucrarea „prin cuvânt”;

- b. Vocația selecției inteligente;
 - c. Arta îmbrăcării realului prin cuvânt;
 - d. Spațiul interior de receptare a cuvântului;
 - e. „Timpul mântuirii” și urgența înnoirii vieții;
 - f. Cuvântul care „zidește” versus cuvântul care „se irosește”;
 - g. Înțelepciunea comunicării „pe înțeles”;
 - h. Autoritatea în comunitate a emițătorului;
 - i. Rațiunile credibilității într-o epocă a crizei de motivație;
7. Terapia pastorală prin cuvânt: terapia narativă și grafoterapia

II. Cuvântul care salvează/mântuiește. Potențialul psihoterapeutic al cuvântului în intervențiile pastorale vizând depășirea crizelor existențiale

1. Psihologia crizelor existențiale; alinarea prin cuvânt în momentele de disperare;
 - a. Dimensiunea „biografică” a crizelor;
 - b. Criza – „condiție” (a omului căzut) înaintea lui Dumnezeu;
 - c. Elemente perturbatoare ale echilibrului psihic: trauma psihică, mutațiile majore din viață, eșecurile, conflictele, solicitările prelungite;
2. Clasificarea evenimentelor cu potențial psiho-patogen, specifice unei societăți industrializate occidentalizate;
 - a. Scara gravității diferitelor situații biografice;
 - b. „Psihologia civilizațiilor”. Factori de condiționare socio-culturală;

- c. Lumea postmodernă – spațiu al schimbărilor de mare magnitudine. Factori morbigenetici;

III. Cuvântul care fortifică, corectează și „îndulcește” amărăciunea. Terapia pastorală a „evenimentelor” cu potențial psiho-patogen

1. Crizele biografice;
 - a. Primul an de viață: încredere/suspiciune;
 - b. Anii 2-3 ai vieții: autonomie (rușine/dubiu);
 - c. Anii 4-5: inițiativă, vinovăție;
 - d. Anii 8-12: implicare, inferioritate;
 - e. Anii 13-18: identitate, rol social;
 - f. Anii 19-25: intimitate, izolare;
 - g. Anii 26-40: capacitate generativă, stagnare;
 - h. Îmbătrânirea și moartea: repere de maximă sensibilitate;
2. Copilăria și psihogeneza crizelor; crizele copilăriei, prelungiri ale crizelor părinților?
3. Educația religioasă patogenă versus educația hristică autentică. Nevroza eclesiogenă;
4. Etapele doliului și psihoterapia duhovnicească a compătimirii „duioase”. Intervențiile cu afecțiune și „profesionalism”
5. Etapele „combustiei interioare” în momentele funebre:
 - a. Faza refuzului;
 - b. Explozia sentimentelor negative (și revolta);
 - c. Separarea de cel „plecat”;
 - d. Regăsirea de sine;
 - e. Un nou raport cu sine și cu lumea;

IV. Cuvântul care vindecă și reconciliază.

Pastorală și psihanaliză – un dialog în devenire. Perspective diaconico-terapeutice.

1. Lucrarea duhovnicească și diaconia/slujirea – „embleme” ale Bisericii
2. Panorama teoriilor psihanalitice în viziunea lui Ludwig Pongratz
 - a. Subiectul reprimării – Teoria personalității
 - b. Obiectul reprimării – Teoria impulsurilor;
 - c. Timpul reprimării – Psihologia dezvoltării
 - d. Locul reprimării - Teoria inconștientului
 - e. Cultura ca factor de reprimare – Teoria socială
 - f. Consecințele reprimării – Teoria nevrozei
 - g. Depășirea reprimării – Teoria psihanalitică
2. Noțiuni de antropologie psihanalitică.

„Dogme” freudiene

 - a. Omul subiect, iar nu obiect;
 - b. Curaj tragic, iar nu resemnare;
 - c. „Adevăr”, iar nu „religie” în viziunea lui Freud;

V. Cuvântul care înnoiește. Contribuția psihanalizei la o pastorală diaconico-terapeutică în viziunea lui Isidor Baumgartner

1. „Repulsia” tradițională a teologiei față de psihanaliză;
 - a. Diagnosticarea religiozității patogene;
 - b. Critica unei educații religioase represive;
 - c. Adevărata „imagine” a lui Dumnezeu; falsele imagini ale lui Dumnezeu din subconștientul uman;

2. Un concept de pionierat: „Pastorală psihanalitică”.
 - a. Limite și performanțe în receptarea psihanalizei în Teologie
 - b. Practicarea psihanalizei astăzi în mediul eclesial;
 - c. Tehnicile psihanalizei aplicabile în practica pastorală;
 - d. Paradoxuri ale psihoterapiei psihanalitice.

VI. „Cuvântul” care (te) descoperă. Ignorarea „inconștientului” în Teologie. Eugen Drewermann și obiectivul „cunoașterii de sine”

1. Cunoașterea de sine, traseu psihospiritual
2. „Subsolul” propriei identități și „construcția” de sine
3. „Conținutul” inconștientului. Aisbergul imprevizibil
4. „Legile” inconștientului. „Mecanisme” de funcționare
5. Formarea inconștientului. Geneza unui „colos discret”
6. Indiferența tradițională a teologiei în raport cu inconștientul
7. Derapajul intelectualist al Teologiei Occidentale
8. Neglijarea emoționalului și dezorientarea existențială contemporană. Omul contemporan: un nevrotic promotor al unei etici a precarului
9. Psihoterapia și pastorală. Un divorț toxic
10. Drewermann și „doctrina” angoasei paralizante

11. „Războiul” Bisericii cu inconștientul, în viziunea lui Drewermann. Obiectivul „suprimării”
12. Critici aduse de E. Drewermann Bisericii occidentale
13. Influența lui C. G. Jung asupra reflecției teologice a lui E. Drewermann
14. Conflictul teologie-psihiologie în opera lui Drewermann

**VII. Cuvântul care convertește. „Vederea lui Dumnezeu” din perspectivă psihologică.
Repere interconfesionale**

1. Un concept teologic insuficient clarificat: „întâlnirea cu Dumnezeu”. Convertiri șocante, „revelații” contradictorii, stări de conștiință noi, lepădări de credință
2. Geneza credinței și a necredinței; „*Să-l vezi pe Dumnezeu și să continui să trăiești...*”. Se contrazice Dumnezeu?
3. Arealul semantic al termenului de „convertire”. Indiciile unei convertiri reale;
4. Ontologia experienței mistice, din perspectivă psihologică
5. Cincizecimea perpetuă și pentecostalismul contemporan;
6. „Întâlnirea cu Dumnezeu” ca experiență a Duhului Sfânt. „Botezul cu Duhul Sfânt”. Mărturii
7. „Vederea lui Dumnezeu” la Sf. Simeon Noul Teolog. Imnurile iubirii dumnezeiești în interpretarea Părintelui Dumitru Stăniloae

Postfață: Orizontul comun al credinței și al psihologiei. Cuvântul care „iluminează”

Bibliografie

Prefață: Măiestria de a folosi cuvântul...

„*La început a fost cuvântul...*” – este expresia arhicunoscută cu care începe Evanghelia Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan (1,1) din Sfânta Scriptură. Ființa umană (re)găsește cuvântul și-l recunoaște drept primordial existenței sale telurice. În universul teologic, *Mântuitorul Hristos Însuși este Logosul, „Cuvântul” prin excelență, dătătorul de viață, de înțelepciune, de energie terapeutică.* Cuvântul are o mare putere analitică, de expresie și de comunicare a energiei harului; mai mult, el este o forță prin care se poate dirija realitatea, se poate remodela destinul uman, se poate corecta comportamentul, se poate sfinți viața oamenilor, se poate vindeca trecutul și optimiza viitorul.

A porni pe drumul... cuvântului reprezintă cu adevărat o „aventură” intelectual-emoțională care declanșează atitudini, comportamente și luări de poziții psiho-duhovnicești. A “cunoaște” cuvântul este sinonim cu a percepe lumina, cu a face primii pași pe drumul credinței, dar și cu a recunoaște virtuți și legi tainice care guvernează ființa umană și periplul ei pământesc. A încadra cuvântul în aria cognoscibilă a psihologiei și a consilierii pastorale reprezintă o recunoaștere a *forței și a relevanței lucrării prin cuvânt*, specifică atâtor profesioniști și atâtor demersuri de relaționare inter-umană. Ce poate fi cuvântul? Îl

putem recunoaște drept *piatra de fundament a cunoașterii umane, identitatea “instrument” în lumea cercetării*, despărțind și ordonând lumile interioare ale minții (clarificând și nuanțând „știutele de neștiute, înțelesurile de neînțelesuri, cuvântătoarele de necuvântătoare” etc.).

Prezenta carte se adresează studenților și masteranzilor în Teologie (cu precădere celor de la Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba-Iulia unde există studii masterale cu specializare în „consiliere”), care au nevoie să se familiarizeze cu câteva noțiuni de psihologie, cu precădere cu cele cu care interacționează inevitabil în activitatea pastorală (prezentă sau de perspectivă). Ambele volume nu au pretenția unei originalități „ferme”; forța lor stă în identitatea lor aparte, aceea de manual practic pentru teologi, care adună la un loc perspective, însumează și sintetizează noțiuni necesare celui care acționează în domeniul consilierii pastorale.

Lucrarea de „îngrijire a sufletului” reclamă astăzi, din ce în ce mai mult, competențe în psihologie. Se pare chiar că din ce în ce mai mult și în lumea contemporană românească *psihologia își asumă o sarcină care revenea în trecut exclusiv teologiei și pastoralei Bisericii: aceea de a vindeca rănille interioare*. În trecut, Biserica era o instituție „fără concurent” în tratarea suferințelor oamenilor: doar ea se *îngrijea de sufletul individual, de frământările și de sensibilitățile lui*; ulterior, preoții au pierdut parțial din puterea de „alinare prin cuvânt”; aceasta poate și pentru că, sub presiunea industrializării și a informatizării, ei au încetat să mai aspire cu prioritate la dobândirea *înțelepciunii Părinților deșertului*

(care, pe vremea lor, erau *adevărați terapeuți și călăuze etalon* pentru semenii).

În Statele Unite (pe alocuri chiar și în Europa Occidentală), astăzi, consultarea psihoterapeutului personal a devenit un fapt la ordinea zilei. Fie că este vorba de o practică tipică pentru civilizația prosperității materiale, fie că este o modă, această habitudine are rațiuni profunde. Și la noi această practică se răspândește în centrele urbane supraaglomerate, *substituind consultarea periodică a duhovnicului*. Ea se datorează faptului că în lumea noastră *s-a pierdut sensul relațiilor interpersonale*.

Altădată omul avea ocazia să vorbească îndelung cu „cei de aproape ai săi”, cu prietenii sau cu un preot (fie într-o discuție pastorală, fie la spovedit). În vremea noastră s-a diminuat tot mai mult timpul alocat de preoți pastorației concrete și întâlnirii individuale a păstoriților. În Occident, pentru mulți oameni, *psihologul l-a înlocuit total pe preotul mărturisitor*. Aceasta pare a fi – în interpretarea multora – direcția de mers și a societății noastre românești, care cunoaște un proces galopant de occidentalizare.

Sfânta Taină a Spovedaniei a fost timp de secole „perimetrul” sacru de pătrundere a credinciosului în „intimitatea lui Dumnezeu”, călăuzit de preotul duhovnic, om exersat în rugăciune, cunoscător al cărărilor interioare sufletești și sfătuitor experimentat. Astăzi, în schimb, mulți *credincioși au ajuns să reducă Taina Spovedaniei la o simplă prescripție religioasă, fără relevanță psihoterapeutică și fără potențial consiliator*.

Degradarea statutului social și a prestigiului comunitar al spovedaniei a făcut ca mulți oameni ai

lumii noastre să piardă șansa unui mijloc special de *a vorbi despre ei înșiși, despre singurătatea lor emotivă și despre deruta lor existențială; despre criza sensului pe care o experimentează; despre sentimentele de culpabilitate care-i stăpânesc*. Spovedania se încheie cu dezlegarea, prin care omul experimentează cât de *euforic și terapeutic este sentimentul că Dumnezeu te reprimește la Sine* în mod necondiționat. (Anselm Grün)

Proclamarea în lumea de astăzi a *dimensiunii psihoterapeutice a Tainei Spovedaniei* ar încuraja oamenii să-și întâlnească mai des duhovnicul. Cu siguranță, nu atât de des ca în secolele trecute, dar totuși *în momentele în care au nevoie în mod real de o relaxare psihică și de un suport afectiv*. Examenul prealabil de conștiință oferă un ajutor sigur, cu condiția să nu fie viciat de un formalism ieftin. Broșurile „ghid” pentru spovedanie cuprind câteva sugestii inteligente destinate structurării propriului examen de conștiință. (Anselm Grün)

Cuvântul are o „identitate psiho-pastorală” insubstituibilă. Tocmai de aceea acest volum face o invitație cititorilor să încerce *să dobândească măiestria de a folosi cuvântul* nu doar în arta oratorică, ci și în sfătuirea individuală, de zi cu zi, în inevitabila inter-relaționare socială cotidiană și în comunicarea prin rugăciune a trăirilor interioare Cerescului Creator, Care și-a trimis Fiul, Logosul în lume, sfințindu-ne prin „Cuvânt”.

I. Cuvântul – energie terapeutică și creatoare

- Psiho-reflecții de ontologia immanentă a cuvântului -

1. Perceperea și identitatea cuvântului.

Perspective multifactoriale

Etimologic. Etimologia este „știința care studiază originea cuvintelor, cercetând relațiile, formale și semantice, care leagă un cuvânt de altă unitate care o precede istoric și de la care derivă”.¹

Filologic. Cuvântul constituie o perpetuă invitație la cunoaștere. El este situat între gând și faptă, la un „etaj” existențial intermediar. Nichita Stănescu spunea: „*Fii atent cum vorbești, cuvintele atrag faptele*”, iar Victor Hugo „*Cuvântul știe-o taină a Spiritului Uman...*”². Înțelepciunea populară

¹ Pentru studierea unui cuvânt, Sala M. ține seama de trei axe: cea diacronică, care face referire la vechimea cuvântului în limbă; cea diatopică, care presupune cunoașterea răspândirii geografice a cuvântului și cea diastratică, referitoare la apartenența cuvântului la limba comună, la un câmp onomasiologic mai restrâns (terminologie tehnică) sau/și la o variantă socială (argos). Cfr. M. Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Edit. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 21;

² V. Duță, *Dicționar de aforisme, expresii, maxime, proverbe și zicători*, Edit. Victor, București, 1997, p. 6;

românească remarca: „*Cuvintele cele bune ung, iar cele rele împung*”. Altfel spus, cuvântul poate fi o sursă de energie psihică pozitivă, o invitație subtilă spre cunoaștere („o dulce povară”).³

Pentru J. W. Goethe „*cuvintele sunt imaginea sufletului*”, reflectând dualitatea (bun-rău, frumos-urât, curat-murdar etc.), iar pentru Paul Zarifopol „*Cuvântul e magie: omul rostește fiecare vorbă cu altă inimă*”. Tudor Arghezi, referindu-se la cuvânt, parafrazează textul biblic: „*La început a fost Cuvântul și Cuvântul a rămas de atunci mereu la început; nu simți tu, cărturarule, că sunt noi în fiecare zi cuvintele tale și de câte ori vrei să le dai în vileag, e o caznă ca la facerea lumii, și în fiecare zi o înviere din morți?*”. Cuvântul își găsea loc pe frontispiciul Bibliotecii din Teba⁴ prin maxima: „Cartea, leac pentru suflet”;

³ Există diferite grade de responsabilitate, asumată subiectiv, în folosirea cuvântului: 1) „Cuvântul întâi să-l cioplești, apoi să-l arăți”; 2) „Cuvântul mângâios la întristare este ca numele doftorului la zacere”; 3) „Cuvântul e ca vântul, nu se ajunge nici cu armăsarul, nici cu ogarul”³; 1) întâi cuvântul să-l cioplești, adică să îi dai forma necesară pentru a putea comunica, personalizându-l; apoi să îl arăți, adică să-l faci accesibil și acceptabil comunicării; 2) „cuvântul mângâios” = prin el iese la lumină puterea tămăduitoare, îndulcind suferința și atenuând întristarea; 3) „Este ca vântul” = are puterea de a străbate timpul și spațiul, reîntoarcerea fiindu-i mai puțin posibilă.

⁴ Samuel Smiles: „*O carte este o voce vie și un spirit care umblă pe fața pământului. Continuă să fie gândirea vie a unei persoane despărțite de noi în spațiu și timp. Oamenii trec, monumentele se sfarmă în pulbere. Ceea ce rămâne și supraviețuiește este gândul. Ce e Platon? A fost absorbit de pulbere de mai bine de două mii de ani, dar gândurile lui mai supraviețuiesc încă*”. *Cartea devine punctul de referință între «a fi» și «a nu fi» „deslușitor de cuvânt”, semn al experienței de viață. Marc Aurelius a rămas într-o carte: fără cartea lui am avea un prieten mai puțin și un motiv mai puțin să trăim.*” Mărturii multiple găsim selectate în volumul lui Th. Simenschy, „*Un dicționar al înțelepciunii*”, Edit. Junimea, Iași, 1979.

cuvântul dintre coperțile tipărite aduce alinare prin puterea sa de leac, de a vindeca, precum vorbele Mântuitorului rostite în prima zi de Paști: „*Pax vobis*” (Luca 24, 36).

Filosofic. „Cuvântul” are dimensiuni filosofice: a) pragmatic = care corespunde raportului dintre cuvânt și situația utilizării lui; b) semantic = dezvăluind relația dintre cuvânt și semnificat, conținutul lui obiectual, raportarea lui obiectuală (corelatul lingvistic al noțiunii); c) sintactic = corespunzător relațiilor dintre cuvinte în fluxul vorbirii.⁵ Fericitul Augustin constata: „*Când nu sunt întrebat, nu mai știu...*”.

Filosofia este o formă de cugetare asupra limbii, asupra mecanismelor, puterilor și asupra propriilor sale limite. A căuta adevărul, a alunga iluziile se poate face doar cu ajutorul cuvintelor, prin cuvinte și în cuvinte. Pentru asta trebuie căutat felul cum se construiesc frazele, cum acestea intră în raport cu lucrurile. De asemenea, ar trebui să ne punem întrebări asupra modului în care ideile sunt legate de cuvinte.⁶

⁵ Filosofia prin cuvânt este și o activitate critică, ea nu se mulțumește să caute adevărul în domeniul ideilor, ea se străduiește să alunge ideile false după ce le-a identificat pentru a le împiedica să devină dăunătoare. A filosofa nu înseamnă doar a gândi, doar a avea idei, ca și cum le-ai privi din afară; dintre toate gândurile pe care le am în cap, care sunt adevărate? Vreau să știu, așa că o să încerc să le analizez critic”. R. P. Droit, 2005, *Filosofia pe înțelesul copiilor*, Edit. Humanitas, București, 2005, p. 61.

⁶ „Pentru a putea filosofa mi se pare că trebuie să fii, în același timp, foarte ambițios și foarte modest. Foarte ambițios pentru că neîncetat dorești să înțelegi tot, să rezolvi tot, să analizezi tot. Foarte modest, pentru că nu trebuie să uiți niciodată că obiectivul nu-ți este pe deplin

Psihologic. Cuvântul poate fi nu doar perceput, ci și „simțit”; există o identificare a omului cu acesta; iată în câteva maxime relevată încărcătura psiho-semantică a cuvintelor: „*Cel care ne propune să ne cunoaștem pe noi înșine, ne îndeamnă să ne cunoaștem sufletul nostru*” (Platon); „*După cum știm, sufletul reprezintă o formă a existenței relativ independentă de spațiu și timp*” (C. G. Yung); „*Sufletele care nu-și spovedesc tainele niciodată ... sunt ca odăile cu ferestre închise care nu se aerisesc*” (O. Goga); „*Nici cele mai modeste suflete nu trăiesc zadarnic în lumea aceasta*” (V. Pârvan); „*Sufletul este forța care te face să gândești la ideal, este punctul de sprijin care te ajută să tinzi către el*” (V. Duță); „*Sufletul ajută trupul și uneori chiar îl ridică de la pământ. Este singura pasăre care-și poartă colivia*” (Voltaire); „*Ce-i folosește omului să câștige lumea întregă, dacă-și pierde sufletul?*” (Marcu 8,36).

Orice cuvânt are o încărcătură psihică; de aceea el are puterea de a impune o anumită atitudine comportamentală: „*O privire binevoitoare înveselește inima și o veste bună întărește oasele*” (Pilde 15,30). Puterea cuvântului bun, a cuvântului frumos, este copleșitoare; „*vestea cea bună printre oameni ajunge până la zidurile pietruite ale oaselor, ca un balsam tămăduitor*”.⁷ În Ziua Judecății „*cuvintele noastre vor fi de față*”, cu nuanțele lor, cu greutatea lor, cu adevărul din ele și dimprejurul lor: „*Căci din cuvintele tale vei fi găsit drept și din cuvintele tale vei fi osândit*” (Matei 12,37). Sfântul Grigorie Sinaitul: „*În*

accesibil, că mijloacele noastre sunt limitate și că efortul e fără sfârșit”. *Ibidem*, p. 62.

⁷ P. Chirilă și M. Valicu, *Meditație la medicina biblică*, Edit. Asociația Medicală Creștină Christiana, București, 1992, p. 69.

om este minte, cuvânt și duh și nici mintea nu este fără cuvânt, nici cuvântul fără duh, iar acestea sunt una în alta și în ele însele... Prin aceasta omul poartă un chip al Treimii celei nenumite”.

Dacă în textele sfinte și în literatura religioasă cuvântul „îmbracă” forma Logosului, identitatea lui Iisus Hristos de „Logos Creator” este relevantă, El fiind și „Logosul Răscumpărător” sau Mântuitor. *„Sfântul Maxim Mărturisitorul a arătat că întreaga creație își are fundamentul într-o raționalitate care își găsește originea în Logosul divin. Centralitatea Logosului în creație o pune în evidență tot Sfântul Maxim Mărturisitorul când spune că „rațiunile cele multe sunt una și cea una «sunt» multe”.*⁸ Miguel de Unamuno sesizează că *„în cuvânt există un potențial creator”*. Mântuitorul Hristos a făcut minuni cu cuvântul, uneori fără nici o acțiune.

Teologic. Termenul de „cuvânt” derivă din latinescul „conventum” = învoială, înțelegere, apărând în comentariile sfinte și sub forma grecească „Logosul”; el face trimitere și la cea de a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul, inseparabilă de Sfânta Treime; prin aceasta însuși Dumnezeu cel etern s-a manifestat ca creator al lumii, implicit al materiei. Iisus Hristos este ipostaza întrupată a cuvântului prevestită de Sfântul Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul; Dumnezeu-Cuvântul este Lumina – singurul adevăr absolut – și totodată dragoste de oameni în expresia ei absolută; Însăși creația omenească – artistică, literară, științifică – este un

⁸ I. Mânzat, 1997, *Psihologia credinței religioase*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1997, p. 217.

reflex al cuvântului care sălășluiește, mai mult sau mai puțin relevat, în fiecare dintre noi,⁹

„*La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut. El era viața și viața era lumina oamenilor. Cuvântul era lumina cea adevărată care, venind în lume, luminează pe tot omul... Și Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slava ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr*” (Ioan 1,1-4). Cuvântul apare în similitudine cu Lumina: „*La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut. Întru El era viața și viața era lumina oamenilor. Și lumina luminează în întuneric și întunericul nu a cuprins-o*” (Ioan 1,1-5).

Mântuitorul Iisus Hristos avertizează asupra valorii ontologice a cuvintelor Sale: „*Cuvintele Mele sunt duh și ele sunt viață*”, continuând în aceeași logică: „*Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece*” (Matei 24,35). „*Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu fiecare cuvânt care iese din gura lui Dumnezeu*” (Matei 4,4).

În accepțiunea Părintelui Rafael Noica cuvântul este energie creatoare. Dumnezeu prin energia cuvântului încearcă să-l contacteze pe om. Omul prin cuvântul rugăciunii încearcă să răspundă lui Dumnezeu. Omul își arată libertatea lui și libera lui alegere când răspunde lui Dumnezeu prin rugăciune, când poate să spună „Amin” lui Dumnezeu, chemării

⁹ R. Ciobanu, 1994, *Mic dicționar de cultură religioasă*, Edit. Helicon, Timișoara, 1994, p. 55.

lui Dumnezeu. Dar ceea ce-l mântuiește pe om este nu ceea ce face omul în neputința lui, ci ceea ce face cuvântul lui Dumnezeu sălășluind în noi. Omul în rugăciune ajunge la starea cuvântului cea mai înaltă, unde cuvântul lui prinde puteri.¹⁰ Astfel, *cuvântul lui Hristos este trecerea de la moarte la viață*¹¹, iar cultivat în noi, acest cuvânt descoperă ceea ce este El: „*Duhul este cel ce dă viață; trupul nu folosește la nimic. Cuvintele pe care vi le-am spus sunt duh și sunt viață*” (Ioan 6,63).

2. Cuvântul – „atlet” privilegiat al comunicării

Comunicarea poate fi definită ca transmiterea (intenționată sau nu), de informații destinate să lămurească sau să influențeze un individ sau un grup de indivizi „receptori”. În același timp în care o informație este transmisă, se produce o acțiune asupra subiectului receptor și un efect retroactiv („*feed-back*”) asupra persoanei emițătoare care, la rândul ei, este influențată. Nu este ușor să comunicăm mai ales atunci când ție, ca emițător (E), nu-ți sunt clare modalitățile prin care vrei să te faci auzit, înțeles, perceput și acceptat.

¹⁰ “Dar cuvântul în trăirea duhovnicească este și împărtășire, pentru că împărtășește pe om la toate nivelele: la nivel de cuvânt, la nivel de simț, la nivelul cel mai concret al mâncării. Și când Mântuitorul a răspuns ispititorului că «nu doar cu pâine va trăi omul», ci «cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu» (Matei 4,4), dacă am fi auzit atunci în pustie cuvântul acesta, cine și-ar fi putut închipui că acel cuvânt care iese din gura lui Dumnezeu tocmai ca pâine ni se va da, drept împărtășanie? Își are locul vreun răspuns?” R. Noica, *Cultura Duhului*, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2002, p. 28.

¹¹ *Ibidem*, p. 25.

Limbajul are o mare putere de transmitere a mesajului, iar cuvintele constituie niște identități comunicative; ele sunt simboluri care reprezintă lucruri și idei¹²: noi le atribuim diferite înțelesuri, mai mult sau mai puțin vagi, atunci când le auzim sau când le folosim. Înțelesul pe care noi îl dăm cuvântului rezultă din modul în care fiecare dintre noi interpretează lumea înconjurătoare, pentru că fiecare dintre noi o vede și o înțelege în mod diferit. Dar în momentul în care cuvântul, ca parte a limbajului, nu-și îndeplinește corect atribuțiile, se nasc situații confuze care alterează comunicarea. Nu trebuie să ne reducem la potențialul informativ al cuvântului, ci „să-i dăruim în timp, viață și har, determinându-l a se sălășlui în noi”¹³.

Funcțiile limbajului¹⁴ sunt multiple: 1) de comunicare = constă în asigurarea transmiterii informației de la o persoană la alta; 2) de cunoaștere = se referă la direcționarea și fixarea activității de cunoaștere; facilitează și mediază operațiile de abstractizare și generalizare; permite explorarea și investigarea realității, îmbogățirea și clarificarea cunoștințelor; 3) simbolică, de reprezentare = de substituire a unor obiecte, fenomene, relații prin formule verbale sau alte semne; 4) expresivă sau afectivă = facilitează exteriorizarea și transmiterea ideilor sau a trăirilor subiective complexe prin intonație, ritmul vorbirii, pauze, accente, mimică, pantomimică, gestică etc.; 5) persuasivă sau de

¹² N. Stanton, 1995, *Comunicarea*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1995, p. 3

¹³ R. Noica, 2002, *Cultura Duhului*, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2002, p.

¹⁴ E. Lupșa – V. Bratu, 2005, *Psihologie*, Edit. Corvin, Deva, 2005, p. 40.

convingere = de inducție la o altă persoană a unor idei și stări emoționale; 6) de reglare sau de determinare = de conducere a conduitei altei persoane sau a propriului comportament; 7) ludică sau de joc = presupune asociații verbale de efect, ritmică, ciocnire de sensuri etc., mergând până la construcția artistică; 8) dialectică sau de formulare și rezolvare a construcțiilor sau a conflictelor problematice = prezentarea de argumente „pro” și „contra” unei teze, în cadrul unei dezbateri colective; 9) de detensionare nervoasă, cathartică = se realizează prin modalități specifice care țin cont de tipurile de personalitate implicate.

Limbaajul este de o importanță capitală atât în procesul de coagulare a gândirii, cât și în procesul de socializare. Astfel, semnificațiile unui cuvânt sunt în funcție de experiența individului, fiind corelate cu cele ale societății, vocabularul condensând experiența istorică a comunității. Cu cât un cuvânt se află în relație cu mai multe fapte, noțiuni, imagini, cu atât îi este mai bogat înțelesul.¹⁵

Sub această matrice, comunicarea prin cuvânt impune informației o circulație maximă, fapt ce implică

¹⁵ Limbaajul are o structură complexă: 1) limbaaj extern, realizat prin: a) limbaajul oral = este modul normal de manifestare a limbaajului verbal; b) limbaajul scris = permite o reflectare mai fidelă a gândirii; 2) limbaaj intern, care devine suportul principal al activității mintale, beneficiind de comprimare, concizie și viteză mare de realizare. Pe măsura constituirii sale, limbaajul intern îndeplinește funcții de: anticipare, proiectare, conducere dinăuntru și de coordonare a limbaajului oral și a scrierii. Posedând autonomie funcțională, el devine principalul instrument de comunicare cu noi înșine. El este prezent și în activitatea onirică, reprezentând suportul de codificare și structurare a conținutului viselor. *Ibidem*, p. 42.

o atitudine pe măsură din partea emițătorului (E), dar și o „conduită” corespunzătoare a receptorului (R).

Exponent. Cuvântul este exponentul comunicării, determinând variate atitudini, manifestări și comportamente structurale. El face comunicarea viabilă, plină de succes. Șase întrebări (de ce? cine? unde? când? ce? cum?) pot orienta comunicarea.¹⁶ Întreaga artă a comunicării stă de fapt în capacitatea de a selecta cuvintele folosite pentru a crea o atmosferă potrivită, încercând a evita „neînțeleșurile” (care dăunează în primul rând celor care vor să se facă înțeleși și în al doilea rând celor care doresc înțeleagă și să beneficieze de pe urma mesajului).¹⁷

¹⁶ „De ce?” - scopul comunicării; „Cine?” – interlocutorul: cine receptează mesajul meu? ce persoană este? ce personalitate are?; „Unde și când?” – locul și contextul comunicării: unde va fi interlocutorul meu când va primi mesajul?; în ce moment sosește mesajul meu? (timpul), care este relația mea cu ascultătorul? Dar atmosfera discuției noastre? „Ce?” – care este subiectul comunicării, ce vreau exact să spun? Ce aș dori să spun? Ce dorește el să știe? Ce informații putem aduce amândoi?; „Cum?” – tonul și stilul = cum voi comunica mesajul meu? Cum voi folosi cuvintele? Ce mod de comunicare va fi apreciat? Cum voi realiza efectul dorit? Ce ton va trebui să folosesc pentru a-mi realiza obiectivul? Cfr. N. Stanton, 1995, *Comunicarea*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1995, p. 5.

¹⁷ Comunicarea prin cuvânt poate fi în unele cazuri dificilă. Din multitudinea de factori ce pot pune comunicarea prin cuvânt în dificultate, enumerăm: 1. Calitatea emițătorului (E) de percepere a mesajului; 2. Calitatea receptorului (R) de percepere a mesajului; 3. Existența unor idei preconcepute despre cuvânt ca mesaj, atât din partea emițătorului (E) cât și a receptorului (R); 4. Necunoașterea statusului educațional al celui care va recepta mesajul și neadaptarea emițătorului la condițiile de percepere a acestuia; 5. Totală sau slabă neimplicare în comunicarea directă a celor doi exponenți; 6. Existența unui vocabular redus ca fond, fapt ce îngreunează comunicarea dintre cei doi; 7. Implicarea emoțională, atât din partea emițătorului cât și a receptorului, în timpul comunicării, poate afecta corectitudinea mesajului transmis; 8. Inexistența compatibilității la

3. Valoarea și potențialul subtil al cuvântului. „Conduita” cuvântului

Cunoaștere. Cuvântul își manifestă valoarea în primul rând prin capacitatea sa de potențial purtător de cognoscibilitate: el deschide drumul cunoașterii determinând idei, concepte și atitudini. Lumea prin cuvânt se descoperă, iar prin cunoaștere se metamorfozează. „Cuvântul aduce cunoașterea precum norul aduce ploaia, făcând ca rodul să ducă înțelesurile mai departe”.

Nichifor Crainic a realizat un elogiu al cărții menționând că *„la începutul fiecărei culturi stă cartea. Prin carte s-a descoperit Cuvântul lui Dumnezeu în lume și Biblia, care e cugetarea Lui, stă la temelia oricărei mari culturi. Cartea reprezintă suprema culme la care se poate sui gândul omenesc. Ea este, în același timp, omul trăit și omul imaginat. Dorim să cunoaștem cum suntem? Ne privim în carte ca într-o oglindă. Dorim să știm cum am putea să fim sau să nu fim? Ne lămurim din carte. Dintre toate vehiculele culturii, cartea e aceea în care se revarsă mai întregă ființa umană cu tot ce se cuprinde între cele două limite, naștere și moarte, și între cele două tendințe: a binelui și a răului. Pictura îl exprimă pe om parțial; muzica îl exprimă în mod vag; sculptura îl încremenește într-un moment. Singură cartea îl poate reda întreg, așa cum este și așa cum ar trebui să fie. De aceea ea rămâne unealta cea mai puternică de comunicare a sufletului omenesc... Educația fără*

nivelul structurilor de personalitate a celor cuprinși în comunicare poate deteriora mesajul și implicit poate declanșa o suită de manifestări atitudinal-comportamentale speciale, de care este necesar a se ține cont.

carte nu se poate concepe. Prin carte, educația devine participarea tuturor la împărăția geniului".¹⁸

Enzo Bianchi ne face un îndemn de mare rafinament duhovnicesc: „*Deschide Biblia și citește textul: nu alege niciodată la întâmplare, pentru că Cuvântul lui Dumnezeu nu se ciugulește. Cuvântul este interpretul lui însuși, iar lectura trebuie să fie ascultare, iar ascultarea să devină supunere. Nu te grăbi: trebuie să-ți faci timp pentru lectură, pentru ca lectura să se facă ascultare. Cuvântul trebuie ascultat*”.¹⁹

„**Muțenia**”. Este binevenită o incursiune în universul poetic blagian. Pentru Lucian Blaga,

¹⁸ „*Cuvântul lui Dumnezeu a participat la crearea din nimic a lumii, deopotrivă cu Dumnezeu-Tatăl și cu Duhul Sfânt. Folosind această analogie, scrisul nu este altceva decât zugrăvirea cuvântului omenesc. Acesta, la rândul lui, este arătarea puterii spirituale a omului, este vehiculul gândurilor. Cuvântul, vorbit sau scris, are putere creatoare, cu deosebirea că scrisul amplifică puterea cuvântului și o duce mai departe peste spații și peste veacuri, lărgindu-i mereu câmpul de lucrare vie. Cuvântul vorbit l-am putea asemăna cu un ecou. Stăruie oleacă, izbindu-se din munte în munte, iar apoi tace. Dar cuvântul scris este ca și cum ai arunca o piatră într-o imensă apă liniștită. La început se formează niște cercuri de unde care cresc mereu, se lărgesc până la marginile apei. Așa este și sufletul obștei, ca și adâncurile unui ocean. Într-însul cuvântul scris ridică unde și valuri concentrice care vibrează veacuri de-a rândul, dând naștere, prin ritmul dezlănțuit, poeziei, legendelor, dacă vrei și miturilor, dar pe aceste căi deschise de cuvântul întrupat omenirea își regăsește făgașul, destinele mari. Căci omenirea nu-și croiește o soartă mai bună nici prin aur, nici prin iscusința legilor, nici prin vigilența politicienească, ci prin cuantumul de frumos, bine și adevăr pe care îl așează în zidurile istoriei sale. Iar această lucrare o poate împlini numai prin cuminecarea din potirul cuvântului, îndeosebi al cuvântului întrupat în mirajul slovei*”. Cfr. F. Mureșan, 1997, *Grai și suflet românesc*, Edit. Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1997, p. 327.

¹⁹ E. Bianchi, *Cuvânt și rugăciune*, Edit. Deisis, Sibiu, 1996, p. 79.

neliniștile și neînțelesurile pot fi prefăcute în înțelepciuni, prin căutare: „*Sapă, / sapă, / până dai / de stele-n apă*”. „Începuturile mele stau sub semnul unei fabuloase absențe a cuvântului. Urmele acelei tăceri inițiale le caut însă în zadar în amintire.”²⁰

Copilul Blaga nu comunică prin cuvinte, el „adulmecă” cuvântul, „căci lumina cu care ochii mei răspundeau la întrebări și îndemnuri era poate mai vie și mai înțelegătoare decât la alți copii, iar urechea mea, ispitită de cei din preajmă, se dovedea totdeauna fără scăderi”.²¹ „*Cazul prezentând fețe atât de ciudate, nu putea să aibă decât explicații între care nici astăzi nu m-aș simți chemat să decid. Poate că starea mea embrionară se prelungea dincolo de orice termen normal, pentru că avea în vedere un urcuș tocmai de toate zilele... sau poate o nefirească luciditate s-a vârât cu efecte de anulare între mine și cuvânt*”.²²

Privit din punct de vedere psiholingvistic, termenul „cuvânt” este format dintr-o suită de consoane; din această cauză nu este apropiat copilului, nu-l fascinează. Copilul caută muzicalitatea limbii, fantastica lume a interiorului care să declanșeze „torentul de vorbe”. De la un moment dat copilul Blaga se identifică cu „mușenia sa voită” care-l determină a fi altfel, a avea o lume a sa, dar a fi și pregătit ca în clipa doar de el știută, să înceapă a vorbi.²³ Și astfel, asistăm la ceea ce familia aștepta

²⁰ L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Edit. Tineretului, București, 1965, p. 8.

²¹ *Ibidem*, p. 9

²² *Ibidem*, p. 11.

²³ Apare acest „clic” în momentul în care conștientizează faptul că lumea sa, a necuvântului, se poate spulbera nefiind înțeleasă, iar „ascunzișul de vorbe” încetează să mai fie o plăcută și fantastică joacă, devenind o pedeapsă, un consemn, o nouă identitate, aceea

începând cu prima „gângureală”: să apară pe lume cuvântul. „Și prinsei a vorbi vorbe legate. Țineam mâna rușinat peste ochi și vorbeam. De sub streășina degetelor și a palmei, cu care mă apăram încă de lumea cuvântului, graiul ieșea din gura mea, întreg, lămurit, picurat ca argintul strecurat. Cuvintele le rosteam așa cum le culesesem din sat, dialectale, netezite sau roase de-un uz obștesc, dar fără de trunchierile sau stâlcirile pe care oricine le-ar fi așteptat de la un copil încă nemuncit de nici un exercițiu al uneltelor comunicative”.

Din acest moment el își „ia în folosință cuvintele”: „Cuvintele îmi erau știute toate, dar la mijlocul lor eram încercat de sfieli, ca și cum m-aș fi împotrivit să iau în primire chiar păcatul original al neamului omenesc”. Și astfel, pornind de la drumul sinuos al cuvântului, Lucian Blaga va alege în felul său să ridice la rang de „artă a cuvântului”, vorbirea.²⁴

de... mut. „Criza” a fost declanșată de mama sa: „Se căznea să mă înduplece, să-mi stârnească mândria. Dragul mamei, tu ești copil mare acu! Va trebui să vorbești... Așa nu se mai poate. Așa nu mai merge... Ne faci de rușine... Azi-măine copiii din sat au să spună că ești mut”. *Ibidem*, p. 13.

²⁴ Teama de a fi considerat mut și a nu mai putea ieși din lumea adevăraților muți, precum și excluderea din comunitatea la care se raportează, cea a copiilor și-a satului, face ca perioada de cocon să încheie „haotica și dulcea preumblare a cuvintelor”. Din acest moment, copilul Blaga devine pământean, iar reîntoarcerea sa la acea vreme s-a concretizat în poezia „Autoportret”: *Lucian Blaga e mut ca o lebădă, / În patria sa / Zăpada făpturii ține loc de cuvânt. / Sufletul lui e în căutare, / de totdeauna / și parcă la cele din urmă hotare* (...). Și privindu-l parcă pe copil, cuvântul întreabă: „Nu-ntelegi? / Am sosit! / Nu te bucuri? / Sunt aici”. Și astfel „demutizarea” dezlănțuie potopul de cuvinte ce-aduc în știința lor și înțelepciunea.

Înțelepciunea. *Un exces de cerebralitate prezent în limbaj elimină raportul viu, sentimental, afectiv-emoțional dintre oameni.* Fără vocația de a denumi creativ lucrurile, atât natura rămâne mută și neanimată, cât și obiectele care o compun (pe care știința le cercetează și le exploatează pentru utilitatea lor imediată). Drept urmare, cuvintele care fac trimitere la acea activitate rămân simple fapte mecanice. La bază, toate limbajele sunt egale între ele: cel poetic și cel matematic, cel mitico-magic și cel logic și psihologic.²⁵ Cuvântul se poate transforma el însuși în înțelepciune, în „*sapientia verba*”: „*Să descifrăm secretul gândurilor care se ascund în spatele cuvintelor. Numai așa descoperim omul adevărat din fața noastră*”.²⁶

„Dumnezeu i-a sortit omului Lumină, iar cuvântul este flacăra candelii la care în hăul cosmic, urmașii lui Adam și Eva își parcurg periplul lor terestru, plin de greutate, vicisitudini, încercări și compromisuri. Conținând o mare forță și stând la baza misterelor și a miracolelor lumii, cuvintele sunt de fapt imagini ale sufletului omenesc. Ele zămislesc idei, fac să se nască vise, ***exprimă sentimente și permit oamenilor să se redescopere ca ființe care, prin creație, au în ele vocația îndumnezeirii.***

Cuvântul, lumina venită de la Marele Creator, permite lui „*homo sapiens*” să cunoască Lumea, s-o înțeleagă și în cele din urmă să-și modeleze destinul trăind în ea. Ajungem astfel să creăm aforisme, maxime, expresii, proverbe și zicători, menite a

²⁵ S. Morretta, *Cuvântul și tăcerea*, Edit. Tehnică, București, 1994, p. 179.

²⁶ V. Duță, *Dicționar de aforisme, expresii, maxime, proverbe și zicători*, Edit. Victor, București, 1997, p. 8.

sintetiza esențe de înțelepciune.²⁷ „*Înțelepciunea nu se împrumută cu carul, ci se câștigă cu bobul.*” (Nicolae Iorga); „*Înțelepciunea fără a cuteza e ca și cutezarea fără a cugeta.*” (Dimitrie Bolintineanu); „*Nimeni nu ajunge la înțelepciune din întâmplare.*” (Seneca); „*Înțelepciunea vine o dată cu anii.*” (Ovidius); „*Semnul înțelepciunii este ca din cele văzute sau auzite, a adulmece pe cele nevăzute și neauzite și a socoti cele viitoare din cele trecute*” (Dimitrie Cantemir); „*Marea înțelepciune este a nu crede îndată și fără socoteală.*” (Samuil Micu); „*Înțelepciunea presupune darul de a nu spori singur răul pe care ți l-au făcut alții.*” (Octavian Paler)

Agresivitatea. Agresivitatea poate fi definită sumar drept tendința de a-l ataca pe celălalt (sau orice alt obiect susceptibil a sta în calea unei satisfacții imediate). Vorbim de atitudini agresive (priviri, mimică, gestică) ce au un caracter provocator, putând declanșa, în replică, o agresivitate și mai puternică. Totodată, vorbim de cuvinte agresive (amenințări, insulte, critici) sau de atitudini (răutăți, ironie, causticitate) amenințătoare. În acest context cuvântul bate, lovește, biciuiește și rănește sufletul celuilalt. Agresivitatea ca trăsătură caracterială constă într-o disponibilitate spre acțiuni și reacțiuni violente, intense și disproportionale în raport cu un stimul, cu efecte perturbatoare sau/și vătămătoare asupra relațiilor individuale sau/și sociale.²⁸

²⁷ *Ibidem*, p. 189.

²⁸ Iată câteva modalități de exprimare a acesteia: a) ostilitate reacțională, atitudine de intransigență apriorică, spirit de contradicție, șicană, spirit polemic, pamfletar, vitriolant; b) tendință la violență și brutalitate neașteptate, care sunt mai evidente cu cât indivizii sunt mai emotivi; c) tendință la anticonformism ce poate merge până la gust de scandal, îndârjire manifestată împotriva condițiilor

Există chiar un „impuls” patologic de a face rău, de a produce suferință celuiilalt.²⁹ Inexistența unei relaționări adecvate, a unei „întâlniri sociale” corespunzătoare, poate avea drept urmare un eșec al comunicării și al înțelegerii reciproce; acest eșec se va materializa într-o formă de agresiune fizică.³⁰ Agresivitatea verbală poate fi metaforic denumită „spinii otrăvitori ai trandafirului”.

Părintele Dumitru Stăniloae amintește faptul că *„judecata rămâne închisă în individul fără cuvânt, iar fapta trebuie explicată și promovată prin cuvânt. Cuvântul e baza faptelor. Răspunderea pentru toți și toate în fața Rațiunii creatoare și susținătoare a tuturor, cu colaborarea semenilor, manifestată prin fapte, își are baza în cuvânt, care este modul cel mai clar al relației omului cu Dumnezeu-Cuvântul și cu semenii săi. Nu poate fi fapta conștientă fără cuvinte, și aceasta se exemplifică prin faptul că Cuvântul a stat chiar la baza faptei creatoare a lumii”*.

4. „Putința” și „neputința” cuvântului. Tipologii ale viețuirii

1. Ciclul vieții („life cycle”) reprezintă o succesiune de faze pe care le traversează un individ sau un grup natural, de la naștere/constituire și până la dispariție; este vorba despre parcursul sau distanța dintre doi poli, naștere – începerea ciclului vieții, și moarte (încheierea, asumată sau nu, a ciclului vieții),

ambianței, formulări acerbe de critici cu riscul de a indigna și pe cei din jur, ajungând până la sfidarea anturajului.

²⁹ L. Berkowitz, *Agression: Its Causes Consequences and Control*, Mc Graw-Hill Inc, University of Wisconsin, Madison, 2000, p. 263.

³⁰ S. Poledna, *Actori sociali în situații și interacțiuni violente*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca; 2000, p. 97.

între care noi evoluăm încercând să descoperim sensul vieții.³¹

Putem vorbi de trei mari etape ale ciclului vieții: a) ciclul de creștere și dezvoltare (primii 20 de ani de viață), ce cuprinde câteva perioade de viață care la rândul lor încorporează sub-stadii specifice; b) ciclul adult, ce prelungește dezvoltarea psihologică a omului (se extinde până la 65 de ani), în care personalitatea umană se antrenează în responsabilități sociale și profesionale; c) ciclul vârstelor de regresie (se extinde de la 65 de ani până la moarte), în care se delimitează perioade ce conduc la regresia finală.

Lucian Blaga în poezia „*Trei fețe*” spune: Copilul râde: „*Înțelepciunea și iubirea mea e jocul!*”; Tânărul cântă: „*Jocul și-nțelepciunea mea-i iubire!*”; Bătrânul tace: „*Iubirea și jocul meu e-nțelepciunea!*” Se realizează un adevărat triptic: copil – tânăr – bătrân. Interpersonală este structura afectivă a celor trei, dând valoare achizițiilor vârstei, și anume: copilul râde = inocența; tânărul cântă = căutarea; bătrânul tace = senectutea, parcurgând împreună, drumul plenitudinii.³² Totodată, Lucian Blaga dă sens

³¹ „Ajuns la sfârșitul ciclului vieții, omul retrăiește, ca într-un film mental, principalele etape sau momente ale vieții sale. De unde oare această nevoie ca, în ultimele momente ale vieții sale, să-și retrăiască întreaga existență, uneori până în cele mai mici și neînsemnate amănunte? Să fie oare o lege a firii ca măcar în aceste clipe să fim cu adevărat obiectivi cu noi înșine, adică „justițieri”? Simțim oare sacralitatea unei lumi de dincolo în așa măsură încât resimțim în aceste ultime clipe ale vieții nevoia de a face pasul cel mare cu un suflet cât mai cinstit, cât mai neîntinat de false evaluări și credințe despre sine?” T. Rudiță – D. Costea, *Psihologia omului în proverbe*, Edit. Polirom, Iași, 2004, p. 37.

³² Cele trei cuvinte se ierarhizează între ele, ajungând lait-motiv, dimensiunea atitudinală față de fiecare schimbându-se astfel încât: a) jocul e înțelepciunea și iubirea copilului care, prin prisma ludicului,

cuvintelor, revărsând liric lumină și echilibru, căci: copilul nu plânge, ci râde; tânărul nu vorbește, ci cântă; bătrânul nu se vaită, ci tace. Totul se poate reduce la o proporție simplă (două cuvinte): *Copilul râde, Tânărul cântă, Bătrânul tace*, îndărătul zidurilor „Cetății vieții” formate din: *înțelepciune – joc – iubire*.³³ Există „o structură de scară” a vieții. De-a lungul existenței, valorile nu se răstoarnă, ci „curg”, pornind de la râsul copilului și ajungând la gravitatea tăcerii celui devenit înțelept.

2. Stilul de viață. Cuvântul are forța de „a clădi” un anumit fel de a fi, de a personaliza esența însăși a vieții. Dacă în popor se spune că-l poți cunoaște pe om după vorbă și „călcătură”, psihologii adaugă conceptul de „specificitate” și „stil de viață”. Schimbarea, atitudinea și conduita sunt elemente definitorii.

Există mai multe tipologii ale stilurilor de viață (de referință fiind în această privință Driscoll R. și Eckstein D.) care apelează la descrieri împrumutate din lumea animală: tigrul = o persoană în general agresivă, căreia îi place să-și exercite autoritatea asupra anturajului, să fie în centrul atenției și insistă

descoperă lumea, inocența lui fiind debordantă; b) iubirea e jocul și înțelepciunea pentru tânărul care se caută pe sine, se dorește a se găsi, a se regăsi și a-și redefini personalitatea; c) înțelepciunea este iubirea și jocul senectutii care face tăcuți pașii ce-ncheie ciclul vieții.

³³ Privită poezia și din alt unghi, putem remarca și o anumită *melodicitate și ritmicitate matematică*, prin cadența celor opt cuvinte; fiecare față ne poartă spre o *adevărată mistică numerologică*, fiecărei cifre îi corespunde o persoană realistă, energetică, emanând un caracter iubitor de siguranță. Apare cifra trei (cheia în cuvinte): a) cele trei fețe: copilul, tânărul, bătrânul; b) cele trei atitudini: râsul, cântul, tăcerea; c) cele trei trăiri: iubirea, înțelepciunea, jocul.

să-și croiască un drum propriu în viață; cameleonul = conformist, flexibil, înfruntând problemele în mod indirect; broască țestoasă = persoană retrasă, discretă, serioasă, descurcăreață și plină de zel, ducând o viață stabilă, echilibrată; vulturul = individualist, egoist, neținând seama de părerea opiniei publice, călcând în picioare interesele altora pentru a-și realiza scopurile personale; somonul = persoană dârză, opozantă, preferând să „înoate împotriva curentului”, neîmpărtășind valorile dominante din comunitatea în care trăiește.”³⁴

3. Neputința cuvântului: Deznădejdea.

Există și o neputință a cuvântului, deoarece forța acestuia nu poate anula libertatea cuiva. Nu întotdeauna omul poate dezvolta o relație de apropiere, de încredere și de nădejde cu Divinitatea și atunci se instalează afectiv o stare lăuntrică de tristețe, de „conștiință a Apusului”. În aceste situații omul se auto-percepe slab, neputincios în fața anumitor dificultăți pe care nu le poate înfrunta singur și nu le

³⁴ „Prin cuvânt se comunică persoanele unele altora, fără să se confunde. Prin cuvinte arată că au nevoie unele de altele. Arată că una este viața celeilalte. O persoană căreia nu-i vorbește nici o altă persoană suferă de chinul singurătății, de o moarte vie, de o moarte trăită. În aceasta se arată trebuința fiecărei persoane de iubirea celeilalte, ca de un sprijin al existenței ei. Prin cuvinte persoanele își manifestă și trebuința uneia de răspunderea alteia pentru viața ei. Toate cuvintele sunt astfel răspunsuri și cereri de răspunsuri între persoane. Chiar întrebarea adresată de o persoană alteia arată răspunderea ei sau necesitatea răspunderii ei pentru afirmarea valorii celeilalte prin răspunsul ce i-l cere, ca să nu mai vorbim de obligația ce-o simte fiecare de-a răspunde celeilalte, recunoscând și prin aceasta puterea exercitată de aceea asupra sa.” D. Stăniloae, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Edit. Elion, București, 2001, p. 149.

înțelege, dobândind în respectivul caz statutul de „simplu spectator” sau victimă.

Inevitabil, credinciosul este supus unei încercări în credință prin deznădejde. Există uneori o „neputință a cuvântului” de a lupta cu deznădejdea, fapt demonstrat în unele întâlniri terapeutice. Semantica cuvântului trădează o atitudine comportamentală tipică și o logică interioară de genul: „*Nu mai am nădejde, încredere, bucurie... nu mai pot aștepta cu încredere împlinirea unor dorințe de mai bine... De ce mi se întâmplă toate acestea numai mie? Ce-am făcut? Unde am greșit, dacă am greșit? Cum pot îndrepta lucrurile?*” Uneori cuvântul nu doar că nu construiește, ci chiar dărâmă; este cazul polemicilor aride, a atitudinilor verbale violente, toate „semne ale neputinței noastre de a fi” mai buni.

4. Necredința. După Larousse de Poche aceasta ar putea fi definită drept „*absența credinței religioase, respectiv persoana fără credință religioasă*”. În fapt, necredința cuprinde o multitudine de modalități de a te situa împotriva creștinismului (uneori mergând până la ura fanatică) sau de a te plasa în afara lui. Necredința se referă în egală măsură la cei indiferenți față de credința religioasă, care refuză să-și pună întrebări referitoare la existența lui Dumnezeu, refuzând de asemenea să tranșeze ceea ce se denumeste în mod curent, agnosticism. Necredinciosul spune întotdeauna „Nu!” față de tot ce credinciosul afirmă și crede cu puterea întregii sale ființe.³⁵ Termenul presupune o situație de negare, neacceptare, neimplicare și lipsă a dorinței. Există un obstacol pus în fața credinței, deoarece omul „*ce se crede a fi*

³⁵ Ioan Moldovan, *Introducere în psihologia vieții religioase*, Edit. Logos, Cluj-Napoca, 2001, p. 107.

necredincios” refuză din start implicarea și eterna frământare a gândului care naște întrebările.³⁶

Între cele două tabere (credincioși și necredincioși) se situează un segment gri al indiferenței religioase, care poate să nu fie decât pură absență a întrebărilor, într-un mediu care, în mod practic, a eliminat orice impuls religios. Ea poate exprima în egală măsură, o apărare subconștientă surdă, o atitudine moștenită cultural dintr-o pasiune antireligioasă a generațiilor precedente, sau o rămășiță a unei crize personale îndepărtate.³⁷ Etichetarea și desconsiderarea semenului doar pe considerente de identitate religioasă („*Ești...*”, „*Tu nu ești...*”) este periculoasă. Putem ajunge a stigmatiza, a incrimina, a ucide sufletește prin cuvânt.

³⁶ Mulți scapă din vedere faptul că necredința este un rezultat la care necredinciosul a ajuns în urma unor reflecții, a unor frământări ale minții, a unor analize, și se soldează cu niște opțiuni. Necredința nu vine numai dintr-o percepție eronată a unor concepții creștine, ci și ca urmare a unor neajunsuri sau lipsuri manifestate de către cei deja credincioși, și ea se bazează pe un alt mod de „a citi” și a înțelege lumea.

³⁷ Antoine Vergote vorbește despre două grupe de necredincioși. În prima grupă se află cei decepționați, potrivit cărora răul din lume face imposibilă sau improbabilă existența lui Dumnezeu; în a doua grupă intră cei ce văd în religie o iluzie sau o mistificare periculoasă și un atentat la demnitatea omului. Prima formă de necredință relevă psihologia motivației, iar cea de a doua, psihologia conflictului. Această distincție reprezintă *polii opuși ai unui continuum*, ca și în cazul în care vorbim despre credința intrinsecă sau credința extrinsecă. Atitudinile sunt diferențiate în funcție de rațiunea dominantă. Antoine Vergote, *Psicologia religioasă*, Edit. Borla, Roma, 2000, p. 54.

5. Puterile nebănuite ale cuvântului. Invitația la virtute

1. „**Cel ce dă viață**” – **forța sacramentală a cuvântului**. Vorbind despre puterea sacramentală a Cuvântului, Sfântul Ignatie, în Epistola către Magnezieni (VIII, 2), spune: „*Unul este Dumnezeu, Care S-a arătat prin Iisus Hristos, Fiul Său, Care este Cuvântul Său ieșit din tăcere*”. Sfântul Isaac Sirul, în Epistola a III-a mărturisește: „**Tăcerea este taina lumii viitoare, iar cuvintele, unealta acestei lumi**”. Între Cuvânt și Taină există o unitate esențială, întemeiată pe tăcere, revelația necontrazicând faptul că „*Dumnezeu vorbește tăcerii din tăcere*”.

Constantin Noica ne avertizează că „*numai în cuvintele limbii tale se întâmplă să-ți amintești lucruri pe care nu le-ai învățat niciodată. Căci orice cuvânt este o uitare și în aproape oricare s-au îngropat înțelesuri de care nu mai știi. Cum altfel am putea da folosință vie cuvintelor? Dar dacă în orice cuvânt există o parte de uitare, este totuși vorba de uitarea noastră și ea devine propria-ne amintire. Iar acesta e actul de cultură: să înveți nouitatea ca și cum s-ar ivi din tine*”³⁸.

Părintele Dumitru Stăniloae amintește cu o claritate în care semantica puterii cuvântului are conotațiile profunzimii. „*Cuvântul are așa putere că nu e numai un sunet, ci are și un înțeles, și înțelesul acesta e puterea din cuvânt. Dar puterea cuvântului se accentuează, pentru că în ea se pune și o simțire de simpatie sau de dușmănie, care-l afectează pe cel cărui i se adresează. Prin cuvânt se comunică înțelesuri unite aproape totdeauna cu sentimente,*

³⁸ Constantin Noica, 1996, *Cuvânt împreună pentru rostirea românească*, Edit. Humanitas, București, 1996, p. 9.

*care leagă și mai mult pe oameni fie prin simpatie, fie prin antipatie. Cuvântul arată că oamenii sunt legați într-un fel sau altul chiar înainte de-a și-o spune. E legătura armonioasă și dizarmonică, căci componentele existenței nu se pot desface total, ci rămân legate chiar în dizarmonie. Pentru că altfel lumea ar înceta să mai existe”.*³⁹

Cuvântul dă viață, el face ca fața celui ce primește binecuvântarea să fie luminoasă, căci primește vorba bună și înțeleaptă. Cuvântul mai este plin de bunătate, căci este creator de comuniune, armonie, iubire întru rugăciune. Cuvântul dă viață construind. El este temelia cunoașterii și a înțelegerii umane.⁴⁰

Dragostea și speranța sunt într-o „horă” a vieții. Pământeanul din noi înțelege atât speranța, cât și infinitul acesteia: fetița suferind de necruțătoarea boala a Secolului XX (SIDA), întrebată la șapte ani (în 2005) ce-și dorește să se facă când va fi mare, în toată

³⁹ „Din vorbă în vorbă, din cuvânt în cuvânt, lumea se deschide întru cunoaștere. Cu liniștea cuvântului, ocară se îndepărtează, cu frumusețea sa și vreascurile pot înmuguri, cu dorința de a aduce pace se pot frânge războaie, iar limpezimea lui să rămână dătătoare de viață, alinând durerea, suferința și chiar neputința de a nu înțelege întotdeauna neînțeleșurile și înțelesurile lumii. Este cuvântul ce dă viață, miracolul prefacerii cristalidei dând vitraliilor forma și culoarea aripilor fluturelui din noi.” Dumitru Stăniloae, „Reflecții despre spiritualitatea poporului român”, Edit. Elion, București, 2001, p. 151.

⁴⁰ „Cuvântul are și el putere, că nu numai pumnul are putere. Vezi, de-ți spune cineva o vorbă de ocară, de ce te superi? Dacă ar fi ca aerul, s-ar duce. Dar vezi, rămâne ceva și nu-ți convine. Cuvântul se imprimă în cugetul altuia mai mult decât o lovitură în trupul lui. **Purtăm cuvintele altora în noi cât vom fi. Le vom purta în vecinicie, pentru că celălalt are o importanță vecinică pentru noi. Nu-l putem uita, de ne-a spus ceva bun sau ceva rău.**” *Ibidem*.

„plenitudinea” înțelepciunii de moment, răspunde: „*Când voi fi mare, îmi doresc să mă fac... bunică*”. Cuvântul ei exprimă dorința vieții, iar atributele psiholingvistice ale cuvântului „bunică” (chiar dacă ele în mod normal fac referire la bătrânețe ca împlinire a vieții) în acest caz, reprezintă longevitate, durată, năzuința de a dăinui biologic.

2. „Cel ce ucide” – puterea suprimării energiei dinamismului psihic. „Ura este iarna inimii” – Victor Hugo. Are cuvântul puterea de a distruge, precum „râul umflat” ieșind din matcă? Cuvântul poate răni sufletul, îl poate întina, îl poate demola psihic, îl poate dărâma afectiv, poate sădi neîncredere și neputință. El poate sugera și urâtul, și plânsul, și ura. Totul stă în încărcătura pe care omul i-o dă cuvântului.

Părintele Dumitru Stăniloae aduce aproape de noi o apoftegmă din popor: „*De-i dai omului o palmă e rău. Dar de-i spui un cuvânt de ocară e și mai rău. Palma îți trece, dar cuvântul rău nu-ți trece*”⁴¹. Durerea fizică codifică o stare trecătoare, pe când cea psihică o stare persistentă, cu repercusiuni dramatice în plan duhovnicesc. Ernest Bernea constată că cuvântul spus poate aduce bine și poate aduce rău, având două direcții, care angajează domeniul religiei și al magiei: „*Eu cred că cuvântul rostit are mare putere: el poate aduce rău și poate aduce bine. Altfel cum s-ar fi făcut blestemul și descântecul? Dar urarea de bine? De ce un om se supără când îi spui vorbe de*

⁴¹ D. Stăniloae, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Edit. Elion, București, 2001, p. 152.

*ocară și se bucură atunci când îi spui numai «de bine»? Pentru că cuvântul dă putere”.*⁴²

Antinomic, cuvântul „ură” „monopolizează” gândirea regresivă a conduitei noastre morale: ura distruge, erodează însăși capacitatea omului de încredere și atașament față de Dumnezeu, ajungându-se la ea prin resentiment (sau finalizându-se cu acesta). Pentru psihologul Ioan Moldovan resentimentul se fixează pe un „sentiment activ”, care se transformă în ură împotriva a ceea ce viața a făcut să trăiască drept experiență negativă. El exprimă nemulțumire, trădare, neîmpăcare, ostilitate și pesimism în fața vieții și a dorinței de viață, cu toate că adevărata cauză a disconfortului și a nereușitei s-ar putea situa în dorințele exagerate, lipsite de realism ale persoanei. Cel cu resentimente sfidează viața și o neagă, în timp ce credinciosul convins, subînțelege, dorește și urmează un pact, o dorință de viață, dorință ce-și are izvorul tocmai în credința și sensul pe care acesta îl dă vieții, indiferent de greutatea întâlnite în cale.⁴³

3. Cuvântul „cheie” – invitația la „virtute”, la schimbarea vieții. Virtutea poate fi definită drept

⁴² E. Bernea, 2005, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Edit. Humanitas, București, 2005, p. 273.

⁴³ Resentimentul este și o revoltă potolită, într-un context de singurătate interioară, într-o stare de aparentă „absență” a lui Dumnezeu. În singurătatea sa, omul are sentimentul rupturii de linia vieții sale, simte o prăbușire a lumii care avea sens pentru el și acuză retragerea lui Dumnezeu într-o limită siderală. Protestul împotriva destinului nefavorabil și contra a ceea ce pare a fi „trădare” din partea lui Dumnezeu își găsește susținerea într-o alt fel de încredere. Adevăratul resentiment se ascunde în convingerea că viața înșeală speranțele. Resentimentul este o închistare în decepție. Ioan Moldovan, *Introducere în psihologia vieții religioase*, Edit. Logos, Cluj-Napoca, 2001, p. 137.

„integritate morală, disponibilitate sufletească de a făptui binele sub toate aspectele rânduite de Dumnezeu.⁴⁴ Sfântul Antonie cel Mare descrie un om virtuos: *„Iată semnele după care se cunoaște un suflet rațional și virtuos: privirea, mersul, glasul, râsul, ocupațiile sau întâlnirile cu oamenii. Căci toate acestea se îndreptează spre tot mai multă cuviință. Minte lor cea iubitoare de Dumnezeu li se face străjer treaz și închide intrarea patimilor și a rușinoaselor aduceri-aminte”*.⁴⁵ „Virtutea creștină presupune o activitate continuă și statornică, izvorâtă din harul divin și puterile naturale ale omului credincios, prin care creștinul împlinește întotdeauna voia lui Dumnezeu”⁴⁶.

6. Consilierea pastorală și arta cuvântării psihologice

„Preoția este o știință terapeutică: urmărește să vindece omul prin toate mijloacele pe care le oferă Sfânta noastră Biserică. Aceasta, este, de fapt, lucrarea preotului” (Sf. Grigore Teologul).

1. Lucrarea „prin cuvânt”. Consilierea pastorală constituie o formă de consiliere din

⁴⁴ R. Ciobanu, *Mic dicționar de cultură religioasă*, Edit. Helicon, Timișoara, 1994, p. 265.

⁴⁵ A., Andreicuț, *Repere de morală creștină*, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2007, p. 137.

⁴⁶ Ea este o adevărată forță spirituală ce ne îndeamnă să săvârșim cu plăcere binele. *„Virtutea se dobândește – spune Gregorios Mantzaridis – prin comunicarea personală cu Dumnezeu și prin săvârșirea voii Lui. Așadar, în morală creștină virtutea nu este înțeleasă ca însușire psihologică, ci ca o relație ontologică; este conformare cu voia lui Dumnezeu și participare la harul necreat și la bunătatea Lui. Fără această conformare și participare nu există virtute morală”*. *Ibidem*, p. 150.

domeniul religios-teologic care apelează la resurse spirituale și psihologice pentru a determina vindecarea duhovnicească și sporirea confortului psihic al credincioșilor. Ea este realizată de un consilier pastoral autorizat, cu o pregătire de bază teologică, cu o experiență duhovnicească de excepție, care este și un cunoscător fin al tulburărilor mentale. În activitatea sa, consilierul pastoral pleacă de la convingerea că toate persoanele sunt „speciale” și valoroase, întrucât sunt unice și create de Dumnezeu din iubire, iar fiecare persoană este responsabilă pentru propriile sale decizii și este liberă, întrucât în ea a investit încredere și dragoste însuși Dumnezeu.⁴⁷

Mitropolitul Hierotheos Vlachos accentuează faptul că „*lucrarea preotului este vindecarea omului*”, că acesta „*trebuie să fie făcută «cu știință»*”.⁴⁸ Sfântul

⁴⁷ În virtutea acestor lucruri ***atitudinea predominantă a consilierului pastoral trebuie să fie una de acceptare pozitivă a credincioșilor, de dăruire și deschidere***. Apropierea caldă, sinceritatea și naturalețea comunicării vor contribui la eliminarea reținerilor sau a blocajelor interioare specifice comunicării dintr-o societate secularizată. Consilierul pastoral trebuie să fie conștient de respectarea libertății depline pe care subiectul o va avea în legătură cu subiectele abordate; el este dator să-l asculte cu răbdare, ajutându-l pe credincios să depășească momentele de tăcere, făcându-l să înțeleagă că este indicat să-și dezvăluie frământările interioare, nefiind totodată constrâns să vorbească despre subiecte pe care nu dorește să le abordeze.

⁴⁸ „*Vindecătoarea misiune pastorală trebuie să se facă «cu știință»*. „*Să ne ajute Dumnezeu să păstorim turma Lui «cu știință» și nu prin mijloace de pastor nepriceput*”. Competența la care face referire aici ilustrul păstor presupune cunoașterea bolii și cunoașterea căilor vindecării. Terapeutul nu trebuie să fie nepriceput: dacă cunoașterea vindecării oferă binecuvântare, necunoașterea vindecării, adică nepriceperea spirituală, este izvor de blam”. Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia Ortodoxă. Continuare și dezbatere*, Edit. Sofia, București, 2001, p. 284.

Grigore cel Mare cataloghează acest demers drept „arta artelor și știința științelor”, întrucât omul este „ființa cea mai inteligentă și cea mai complexă”. Teologia este deci prin excelență o știință terapeutică.⁴⁹

În viziunea Mitropolitului Hierotheos Vlachos⁵⁰ lucrarea terapeutic-sfințitoare presupune un „consum” interior aparte din partea preotului: ea este „atât de mare și așa de anevoioasă inimii simțitoare și îndurerate, cu adevărat vierme al oaselor pentru cel ce are totuși minte”. Este atât de anevoioasă, încât este o adevărata „carie a oaselor” (1); Precum pentru *fiecare artă se cere un răstimp de învățare, același lucru putem să spunem și despre marea responsabilitate a vindecării sufletelor oamenilor, adică despre carisma «teoriei» spirituale.* (2).⁵¹

2. „Care ales?” sau vocația selecției inteligente. Din multitudinea de cuvinte trebuie să știm alege acel cuvânt care are forța interioară de a răspunde la situația dată; De ce acesta și nu altul? „Cuvântul” potrivit este acela care întrupează un

⁴⁹ „Este nevoie de știință, pentru că răutatea este ușor de realizat, în timp ce binele presupune efort. Și, în plus, de cele mai multe ori, omul nu vrea să se îndepărteze de rău. Ce stimulativă și la îndemână este răutatea și nimic nu e mai ușor de actualizat, dar dificil lucru este dobândirea binelui”. *Ibidem*, p. 285.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 287.

⁵¹ Trebuie ca mintea să fi fost iluminată, cuvântul să fie puternic și auzul să fie receptor, după ce mai înainte a fost purificat. Acesta presupune mai întâi vindecarea terapeutului, căci „mare lucru este acesta, să cunoști și să vindeci patimile și neputințele proprii”. Abia ulterior, după curățire, după iluminarea omului, urmează vindecarea celorlalți: „Să se curețe trebuie întâi, apoi să curețe; să se înțeleptească și astfel să lumineze; să se apropie de Dumnezeu și apoi să apropie pe alții; să se sfințească și apoi să sfințească; să conducă cu mâini și să sfătuiască cu înțelepciune.” *Ibidem*.

mesaj, care are o esență și structură solidă, ce se va încorpora configurației de ansamblu a mesajului; care are forță de reprezentativitate.⁵²

3. „Cum” formulat? – arta îmbrăcării realului prin cuvânt. Întreaga „construcție” a cuvântului este condiționată de modul în care este formulat. Îndeplinește el toți itemii care certifică înțelegerea sa de către autori? Transmite prin formulare mesajul dorit? Maniera formulării invită ascultătorul la un anumit tip de receptare a cuvântului. Cum trebuie formulat ca să fie înțeles? Cum realizează schimbarea dorită?

4. „Unde” rostit? – spațiul interior de receptare a cuvântului. Cuvântul trebuie rostit într-un spațiu care poate perfecta comunicarea. În exterior, nu orice areal poate garanta cuvântului o „zămislire întru înțelepciune, credință și dragoste”. Este nevoie întotdeauna de un spațiu material pentru a fi rostit, și de unul spiritual pentru a fi receptat. Rezonanța spirituală a spațiului de destinație își are însemnătatea sa. Cuvântul pastoral doar alină, mângâie și vindecă, dar, corelativ, același cuvânt poate avea efecte inverse, el poate „lovi”, „biciui”, și provoca durere în sufletul care nu are experiența travaliului purificării, al

⁵² Și în logica lor interioară, întrebările toate converg spre acest „care”, deoarece selecția necesită cunoaștere. Eu nu pot alege la întâmplare „cuvântul” pentru că – de multe ori – nu este el cel ales. Importantă este „știința” de a evidenția criteriile selecției. Ce are special cuvântul ales: forma? compoziția? mesajul? puterea? Șirul poate continua fără a găsi „rețeta” (nici a calității, nici a valorii), deoarece pentru fiecare din noi cuvântul ales dobândește o altă identitate. Încercătura afectivă a cuvântului, conduita sa psiholingvistică, personalitatea celui care alege cuvântul determină manifestarea psiho-pastorală a acestuia, contextualizată complexității realității respective.

curățirii și întoarcerii conștiente la Dumnezeu. Trimiterea la spațiul interior este necesară pentru decodificarea mesajului ascuns în cuvânt.

5. „Când” folosit? – „timpurile” mântuirii și urgența înnoirii vieții. Când folosesc cuvântul, care este momentul propice? Care este „timpul” care poate absorbi toată energia cuvântului cu maxim de folos? Sub acest aspect, timpul dăruit lui Dumnezeu – fie pentru a-L proclama, fie pentru a-l asculta – este bogat în sensualitate și se transferă constant în atemporalitate, hrănindu-se din eternitate.

6. „Cui” adresat? – cuvântul care „zidește” versus cuvântul care „se irosește”. Cuvântul are o țintă, adică se adresează întotdeauna cuiva anume. Această adresabilitate directă are o dimensiune teologică și un sens ontologic, fiind punctul de plecare al unei comunicări de calitate. De fapt, asistăm la o declinare: mie, ție, nouă, vouă, lor, ei, lui, acelora, celorlalți. Nu ne vom întreba „cui folosește?”, ci doar „cui se adresează?” neuitând că rodul cuvântului poate fi uneori la distanță de ani față de momentul rostirii sau receptării lui exterioare.

7. „Cât” înțeles? – înțelepciunea comunicării pe înțeles. Dictonul latin: „*Non multa sed, multum*” („Nu tot ce e mult, e și bun”), poate orienta vorbitorul asupra importanței receptării cuvântului; nu abundența de cuvinte „dă înțelesului, înțeles”. În acest sens, consilierul pastoral trebuie să dea dovadă de multă înțelepciune pentru a intui cât a înțeles persoana în cauză din mesajul său: Oare înțelesul cuvântului „apă” este același și în deșert și la malul mării? Cât de albastru, limpede, rece și bun e înțelesul cuvântului „apă”, în funcție de contextul existențial și de apetența lăuntrică a beneficiarului? În

atenția consilierului trebuie să primeze nu cantitatea, ci calitatea înțelegerii mesajului său de către auditor.

8. „De cine” transmis? – autoritatea în comunitate a emițătorului. Sintagma interogativă „de cine transmis” pune în balanța evaluării și cealaltă parte, „de cine receptat?”, contrapartida menținând echilibrul. Cine este persoana emițătoare? Ce calități are? La ce scară de valori se raportează? În ce măsură trăiește cuvântul? În ce măsură cel ce transmite mesajul este personal implicat? Numai preotul poate transmite învățătura? Poate, la rândul său, receptorul să transmită și el mesaj către emițător? La ce structuri ale comunicării și relaționării se apelează, atât pentru transmitere, cât și pentru receptare? Cine are calitatea de a transmite? În numele Cui transmit eu cuvânt? O serie de întrebări care au sâmburele răspunsului în ele însele.

9. „De ce” aceasta? Rațiuni ale credibilității cuvântului într-o epocă a crizei de motivație. Ajungem ca să închidem cercul retoricilor întrebări având certitudinea că ele pregătesc un cadru de *înțelegere psihologică a dinamicii comunicării credinței în universul fascinant al consilierii pastorale. Cuvântul vindecă, întărește sufletește, fortifică psihic, consolidează lăuntric, înțelepțește, construiește logică existențială.* Întrebarea „de ce” duce întotdeauna spre cunoaștere, spre exersarea într-o adâncime senzuală, provocând în unele cazuri neliniște interioară: e cazul celor deveniți amorfi și inerti, anesteziați de o existență înecată în materialism, pentru care cuvintele nu mai sunt sursă de energie înnoitoare.

7. Terapia pastorală prin cuvânt. Psihoterapia narativă și grafoterapia

Exercițiul-„joc”, pentru subiecții-copii. Dacă în primul volum al lucrării de față am invocat la partea practică elemente din terapia ocupațională, de data aceasta ne vom opri numai asupra acelor exerciții-joc care apelează, ca la un element fundamental, la cuvânt. Acestea, prin structura lor internă, sunt accesibile și se adresează subiectului indiferent de vârstă, constituindu-se în punct de plecare în aplicarea terapiei pastorale.

Exercițiile-joc se prezintă sub o multitudine de forme:

1) „Cartea mea de vizită”. Exercițiul se desfășoară individual, cerând fiecărui participant ca, pe un cartonaș (jeton), să-și realizeze propria carte de vizită, adică să-și proclame „identitatea sa”, fie că este un nume, un cuvânt, un vers, fie o reprezentare grafico-cromatică; în fond, ne aflăm în fața unui simbol subiectiv. Este de preferat ca fiecare participant să-și poată prezenta și motiva propria carte de vizită în fața celorlalți, pentru a-și argumenta opțiunea.

2) „Cine sunt eu?” Individual sau în grup, exercițiul cere ca participanții, făcând uz de cuvintele potrivite, să completeze următoarele enunțuri: „*Oamenii de care îmi pasă cel mai mult sunt...*”; „*Mă simt mândru de mine pentru că...*”; „*Oamenii pe care îi admir cel mai mult sunt...*”; „*Îmi place mult să...*”; „*Îmi doresc să...*”; „*Unul dintre cele mai bune lucruri făcute de mine este...*”; „*Mi-ar plăcea să devin...*”; „*Îmi propun să...*”; „*Prefer să..., decât să...*”; „*Știu că pot să...*”.

3) „Acesta sunt eu!” Conducătorul jocului cere participanților să continue oral propozițiile afirmative pe care le va enunța, având în obiectiv identificarea elementelor de gândire pozitivă, cum ar fi: *„Îmi place să...”; „Mă pricep la ...”; „Prefer să...”; „Este bine când...”; „Mă bucură...”*.

4) „Eu, poetul!” Pentru a cunoaște imaginea de sine a subiectului, consilierul îi propune acestuia completarea personalizată a versurilor din poezia ce urmează: *„Eu sunt...” / „Mă întreb...” / „Aud ...” / „Vreau...” / „Înțeleg...” / „Spun...” / „Sper...” / „Eu sunt...” / „Mă prefac...” / „Simt...” / „Ating...” / „Sunt îngrijorat/ă” / „Plâng...” / „Eu sunt...”*.

5) „Eu cel de dincolo de mine” Individual sau în grup, se cere completarea următoarelor propoziții: *„Mă mândresc cu...”; „Îmi este greu să recunosc că...”; „Unul din lucrurile pe care nu vreau să mi-l amintesc este...”; „Unul dintre cele mai draguțe lucruri pe care aș dori să-l spun despre mine, este că...”; „Mă enervează...”; „Mă simt foarte bine când...”; „Mă întristează ...”; „Mă tem de ...”; „Mă simt singur/ă atunci când...”; „Urăsc...”; „Mă emoționează...”*.

6) „Termină propoziția...” Conducătorul de joc va face câteva enunțuri parțiale (acestea fiind doar pe jumătate), lăsând pe fiecare participant să se implice în joc prin terminarea propoziției. Se vor inventaria atât aprecierile pozitive, cât și cele negative, urmărindu-se ca ele să fie decodificate în întâlnirile individuale ale psihoterapeutului cu copilul: *„Când o să cresc vreau...”; „Dacă aș fi părinte aș...”; „Cred că toți copiii/oamenii ar trebui să...”; „Uneori mă prefac că sunt...”; „Nu-mi place când...”; „Cea mai bună zi a fost când...”; „Cea mai proastă zi a fost*

când... ”; „Dacă aş putea fi o culoare mi-ar plăcea să fiu... ”; „Am fost speriat când... ”; „Dacă aş fi magician aş... ”.

7) „Jocul cuvintelor”. Se practică în grup, conducătorul de joc va rosti un cuvânt oarecare, după care va cere fiecăruia în parte să se exprime vizavi de acesta, printr-o stare emoțională, reacție, atitudine, toate declanșate de recepționarea mesajului. Din acest punct se poate porni (individual sau în grup) o discuție, inițiată de un singur cuvânt sugestiv, motivațiile fiind variate (Exemplificare: alb = zăpadă, spital, cearșaf, imaculat, sfânt, perete, foaie, iarnă, zahăr, diabet, mireasă etc.)

8) „Jocul literelor”. Se poate desfășura atât în grup cât și individual, fiecare fiind rugat să găsească și să formuleze propoziții sau fraze în care fiecare cuvânt să înceapă cu aceeași literă, mesajul formulat având la final logică și coerență. Antrenarea în joc presupune detensionarea subiecților și relaxarea lor.⁵³

9) „Afișul meu publicitar”. Se cere participanților să-și realizeze propriul „afiș publicitar” care să fie cât mai sugestiv, urmând apoi să motiveze în fața „grupului expert” simbolistica exprimării alese. Pentru o vreme aceste afișe pot fi expuse, spre alte comentarii sau puncte de vedere.

10) „Vin și eu!” Participanții la joc vor primi pe rând (se împart ca la cărțile de joc) jetoane ce

⁵³ Exemplificare: *Ana așteaptă ascultând aria Aidei. Acum apare aducând alene: arici, avioane, ace, albiță, alune. Așa amestecă Ana: așteptarea, apa, aluatul, alimentele, arătând aiurea aura autobusului ajuns așa, anapoda, acum, aici, aproape aeronavă armonică. Zidarul zidește zidăria zidului zămislit. Zicerea zodiacului zguduie zidirea. Zarurile zboară. Zorile zăresc zorelele zarurilor zidite „zidărește” ziua. Zâmbește zidarul zidului zidit... Zâmbește zidarul Zoei, zâmbește!*

conțin imagini a diferite obiecte. Conducătorul jocului începe o poveste. Pe rând, fiecare participant va primi (extrage) o carte și imaginea de pe ea va fi introdusă în povestire mai departe. Astfel, fiecare participă la nararea acțiunii făcând ca imaginația să fie la „ea acasă”. La sfârșitul jocului conducătorul de joc apreciază cea mai interesantă intervenție.

11) „Evantaiul cuvintelor”. Se lucrează în grup, conducătorul explicându-le participanților că pe o foaie de hârtie ce va fi pliată ca un evantai vor trebui să scrie, în momentul în care aceasta ajunge la ei, un substantiv sau un verb (depinzând de ce e scris anterior) pliat cu scrisul înăuntru; apoi o dă mai departe. La sfârșit „evantaiul” se desface și se citesc cuvintele scrise. Se pot sesiza corelații sau discrepanțe între cuvinte, observându-e totuși relația care se stabilește între participanții la joc. Jocul îi ajută pe cei mai retrași, timizi și irascibili să se poată integra în grup.

12) „Povestea din sac”. Subiecții sunt așezați în cerc. Conducătorul de joc ține în mână un săculeț în care se găsesc diferite obiecte mici. Începe o poveste și, la un moment dat, dă săculețul din mână celui din dreapta sa, care, introducând mâna în el, alege un obiect. Îl arată celorlalți și, ținându-l în mână, continuă povestea, introducând în nararea ei și obiectul respectiv. După un timp săculețul poposește în palma vecinului, care-și alege și el un obiect, introducându-l în poveste. Săculețul continuă să circule până ce ajunge din nou la conducătorul de joc, realizându-se astfel construcția colectivă a poveștii.

13) „Termină povestea!”. Jocul se desfășoară în grup, iar conducătorul propune o temă pentru povestea ce trebuie terminată împreună, fiecare

intervenind și ducând firul epic pe mai departe, prin interpretarea personajului cu care vine în narațiune. Se urmărește îndeaproape „implicarea” fiecărui subiect, intrarea în pielea personajului și impactul emoțional pe care-l produce asupra celor din joc. Conducătorul jocului va începe povestea și tot el o va sfârși, având în vedere să antreneze în activitate pe toți participanții.

14) „Patru cuvinte”. Exercițiul „joc” se desfășoară individual, cerând subiectului să aleagă patru cuvinte (fără o legătură anume între ele). I se cere apoi ca aceste cuvinte să le folosească activ într-o poveste, astfel ca ele să devină „personajele principale”. Povestea creată poate sublinia atât elementele pozitive din gândirea copilului, cât și regresia acestuia. În timp, se dezvoltă comunicarea, limbajul și creativitatea.

15) „Îți place numele tău?” Desfășurat atât în grup cât și individual, prin acest joc participanților li se cere să facă referire la prenumele ce-l poartă, amintindu-li-se că ei n-au fost întrebați la Botez, ci părinții le-au ales numele, bazându-se sau nu pe ceva anume. Fiecare își va spune opinia și va face aprecieri privitoare la propriul nume: dacă-l acceptă sau nu, dacă se identifică cu un personaj public al cărui nume se poate întâmpla să-l poarte. Subiectul este rugat ca apoi să-și aleagă el singur numele dorit, să motiveze alegerea și să explice dacă se identifică cu el sau nu, exprimându-și dorința de a-l schimba sau nu.

16) „Dacă aș fi...” Exercițiul poate fi individual, jucat în perechi sau prin alegerea unei persoane din grup, fără a fi numită, reușind în fiecare situație a se realiza un „portret” cât mai original, pornind de la completarea cu un singur cuvânt sau mai multe a următoarelor propoziții: „*Dacă aș/ar fi un*

anotimp, atunci aș/ar fi ...”; „Dacă aș/ar fi o piesă muzicală, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi o carte, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi un anumit fel de mâncare, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi o băutură, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi o culoare, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi o floare, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi un animal, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi un pom/copac, atunci aș/ar fi...”; „Dacă aș/ar fi cetățeanul unei alte țări/continent, atunci aș/ar fi...”.

17) „Povestea visului”. Jocul se desfășoară în grup. Conducătorul de joc le cere participanților ca împreună să spună o poveste în cerc, adică nararea este începută de unul, iar următorul adaugă un cuvânt care să se potrivească. În acest mod, fiecare cuvânt își are rolul și semnificația specială în comunicare, pregătindu-se astfel povestea terapeutică.⁵⁴

18) „Viața cuvintelor”. Li se cere participanților la joc să găsească trei cuvinte „cheie” care să-i bucure (să le exprime bucuria) și încă trei cuvinte „cheie” care să-i întristeze (să le exprime tristețea). După alegerea lor, participanții sunt rugați să motiveze alegerea și să realizeze, dacă se poate, un mic text pornind de la cele șase cuvinte „cheie”.

19) „Discuții neobișnuite”. Li se cere participanților la joc să-și imagineze un dialog între: doi iepuri de câmp; două vaci la păscut; două flori pe balcon/în strat; perechea de cizme/bocanci/pantofi; mătură și fărâș; clanță și cheie; oral sau scris, folosind cuvinte care să realizeze un „așa-zis” dialog.

⁵⁴ Exemplificare: „Cică se povestește că odată, pe ...”; „Cică se povestește că odată, pe un drum...”; „Cică se povestește că odată, pe un drum de țară...”; „Cică se povestește că odată, pe un drum de țară trecea ...”.

20) **„Vorbele casei”**. Se cere de către conducătorul jocului ca fiecare participant să-și amintească cele mai „uzuale” cuvinte folosite în casa lor, dar să știe identifica atât contextul, cât influența pe care o au respectivele cuvinte în relațiile lor de familie. (Exemplificare: „Măi”, „dragule”, „prostule”, „păi”, „numai eu”, „deci”, „tu nu...” etc.)

21) **„Doriște, urări de bine”**. Suntem în largul oceanului și avem posibilitatea să scriem trei urări de bine pe o bucată de hârtie ce-o trimitem omenirii într-o sticlă. Urările se fac pentru tine, familiei, lumii: „*Mi-aș dori...*”; „*Pentru familia mea îmi doresc...*”; „*Pentru întreaga lume doresc...*”.

Sub o asemenea structură internă, **exercițiul - „joc”**, stimulează comunicarea făcând uz de cuvânt, sub toate formele sale. Exemplele noastre pot fi considerate ca un punct de plecare în rezolvarea unor situații „problemă” depistate în cadrul consilierii pastorale. Ele pot fi înțelese și ca ***un preambul al jocului terapeutic, urmate apoi de povestea terapeutică și de basmul terapeutic***. Totul este ca ele să aibă credibilitate în ochii consilierului pastoral pentru a fi folosite fără timiditate ca instrumente terapeutice, recunoscându-li-se valoarea reală în programul personalizat elaborat pentru fiecare subiect în parte.

* * *

Terapia narativă. Terapia narativă are drept obiectiv general reconstituirea poveștilor de viață ale oamenilor, astfel încât ***aceștia să își poată interpreta experiența de viață dintr-o perspectivă diferită***, cu efecte benefice asupra experiențelor lor prezente și viitoare. Nici o poveste de viață nu este «eronată», ci

doar diferită, incompletă sau inutilă omului în satisfacerea nevoilor sale. Din punctul de vedere al psihologiei narative, termenul de „povestire/narațiune” reprezintă un mod de a organiza episoadele, acțiunile și relatările, un demers care aduce laolaltă evenimente de zi cu zi și creații fantastice, încorporând dimensiunea timp-spațiu. Erik Sween, unul dintre cei implicați în demersul constructiv al acestei terapii, încearcă să surprindă prin șapte enunțuri ce este terapia narativă:

1) Dacă terapia narativă s-ar putea sintetiza într-o lozincă, acesta ar fi: *„Persoana nu este niciodată problema; problema este problema”*. Trebuie acordată o atenție specială persoanei umane, indiferent de context. Terapia narativă presupune explorarea momentelor ce dau formă vieții unei persoane, momentele de cumpănă, relațiile „cheie” și amintirile ce nu au fost estompate de trecerea timpului. Atenția trebuie concentrată pe intențiile, visele și valorile care au îndrumat viața persoanei, în pofida dificultăților avute. Adesea travaliul terapeutic recuperează povești care au fost trecute cu vederea ani în șir, povești surprinzătoare care relatează despre competențe uitate sau fapte de eroism trecute sub umbra uitării.

2). Fiecare tip de psihoterapie desemnează un anumit aspect al vieții ca fiind o unitate de experiențe. De pildă, terapia comportamentală se concentrează pe comportament, cea cognitivă pe gândirea logică, în timp ce terapiile sistemice se focalizează pe interacțiunile din interiorul familiei ca unitate fundamentală. În mod similar, ***terapia narativă consideră povestea ca o unitate fundamentală de experiență***. Poveștile dictează modul în care oamenii

acționează, gândesc, simt și înțeleg noua experiență. Poveștile organizează informația din viața unei persoane. Terapia narativă se ocupă de modul în care aceste povești importante pot fi scrise și rescrise.

3) Terapia narativă propune ca metaforă „lentila unui aparat foto”, pentru felul în care oamenii utilizează anumite povești referitoare la ei înșiși. Aceste povești au rolul de a filtra experiența unei persoane și de a selecta informația pe care se face focalizarea, care cel mai adesea se pierde în obiectiv. Aceste povești dau formă perspectivelor oamenilor asupra propriilor lor vieți, istorii și evoluții ulterioare. În ciuda părerilor care susțin contrariul, ***aceste povești identitare pot fi deosebit de stabile***. Terapia narativă furnizează un mijloc de a refocaliza lentila acestui aparat foto, ajutând la „reformularea” poveștilor și a vieții persoanei.

4) ***În calitate de ființe umane suntem în mod obligatoriu creatori de semnificații***. Trăim o experiență și imediat îi atașăm o semnificație. Din timpuri imemorabile, din „vremea focurilor de tabără”, noi spunem povești. Poveștile sunt mijloacele noastre cele mai familiare de a comunica sensul pe care îl găsim în experiențele noastre. Terapia narativă este interesată de „poveștile” în care trăim acele povești, pe care le purtăm cu noi, în legătură cu „cine” suntem și „ceea ce” este cel mai important pentru noi. Terapia narativă presupune aducerea la suprafață, la nivel conștient a acestor povești, înțelegerea lor, explicarea lor.

5) Multe forme de psihologie și terapie pun accent deosebit pe procesul de individualizare. Astfel, se crede că individul își construiește povestea interioară în totală autonomie. ***Terapia narativă***

contrastează cu această perspectivă, susținând că identitatea este co-creată, în relația cu alți oameni, în funcție de istoria și cultura persoanei. Prin urmare, felul în care suntem văzuți de alții poate contribui la structurarea identității la fel de mult ca felul în care ne vedem noi înșine. Ajungem să ne vedem pe noi înșine uitându-ne în oglinzile pe care ceilalți ni le oferă. Astfel, se spune că identitatea unei persoane este „construită social”. Terapia narativă se axează pe gradul în care acea identitate construită social se potrivește acelei persoane.

6) **Terapia narativă** constă în înțelegerea poveștilor sau a temelor care au format viața unei persoane. *Dintre toate experiențele trăite de o persoană, care au fost cele purtătoare de mai mult sens?* Ce alegeri, intenții, relații au fost mai importante? Terapia narativă susține că doar acele experiențe care sunt parte dintr-o poveste mai amplă vor avea un impact semnificativ asupra unor experiențe trăite de o persoană. Prin urmare, ea se axează pe construirea unui „scenariu” care să cuprindă întreaga viață a unei persoane.

7) *Viața unei persoane este traversată de linii narrative invizibile.* Aceste linii nevăzute pot avea o putere enormă asupra formei pe care o poate lua viața unei persoane. Terapia narativă presupune extragerea și amplificarea acestor linii narrative. Întrebările utilizate se focalizează pe ceea ce a fost mai semnificativ în viața unei persoane: zonele cele mai investigate sunt intențiile, relațiile influente, momentele de cumpănă, amintirile tezurizate și modul în care aceste zone se interconectează.

Aceste coordonate au valoare metodologică, consilierul pastoral putând face primii pași spre

cunoașterea unei asemenea terapii și exersarea ei în practică. Cu siguranță ea îl poate ajuta în momentul în care pentru subiect istorisirea propriei sale povești de viață este foarte importantă. Astfel cuvântul își intră în atribuțiile sale narative.

Grafoterapia. Ne vom opri și asupra câtorva tehnici speciale care au drept instrument „cuvântul” (și narațiunea), folosit în vederea obținerii atât a unei detensionări a subiectului, cât și a unei soluționări concrete a problemei care-l frământă.⁵⁵

În cazul aplicării grafoterapiei este necesar să cunoaștem tehnicile specifice de aplicare pe care le identifică R. Olivaux⁵⁶ și anume: primele exerciții au ca scop stăpânirea și controlul vitezei (1); următoarele exerciții utilizează o serie de „forme” care ajută propriu-zis la conturarea scrisului (linii curbe, ghirlande, linioare și cerculețe, ca în timp să se ajungă la scrierea literelor) (2); să se formeze obiceiul unui exercițiu minim de scriere a câtorva rânduri, zilnic (3).⁵⁷

⁵⁵ În această structură se încadrează grafoterapia, aplicată atât subiectului copil cât și adult, dar cu rezultate superioare în stadiul evolutiv (la copii). Aplicată la copii, grafoterapia ajută la înlăturarea unor aspecte negative și permite valorificarea potențialului acestora; grafoterapia rezolvă problemele psihologice care au legătură directă sau indirectă cu scrisul.

⁵⁶ Apud M. Pașca, 2006, *Cunoașterea copilului din perspectiva scrisului*, Edit. Ardealul, Târgu Mureș, p. 180.

⁵⁷ Psihologii recomandă copiilor să scrie câte o pagină dimineața și una după-amiaza, cu indicația respectării unui fus orar constant, datând și semnând de fiecare dată paginile scrise. Aceste acțiuni induc disciplinarea, ajungându-se să se utilizeze și fraze „stimul”. Grafoterapia este foarte utilă și în tratarea copiilor cu probleme de comportament.

Aplicată cu multă atenție și profesionalism, **grafoterapia ajută copilul să se simtă în centrul atenției**; astfel el lucrează cu calm și destindere, observându-se starea sa pozitivă din întregul „script” pe care-l execută. Din punct de vedere educativ, autodisciplina, punctualitatea și caracterul constant al acțiunii au efecte benefice asupra copilului. De asemenea, precizia și siguranța mișcărilor lui au efecte pozitive în direcția maturizării personalității. Grafoterapia este mult utilizată cu rezultate benefice în cazuri de: probleme afective, dificultăți de concentrare, nesiguranță și diferite grade de anxietate, ținând în permanență atenție păstrarea unei relații privilegiate cu terapeutul și integrarea într-un grup.

În ceea ce privește subiectul adult, grafoterapia poate ajuta la diagnosticarea unui început de dizarmonie a personalității. Totodată la grafoterapie se poate apela în cazul multor boli psihice, ca formă de intervenție în anumite etape de recuperare, precum și în cazul bolnavilor somatici ce au suferit accidente vascular-cerebrale. Investind timp, dăruind răbdare și dobândind un minim de cunoștințe grafoterapeutice, subiectul adult își poate ameliora situația, înlăturând în mare măsură problema ivită.

În stare de privare de libertate (detenție) persoana în cauză apelează la grafoterapie pentru liniștire, calmare și relaxare, redactând lungi și dese scrisori (destinate celor de acasă sau unui adresant imaginar), cât și ținând jurnale sau scriind propria poveste de viață, sub formă de poezie sau proză. Exemplele ce vor urma se adaugă celor prezentate în volumul întâi al lucrării noastre:

1) *„Mă uit în oglindă și nu mă recunosc: aceasta nu sunt eu! De fapt, de când sunt aici, totul mi*

se pare un vis urât care nu cred c-o să se termine vreodată. Nu știu dacă am greșit chiar atât de mult, dar acum plătesc. Ispășesc o pedeapsă și mi-e dor de un fir de iarbă și-un soare întreg, nu cu dungi, așa cum îl văd aici câteodată. Se zice că „să nu dai omului cât poate duce”. Așa spun și eu. Tot așez în spate, mai pun un gând, mai trag o linie și adun: mama bolnavă, recăsătorită, adio slujbă bună, rămas bun casă la alta și doi copii de două feluri: unul sănătos, în ultima clasă de liceu, și altul bolnav de leucemie. În rest, norocoasă cum sunt..., sănătoasă și puternică. Da, puternică pentru fiul meu. Știam c-o să fie greu, dar mi l-am dorit aproape. Și mi-am amânat ispășirea pedepsei (o parte din ea) ca să fiu cu el. Și, Doamne, l-am salvat îngrijindu-l un an. Și-apoi, desigur că m-am întors ca să-mi fie iar dor de poezii, plimbări, flori și haine de oraș. Și n-am întârziat nici o clipă. Acum ce fac? Număr tremurând în mine firul de speranță... și cele două zile cât mai am... ca să văd din nou iarba. Ei, vezi? Așa se întâmplă dacă duci mai mult decât poți. Doar nădejdea e în noi!” (Florica, 43 de ani)

2) *„Îmi simt palmele umede. Privesc pe geam și văd același lucru de vreo trei ani. Și pot să le spun celor ce îngrijesc zidul respectiv că are un milion de puncte și zeci de mii de drumuri...; dar imaginația mea depășește deja zidul pe care nu vreau să-l mai văd vreodată. Mă pregătesc să plec acasă. Am greșit și acum plătesc. Nu mi-a fost ușor, dar nu vreau să pomenesc despre asta. De ce? Abia am închis cu un lacăt greu ușa și vreți s-o deschid? De fapt... eu vreau să uit acești ani. Mă pregătesc la ce mă așteaptă afară. Oare aerul e mai bun? Cerul mai albastru? Străzile sunt la fel? Și oamenii? Mă vor privi altfel?”*

Pun întrebări prostești ca la școală, dar eu mă pregătesc pentru casă. Ce-aș vrea să duc de-aici afară? Liniștea sufletului meu când vorbeam cu „doamna de argint”. Așa-i spuneam noi, că are brațări multe pe braț. Ea se știe la sufletul meu. Îmi povestea așa cum povestesc eu acum. Știu multe povești de la doamna. O să mă gândesc la ele, afară. Acum, gata. De mâine încep numărătoarea inversă și mai dorm o dată și mai privesc zidul și... am plecat. Și vă rog, la această adresă să nu mă mai căutați niciodată.” (Ion, 28 de ani)

Cele două atitudini prezentate anterior pot fi considerate exemple tipice de **exprimări grafoterapeutice**, având calitatea defulării subiectului (deținutului, în cazul de față) care se pregătește de „liberare” (de plecat acasă), folosind scrisul ca atenționare pentru ceilalți (dar și pentru el), știind că cele mai grele zile „acolo”, sunt ultimele două, datorită faptului că „iar poți greși”.

Descriind momentul ce-l trăiește la o intensitate maximă, deținutul se detensionează, reușind a trece cu bine „puntea peste cele două zile”. Se poate observa stilul epistolar al relatărilor ce cuprind în structura lor internă (din punct de vedere grafoterapeutic) atât regrete pentru fapta săvârșită, cât și dorința de îndreptare. Dar în mod special se remarcă învățămintele (lecțiile) pe care le-au descoperit singuri prin propria experiență și dorința de împărtășire a acestora și altora, pentru ca aceștia, la rândul lor, să nu greșească. În acest context și sub o asemenea structură **grafoterapia își poate găsi locul în „compartimentul” psihoterapiilor aplicate persoanelor private de libertate care au la bază (sau pornesc) de la cuvânt.**

Aminteam anterior că *elementele de grafoterapie se întâlnesc și sub forma fiilor de jurnal*, scrise în momentele de detensionare a subiectului, și sub forma prozei, cu sau fără valoare artistică. Exemplele ce vor urma se pot considera ca momente cu adevărat de succes, rezultate din aplicarea grafoterapiei.⁵⁸

1) Scrisoare/filă de jurnal. *„Dragă Mamă, mi-e dor de tine! Mi-e dor de toate lucrurile pe care le făceam împreună. Mi-e dor de sărutările și de îmbrățișările tale. Mi-e dor de felul cum vorbeai și cum îți iubeai copiii și familia. Spuneai că dacă ai fi Dumnezeu, nu ne-ai părăsi. În fiecare seară mă gândesc că te văd și îți aud glasul, dar de fapt nu cred că se întâmplă așa. Mamă, știu că tu auzi și vezi tot ceea ce zic și fac eu. Câteodată îmi vine să plâng, dar încerc să mă stăpânesc. Mamă, te iubesc din adâncul sufletului meu. Dragostea ta este adâncă în inima mea. Aș vrea să te mai văd măcar o dată. Aș vrea ca tu să nu fi trebuit să mori. Te voi iubi întotdeauna. Fiul tău.”* („Mama mea a murit când eu aveam nouă ani și eram în clasa a treia. I-am scris pentru că mi-e tare dor de ea”). Darnell Hill, 13 ani

2) Scrisoare/experiență de viață. *„Doamne Dumnezeule, eu sunt Charles. Doamne, Dumnezeule, Eu sunt Charles! Mai deunăzi am împlinit 12 ani. Dacă cumva ai observat, scriu la mașină scrisoarea aceasta. Știi, uneori îmi este greu să scriu. Sufăr de ceea ce se cheamă disgrafie. Mai sufăr și de tulburarea atenției, adesea aceasta fiind însoțită de incapacitate de învățare. Indicele meu de inteligență a fost dovedit prin test a fi 140, dar dacă ar fi să te iei*

⁵⁸ J. Canfield, - M. V. Hansen – P. Hansen – I. Dunlap, 2001, *Supă de pui pentru suflet de copil*, Edit. Amaltea, București, p.276.

după felul în care scriu, ai crede că sunt tâmpit. N-am fost niciodată în stare să țin în mână ca lumea un creion. N-am putut niciodată să colorez un desen fără să depășesc linia. De fiecare dată când încerc, îmi înțepenește mâna și literele ies strâmbe, liniile prea întunecate și mă mânjesc pe mâini cu markerul. N-am vrut nimeni să schimbe lucrarea cu a mea pentru notare, pentru că nu-mi înțelegea scrisul. Doar Keith putea, dar el s-a mutat. Creierul meu nu sesizează ce face mâna mea. Eu simt creionul, dar mesajul nu reușește să ajungă acolo. Trebuie să țin creionul mai strâns, ca să înțelegă și creierul meu că îl țin în mână. Îmi vine mult mai ușor să explic ceva vorbind, iar nu scriind. Sunt foarte bun la dictat, dar profesorii mei nu mă lasă întotdeauna. Dacă mi se cere să scriu o compunere despre excursia mea la Washington și Philadelphia, este ca o pedeapsă. Dar dacă pot să o dictez sau pur și simplu să mă ridic și să vorbesc despre ea, le pot spune tuturor cât de impresionat am fost când am văzut Declarația de Independență de la Arhivele Naționale, sau despre sentimentul de patriotism care m-a năpădit când am fost în încăperea în care părinții națiunii noastre au dezbătut problema libertății. Dacă aș fi examinat la desen, cu siguranță că aș pica. Sunt atât de multe lucruri pe care mi le imaginez, dar pe care mâinile mele nu reușesc să le deseneze așa cum le văd eu. Dar nu-i nimic. Nu mă plâng. O duc chiar bine. Vezi, Tu m-ai înzestrat cu o minte minunată și cu mult simț al umorului. Mă pricep să găsesc soluții și îmi plac dezbaterile. În clasă purtăm discuții grozave privitoare la fapte din Biblie și aici strălucesc eu.

Când am să mă fac mare vreau să fiu avocat, un avocat pledant. Aș fi bun de așa ceva. Aș dovedi

simț de răspundere în cercetarea delictului, aș examina probele și aș prezenta cazul respectând adevărul. Mi-ai spus că m-ai făcut deosebit când ai spus că sunt făcut minunat și temător. M-ai asigurat că mă vei veghea și că ai planuri cu mine să-mi oferi un viitor și speranță. Părinții mei vor să mă ajute, așa că mi-au cumpărat un laptop cu care să merg la școală. Anul acesta am o învățătoare cum nu se poate mai bună! În fiecare vineri avem de prezentat o lucrare despre o trăsătură de caracter și ce crezi? Mă lasă să folosesc Programul «Print Shop Deluxe» pentru desen. Pentru prima oară am să pot arăta tuturor câteva din lucrurile pe care mi le imaginez. Doamne, aceasta este o scrisoare de mulțumire, prin care vreau să te anunț că îmi merge bine. Viața e grea uneori, dar... știi? Eu primesc provocarea. Am încredere că voi trece cu bine toate încercările. **Îți mulțumesc că ții la mine fără să-mi pui condiții. Îți mulțumesc pentru tot. În slujba Ta, Charles Inglehart**”.

(12 ani)

3) Filă de jurnal/judecăți de valoare. „Să înveți să fii cel mai bun! Învață-mă să merg și voi alerga / Învață-mă să privesc și voi vedea / Învață-mă să aud și voi asculta / Învață-mă să cânt și mă voi bucura / Căci ce-mi spui tu să fac, mi se întipărește în minte / Și trăirile pe care mi le împărtășești le voi păstra. / Ce-am învățat, voi prețui / Și învățând să zbor / Mă voi înălța!” (Donna L. Clovis)⁵⁹

4) Filă de jurnal/judecăți de valoare. „Pot să-mi înving temerile / Pot să iau hrană pentru cei înfomețați / Pot să ajut la oprirea poluării / Pot să dăruiesc săracilor / Pot fi ceea ce vreau / Pot să-mi folosesc mintea / Pot să dau sfaturi / Pot să primesc /

⁵⁹ Ibidem, 222.

Pot să mă port frumos / Pot să ascult / Pot să gândesc / Pot să-i învăț pe alții / Pot să știu / Pot să dau / Pot să simt / Pot să văd / Pot!" (Kendra Batch, 12 ani)

5) Proză. Omul care are de toate. „Ține minte, fericirea nu ține de cine ești sau de ce ai; ține numai de ceea ce gândești” (Dale Carnegie). „Era odată o familie care nu era nici bogată, nici săracă. Ei trăiau în Ohio într-o casă mică de țară. Într-o seară, când s-au așezat la cină, a bătut cineva la ușă. Tatăl s-a ridicat de la masă și s-a dus să deschidă ușa. La ușă era un bătrân cu hainele zdrențuite, cu pantalonii „ferfeliță” și cu nasturi lipsă. Avea un coș plin de legume. I-a întrebat dacă voiau să cumpere legume de la el. Au cumpărat imediat, pentru că voiau să-l vadă cât mai repede plecat. Cu timpul s-au împrietenit cu bătrânul. Le aducea legume proaspete săptămânal. Au aflat curând că bătrânul era aproape orb, avea cataractă pe ambii ochi. Dar era atât de prietenos, încât ajunseseră să-i aștepte vizitele cu nerăbdare și să se bucure de compania lui. Într-o zi, când le-a adus legumele, bătrânul le spune: «Ieri am avut cea mai binecuvântată zi! Am găsit lângă casa mea un coș cu haine pe care mi-l lăsase cineva.» Știind cât de mult avea nevoie de haine, familia zise: «Ce minunat!». Dar bătrânul orb zise: «Cel mai frumos lucru este că am găsit familia care chiar avea nevoie de hainele acelea!»” (Jerry Ullman)⁶⁰

Dacă în exemplele anterioare ne-am oprit asupra subiectului copil, capabil să folosească cu succes elementele de grafoterapie, prezentarea ce urmează se constituie într-un exemplu tipic pentru adultul care dorește ca prin scris fie să se liniștească, fie să-și pună întrebări, fie să pătrundă în universul

⁶⁰ *Ibidem*, p. 159.

vorbirii cu o altă persoană. **«Interviu cu Dumnezeu»** de Octavian Paler deține o mare valoare terapeutică: „Ai vrea să-mi iei un interviu, deci...” – zise Dumnezeu. „Dacă ai timp...” – i-am răspuns. Dumnezeu a zâmbit: „Timpul meu este eternitatea...”. Ce întrebări ai vrea să-mi pui?” „Ce te surprinde cel mai mult la oameni?” Dumnezeu mi-a răspuns: „Faptul că se plictisesc de copilărie, se grăbesc să crească... iar apoi tânjesc iar să fie copii; că își pierd sănătatea pentru a face bani... iar apoi își pierd banii pentru a-și recăpăta sănătatea. Faptul că se gândesc cu teamă la viitor și uită prezentul, iar astfel nu trăiesc nici prezentul nici viitorul; că trăiesc ca și cum nu ar muri niciodată și mor ca și cum nu ar fi trăit.” Dumnezeu mi-a luat mâna și-am stat tăcuți un timp. Apoi am întrebat: „Ca părinte, care ar fi câteva dintre lecțiile de viață pe care ai dori să le învețe copiii tăi?” „Să învețe că durează doar câteva secunde să deschidă răni profunde în inima celor pe care îi iubesc... și că durează mai mulți ani ca să le închisă. Să știe că un om bogat nu este acela care are cel mai mult, ci acela care are nevoie de cel mai puțin; să învețe că există oameni care îi iubesc, dar pur și simplu încă nu știu să-și exprime sentimentele, să învețe că doi oameni se pot uita la același lucru și pot să-l vadă în mod diferit; să învețe că nu este suficient să-i ierte pe ceilalți, ci, de asemenea, că trebuie să se ierte pe ei înșiși”. «Mulțumesc pentru timpul acordat» am zis umil. „Ar mai fi ceva: ce ai dori ca oamenii la nevoie să știe?”. Dumnezeu m-a privit zâmbind și a spus: „Doar faptul că sunt aici, întotdeauna.”

La sfârșit de... „început de cuvânt”.

Am ajuns la finalul primului capitol și – precum spunea *Constantin Noica* – „...care-i lecția pentru cuvânt? Că și ele sunt o creație, una apropiată omului, gingașă, nehotărâtă, și totuși punând atât de frumos hotare mișcătoare între lucruri”. Ne apare astfel cuvântul plin de încărcătura sa cotidiană de frumos și sublim, de „atingere” și „putință”. Căci „când un cuvânt poate da mitului său atât bogăție, strângând în el atât de multe din înțelesurile lumii, el nu mai aparține unei singure limbi, ci reprezintă mitul unei întregi culturi”.⁶¹

În aceeași accepțiune, însuși omul este „cuvânt” iar noi dat-am dinamică acestuia din urmă, învățându-l să meargă, să gândească, să sufere, dar să se și bucure, construind idealuri și vise, toate întrupate în „cel ce-a fost dintru început”. Și, cum *înțelepciunea sălășluiește în cuvinte*, nu putem să nu ne reîntoarcem la aceeași filosofie a lui Noica ce nu uita a proclama în „configurația sa filosofic-arhitecturală” că: „dacă într-o ecuație și într-un cuvânt se începe întreaga lume, atunci despărțirea de cuvânt e cu puțință. Poți lua un cuvânt și pleca în lume cu el”.⁶²

Din cele până aici expuse am încercat să argumentăm parțial identitatea psihopastorală a cuvântului, recunoscându-i potențialul enorm și rolul insubstituibil în lucrarea de slujire a omului. „Ne putem oare despărți de cuvinte?...”

⁶¹ C. Noica, *Cuvânt împreună pentru rostirea românească*, Edit. Humanitas, București, 1996, p. 394.

⁶² *Ibidem*, p. 394.

II. Potențialul psihoterapeutic al cuvântului în intervențiile pastorale vizând depășirea crizelor existențiale

1. Psihologia crizelor existențiale

Termenul „criză”⁶³ desemnează *experiențele dureroase, momentele de maximă tensiune și zburciun suflătesc din existența cuiva*. El face referire la o perioadă de tensiune, de tulburare, de încercări (adesea decisive), în care se manifestă acut în viața cuiva contradicții și neconcordanțe profunde, cu un pronunțat potențial de violență și schimbare. În

⁶³ În cazul intervenției de criză, se impune, în primul rând, o *ascultare empatică și un „suport” emoțional* ce trebuie acordat credinciosului într-o atmosferă de bunăvoință, atenție, calm, seninătate și siguranță din partea preotului, toate menite să-i inducă acestuia liniște și susținere. Se spune că *profesionistul „întâi ascultă mai mult, și, abia apoi, vorbește mai mult!”* (T. Rusk). Dată fiind *ponderea copleșitoare a emoțiilor*, a trăirilor, a sentimentului predominant de neputință și neajutorare al credinciosului, este nevoie de asigurări din partea preotului că aceste emoții pot fi depășite și că subiectul își va regăsi controlul mai ușor decât crede acum. *Eliberarea de emoțiile excesive reprezintă punctul central intervenției*. Se impune o restabilire a stimei de sine a credinciosului și reținerea preotului de la comentarii ce pot fi resimțite ca nefavorabile. În această fază preotul trebuie să încerce să *insufle speranță, încredere, să contribuie la regăsirea liniștii suflătesc*. În acest moment, intervenția de criză îmbracă modelul *terapii suportive*. A se vedea în acest sens Constantin Oancea, *Tehnici de sfătuire/consiliere*, Edit. București, 2002, p. 12.

general, în mediul medical⁶⁴, criza presupune un „moment culminant” în evoluția care precede vindecarea sau agravarea unei boli. În limbaj comun, termenul desemnează **situațiile deosebite, conflictuale, dificile, greu rezolvabile** din diferite domenii (relațiile dintre oameni, inter-etnice, inter-statale, funcționarea economiei etc.), și face trimitere explicită la **exigența unei intervenții de urgență**.

Când folosim termenul de criză ne mai gândim la tot ceea ce face existența umană **disperată sau insuportabilă**: greutăți majore, boli, suferințe sufletești sau psihice, momente critice din biografia cuiva, pierderea unei persoane iubite sau apropiate, momentele de deziluzie profundă, schimbările care produc mutații profunde în traseul vieții cuiva.⁶⁵ Cert este că orice criză majoră din viața cuiva are nevoie de o ulterioară inițiativă terapeutică pastorală.

Nu trebuie să uităm, în calitate de preoți, că întotdeauna momentele de criză – în fiecare persoană în parte, în familie sau în colectivități – constituie șanse de manifestare a lucrării lui Dumnezeu în lume. În momentele de criză, **rezolvarea situației nu se mai poate face cu ajutorul regulilor interne existente într-un sistem, fiind nevoie de intervenția cuiva din afară**⁶⁶ (Biserica, Medicul, Poliția etc.).

⁶⁴ Termenul a fost introdus, de altfel, de către însuși Hippocrate, care desemna prin el **faza decisivă, de exacerbare a simptomelor unei boli** (fără a preciza evoluția ulterioară: spre vindecare, agravare sau cronicizare).

⁶⁵ Identificarea momentelor de criză din viața unei persoane este o inițiativă deosebit de importantă, întrucât întotdeauna acestea, pentru persoanele nematurizate din punct de vedere duhovnicesc, au **efecte depressive**.

⁶⁶ „Majoritatea stărilor de criză se caracterizează printr-un **tablou clinic zgomotos**, impresionant. Trăirile de bază sunt **emoțiile**

a. Dimensiunea „biografică” a crizelor.

Multe dintre crize – precum crizele adolescenței, ale maturizării – sunt într-o legătură directă cu fazele dezvoltării psiho-fizice a persoanei umane. Specialiștii le numesc „crize normative” (sau biografice) spre a le diferenția de „crizele destinului”: incidente, boli, pierderea unei rudeni etc.), intitulate științific „crize accidentale”.

Există o *simptomatologie a crizelor*, întrucât ele au *un traseu tipic*: formele în care se manifestă crizele psihice și situațiile emotive tipice fiecăreia dintre ele au o importanță deosebită sub profil pastoral. O criză poate fi atât de acută, încât poate determina o prăbușire a unei persoane umane. De aceea este foarte bine să fie studiate de către preoți și reacțiile specifice în fața unei crize a diferitelor tipuri de persoane (întrovertite, extrovertite, deprimare sau nevrotice), întrucât diferă de la caz la caz *la vulnerabilitatea unei persoane* în fața unei crize.⁶⁷

excesive, ce pot căpăta *intensitate psihotică: anxietatea, frica, ura, ostilitatea, depresia*. De cele mai multe ori ele sunt *generate de idei iraționale*, de pierderea temporară a capacității de gândire rațională și pot fi însoțite de conduite periculoase, cu risc de agresivitate, auto-agresivitate sau, din contră, de blocaj, *paralizie a acțiunii*. Adesea individul în criză își focalizează gândirea asupra unui *singur aspect, irelevant sau inadecvat*, al experienței sale de viață.” Cfr. Constantin Oancea, *op. cit.*, p. 98,

⁶⁷ Crizele afectează toate etajele ființei umane: domină gândirea, sentimentele, acțiunile și credința. Partea cea mai neglijată este *sfera emoțională*. Tocmai de aceea, în mod special în faza inițială a crizei, preotul trebuie să acorde *o atenție specială sentimentelor reprimate și să încurajeze exprimarea lor*. 2. Principiul epigenetic trebuie respectat: doar când s-a parcurs completamente o fază se poate înfrunta faza succesivă. *Orice depășire prescurtată sau în grabă duce la cronicizarea respectivei faze*. Drept urmare, *asistența pastorală trebuie să se desfășoare cu o mare atenție acordată*

Orice criză din viața cuiva (inclusiv cele de natură psiho-socială) **trebuie „depășită”, altfel ea se poate „croniciza” determinând „leziuni”** psihice mai mult sau mai puțin profunde. Psihologia clinică definește cazurile în care persoana umană rămâne fixată într-un determinat eveniment existențial critic al vieții ei – de obicei din copilărie – „nevroză”, și, în parte, chiar „psihoză”. ***O abordare nosologică a crizei psihice constituie un element indispensabil al colocviului pastoral.***

Orice criză a vieții trebuie interpretată într-o perspectivă religioz-teologică. Vocabularul teologic cuprinde termeni esențiali pentru o raportare pozitivă, terapeutică, explicativ-existențială, sensuală la criză: „cruce”, „vină”, „lipsă de credință” etc. Orice criză a vieții nu trebuie să aibă doar o explicare și o relevanță psiho-socială, ci și una religioz-spirituală.⁶⁸

b. Criza – condiție a omului căzut înaintea lui Dumnezeu. Suferința psihică și erorile suferinzilor aflați în căutarea unei soluții pot fi analizate adecvat doar dacă privim condiția umană în contextul mai amplu al credinței. ***Chestiunea esențială religioasă***

simultan procesului global și fiecărei faze specifice. În unele faze ale crizei, atitudinea cea mai potrivită este tăcerea, în altele identificarea cu victima, în altele proclamarea mesajului hristic, în altele slujba religioasă. ***Un faliment al comunicării specifice fiecărei faze are drept efect agravarea crizei!***

⁶⁸ Un volum de reper este cel apărut la Editura Polirom în 1998, având drept autori pe Jacqueline Barus-Michael, Florence Giust-Desprairies, Luc Ridet, «*Crize. Abordare psihosocială clinică*», Iași. Autorii analizează diferite „profiluri” de criză, evidențiind mecanismele *intra* și *intersihice* în context organizațional. Crizele sociale și crizele individuale se marchează reciproc, interferența dintre psihologic și social regăsindu-se de-a lungul întregului volum. Este un volum de referință teoretică, oferind însă și modele de intervenție practică.

fundamentală este: Cine este omul? De ce trebuie să sufere? Din punctul de vedere al religiei, criza umană constă, în ultimă analiză, în îndepărtarea de Dumnezeu, în lepădarea de om a „comuniunii cu Dumnezeu”. ***Omul nu s-a născut dintr-un capriciu al evoluției sau din obscuritatea nimicului, ci din iubirea creatoare a lui Dumnezeu.*** Un Dumnezeu al relației, Care și-a creat un partener, conceput ca un „Tu” plin de iubire, imagine a propriei naturi. Acestui om i-a fost acordat un spațiu de libertate, posibilitatea de a accepta sau refuza să fie „tu” în raport cu Dumnezeu. Potrivit Bibliei, comuniunea dintre Dumnezeu și om s-a rupt de ***neîncrederea omului în Dumnezeu.*** I-a fost imposibil să creadă că Dumnezeu i-a permis orice. Prin „păcat”, omul s-a înstrăinat de Dumnezeu, de sine însuși și de lume. Din cauza păcatului, act al libertății, omul s-a pus pe sine însuși în afara sferei vitale a relației cu Dumnezeu. Urmărind cu atenție evoluția umanității surprinsă în relatările Scripturii, se poate observa cum istoria păcatului este însoțită de o dinamică fatală a angoasei: ea apare ca o consecință a detașării de Dumnezeu. Departate de Dumnezeu, viața devine un lanț neîntrerupt de amenințări, pericole și frici: frica de a fi lovit de semeni, de a nu fi iubit, frica de mizerii materiale și boli, iar în fundal se profilează, funebru, moartea. Marea „culpă” existențială a omului constă în a nu vrea să ia act – în fața suferinței din lume – de iubirea lui Dumnezeu. Este vorba de a refuza să accepte caracterul finit al existenței raportat la infinitul lui Dumnezeu.

c. Elemente perturbatoare a echilibrului psihic

Trauma psihică. Trauma psihică este un *eveniment solicitant* sau stresant care apare neprevăzut și *afectează puternic un individ*, generând o stare de *emoție intensă*.⁶⁹ Unele evenimente sunt percepute ca traume doar de anumite tipuri de personalitate, în timp ce altele sunt percepute ca atare de toate tipurile de personalitate. Psihotrauma poate avea o durată scurtă în sine, dar consecințele ei pot fi prelungite în timp (vestea unui deces primită prin telefon poate fi scurtă în sine, dar consecințele ei sunt durabile; amenințarea verbală din partea cuiva, amenințare care nu se materializează instantaneu într-o violență fizică, are un potențial stresant îndelungat etc.). Psihotraumele, prin definiție, vizează o suferință interioară, și mai puțin (deși nu le exclude) eventualele leziuni corporale cu care se soldează un eveniment neplăcut.⁷⁰

La nivel colectiv, o psihotraumă⁷¹ poate fi execuția publică a unui condamnat de care erau atașate mulțimile (în Evul Mediu, un luptător pentru

⁶⁹ Liviu Stoica, *Psihopatologie și Psihoterapie*, Edit. Universității, 2004, p. 35.

⁷⁰ Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihopatologie*, Edit. Tehnică, București, 2005, p. 456.

⁷¹ Traumatismul psihic poate fi definit drept „un eveniment suferit de un subiect, care resimte o foarte puternică *zdruncinare afectivă și emoțională*, ce pune în joc *echilibrul său psihologic* și determină adesea o decompensare de tip psihotic sau nevrotic, sau diverse somatizări”. Termenul este în prezent rezervat descrierii *tulburărilor nevrotice și psihosomatice care sunt consecința directă a unor emoții violente* cauzate de accidente, de agresiuni dramatice, de catastrofe (accidente de cale ferată, naufragii, cutremure de pământ etc.). Cfr. Larousse, *Dicționar de Psihiatrie și de Psihopatologie Clinică*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 1998, p. 576.

drepturile maselor largi, în epoca modernă, un disident care s-a opus ocupației naziste etc.).

Evenimente și mutații majore din viață. Acestea pot fi *mai mult sau mai puțin previzibile*, producând, de regulă, schimbări în statutul și rolul social al cuiva; ele solicită capacitatea de a face față la situații problematice noi, activând simțul responsabilității. Impun un efort de adaptare la nou și presupun deținerea forței de a răspunde pozitiv la un *crescut nivel de solicitare psihosocială*. De obicei, o astfel de experiență presupune o modificare a statutului social.⁷²

Distincția care se poate opera între o psihotraumă și o schimbare majoră din viață ar fi aceea că aceasta din urmă presupune *un efort prelungit de adaptare la noua situație*. Enumerăm câteva tipuri de evenimente care se pot integra atât în categoria psihotraumei, cât și în categoria „mutații majore”: decesul neprevăzut al unei persoane dragi, pierderea unei sume mari de bani, un jaf armat, intrarea în șomaj, apariția unui nou membru în familie (mutație intrafamilială), emigrarea (mutație majoră în afara cadrului familial).⁷³

⁷² Liviu Stoica, *op. cit.*, p. 36.

⁷³ *Gradul de participare* al individului sau al unei colectivități la realizarea unor mutații este foarte important: uneori, cu cât participarea este mai intensă, cu atât scade consumul interior. Aceasta însă nu este o lege universală intrinsecă fenomenului. Vorbim de următoarele grade de participare: 1. Individul este luat prin surprindere de un eveniment; 2. Individul este angajat, dar nu participă direct; 3. Individul este angajat direct, fără ca el să fie factorul determinant al acțiunii; 4. Individul cunoaște evenimentul stresant și are responsabilitatea principală în derularea lui. O analiză interesantă a acestor grade de participare diferită la un eveniment, atât a indivizilor, cât și a maselor, se poate face luând în obiectiv Revoluția din Decembrie 1989 din România.

Impasul existențial poate fi definit drept „o stare de minus energetic, de stagnare chinuitoare a funcțiilor psihice, o inhibiție temporară a unor funcționalități, toate determinând destructurarea personalității, des-implicare, individul nemaiînscriindu-se pe axa antropologică a devenirii”.⁷⁴ El duce la o zdruncinare puternică a memoriei ontologice a persoanei, fapt ce poate lua forma alterării reacțiilor și atitudinilor sale în raport cu diverse situații și procese dramatice din viață. În unele cazuri se poate instala anormalitatea prin „fixarea” persoanei într-un prezent unimodal, static și lipsit de fundal, de adâncime temporală, fără încadrare și fără perspective.⁷⁵

Eșecul intră în această categorie; el constă în **neîndeplinirea unui proiect de viață**⁷⁶, **fie el de ordin pragmatic, fie afectiv** (neîmplinirea în dragoste, picarea unui examen important, exmatricularea dintr-o școală, nereușita unei emigrări, pierderea unui loc de muncă apreciat etc.).

Dacă solicitarea a fost foarte intensă, iar finalul este pozitiv, subiectul va resimți în final epuizare fizică și psihică, dar se va putea reface prin relaxare, odihnă și satisfacții complementare, fără să derapeze

⁷⁴ Mircea Lăzărescu, *Introducere în psihopatologia antropologică*, Edit. Facla, București, 1989.

⁷⁵ Iolanda Mitrofan (coord.), *Orientarea experiențială în psihoterapie. Dezvoltare personală, interpersonală, transpersonală*, Edit. Sper, București, 2000, p. 136.

⁷⁶ **Proiectul de viață** presupune o complexă angajare de sine și o sferă vastă de opțiuni; el se conturează în timp, presupune efort, o anumită strategie, precum și o colaborare și confruntare interpersonală. Materializarea proiectului de viață poate cunoaște obstacole și intervenții neprevăzute, cărora subiectul trebuie să le facă față (și aceasta în funcție de profilul personalității lui).

într-o stare psihopatologică. În schimb, dacă rezultatul proiectului este negativ, eșecul va concentra în sine un puternic stres negativ, care va crește vulnerabilitatea subiectului declanșând *aparitia unei stări psihopatologice*. La nivel macrosocial o formă de eșec este prăbușirea unui ideal macro-comunitar, de evoluție și progres în plan material.⁷⁷

Conflictul. Este o stare de *tensiune, dezacord și confruntare care se produce între doi indivizi, două grupuri sociale* sau două instanțe sociale. Există și un *conflict interior*, conflictul cu sine însuși, care are, la rândul lui, un pronunțat potențial psihopatologic. Conflictul presupune întotdeauna o confruntare care are un efect interpelant, suprasolicitant, negativ. Pionii unui conflict se regăsesc între personajele diferitelor *perimetre existențiale umane: familial, instructiv-profesional, locativ-vecinal, social* etc. Subiecții se află întotdeauna într-o anumită *legătură de interdependență*.⁷⁸

Dinamica conflictului duce inevitabil fie spre împăcare (deznodământul fiind o fortificare a relației personale), fie spre despărțire (ruperea relațiilor). Raportarea conflictuală cu instanțele suprapersonale (în instanțele juridice, de exemplu) este deosebit de solicitantă. Finalitatea acestui tip de conflict poate fi, de asemenea, *satisfacția succesului sau deziluzia eșecului*.⁷⁹

⁷⁷ Liviu Stoica, *op. cit.*, p. 36.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ **Conflictul cu sine însuși**, în sensul de *dezacord interior*, poate să fie de circumstanță sau prelungit. Conflictul prelungit de natură intrapsihică se corelează cu anumite situații trăite de subiect pe care și le reproșează moral toată viața (sau o mare parte a ei). Geneză conflictului intrapsihic prelungit poate fi un eveniment psiho-

O altă sursă de conflict intrapsihic poate fi dezacordul individului cu *propria lui identitate biografică, tipologică și corporală*⁸⁰. Din punct de vedere biografic el poate fi nemulțumit de șansele pe care le-a avut în viață, de propriile slăbiciuni, sau de faptul că nu a făcut eforturi ca viața lui să aibă un alt sens. Din punct de vedere tipologic poate fi nemulțumit de statutul lui social, de performanțele sale, de felul în care este apreciat și sprijinit de ceilalți. Referitor la identitatea corporală, persoana poate fi nemulțumită de aspectul ei fizic sau de particularitățile personalității sale.

Solicitările intense prelungite și atmosfera psihologică nefavorabilă. Frustrările.

Acestea rezultă din *obligațiile pe care și le impune o persoană* pentru a îndeplini anumite roluri și sarcini. Cel mai adesea este vorba de un proiect personal pozitiv pe care individul dorește să-l realizeze. Suprasolicitările de natură emotivă și intelectuală pot duce la oboseală și epuizare. Atmosfera psihologică nefavorabilă constituie un alt factor de stres prelungit, individul găsindu-se în nesiguranță intensă și în pericol continuu.⁸¹

Frustrările se referă la nesatisfacerea unei *nevoi în sens de dorință și pretenție legitimă*. Subiectul consideră că ceea ce dorește sau cere i se

traumatic în care starea de criză se menține permanent, însă scade în intensitate pe măsură ce timpul trece. Cfr. Constantin Enăchescu, *op. cit.*, p. 411.

⁸⁰ A se vedea în acest sens întregul serial *Schimbare de sex* difuzat de Canalul Discovery, cu variantele: „*Din bărbat în femeie*”, și „*Din femeie în bărbat*”. În cauză este lipsa de asumare a propriei identități sexuale în societățile postmoderne.

⁸¹ Liviu Stoica, *op. cit.*, p. 37.

cuvine, și – drept urmare – așteaptă să se împlinească spontan aspirația lui fără a insista sau lupta pentru aceasta, **atitudinea lui fiind predominant pasivă**, de așteptare. În cazul în care dorința nu este împlinită, se nasc frustrările. Aspirații care pot fi surse de frustrare sunt: nevoia sexuală, nevoia de curățenie și igienă personală, dreptul la pudoare, dreptul la un spațiu locativ personal, nevoia de calm și liniște, nevoia de a fi ascultat, înțeles, crezut, nevoia de respect, de prețuire a valorii și demnității personale etc.⁸²

* * *

Tablou psiho-patologic pastoral. Analizați următoarea⁸³ mărturie, identificând dificultățile psihologice și traumele subiectului:

O doamnă în vârstă de 39 de ani, foarte tristă, abătută, se prezintă la preot:

*„– Am venit pe la dumneavoastră pentru a vă ruga să faceți niște rugăciuni. Cine știe, poate o să-mi fie mai bine. Nu demult am suferit o operație de **cancer la sân**. Din acel moment mi-am pierdut orice elan de a trăi. Sunt dezgustată de mine însămi și de toată viața asta. Nu mai vreau să trăiesc. Îmi pare rău că l-am paralizat în toate acțiunile lui și pe soțul meu... Mă simt groaznic... Nu știu dacă puteți face ceva... Dacă stau bine și mă gândesc, **poate e un blestem** în familia mea. Când aveam doar 12 ani, mama a suferit de un cancer uterin care a „anihilat-o” în mai puțin de 3 ani. După moartea ei, sora mea, cu 3 ani mai vârstnică, a condus toate treburile gospodăriei. Tata, deși nu s-a căsătorit, nu mai prea era cu noi, deși venea acasă, seara. Nu știu dacă el ne-a iubit, și cât ne-a iubit. După moartea mamei, a văzut în noi, sigur, urmele vieții*

⁸² Cfr. Constantin Enăchescu, *op. cit.*, p. 457.

⁸³ Folosiți-vă de următoarea grilă: antecedentele istorice ale situației; antecedentele recente; comportamentul problematic; consecințele acestui comportament (asupra persoanei, asupra mediului).

lui de familie, prelungirea în timp a raportului său cu mama. Simt că nu mai vreau să mai trăiesc... fetele mele sunt deja mari, iar eu sunt bătrână. Prefer să nu mai fac umbră pământului. Nu mai sunt bună la nimic. Am fost în șomaj un timp iar acum nu mai beneficiaz de medicamente subvenționate câte mi-ar trebui. Sunt atât de obosită și de sătulă de tot! Soțul meu nu mai prea calcă pe acasă. Sunt dezgustată. Nu suport nici măcar să mă atingă. Într-o seară m-a invitat la o plimbare. De plimbare îmi arde mie! Mi-e silă de toate și de toți. Nu mai suport pe nimeni. Mă obosește totul. Vreau să mor... ”.

2. Clasificarea evenimentelor critice ale existenței umane

(tipice pentru o societate industrializată occidentalizată)

a. **Scara gravității diferitelor evenimente biografice existențiale.** Care evenimente din biografia individuală a cuiva (sau care circumstanțe din viața cuiva) prezintă *un risc accentuat de criză psihică*? Putem cataloga drept „evenimente critice” acele evenimente care *determină o profundă și radicală schimbare a condițiilor existențiale ale unei persoane.*⁸⁴ Acestea presupun *prăbușirea lumii* (sau cel puțin zguduirea ei puternică) așa cum ea era percepută până atunci, adică „sfârșitul unei lumi”. Ele nu-l lasă nicidecum indiferent pe cel supus crizei, ci pretind *o luare de poziție atât în plan cognitiv, cât și emoțional.* Evenimentele critice din viața cuiva nu

⁸⁴ Criza din viața cuiva nu se manifestă întotdeauna, cum cred mulți, pe neprevăzute, ca „un trăsnet din cer”, ci poate să se instaleze după o lungă perioadă de „incubație”, printr-un proces de tranziție graduală.

sunt întotdeauna sinonime cu „catastrofele personale”⁸⁵.

„În familie se creează obiceiuri, „rutini” în care membrii familiei își satisfac nevoile personale și comune. Momentele în care aceste „rutini”, din diferite motive, nu mai pot funcționa, sunt momente de criză. Există crize inerente dezvoltării individului (crizele epigenetice) și crize inerente ciclurilor vieții unei familii (momentul apariției copiilor, al plecării de acasă al copiilor, al pensionării etc.). Crizele sunt însă și momente optime de schimbare, de găsim a unor modalități noi, superioare, de satisfacere a nevoilor comune și a nevoilor personale ale fiecărui membru.”⁸⁶

Nr. crt.	Evenimentul	Procentajul percepției
1.	Moartea partenerului de viață	100%
2.	Divorțul	75%
3.	Falimentul căsătoriei, totuși nefinalizat în divorț	65%
4.	Închisoarea	60%
5.	Moartea unei rudeni foarte apropiate	60%
6.	Boală gravă sau îmbolnăvire incurabilă	55%
7.	Căsătoria	45%
8.	Absolvirea învățământului universitar și luarea licenței	45%
9.	Pensionarea	45%
10.	Boala unui membru al familiei	44%
11.	Starea de graviditate	40%
12.	Dificultăți de natură sexuală	39%
13.	Schimbarea locului de muncă	39%
14.	Scăderea veniturilor familiei (șoc financiar)	38%

⁸⁵ De exemplu, o puternică zguduire poate fi produsă în viața cuiva de căsătorie sau de nașterea unui copil.

⁸⁶ Ana Muntean, *Psihologia dezvoltării umane*, Edit. Polirom, Iași, 2006, p. 82.

15.	Moartea unui prieten apropiat	37%
16.	Plecarea unuia dintre fii din cuibul familiei	29%
17.	Relații conflictuale cu socri	29%
18.	Pensionarea soției	26%
19.	Dificultăți cu șeful la serviciu	23%
20.	Mutarea în alt oraș	20%
21.	Concediul	13%
22.	Sărbătorile: Crăciunul, Paștile etc.	12%
23.	Mici încălcări ale legislației	11%

Este curios că o serie de evenimente catalogate în general drept „fericite” (precum căsătoria, nașterea unui fiu, absolvirea facultății, concediul, sărbătorile etc.), conțin un **potențial de criză**. Aceasta pentru că și ele (precum moartea, divorțul, boala) constau, inevitabil, într-o situație experimentată, trăită subiectiv. Toate evenimentele menționate în lista noastră au ceva în comun: ele constrâng, mai mult sau mai puțin, la **abandonarea unor obiceiuri consolidate și la o nouă poziționare în raport cu societatea, o reconfigurare a valorilor și obiectivelor propriei existențe**. Forțele psihice sunt deci mobilizate de necesitatea de adaptare la noile condiții de viață.⁸⁷

Dacă, pe de o parte, evenimentele critice ale vieții au efecte „îmbolnăvitoare”, pe de alta, ele mai au și capacitatea de **a elibera resurse favorabile evoluției persoanei umane**. De aceea, o mare importanță o au **intervențiile preventive, între care un**

⁸⁷ Această scară de valori anihilează teoria „intuitivă” potrivit căreia doar anumite faze ale vieții ar putea să se constituie în „subiecte” ale crizelor, precum adolescența, bătrânețea sau vârsta medie (sloganul „*mid-life crisis*”). În fapt, evenimente critice se manifestă de-a lungul tuturor fazelor vieții. Cfr. Isidor Baumgartner, *Psicologia Pastorale. Introduzione alla prassi di una pastorale risanatrice*, Edit. Borla, Roma, 1993, p. 120.

loc fruntaș îl ocupă asistența pastorală. Un bun prilej pentru cateheze specifice îl constituie căsătoria; de asemenea, ocazii catehetice sunt grupurile de dialog părinți-copii, vizitarea bolnavilor cu credincioșii la spital etc. Există și o *prevenire comunitar-pastorală a crizelor*.⁸⁸

Personalități fragile, „cu grad înalt de risc”. O renumită teză psihanalitică afirmă că *precedentele experiențe traumatiche, suferite în special în copilărie, contribuie la creșterea vulnerabilității subiecților în confruntarea cu ulterioarele crize ale vieții*.⁸⁹ *Experiențele traumatiche din copilărie sau lipsa unei inserții comunitar-sociale* constituie două indicii ale profilului personalităților vulnerabile în fața crizelor vieții.

b. Psihologia civilizațiilor. Factori de condiționare socio-culturală

Sociologii Peter L. Berger și Thomas Luckmann, pleacă de la rezultatul empiric potrivit căruia fiecare persoană umană trebuie să construiască și să reconstruiască constant propria realitate

⁸⁸ Nu trebuie să se cadă în capcana opusă, potrivit căreia orice criză ar trebui să fie prevenită prin „oportune” contramăsuri pastorale. Este necesar să eliminăm din viața noastră durerea care poate fi evitată; rămân totuși, foarte multe dureri, inevitabile.

⁸⁹ S-a demonstrat astfel că *femeile care și-au pierdut propria mamă în copilărie*, înainte de cel de-al 11-lea an de viață, aveau mari dificultăți în depășirea crizei determinate de moartea partenerului de viață. De asemenea, s-a observat că *rata sinuciderilor* între bărbații care și-au pierdut mama în intervalul ultimelor 12 luni este de 7 ori mai mare decât în cazul celorlalți; la fel, rata sinuciderilor *era de 9 ori mai ridicată între bărbații divorțați* decât între cei care își „savurau” o căsătorie fericită. În plus, studiile sociologice demonstrează că asupra șomerilor contactele sociale intense au un efect pozitiv.

individuală și socială. Doar astfel se poate găsi **sensul și identitatea propriei vieți**.

În trecut, **în era agricolă**, societatea se alătura în această întreprindere individului, făcându-i o **ofertă precisă și univocă de valori**. Mai mult chiar decât de a i le oferi, i le chiar „impunea”. Aceasta, dacă pe de o parte diminuă foarte mult coeficientul de libertate al individului, pe de altă parte, compensa cu asistența și ajutorul acestuia momentele critice ale vieții (maturizarea, căsătoria, îmbătrânirea și moartea). Această **apropiere strânsă dintre societate și biografia individuală** era făcută posibilă de legătura strânsă dintre persoană, stat și religie. Acest tip de societate, creștină, oferea un unic model pentru interpretarea și plămădirea propriei vieți. **Religia creștină dispunea de monopolul cunoașterii și interpretării existenței**. Acest monopol nu îi era doar protejat de către stat, ci chiar atribuit și garantat.⁹⁰

Dar această **supremație a societății asupra individului** a suferit o radicală mutație odată cu trecerea societății de la etapa agricolă la cea industrială. S-a produs o adevărată „revoluție liberală” care, ancorându-se în umanismul antic și medieval și în idealurile de democrație, a condus la **afirmarea individului**. În fruntea mișcării se afla burghezia, consolidată din punct de vedere economic.

Nucleul esențial al noilor „constituții” care se ancorau în idealurile Revoluției Franceze era constituit

⁹⁰ Găsirea **sensului existenței și al identității proprii** nu era deci o responsabilitate privată a individului, ci un dat social, un adevăr public. Fiecare se naștea într-o anumită clasă socială și din acel moment viața sa întreagă era pre-ordonată, iar traseul ei era în mare parte „pre-destinat”. În aceste condiții, dezvoltarea unei proprii concepții despre viață nu era deloc necesară, și chiar puțin posibilă. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 122.

de „Drepturile Fundamentale ale Omului”, inclusiv dreptul la libertate a religiei. În acest mod, se slăbește profund legătura dintre persoană, religie și stat, astfel punându-se *sfârșit unei unice orientări* (creștine și autoritare) *în materie de filosofie a vieții și orientare creștină a culturii și civilizației. Religia creștină a fost silită deci să renunțe la poziția monopolistă în materie de definire a vieții și gestionare a crizelor existențiale*, deschizându-se drumul spre o societate pluralistă.⁹¹

Dar nu toți oamenii dispun de *capacitatea necesară*, într-o societate pluralistă, pentru a da în mod liber un contur „fermecător” propriei vieți. Astfel se nasc *crizele de identitate*; sau se încearcă să se ia cu împrumut o identitate a unei figuri autoritare; sau se ajunge o victimă a acțiunilor determinate de alții. În plus față de toate acestea, se pare că în societatea

⁹¹ „Revoluția liberală a conferit individului *un spațiu de libertate fără precedent* pentru a-și plăsmui propria viață, garantându-i toate drepturile individuale. Dar, pe de altă parte, tocmai în baza modelului occidental al societății liberale și pluraliste, s-a creat *o piață liberă de concepții despre lume și viață*, care pretinde de la individul dornic de a-și construi o proprie identitate un efort imens. Individul trebuie să aleagă între nenumărate oferte de semnificație, unele aflate chiar în contradicție între ele, în mod special privitor la *deciziile fundamentale ale vieții*: relațiile cu partenerul de viață, educarea copiilor, orientarea în plan religios. Totul rămâne în sarcina lui și doar a lui. Identitatea care în trecut îi era atribuită din start, acum este substituită de perspectiva unei proprii regizări a vieții, din care societatea pluralistă este completamente absentă. Fiecare persoană trebuie să înfrunte viața, momentele ei critice, ca și cum ar constitui un ciob rătăcit, fără să mai fie parte dintr-un cosmos social unic, coerent și armonios.” cfr. Isidor Baumgartner, *Psicologia Pastorale. Introduzione alla prassi di una pastorale risanatrice*, Ed. Borla, Roma, 1993, p. 123.

pluralistă s-au creat *condițiile pentru ca individul să fie manipulat și privat de libertatea de alegere.*⁹²

Astfel, în noua societate „de consum”, valoarea maximă și sensul ultim al existenței este „dictat” prin mass-media. *Valorile care nu sunt de natură economică sunt împinse spre fundalul nesemnificativ al existenței.* De aici se nasc *alienarea* (atât de tipică pentru omul post-modern, manifestându-se prin depresie) și *frica*.

Universul religios, atât de important în viață, este „infectat” de practica predominantă și unilaterală a *unei vieți simplificate și reduse la o serie de „prestări de servicii” și consum.* Banii dobândesc rolul unui „dumnezeu” omnipotent; cu ei și cu bogăția omul speră să poată să-și împlinească visul paradisului pământesc. La acestea se adaugă limitările impuse de boli, bătrânețe, invaliditate, moarte, care devin sufocante. Lipsa transcendenței și a lui Dumnezeu din viața oamenilor face totul și mai sumbru.

În consecință la toate acestea, concepția despre viață fundamentată pe prestarea de servicii și pe consum se repercutează asupra tipului de raporturi dintre persoane.⁹³ Principiile economice promovează o modalitate de acțiune marcată de *birocrație și de*

⁹² Pe de o parte, se insistă pe *libertatea ca tinerii să-și aleagă meseria și cariera dorită.* Pe de altă parte, se asistă la penuria locurilor de muncă și creșterea galopantă a șomajului. A se vedea în acest sens Karl Frielingsdorf, *Vivere non sopravvivere. Salute psicologica e fede*, Edit. Citta' Nuova, Roma, 1993, p. 10.

⁹³ Consecința logică a acestor mutații profunde este *o radicală neîncredere față de tradiție și față de orice formă de valori și autorități tradiționale.* Structurile consacrate ale familiei, Bisericii, Statului sunt astăzi privite cu o suspectă rezervă. Cfr. Karl Frielingsdorf, *Vivere non sopravvivere. Salute psicologica e fede*, Edit. Citta' Nuova, Roma, 1993, p. 24.

anonimat, care lasă nesatisfăcute exigențele de a avea raporturi interpersonale calde și fraterne. Drept urmare, universul familiei și spațiul timpului liber, oprimate de aceste exigențe, se transformă, la rândul lor, în surse de crize și deziluzii.

* * *

Fiecare epocă istorică își are propriul ei specific și, implicit, propriul profil psihologic; fiecare epocă cunoaște ***mutații sociale și culturale*** (modernizări, schimbări de atitudini și de comportament uman, respectiv apariția unor noi mentalități, a unor instituții noi etc.) care influențează direct viața societății, obligându-i pe oamenii timpului respectiv să se adapteze „factorilor de schimbare”.

Atunci când confruntarea cu aceste schimbări este bruscă, brutală, impunând o adaptare alertă (prin asimilarea factorilor de noutate), are loc un ***proces traumatic de renunțare*** la vechile obiceiuri, conduite, activități, mentalități, stiluri de viață, raporturi interumane. În acest context de criză, ***mutațiile au un efect negativ asupra vieții psihice, a conduitelor și a relațiilor interpersonale.***⁹⁴ Schimbările pot duce la tulburarea „ordinii sociale”, dar, în egală măsură, și stagnarea duce la „uzura” și devalorizarea acesteia.

Lumea modernă și postmodernă cunoaște niște crize de schimbare de mare magnitudine. Viața omului post-modern este tiranizată de conceptul de

⁹⁴ În aceste situații, se activează două tipuri de forțe: „***forțele de stagnare***” (opuse factorilor de progres) care, în timp, pot duce la o stare de ***imobilism psiho-social*** și ulterior la o ***regresiune psihosocială*** (manifestată prin modificări ale conduitelor și acțiunilor umane, ale mentalităților etc.) și „***forțe de dezvoltare/progres***”. Asistăm astfel la două posibile feluri de crize, de structură și de adaptare (C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, P. Andrei etc.).

„randament și profit”, care implică o „con competiție a intereselor”. Astfel este suprasolicitată viața emoțională, capacitățile de adaptare, conduitele, acțiunile și modul de a gândi al oamenilor. Simultan are loc un proces de „dizolvare a individului” în „masele aglutinante”: fapte care determină **mutații majore în planul sănătății mintale**.⁹⁵

Între individ (1), mase (2) și mediul social (3) intervin conflicte grave: civilizația, tehnologia, comunicațiile, noile structuri și instituții sociale **depășesc capacitatea de adaptare a indivizilor care le percep nu ca pe niște „surse de confort”, ci ca pe niște „pericole”**, orientate împotriva vieții lor. Evoluția extrem de galopantă din plan tehnologic este percepută de masele largi tot ca o presiune continuă (K. Jaspers, R. Oppneheimer, C.G. Jung).

În aceste condiții apar „bolile civilizației”, cu caracter de masă, care înainte de modernitate erau cunoscute ca „psihozes colective”.

Consecințele acestor factori morbigenetici⁹⁶ pentru sănătatea mintală sunt:

- efortul de adaptare la care sunt supuși individul și grupele sociale dă naștere la tensiuni, angoase și frustrări, cărora le este victimă **categoria cea mai fragilă a populației** (copiii, adolescenții, bătrânii, șomerii, emigranții, persoanele cu venituri reduse, familiile numeroase, grupele minoritare sau marginale);
- cu cât este mai bine organizată, cu atât societatea devine **mai intolerantă și mai**

⁹⁵ Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihopatologie*, Edit. Tehnică, București, 2005, p. 456.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 456.

represivă față de bolnavii psihici și față de bolile mintale;

- *progresul material va determina o tot mai pronunțată vulnerabilitate psihiatrică.* Oamenii nu vor mai fi dispuși să accepte nici un fel de suferință, fapt cultural care va acutiza crizele interioare.⁹⁷

c. Lumea postmodernă – spațiu al schimbărilor de mare magnitudine - Factori morbigenetici -

1. Condiționare reciprocă și interrelaționare forțată

Lumea post-modernă cunoaște o creștere a condiționării sociale asupra vieții individuale. Manifestările vieții colective sunt tot mai numeroase, mai variate, mai invazive, amenințând și acaparând în totalitate viața personală.

„Asistăm la un fenomen de *socializare rapidă, progresivă, globală*, cu repercusiuni multiple asupra instituțiilor sociale, asupra vieții individuale, asupra modului de a gândi și asupra conduitelor umane, manifestat prin centralizare, impenetrabilitate și rigiditate a regulilor impuse, dependență de servicii, lipsă de contacte emoționale directe etc.”⁹⁸

⁹⁷ *Ibidem*, p. 457.

⁹⁸ *Relațiile interpersonale* și cele cu instituțiile Statului sunt pur formale („funcționale”), *bazate pe interese materiale, concurențiale*. Oamenii, sub influența incitațiilor publicitare sunt *antrenați într-un circuit al unei agitații continue* oglindit în circuitul „dorință-împrumut-cheltuială-cumpărare-risipă”. Acesta conduce, în scurt timp, la insatisfacții, frustrări, corupție, creșterea delincvenței juvenile etc. Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihopatologie*, Edit. Tehnică, București, 2005, p. 457.

Consecințele acestui fenomen de „deposedare a individului”, cu caracter alienant, va sărăci persoana umană din punct de vedere etic și individual, îi va reduce inițiativa, gândirea autonomă, responsabilitatea acțiunilor. Rezultatul acestor multiple schimbări ale omului va fi reprezentat prin ceea ce Van den Berg a numit „adulții infantilizați”, adică *o regresivune evidentă psihosocială a individului, a cărei semi-maturitate îl transformă într-o ființă manipulabilă, în curs de de-personalizare.*

2. Civilizația imaginii publice

Prin intermediul mass-mediei (T.V., cinema, radio, presă, reclame, publicitate ș.a.), toate mediile sociale suferă *o presiune invazivă de „masificare socială”*. Asistăm astfel la o trecere de la o „civilizație a cuvântului”, la o „civilizație a imaginii”, de la o civilizație a cărții, la una a televizorului. Consecințele psihopatologice⁹⁹ ale acestei mutații sunt multiple:

- omogenizarea culturală sub presiunea mass-mediei duce la o *uniformizare a conștiințelor* realizând false și superficiale legături comunitare și pseudo-solidaritate umană („întru solitudine”);
- deși *puternic colectivizat*, omul se va simți *izolat emoțional-afectiv*, victimă a puterii de sugestie a imaginilor. *Acțiunea repetată a audio-vizualului va sfârși printr-o adeziune automată, inconștientă și involuntară*, de tipul unei comunicări empatice. Omul *va înceta să mai gândească singur*, acceptând și așteptând ceea ce i se oferă din partea mass-mediei.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 458.

- Aparența, exteriorul persoanei umane, va avea importanța dominantă, fapt care **anulează sau reprimă identitatea interioară, de fond a individului**. Astfel asistăm deja la o răsturnare valorică: eroii sunt înlocuiți cu celebrități, vedete, staruri, idoli; literatura de publicațiile informativ-publicitare; idealurile de clișee. Peisajul social se va transforma într-o lume de iluzii;
- **În locul „culturii superioare”, care cultivă valorile autentice, se va instaura „cultura de masă”**, o pseudo-cultură, simplificată, vidă de conținut, lipsită de gust, de valoare, supusă fluctuațiilor modei. Această sub-cultură, superficială și exaltată, va genera neliniște, angoasă, nevroză colectivă. **Subcultura de masă propagă mișcarea, agitația, trepidațiile, suspansul, atacurile, violența, sexualitatea liberă, descărcarea impulsurilor primare în absența oricărei cenzuri** (Emisiunea *Big Brother*). Ea va genera angoase, fobii, conduite de violență, acte delictuale.¹⁰⁰
- Expansiunea nevoilor culturale generate de cultura de masă este favorizată de două grupuri de factori: 1. **Prelungirea duratei de școlarizare** și complexitatea formării profesionale; 2. **Dezvoltarea distracțiilor**, a divertismentului; „Civilizația distracțiilor”, a petrecerii timpului

¹⁰⁰ Gândirea colectivă privilegiază **proliferarea pseudo-științelor** (ocultism, magie, astrologie, bioenergie, radiestezie), care vor molipsi, într-o manieră de tipul contagiunii psihice, întreaga opinie publică. Este cultivat **interesul pentru miraculos, necunoscut, pseudo-descoperiri fantastice** (Filmul „*Codul lui da Vinci*”), imagine, toate acestea corelate simbolic cu angoasa.

liber, este un produs cultural al civilizației moderne. Acestea sunt adeseori o reală întoarcere la formele primitive, ancestrale, de viață naturală, de descărcare pulsională primară necenzurată de valorile culturale, morale și spirituale.

3. Omul postmodern, ființă manipulată, marionetă „plină de sine”

Caracteristica definitorie a omului postmodern, membru al unei societăți frământată de schimbări care permanentizează o continuă „criză” a valorilor morale, sociale, culturale, religioase, este aceea de a fi „manipulat”.

El este un om *victimă a acțiunilor propagandei*.¹⁰¹ În vâltoarea mutațiilor rapide la care nu reușește să se adapteze în ritmul dorit, pe care nu le poate nici evita, care-l asimilează și îl reprimă, omul devine victimă a propagandei. Asistă la *dizolvarea persoanei în masa de indivizi*, prin *anularea identității*, care-l va transforma într-o *ființă sub-umană, care-i va substitui individualitatea cu identitatea grupului*.

El va fi astfel „adoptat” de grupul respectiv, cu care confundându-se, *va renunța involuntar și inconștient la identitatea sa*. Va fi dependent de grup și se va simți în siguranță doar în interiorul acestuia, mai mult, chiar va avea uneori iluzia unei „auto-afirmări”. De fapt, dizolvat în grupul respectiv, el nu-

¹⁰¹ A se vedea în acest sens volumul îngrijit de Franz-Joseph Eilers și Roberto Giannatelli, *Chiesa e comunicazione sociale. I documenti fondamentali*, Edit. Elle Di Ci, Torino, 1996, 540 p. cuprinzând toate documentele Bisericii Romano-Catolice privitoare la universul pluriform al mass-mediei, analizate dintr-o perspectivă teologică.

mai poate părăsi, întrucât s-ar pierde, devenind vulnerabil prin lipsa de sens.¹⁰²

El este un *om superficial, pierzând continuu capacitatea de aprofundare, de reflecție*, de a judeca în mod independent. El simte, acționează și gândește după șabloanele care-i sunt impuse și pe care le acceptă necondiționat. Profilul interior al unui astfel de om este conturat de următoarele coordonate¹⁰³:

- este *un om vid interior*: o ființă exclusiv exterioară, disponibilă oricăror solicitări, singur și izolat emoțional-afectiv, dependent de ideologiile colective ale momentului;
- este un om manipulat *din punct de vedere valoric, necreator, sterp*, care se identifică cu temele propagandei ideologice, un adevărat automat;
- este o ființă angoasată și culpabilizată prin presiunile la care este supus, prin lipsa de ideal.

3. Omul sub presiunea tehnocrației

Tehnica este *coloana vertebrală a unei societăți industrializate*. O civilizație tehnicistă exercită *o triplă influență asupra membrilor societății: fiziologică, psihologică și socială*. Societățile industriale construiesc un mediu uman care transformă condițiile de existență ale omului, pătrund în toate sectoarele vieții sale, generează o multitudine

¹⁰² Cfr. Constantin Enăchescu, *Trata de psihopatologie*, Edit. Tehnică, București, 2005, p. 459.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 460.

de factori supra-solicitanți noi, interpun un „ecran” artificial între om și mediul natural.¹⁰⁴

Efectele alienante ale muncii industrializate sunt: sarcinile sunt fragmentate, munca este lipsită de orice fel de participare interioară, este depersonalizantă; **activitatea este percepută ca o pedeapsă**, lipsită de profit și satisfacții, pe care omul va trebui **să o compenseze prin distracții**, jocuri, divertisment, alcool etc. Ea este, drept urmare, o sursă de nemulțumiri, de conflicte, de insatisfacții, de limitare, dând sentimentul frustrării economice; la toate acestea se mai adaugă stresul generat de nesiguranța locului de muncă, de concurență, de pericolul depășirii pregătirii profesionale etc.

Un alt fenomen specific societății post-moderne este **izolarea în rețea** sau **„solitudinea, în contact” cu alții**. Deși în contact cu ceilalți, **omul de mâine se va izola prin tehnica ce o folosește**. Tot mai mult înaintăm spre **o societate în care persoanele interacționează între ele grație tehnicii moderne** (grație telefoniei mobile, a faxului, a internetului, a rețelei de televiziune prin cablu locală etc.).

O întreagă serie de instrumente interconexionează în rețea persoanele cele mai diferite. **Din punct de vedere informatic oamenii sunt tot mai apropiați, având șansa unei comunicări tot mai facile, însă conținutul acestei comunicări pare să fie tot mai puțin orientat spre comuniune**. În acest context, omul se va simți tot mai singur și mai izolat. Psihoterapiei creștin-ortodoxe i-ar reveni sarcina de a

¹⁰⁴ În acest sens de referință este lucrarea lui Giorgio Bonaccorso și Andrea Grillo, *La fede e il telecomando (Credința și telecomanda). Televisione, pubblicità e rito*, Editura Citadella, Assisi, 2001.

crea premisele unei viețuiri în *comuniune* într-o societate fracturată de conflicte.¹⁰⁵

Condițiile de habitat pot fi de natură fiziologică, psihologică și socială. Lumea noastră cunoaște *o criză a locuințelor generată de accelerarea urbanizării și de explozia demografică*. În aceste condiții există următoarele situații creatoare de inconfort psihic și chiar morbigenetice: 1. Locuința supra-aglomerată generează conflicte. Astfel, promiscuitatea acestora cauzează surmenaj psihosenzorial, conflicte, tensiuni, angoasă, tulburări nevrotice, conduite deviate, violență; 2. Locuința de tranzit generează sentimentul de insecuritate și înstrăinare a persoanei în raport cu reședința sa, impresia de artificial, de inautentic.

4. Concluzie: un proces galopant de eroziune a persoanei

Putem descrie un adevărat „sindrom de degradare a personalității umane” în lumea post-modernă, caracterizat¹⁰⁶ astfel:

- *golirea interioară* a persoanei, dependență și pasivitate;
- degradarea conștiinței, pierderea responsabilității, imaturitate și regresivitate;

¹⁰⁵ Slujbele religioase vor putea fi – incontestabil – transmise pe cale mediatică, însă credincioșii trebuie să știe că aceasta constituie o cale de a veni în întâmpinarea celor bolnavi și a handicapaților, iar nu cale de substituire a prezenței la Biserică, unde se realizează adevărata comuniune.

¹⁰⁶ Cfr. Constantin Enăchescu, *op. cit.*, p. 460.

- *caracterul superficial al emoțiilor* și sentimentelor, epuizare, pierderea capacității creatoare, a inițiativei;
- *slăbirea sentimentelor altruiste*, de compasiune, milă și solidaritate afectivă;
- închiderea în sine egocentrică, cultivarea intereselor egoiste materiale, *duritate, agresivitate*;
- devenită *un „automat uman”*, persoana va deveni ușor manipulabilă, sensibilă la efectele propagandei, ale mass-mediei, pierzându-și utilitatea și valoarea.

III. Cuvântul care fortifică, corectează și „îndulcește.” Terapia pastorală a „evenimentelor” cu potențial psiho-patogen

Psihologia dezvoltării ilustrează procesul vital folosindu-se de modelul „fazelor”, „stadiilor” sau perioadelor vieții, păstrând în atenție principiul că „*natura non facit saltus*”.

1. Crizele biografice

a. Primul an de viață: încredere/suspiciune fundamentală

Continuitate, sollicitudine în satisfacerea nevoilor primare (hrană, căldură etc.), o siguranță psihică stabilă, sunt factorii care contribuie la formarea *încrederii fundamentale (I)*. Din ea derivă și încrederea în mediul înconjurător și în propria persoană. Încrederea fundamentală constituie piatra de fundament a oricărei personalități sănătoase. Dacă aceste interacțiuni între părinți și copil, fundamentate pe o simpatie de bază, lipsesc, *copilașul devine în mod persistent nesigur: se simte abandonat și interiorizează ideea că nu se poate încrede în nimeni*. Altfel, o umbră se va proiecta asupra întregului său viitor.

Marile etape în construirea sinelui în această etapă a vieții sunt: 0-4 luni: copilul manifestă un comportament de atracție deosebită, de fascinație față

de chipul mamei; în jur de 4 luni manifestările lui sunt comportamente cu valențe sociale și cu un oarecare autocontrol. Un astfel de comportament social este zâmbetul prin care copilul îi gratifică pe cei din jur;¹⁰⁷ între 4-8 luni începe și se perfecționează recunoașterea proprie în oglindă, după indicii vizuali asociați mișcărilor pe care le face; între 8-12 luni se construiește *sinele* ca obiect permanent, cu calități distinctive și durabile.¹⁰⁸

Potrivit biologului A. Portmann, nou-născutul om (spre deosebire de alte mamifere) este un „prematur”, o ființă imperfectă. Singur nu este capabil să supraviețuiască, având nevoie de un constant ajutor și o susținere continuă din partea celor care-l înconjoară. Este necesar ca familia nou-născutului să creeze un „uter social” în care bebelușul să se simtă protejat și învăluit într-o atmosferă de ***încredere primordială***. Acum începe nașterea psihică a omului, care se realizează de-a lungul unui lung proces al „devenirii”.¹⁰⁹

¹⁰⁷ „Până la această vârstă, simpla apariție a unei persoanei îi poate provoca zâmbetul. În jurul vârstei de 4 luni, zâmbetul le este oferit celor ce i-au făcut pe plac. Copilul distinge acum figurile familiare. Este perioada pre-sinelui”. Cfr. Ana Muntean, *Psihologia dezvoltării umane*, Edit. Polirom, 2006, p. 217.

¹⁰⁸ „În jurul vârstei de 7-9 luni părinții observă și recunosc tot mai multe comportamente ale copilului și îi vorbesc tot mai des, spunându-i pe nume. Copilul începe să își recunoască numele când i se vorbește. Un important aspect al sinelui este înțelegerea restricțiilor, a lui „Nu”. „Nu” și numele sunt primele elemente de limbaj cu puternică încărcătură emoțională pe care le înțelege copilul. *Ibidem*, p. 217.

¹⁰⁹ Nașterea erei moderne este marcată de ***o prăbușire generalizată a credibilității religiei***. Condiția de „fii ai lui Dumnezeu” specifică erei premoderne este substituită în era modernă, caracterizată de ***o neîncredere totală în Dumnezeu***, de condiția „rătăcitorului prin

b. Anii 2-3 ai vieții: autonomie (rușine și dubiu)

Tocmai pe când copilul s-a deprins a avea încredere în mamă și în lumea înconjurătoare, trebuie să înceapă să-și exerseze voința de a pune în joc această încredere, pentru a verifica ce este realmente în stare să facă. Învață, progresiv, să fie autonom, să-și lărgescă raza de acțiune. Detașarea de mamă se manifestă, copilul începe să spună „eu” și să-și manifeste voința proprie. Astfel, ***inițiativele copilului încep să intre în conflict cu voința externă a părinților***. Acest fapt nu trebuie nicidecum să ducă la sacrificarea inițiativelor micuțului, altfel se va naște ***o rușine a copilului de a se manifesta și o profundă neîncredere în sine însuși***.¹¹⁰ Într-un climat opresiv

existență”. În noul context, Dumnezeu este perceput ca fiind „capabil de orice”, dar mai ales de arbitrar și pedepsire. Erau necesare deci, în ochii oamenilor, alte mijloace de forță, cu care să poată fi înfruntat acest Dumnezeu arbitrar și punitiv; astfel, pentru început, oamenii s-au gândit ***să se încreadă în știință și în propriile puteri***, până într-atât încât s-a ajuns la o asemenea idealizare de sine, încât omul a ajuns convins că posedă atributele divine ale omniștiinței și ale omnipoteței. A început să sufere de „complexul dumnezeu”. Acest complex este intrinsec culturii moderne, afectând negativ conștiința omului, aruncându-l într-o criză profundă. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 124.

¹¹⁰ Rușinea și dubiul, potrivit lui Erikson, pot să apară fie din cauza unei educații igienice exagerate, fie ca urmare a unui stil prea permisiv, pentru care „nimic nu mai contează”. Omul care astfel de experiențe în trecutul său, „se mișcă permanent cu timiditate, se bâlbâie inundându-l pe interlocutor cu multe scuze, caută permanent să se ascundă. Sau, are o reacție inversă: încearcă să-i recompenseze pe ceilalți peste măsură”. În această perioadă ***este foarte importantă rugăciunea făcută împreună de mamă și copil***. Când mama expune în rugăciune preocupările ei, neliniștile, mulțumirea, implorarea, sau cere iertare pentru greșeli, ***copilașul înțelege că viața sa și cea a***

de acest tip, „eu pot” nu va reuși să se impună în fața lui „*nu sunt bun la nimic!*”.

În cursul celui de-al doilea an copilul învață să-și recunoască anumite caracteristici fizice care îl disting de cei din jur. Începe să-și dezvolte sentimentul proprietății în legătură cu jucăriile și teritoriul proprii. Primele posesiuni (jucării, pat, haine, spațiu etc.) sunt esențiale în construirea sinelui și a respectului de sine. Dezvoltarea sinelui este o condiție pentru progresele sociale, cognitive și afective ulterioare.¹¹¹

La 15 luni copilul se recunoaște în oglindă. „Nu”-ul copilului înregistrat de adulți ca un moment de mare dificultate în relaționarea cu acesta, este de maximă importanță pentru autodefinirea lui. Un mod de a defini o entitate este prin diferențierea ei de ceea ce nu reprezintă entitatea respectivă. Definierea prin limitare, prin diferențiere de ceilalți, o utilizează copilul la această vârstă.¹¹²

Sub profil teologic, ne amintim de ***raportul dintre lege și credință***. Potrivit lui Pavel, autonomia creștină culminează în „libertatea față de lege”. Creștinul ajunge la conștiința libertății proprii voințe, fără ca prin această să plătească prețul unei rigide și

mamei este în raport cu Dumnezeu. Simultan, mama este demitizată (aparența ei de atotputernicie amenințătoare) și *relativizată de un Dumnezeu bun*, Căruia ea însăși Îi încredințează viața sa și a copilului. Cfr. Karl Frielingsdorf, *op. cit.*, p. 94.

¹¹¹ “La un an mulți copii spun “meu”, sau încearcă să-și pronunțe numele. La 18-24 de luni începe să fie conștient de sine, concomitent cu recunoașterea în oglindă; vorbește despre sine la persoana a III-a, aproximându-și numele. Tot acum începe “nu”-ul social, refuzul de a colabora, în ***scopul de a-și afirma independența***.” Ana Muntean, *op. cit.*, p. 218.

¹¹² *Ibidem*.

continue auto-mortificări. Când acțiunea lui ajunge să dăuneze semenului, el are curajul să-i mărturisească lui Dumnezeu falimentul propriei autonomii, conștient fiind că, astfel făcând, nu pierde nimic din „simpatia” pe care Dumnezeu o are față de el. Creștinul adevărat este convins că „Legea lui Hristos” este înscrisă în inima lui, iar el, călăuzit de o forță interioară, dar nu fără participare conștientă, este capabil să pună în aplicare cu naturalețe ceea ce evreilor le este prescris într-o lege exterioară.

c. Anii 4-5: inițiativă, vinovăție

Acum copilul începe să privească spre niște scopuri pentru care a fost pregătit de evoluția capacităților sale locomotorii și cognitive. Începe să-și închipuie că este mare și să se identifice cu persoane pe care reușește să le înțeleagă. În această perioadă trebuie să depășească opozițiile: iubire/ură față de părinți; apartenența sexuală băiat/fată; autoritatea părintească supraveghetoare protectoare etc.¹¹³

Acum se achiziționează autocontrolul, autoservirea, inițiativa, conceptul de gen și relațiile cu alți copii. Ulterior va înțelege regulile sociale, adaptându-se sarcinilor și mediului școlar, dezvoltându-și abilitățile de adaptare interpersonală și socială.

d. Anii 8-12: Implicare, inferioritate

Este vârsta când copilul începe să se familiarizeze cu tehnici culturale precum scrisul, cititul, calculul aritmetic. El este acum interesat de

¹¹³ Albert Collette, *La psicologia dinamica. Dalle teorie psicoanalitiche alla psicologia moderna*, Edit. „La Scuola”, Brescia, 1998, p. 100.

„funcționarea” lucrurilor, recunoaște reguli și face conexiuni. Este în el acum dorința să i se arate cum se poate ocupa singur de ceva și cum poate conlucra cu alții. El vrea să experimenteze senzația că este capabil să facă ceva, iar acel „ceva” să-l facă „perfect”. ***Dar această aspirație cuprinde în ea mari riscuri dacă îi va lipsi experiența concretă a succesului sau dacă inițiativele lui vor fi calificate de adulți „fără sens”, superflue, prostești.*** În această situație, în locul unui sentiment sănătos de apreciere de sine grație propriilor acțiuni, se va consolida în el ***un paralizant sentiment de inferioritate***, care-i va bloca interesul pentru nou și pentru dezvoltarea propriilor capacități neexprimate încă.¹¹⁴

* * *

Adeseori, ***în spatele unui comportament fobic, se poate ascunde o problemă mult mai complexă și mai profundă a cuiva.*** Iată un caz în care fobia de a traversa poduri ascunde în spatele ei un fenomen mai complex, care rămâne neobservat de un psiholog atent doar la comportament.

Îțac: *Simt o frică foarte puternică atunci când trebuie să traversez un pod.*

¹¹⁴ În teologie există termenul de „harismă”, semnificând competența primară a tuturor credincioșilor de a edifica comunitatea sub călăuzirea Duhului Sfânt. Harisme sunt, de fapt, toate „vocațiile” umane, deoarece sunt daruri ale Sfântului Duh. ***Astăzi este foarte mult vehiculat conceptul de „prestație”, fiind stăpână o mentalitate a „remunerăției”.*** Harisma satisface dorința ancestrală a omului de „a plămădi”, „a face”. Ideologia păguboasă și dăunătoare a consumismului (bogăție, prestigiu, putere), nu se lasă penetrată de suflul iubirii fraterne. În lumea harismelor nu trebuie să se obosească nimeni în căutarea disperată a „meritelor”, deoarece acestea preced orice prestație umană, sunt dăruite de Dumnezeu sub forma harului. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 128.

Terapeutul: Mai aveți și alte frici sau dificultăți?

Îțac: *Doar complicațiile care rezultă din faptul că mi-e frică să trec peste un pod.*

Terapeutul: În ce fel această teamă vă condiționează viața?

Îțac: *Am fost nevoit să renunț la un loc de muncă excelent la Istanbul. Trebuia să trec Bosforul în fiecare zi de două ori. Locuiam pe malul european, în chirie, iar locul de muncă era pe malul asiatic.*

Terapeutul: Locuiți în Istanbul?

Îțac: *Temporar, pentru a face bani pentru familia de acasă.*

Terapeutul: De când timp aveți această problemă?

Îțac: *De 4 ani. A apărut brusc, când mă întorceam acasă de la serviciu, pe Bosfor, unde uneori se circula foarte încet. Dintr-o dată am fost cuprins de o stare de panică fără motiv. Îmi venea să intru în mașinile din fața mea. O dată am avut chiar senzația că podul se va rupe.*

Terapeutul: Să revenim la situația în care panica a apărut pentru prima dată. Spuneți că vă întorceați de la muncă. S-a întâmplat ceva la serviciu?

Îțac: *Nimic neobișnuit.*

Terapeutul: Vă simțeați bine la serviciu?

Îțac: *Da! Eram chiar propus pentru o promovare.*

Terapeutul: Ce însemna asta, concret?

Îțac: *500 de Euro în plus la salariu!*

Terapeutul: Trebuia să faceți alt fel de muncă?

Îțac: *Da, din salahor, deveneam supraveghetor al muncii de echipă.*

Terapeutul: Ce ați simțit în legătură cu această nouă situație?

Îțac: *Nu înțeleg, ce vreți să spuneți?*

Terapeutul: Mă refer la modul în care ați perceput responsabilitatea suplimentară. Simțeați că sunteți la înălțimea ei, că puteți să-i faceți față?

Îțac: *Soția mea m-a anunțat din țară că o să vină un bebeluș. Niște bani în plus mi-ar fi prins foarte bine.*

Terapeutul: Deci, în aceeași perioadă așteptați să deveniți și tătic și șef de echipă, promovat într-o funcție de conducere. Trebuia deci să faceți față la două roluri sociale solicitante: „tătic” și acasă, și la serviciu. Aceasta s-a întâmplat atunci când ați fost cuprins de panică pe pod. Sunt convins că nu ați ajuns niciodată șef!

Ițac: *Nu, mi-am cerut transferul în alt oraș.*

Terapeutul: Acum, vă rog să analizați cu atenție întreaga situație. Ați avut vreodată vreun accident pe pod sau lângă pod? Sau ați fost martorul vreunui accident în zona unui pod?

Ițac: *Nu!*

Terapeutul: Lucrați în continuare la aceeași companie?

Ițac: *Nu. Am primit o ofertă mai bună, cu mai mulți bani. Lucrez la ei de peste un an.*

Terapeutul: Câștigați mai mult sau mai puțin decât la Istanbul?

Ițac: *Mai puțin...*

Terapeutul: Dacă nu v-ar fi apărut fobia de poduri, și ați fi lucrat pe mai departe la Istanbul, pentru 700 de euro în plus, unde credeți că v-ați fi aflat astăzi?

Ițac: *La Istanbul, sigur.*

Terapeutul: Ca „șef”? Bine plătit și stimat?

Ițac: *Nu știu. Poate mi-aș fi dus și soția și copilul acolo. Iar casa din România ar fi fost gata, cu siguranță. Iar eu aș fi fost respectat pentru munca mea.*

* * *

Terapia, în acest caz, a fost deplasată de la problema fobiei de poduri la unele **aspecte din istoria vieții pacientului**. Acesta era cel mai mic din cinci frați și și-a însușit **aprecierea mamei sale** că, spre deosebire de frații săi deosebiți de dotați, **nu va ajunge niciodată, nimic în viață**. A fost utilizată tehnica desensibilizării, dar nu pentru fobia de poduri, ci pentru condiționările negative din copilărie. A fost realizată o **ierarhizare a afirmațiilor făcute de mamă**, afirmații care urmăreau **minimalizarea calităților subiectului care a fost imunizat față de**

afirmații de acest tip. De îndată ce a căpătat încredere în sine, **fobia de poduri a dispărut la fel de brusc precum a și apărut.** În acest caz, fobia de poduri avea **funcția de a preveni impactul cu neîncrederea și nesiguranța sa în domeniul profesional, al competenței, al responsabilității și al auto-realizării.**

e. Anii 13-18: Identitate, dispersare a rolurilor

Odată cu începutul pubertății, imaginea de sine dobândită de-a lungul copilăriei devine din nou fluidă. Detașându-se de părinți, tânărul se vede pus în fața responsabilității de a atinge o identitate precisă și radicală: ca bărbat sau ca femeie. El își caută, de asemenea, o identitate de tip profesional și social. În cazul reușitei, el are această convingere: „Mă îndrept spre un viitor care are un sens și devin un membru util al societății!” În faza inițială, există, de obicei, o mare incertitudine privitoare la propriul „program” existențial: **„Nu sunt cel care aș vrea să fiu, nu sunt încă ceea ce voi fi, dar nu mai sunt nici cel care am fost...”**¹¹⁵

Identitatea nu poate fi considerată ca o situație de durată, care odată ajunsă, nu se mai poate pierde, ci **trebuie construită continuu într-o serie de sinteze.** Când acest proces falimentează, are loc o dispersare a identității, caracterizată de fenomene precum: o filosofie de viață confuză, radicalism, fugă de lumea reală, dispersarea în activități fragmentare etc.¹¹⁶

În această fază, este foarte important pentru tânăr să se poată **confrunta cu o sferă cât mai amplă**

¹¹⁵ E. H. Erikson apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 129.

¹¹⁶ Cazul crizelor existențiale provocate de plecarea temporară a unor preoți în Occident, la muncă.

de valori sociale și de norme, și cu grupuri relaționale chiar distonante, pentru a-și cristaliza propriile obiective și propriul potențial. Astfel va putea descoperi ce idealuri și ce posibilități reale are, iar aceasta îi va permite să rămână fidel lui însuși.

Confuzia specifică acestei perioade poate fi exprimată în *moduri de gândire în termeni alternativi* de prieten/dușman, identificarea a-critică cu un șef idealizat, rigidă interzicere de a pune întrebări etc.

* * *

Un tânăr de 17 ani, care avea întâlniri dese cu psihiatrul din cauza unor atacuri de panică, vine la preot însoțit de mama sa:

Mama: *Părinte, de o foarte bună perioadă de timp fiul meu nu se mai desparte de mine. Se deplasează pretutindeni în oraș doar însoțit de mine. Zice că are nevoie de protecție. Un timp, după ce am mers la medic, s-a simțit mai bine. I-au făcut ceva tratament chimioterapic. Au dispărut atacurile de panică, s-a mai liniștit. La doar două săptămâni după ce medicul a confirmat că tulburarea este în regresie constantă, cu alte cuvinte e aproape vindecată, a avut o nouă criză de „anxietate”, cu palpitații. Nu știi că să mă mai fac cu el... poate că-i „vrăjit”. Poate a făcut cineva farmece pe el.*

Preotul: Ultima criză, în ce context s-a declanșat?

Fiul: *Eram împreună cu mama, în autobuz. Dar, spre deosebire de alte dată, ea și-a găsit un loc în autobuz mai în față, s-a așezat, fără să se mai uite înapoi. Eu a trebuit să stau abandonat, în picioare, pe interval. Fiind mare înghesuială, a apărut „criza de neliniște”. Am simțit că voi leșina. M-am enervat enorm. Ea s-a așezat bine-mersi, iar eu am rămas al nimănui. Întotdeauna a făcut ea așa. Nu s-a îngrijit de mine niciodată cu adevărat, nici măcar acum, când vede că sunt bolnav și neputincios. Am simțit că turbez de supărare. Nu-i așa că-și calcă în picioare datoriile?*

Analiză: După ameliorarea stării de sănătate, mama nu i-a mai acordat atenția „cuvinită” unui bolnav, nu i-a oferit locul în autobuzul aglomerat. Așa că s-a născut frustrația „masculului” lipsit de atenție și respect, ignorat. Tânărul suferă de o *nevoie de protecție exagerată*, și avea o modalitate tip „șantaj” de a le comunica. Parafrazarea și analizarea situației în perspectivă psihologic-pastorală a creat o detașare a tânărului de situația lui anterioară, el însuși identificând în manifestările sale un orgoliu adolescentin banal, în virtutea căruia un om imatur duhovnicește poate pretinde să fie servit și adulat.

f. Anii: 19-25: Intimitate, izolare

Căutarea identității nu se termină cu adolescența, ci continuă și cu „prima maturitate” prin *formarea unei relații stabile cu un partener*. Astfel este inițiat un proces de comunicare mai profund, dar și o confruntare inter-personală mai consistentă. De fapt, trebuie să „ne antrenăm” în „a da” și „a primi”, pentru a ne impune, pe de o parte, iar pe de alta, a permite și altora să se afirme; *pentru a iubi și a fi iubiți*.¹¹⁷

În această perioadă pot să *reizbucnească multe traume moștenite din copilărie*, și multe așteptări și exigențe vizavi de celălalt pot să fie dezamăgite. Raportul de cuplu din căsătorie constituie și o provocare la adresa celor doi tineri, întrucât deși acest raport comportă multe elemente de criză, este și

¹¹⁷ “Încorporarea valorilor și a idealurilor îl fac pe tânăr să funcționeze ca un tot. Se simte valoros, demn, dezvoltă un sentiment de autoprețuire. Noi capacități cognitive câștigă în relație cu maturizarea. Minte devine capabilă de noi teorii și ipoteze asupra lumii. Tinerii sunt capabili acum să se piardă în sinele celuilalt, să se îndrăgostească. Pierd controlul conștient al situației, ceea ce reprezintă o caracteristică de bază a dragostei mature.” Ana Muntean, *Psihologia dezvoltării umane*, p. 237.

un proces de adaptare și învățare, raport făcut și mai dificil dacă cei doi parteneri nu au ***o identitate încă bine conturată.***¹¹⁸ În acest caz, diversitatea celuilalt devine un izvor de ură și relația cunoaște riscul de a derapa în izolare.

Consecința este o relație limitată la sine însuși (auto-realizare) de tip narcisist, iubirea își pierde din căldură, contactul devine stereotip și exterior. Opusul pozitiv al izolării este o sănătoasă distanțare, care, precum și intimitatea, trebuie să facă parte din raportul de cuplu. Este vorba despre dispoziția de a elimina influxurile capabile să dăuneze propriei sfere intime. Distanțarea contrastează cu ***iluziile unora spre o fuziune de tip regresiv.***¹¹⁹

Martin Buber spune că problema cea mare a oamenilor este ***incapacitatea de a susține, de a menține o relație de dragoste.*** Oamenii devin tot mai conștienți de „părți” din ființa celuilalt și tot mai puțin

¹¹⁸ “Valoarea de sine, demnitatea sinelui la niveluri diferite se conștientizare îl fac pe tânăr apabil acum de o dragoste matură, deplină, adevărată. ***Iubește doar din bucuria de a iubi.*** Dragostea este un proces în care ființa umană angajată se prinde cu întreaga viață. Starea matură a acestei perioade e numită de Erikson “capacitate de a genera”: muncă, dragoste; toate, trăind satisfacția eforturilor împlinite. Munca îi dă încredere în sine, sentimentul importanței și al priceperii.” *Ibidem.*

¹¹⁹ Este interesantă o asemănare a acestui moment cu relația intimă și fidelitatea în iubire a lui Dumnezeu față de poporul ales. Potrivit religiei creștine, întreaga istorie a lucrării lui Dumnezeu în viața oamenilor este o neîntreruptă acțiune de iubire. Conviețuirea dintre un bărbat și o femeie trebuie să fie relativizată de iubirea față de Dumnezeu. Nu trebuie niciodată unul dintre parteneri să devină „Dumnezeu” unul altuia. Ei pot să constituie unul pentru altul persoane umane, pentru că trebuie ***să-și dea seama că fericirea lor ultimă merge dincolo de propriul partener.*** Nu trebuie să se idolatrizeze reciproc, ci să aspire la realizarea de sine finală „întru Dumnezeu”, prin iubire. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 130.

capabili să-l iubească în totalitate, așa cum el este. Dragostea cere obiectul iubirii în totalitate, iar pe măsură ce părțile lui (calități instrumentale ale obiectului iubit) devin motive de dragoste, aceasta dispare. ***A iubi înseamnă a-l acceptat total pe celălalt***, stare care este foarte greu de menținut.¹²⁰

Studiu de caz: La preot se prezintă un bărbat de vreo 30 de ani, rugându-l să-i facă o rugăciune pentru „dezlegarea cununiei”:

- Domnule preot, am venit la dumneavoastră din cauza ultimelor mele eșecuri din viața sentimentală. Mi s-a spus de mai multe ori că mi-i legată căsătoria, dar n-am crezut. Am trăit câțiva ani cu o femeie divorțată, care avea un copil. E adevărat, ne certam des, iar uneori era necesar să fie abțiguită. Asta pentru că ea nu mă respecta ca pe un adevărat bărbat al ei. Tot timpul lua decizii fără să mă întrebe, iar apoi deciziile se dovedeau a fi insuficient de inteligente. În primul rând, n-a fost capabilă niciodată să recunoască la adevărata valoare pregătirea mea profesională. Eu am făcut o înaltă școală de contabilitate, recunoscută de toți prin valoarea ei. Ea putea fi mândră de pregătirea mea. În al doilea rând, mi-am dat seama că pe primul loc ea nu mă pune pe mine, ci pe fata ei. I-am spus de mai multe ori: „De-ar fi chiar fata mea, n-aș permite așa ceva! Bărbatul e capul familiei, el conduce, el are primul loc!” Ne-am certat ultima dată ca la ușa cortului, a chemat poliția și m-a dat afară din apartament (căci era apartamentul ei), pentru câteva lovituri de pumn ce i le-am aplicat. N-am făcut-o des, dar o femeie, dacă n-o bați, nu știe că-i iubită...

Preotul: Această femeie cu copil este singura dumneavoastră relație afectuoasă din viață?

- A, nu... dar ea este ultima, de care m-am legat mai tare. E drept, acum e prima dată când a luat partenera

¹²⁰ Ana Muntean, *Psihologia dezvoltării umane*, p. 232.

decizia despărțirii. De obicei, eu lichidam o relație, atunci când îmi dădeam seama că nu corespunde exigențelor mele. Foarte multe femei nu înțeleg că și soțul trebuie să fie protejat, îngrijit, ferit de pretențiile exagerate ale altora... Părinții mei m-au învățat dintru început ce înseamnă să fii iubit. Eu – nu am apucat să vă spun – am venit pe lume când părinții mei erau bătrâni, aveau aproape 50 de ani. Dar ei au fost primii care au știut că eu mă voi realiza deplin în această viață și voi fi apreciat de oameni. Eu am fost dintotdeauna o speranță în mijlocul celor în care am trăit. Mama mea îmi repetă și acum că voi fi fericit doar dacă soția mea va vedea adevăratele mele calități și se va ridica la înălțimea performanțelor mele intelectuale și profesionale.

Preotul: Dar aveți niște realizări deosebite, unanım recunoscute?

- Toate aceste lucruri se vor confirma, fără tăgadă, în viitor. Părinții mei n-au putut să greșească în intuițiile lor. De altfel, de îndată ce va apărea un post de contabil bine remunerat la o bancă, voi candida, pentru a se confirma public competența mea. De aceea am venit la dumneavoastră să-mi faceți o rugăciune de dezlegare a cununii și să mă ajutați să-mi găsesc „jumătatea” ideală. Cred că ați înțeles exact cum aș dori eu să fie... părinții mi-au confirmat după fiecare eșec că ei au „pregătite” multe fete potrivite mie, dar eu doresc să fiu sigur că Dumnezeu e cu mine în ceea ce voi întreprinde.

Analiză: Acest om a fost privit mereu de către părinți ca o speranță profesională care urma să se realizeze într-un viitor incert. În fapt, subiectul nu dăduse nici o dovadă a calităților sale „deosebite”. În pofida nerealizărilor și a stării prelungite de incertitudine, el se iluziona și își vedea un viitor „dilatat”, încărcat de tot felul de șanse. Actuala criză, aparent exterioară, este determinată de **incapacitatea sa de a evolua de la psihologia unui adolescent la cea specifică unui bărbat matur, generos, tată și soț protector**. El se simte încă un adolescent care trebuie adulat, ascultat și protejat.

g. Anii 26-40: capacitate generativă, stagnare

Obiectivul primar al capacității generative este acela de *procreare și de educare a generației succesive*. Există și persoane care, datorită unor înzestrări speciale de la natură, orientează acest instinct nu spre nașterea unui copil, ci spre o activitate creativă capabilă să le satisfacă exigențele de responsabilitate parentală într-o altă manieră. E important să subliniem că ne aflăm în prezența unui stadiu de creștere a personalității sănătoase. Omul a fost plăsmuit de Dumnezeu în așa fel încât are nevoie permanent de „altul”, pentru a nu cădea victimă unei deformări psihice a auto-absorbirii, în care el devine copil și „dezmiertat” de sine însuși.¹²¹

Integritate-disperare. Vârsta medie – maxima existențială. Vârsta adultă inițială și medie acoperă o perioadă de timp în care potențialul psihic, intelectual, socio-cultural etc., își găsește *deplina aplicare și utilizare*. Capacitatea și status-ul atins permit să se asume decizii, atât în sfera familială cât și în cea profesională și a vieții sociale. În același timp, există și sisteme de criză, când viața și randamentul se identifică, diminuarea acestuia din urmă determinând crize existențiale. Se descoperă acum, în mod dramatic, tot ceea ce nu a fost suficient trăit, sau a fost sufocat din cauza fixării în cariera profesională: jocul cu copiii, ieșirea în lume, ascultarea muzicii, vocația artistică, visarea cu ochii deschiși, reflecția asupra sensului vieții. Privind la propria existență trecută, și la

¹²¹ În statutul de „părinte” se află ascunsă o formă de participare la eclesio-geneză, prin intermediul diferitelor harisme dăruite de Dumnezeu pentru edificarea comunității. Este vorba despre creativitate, corespunzătoare „creației continue” a lui Dumnezeu.

perioada care mai rămâne de trăit, se comentează cu tristețe: „*Cum a fost posibil ca viața să treacă atât de repede?*”.

Calea care consimte evitarea anticipată a unui astfel de viitor bilanț existențial marcat de disperare este opțiunea pentru interioritate. Trebuie să fie recuperat ceea ce a fost ignorat în trecut și să existe o eliberare de constrângerile și scopurile existențiale, discutabile, ale universului semantic al lui „a avea”.¹²²

Un tânăr inginer de 32 de ani solicită o întâlnire duhovnicească cu preotul întrucât dorește să intre în mănăstire.

Inginerul: *Părinte, m-am hotărât să mă duc la mănăstire. De fapt, trebuie să spun dintru început că nu am o sănătate de fier. Am palpitații la inimă adeseori, stări de neliniște, cefalee, o stare continuă de nerăbdare, nu-mi găsesc nicidecum pacea. Cred că Dumnezeu îmi cere să mă duc la mănăstire. Acolo voi fi fericit. Acolo pot face orice, muncitor necalificat, îngrijitor de animale, voi trudi la săparea pământului dacă e nevoie..., orice. Nu știu cum de am ajuns în starea asta, totuși recunosc că e disperată, nu mai suport viața din lume, vreau să mă retrag, nu mă mai înțeleg pe mine însumi, nu mă mai recunosc, sunt șocat, pentru mine viața a devenit insuportabilă...*

Preotul: Știți, viața la mănăstire este, realmente, foarte frumoasă, liniștită, densă în trăiri interioare, dar pentru a o gusta, e nevoie de o anumită vocație. Ea nu e un mod de a scăpa de viața aceasta, de „refugiere” din lume. Vocația monahală este (conform învățaturii Bisericii) esențială pentru intrarea într-o mănăstire. Ați recunoscut în trecutul dumneavoastră indicii ale acestei vocații?

Inginerul: *Părinții mei au fost amândoi țărani, dintr-un sat uitat de lume. Eu, doar prin eforturi*

¹²² Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 131.

supraomenești am ajuns să fac o facultate. Când luam vacanța de la universitate, mergeam uneori o zi întregă pe jos până acasă, mi se umflau picioarele, căci nu aveam bani de aruncat. Am făcut o facultate de instalații. N-am terminat-o cu note mari, dar important e că am terminat-o. Am lucrat un timp pe un post inferior, magaziner, într-o întreprindere. M-am descurcat foarte bine pe acest post modest, am primit un salariu corespunzător, din care am trăit suficient de bine. E drept, o mărturisesc ca la spovedit, am trăit mai mulți ani cu o fată mai ușuratică, unii ziceau că-i prostituată. Eu am iubit-o și avem împreună o fetiță. Dar cu câteva săptămâni în urmă m-a dat afară din apartamentul ei, reproșându-mi că-s „neam prost”. M-am dus apoi acasă, la părinți, care m-au omorât cu criticile lor și acuzele că nu aduc bani în casă, că de ce am făcut școală înaltă, ca să stau acasă la vaci etc.... Așa că am revenit la oraș, și m-am angajat ca ajutor de șef de echipă la o întreprindere de drumuri. Nu spun la nimeni, dar dorm în magazia unde subalternii mei își țin salopetele de lucru. Ei locuiesc toți, la oraș, au casă. Eu n-am nici unde face baie. Asta-i viață?

Preotul: Dar care vă este acum starea interioară, aspirațiile?

Inginerul: Trăiesc o stare continuă de panică. Sunt îngrozit. Mai tare mă agit de când șeful mi-a spus că o să plece o lună în concediu și eu o să trebuiască să conduc echipa. Eu nu mă pricep așa bine la drumuri și ce-o să mă fac? O să rădă de mine toți muncitorii! Nu am nici un prieten cu care să vorbesc. Dacă stau bine și mă gândesc, nici n-ar avea cineva de ce să fie prieten cu mine, căci n-am ce să-i ofer. Întrucât sunt o ființă lipsită de valoare, nici femeile nu se uită la mine. Acum am o stare de tensiune că simt că înnebunesc. De-aia am venit la dumneavoastră, altfel mai amânam. Oare n-o să înnebunesc? Nu văd nici o cale de scăpare. Poate, mănăstirea, da..., mănăstirea. Acolo o să mă liniștesc.

Analiză: Problemele acestui tânăr inginer, absolvent al „universității de masă post-decembriste”, și aceasta după

eforturi îndelungate, sunt multiple: de sănătate, profesionale, de inserție socială, sufletești. Prioritare însă între acestea sunt, la o analiză riguroasă, problema duhovnicească și cea profesională. Starea de anxietate creștea la gândul că se va face de râs în fața muncitorilor. ***Incompetența profesională este un capitol care poate genera dezechilibre interioare foarte grave pe parcursul vieții.*** În plus, se impune în cazul lui un program de „reconstrucție a persoanei”: identitatea de sine trebuia să fie consolidată. Iată evoluția ulterioară a tânărului: a învățat să lucreze pe calculator, a locuit un timp într-una din camerele de rezervă ale parohiei, și-a cumpărat o mașină „second hand”, și-a câștigat câțiva prieteni în parohie, a urmat un master cu specializare în drumuri, a fost promovat la serviciu. Merge la biserică în fiecare duminică. A rămas o persoană fragilă, întrucât noile sale deprinderi nu sunt încă suficient consolidate, sunt de dată recentă raportat la umilințele anterioare care apasă asupra trecutului său. A greșit oare preotul că nu i-a recomandat intrarea în monahism?

h. Îmbătrânirea. Odată cu trecerea timpului, omul este bântuit, tot mai insistent, de gândul la două realități pe care anterior le-a tot repudiat: boala și moartea. Contrar stereotipului curent, ***bătrânețea nu trebuie să fie considerată doar ca un proces regresiv, de pierdere, ca o fază de retragere din viața socială și punctul terminal al unei călătorii.*** Ca toate celelalte crize determinate de etape biografice, bătrânețea are un mare potențial de creștere.¹²³

Multe cercetări gerontologice demonstrează că senescența psihică poate să prezinte un avantaj de „inteligentă cristalizată”, esențializată, o înțelepciune de viață de excepție. Experiențele de criză, specifice

¹²³ Victor Sahleanu, *Omul și îmbătrânirea*, Edit. Enciclopedică, București, 1971, p. 72.

bătrâneții, nu sunt condiționate de factori obiectivi – plecarea copiilor, pierderea contactelor cu colegii de serviciu, diminuată frecvență a vizitelor – cât de *modul subiectiv de interpretare a acestor fapte*.¹²⁴ Și acum este necesară o elaborare și o corectare activă a modelelor interpretative. Foarte important, în această fază a vieții există o atitudine interioară care conduce la o conciliere cu propria viață: acceptarea propriului traseu existențial, care este unic, și a persoanelor care și-au împletit destinul cu al nostru, persoane care nu mai pot fi substituite – retroactiv – de altele.

Moartea. Pentru fiecare om, criza existențială dobândește maxima ei acuitate în clipa morții. *Arta de a muri este însă legată indisolubil de arta de a trăi.* Freud a scris: „*Datoria principală a oricărei existențe rămâne aceea de a suporta viața*”. Vechiul proverb spunea „*Si vis pacem, para bellum – Dacă vrei pacea, pregătește-te de război*”; „*Dacă vrei viața, pregătește-te de moarte!*”.

O frică exagerată de moarte apare întotdeauna acolo unde nu s-a trăit în viață cu conștiința morții, unde nu s-a reușit să se accepte propriul parcurs existențial. *Timpul care rămâne se relevă atunci ca fiind prea scurt pentru a începe o nouă viață.* Iată un frumos stih din vecernia *Sfântului Martin (din Tours)*: „*El nu se temea de moarte și nu renunța a trăi!*”.¹²⁵

¹²⁴ Roger Fontaine, *Psihologia îmbătrânirii*, Edit. Polirom, Iași, 2008, p. 69.

¹²⁵ Din punct de vedere teologic, responsabilitatea formativă determinantă pentru cea de-a doua jumătate a vieții este integrarea, adică acceptarea – întru credință – a propriei existențe, rămasă inevitabil limitată și fragmentată, precum și a misterului morții. Un răspuns sublim la această provocare îl dă doctrina creștină, prin învierea morților. A se vedea în acest sens Giacomo Dacquino,

Exemple de crize biografice

Se impune o reflecție psihologică și pastorală focalizată atât asupra fiecărei etape a vieții, cât și asupra crizelor care sunt specifice fiecăreia. Ne vom opri asupra câtorva cazuri emblematice privitoare la copilărie și la atitudinea corespunzătoare a părinților. Toate acestea amintindu-ne de faimoasa axiomă a lui Sigmund Freud: „Orice început în copil, este etern”. „Etern”, în sensul că înfrângerile și suferințele pe care copilul le experimentează în sufletul său și în viața sa rămân imposibil de șters pentru întreaga viață. Potrivit acestei viziuni, *tocmai în crizele copilăriei s-ar afla deja schițate și sumar conturate toate crizele ulterioare ale vârstei adulte*. E adevărat, crizele copiilor sunt într-o strânsă legătură cu cele ale părinților.

Chiar în familiile oamenilor care au o existență îmbelșugată din punct de vedere material, se regăsește un nesfârșit șir de suferințe. Există o reală suferință în copilărie, exprimată în tulburări de comportament. Iată un grafic relevant.¹²⁶

1.	Tulburări de natură somatică	13%
	Enurezis nocturn (urinarea, noaptea în pat)	1,8
	Astm alergic	0,6
	Tulburări ale somnului	2,4
	Strigăte nocturne	1,2
	Obiceiuri nervoase (ticuri, sugerea degetului etc.)	4,7
	Constipare	1
	Hemicranie (durere a unei jumătăți de cap)	1

Liberta' di invecchiare. Un arte che si impara, Edit. Societa' Internazionale, 1992.

¹²⁶ Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 135.

2.	Tulburări ale limbajului	8%
	Bâlbâieli și dificultăți de pronunție	7
	Mutism parțial	1
3.	Tulburări în sfera emotivă	13%
	Angoase în anumite situații	4
	Stări depresive	5
	Tentative sau amenințări cu suicidul	2
	Idei fixe	1
4.	Evidențe în comportamentul social	55%
	Inhibiții	6,5
	Atitudini taciturne	1,5
	Reacții având drept scop suscitarea interesului (deranjări de la lecție, comportamente de clovn etc.)	12
	Dificultăți în raporturile familiale	3,5
	Agresivitate, neascultare, obstinație, mânie	7,5
	Comportament delinvent (minciuni, furturi, fugă de la școală, vagabondaj, jocul cu focul, distrugerii de obiecte)	10
	Probleme în depășirea dificultăților cotidiene	6
5.	Probleme în sfera activităților	11%
	Probleme în a scrie și a citi corect	1
	Frică de activitate	3
	Dificultăți de concentrare	6
	Excesivă oboseală școlară ca urmare a unei disfuncționalități cerebrale minore	6

Toate acestea demonstrează că elevul este expus unor situații în familie și unor *expectative de comportament din partea mediului înconjurător pe care el nu este capabil să le satisfacă*. Simptomatologia relevă adeseori condiții familiale nesănătoase, și tocmai în copil – *inelul familiei cel*

mai slab din lanțul întregului sistem care este familia – boala apare prima și în modul cel mai evident.¹²⁷

Divorțul părinților are întotdeauna repercusiuni negative asupra copiilor. Din numărul extrem de ridicat de divorțuri specific țărilor industrializate rezultă un număr considerabil de copii victime.¹²⁸ Psihologul american Judith Wallerstein a ajuns în urma unor îndelungate cercetări la concluzia potrivit căreia *consecințele divorțului asupra copiilor nu se șterg deplin nici după un deceniu*. De fapt, divorțul părinților generează în copii o continuă frică de a fi abandonăți din nou. Se adaugă stări de culpă, generate de gândul că este posibil ca prin propriul comportament să fi contribuit la separarea părinților. Randamentul școlar scade considerabil. La toate acestea se adaugă *conflicte de loialitate*, copiii fiind nevoiți să țină partea unuia sau a altuia dintre părinți.¹²⁹

¹²⁷ Horst Eberhard Richter a definit copilul aflat într-o familie cu probleme „al treilea, care plânge”. Nevoie de ajutor au nu doar copiii, ci și părinții aflați într-o asemenea situație.

¹²⁸ În Germania, în anul 1985, peste 1.500.000 de copii aveau părinții divorțați.

¹²⁹ Deconstruită, refăcută, monoparentală, homoparentală, artificială, zămislită, familia occidentală este supusă astăzi unei mari dezordini, din care decurg interminabile catastrofe: copii violatori și violați, profesori maltratați, delicvență juvenilă etc. Societatea post-industrială este dezorientată de pierderea autorității tatălui, este mutilată de liberalizarea moravurilor, este zdruncinată de precaritatea economiei. *Familia nu mai este capabilă să transmită valorile pe care le-a întruchipat de-a lungul istoriei*. În ciuda acestui fapt, ea nu a fost niciodată mai mult ca în vremea noastră *revendicată drept locașul prin excelență al deplinei dezvoltări individuale*. Din moment ce tatăl nu mai este tată, femeile controlează procreația, homosexualii au posibilitatea de a intra în procesul filiației, *familia își mai are consistență și legitimitate exclusivistă?* Dar odată cu prăbușirea familiei tradiționale, nu se prăbușește oare *șansa*

În special băieții întâmpină dificultăți în a controla agresivitatea provocată de divorț. În schimb fetele experimentează o nesiguranță profundă privitoare la căsătorie și conviețuire familială. Chiar crezând într-o „mare iubire”, se tem să nu ajungă înșelate. De fapt, 40% dintre tinerii provenind din familii destrămate au cerut, la vârsta de 19-20 de ani, un tratament psihiatric cu scopul de a-și clarifica problemele privitoare la raporturile cu semenii.

2. Crizele copilăriei: crize ale părinților?

Părinții, involuntar și inconștient, transferă asupra copiilor o mare parte din problemele lor existențiale. Alice Miller a încercat să dea răspunsuri la întrebarea: „Cum se transformă crizele părinților în crize ale copiilor?”.

Potrivit lui Alice Miller, *fiecare copil se naște cu o nevoie profundă de siguranță, de protecție, de contact, de sinceritate, de căldură umană și tandrețe.* Pentru a se putea dezvolta normal, el are nevoie să-i fie satisfăcute aceste necesități: personalitatea sa se va putea dezvolta doar dacă adulții (părinții, rudeniile, învățătoarea, profesorii, preotul, persoanele de referință din viața lui etc.) vor lua în serios această nevoie de protecție a copilului. „Dacă, în schimb, copilul este „folosit” pentru a satisface exigențele adulților, dacă e bătut, pedepsit, amenințat, abuzat, manipulat, neglijat, înșelat, fără ca cineva să intervină în favoarea lui, atunci el *suferă o malformare*

fiecărui dintre noi de a ne construi ca subiect? Răspuns la aceste frământări, încercare de înțelegere a dezordinilor din familia de astăzi, elucidarea misterului noilor tulburări din familie și tentativă de imaginare a viitorului este volumul lui Elisabeth Roudinesco, *Familia în dezordine*, Edit. Trei, București, p. 135.

definitivă. Sunt traume care-și vor face simțite efectele pentru întreaga viață”.¹³⁰

Potrivit lui Alice Miller, părinții își „maltratează” fiii pentru că, la rândul lor, când erau mici, au fost profund răniți de propriii părinți. Părinții și profesorii sunt în mod continuu expuși **pericolului de a-și răzbuna pe propriii copii destinul lor nefericit.** Traumele părinților constituie locul unde se nasc mortificările propriilor fii.¹³¹

Consecințele acestui „sacrificiu al copilului” este neglijat, deoarece sacrificiul însuși este negat de societate. Copilul reacționează la acest tip de rănire cu durere și supărare. Întrucât **reacția agresivă este interzisă de sistemul pedagogic represiv** (pedeapsa este pierderea ultimei picături de afecțiune din partea părinților), copilul se vede constrâns să reprime aceste sentimente. Experiența acestei dureri este insuportabilă pentru copil, izolat și expus pericolelor. Amintirea acestei traume este respinsă de copil, iar vina părinților este „iertată”, urmând ca apoi prețul plătit să fie foarte ridicat: repetarea erorii.¹³²

¹³⁰ Alice Miller, *Il Drama del bambino dotato e la ricerca del vero se'.* Riscrittura e continuazione, Edit. Bollati Boringhieri, Torino, 1997, p. 15.

¹³¹ Alice Miller amintește ceea ce a afirmat Enrico Pestalozzi: „Dacă-l vei alunga pe diavol din grădina ta, îl vei regăsi în cea a copilului tău!”. Acest „păcat originar” al sistemului educativ contemporan poate fi astfel formulat în termeni psihanalitici: „Fragmentele psihice refulate, alungate și neprelucrate de către părinți, sunt transferate asupra copiilor, asupra cărora vor avea efecte devastatoare”. *Ibidem*, p. 26.

¹³² Respingerea memorării experiențelor traumatice din copilărie conduce la „nevroză, psihoze, tulburări psiho-somatice etc.”. În nevroză se manifestă sentimentele de supărare, neputință, disperare și frică, depresie, angoasă și boli organico-somatice. Aceste sentimente, smulse din contextul lor real, din primordialul ”scenariu

Alice Miller vede o singură modalitate de a pune capăt traumelor psihice ale copiilor: ***părinții trebuie să-și investigheze totalmente „adevărurile” proprii copilării.*** Părinții trebuie să dea glas, retroactiv, propriei dureri din copilărie. Frica de a-i „urî pe părinți” este foarte mare. Dar această frică blochează orice dezvoltare a sentimentelor precum și capacitatea de a-i înțelege pe alții, și în primul rând pe propriii copii. Dacă se va avea ***curajul de a înfrânge această frică, pentru a o experimenta a posteriori,*** recuperând supărarea pe părinți și pe profesori, atunci se va deschide o poartă de ieșire din constrângerile nevrotice și sentimentele de culpă. Există eliberare de ele.

Doar ***prin interiorizare și amintirea terapeutică a propriilor traume din copilărie, părinții și factorii educativi pot evita să se transforme, din ignoranță și inconștiență, în ființe vinovate față de propriii copii. Societatea nu trebuie să scuze sau să minimalizeze efectele dezastruoase ale violenței împotriva copiilor,*** oricât de subtilă ar fi aceasta. Este necesară deci o completă identificare a părinților cu copilul maltratat. Copilăria rămâne o fază a existenței umane plină de riscuri, subiect a multiple crize și cauză, la rândul ei, de alte crize. Atitudinea față de copii trebuie să fie una creștină, autentic „hristică”.¹³³

infantil”, apar din nou încadrate în simptome nevrotice, readuse în memorie într-o manieră dureroasă. ***Tragedia nevroticului constă tocmai în faptul că el este incapabil de a re-vedea și re-elabora propria suferință, legată de vulnerabilitatea din copilărie.***

¹³³ Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 139.

3. O educație religioasă patogenă

Umilirea și tratarea cu desconsiderare a copiilor de către părinți, pedagogi, învățători sau profesori, constituie unul din păcatele „strigătoare la cer”. Din păcate, și astăzi în familiile creștine *se abuzează de numele lui Dumnezeu pentru a oprima, pedepsi, distruge sau teroriza psihicul copilului.*¹³⁴

Recitarea de rugăciuni ca mijloc de pedepsire, punerea lui coercitivă în genunchi, trimiterea lui disciplinară la Biserică etc., toate pun copilul în fața unui „fals dumnezeu” al părinților lui.

Un Dumnezeu care este investit cu ostilitate față de semenii, cu răceală și sete de răzbunare, nu este Dumnezeul proclamat de Mântuitorul Iisus Hristos, ci mai degrabă un echivalent al lui Irod care a încercat să ucidă „Copilul” (Matei 2,13). Un dumnezeu sever și impetuos nu poate decât să fie temut și urât de copil. *Educația religioasă determină în acest caz nu doar o „pierdere” a religiei, și o „înveninare” a experienței lui Dumnezeu, ci ea se va face vinovată și de ruina psihică și fragilizarea afectivă a copilului.* „Nevroza eclesiogenă” descrie cu obiectivitate științifică această *ucidere a sufletului copilului* și consecințele fatale ale unei religii rău înțelese.¹³⁵

¹³⁴ „Stilul” pedagogic de intervenție a Mântuitorului în lumea copiilor este frumos surprins de Antonio Fallico în *Pedagogia Pastorale, questa sconosciuta. Itinerario di formazione per operatori pastorali, presbiteri, religiosi e laici*, Edit. Chiesa-Mondo, Catania 2000, p. 305-313.

¹³⁵ „Falimentul educației copilului de către religie nu se reduce doar la aceste exemple. Există indicii clare că în pastorală copiilor s-au infiltrat o serie de ideologii care *nu prețuiesc copilul pentru ceea ce el este* ci îl umilesc într-o manieră subtilă. Care este rolul pe care copilul îl are în pastorală? Sunt ei subiecți autonomi sau au doar un rol demonstrativ stabilizator, în anumite ceremonii comunitare ale

În Noul Testament întâlnim o atitudine fermă a Mântuitorului împotriva oricărui tratament nepotrivit față de copii: „*Dacă vreunul ar scandaliza pe unul dintre acești mici, care cred în Mine, mai bine i-ar fi lui...*” (Matei, 18, 6). El avertizează ca nu cumva să fie neglijați copiii: „*Luați seama să nu disprețuiți pe nici unul dintre aceștia mici*” (Matei, 18,10). De nenumărate ori se face mențiune în Sfintele Scripturi de binecuvântările pe care le dădea Mântuitorul copiilor (Marcu 10,13-16; Matei 19,13; Luca 18,15-17). Mântuitorul îi îndeamnă pe oameni să redevină „precum copiii” (Matei 18,3). „*Oricine primește pe vreunul dintre acești copii în numele meu, pe Mine mă primește!*” (Marcu, 9,36).¹³⁶

Bisericii? Herbert Poensgen face această obiecție/constatare: „*Pastorală ecleziastică are în raport cu copiii mai mult un obiectiv de autoafirmare, adică de folosire a lor în ceremoniile comunitare*”. Se regăsește aici și o concepție pedagogică aplicată copilăriei care degradează copiii, reducându-i la nivelul de „obiecte” care trebuie umplute cu „informații” religioase, cu scopul de **a garanta continuitate Bisericii de mâine**. Copilul în sine însuși, experiențele sale, preocupările, întrebările și fricile sale sunt întru totul neglijate. În acest mod, **pastorală nu face altceva decât să contribuie la psihopatologia infantilă**, iar reacția spontană a părinților și a copiilor de a se sustrage influenței unei astfel de pastorale este explicabilă”. Cfr. Isidor Baumgartner, *Psicologia Pastorale. Introduzione alla prassi di una pastorale risanatrice*, Ed. Borla, Roma, 1993, p. 140.

¹³⁶ Proclamându-l pe acest Dumnezeu, Mântuitorul ne invită să primim și să acceptăm în El tot ceea ce este mic, fragil, neînsemnat, inferior existenței noastre sau a celorlalți, întrucât acest comportament corespunde atitudinii divine modului de raportare la noi și de acțiune al lui Dumnezeu. Când părinții încredințează copilul apei Botezului spre cufundare – **pentru psihologia adâncului apa este simbol al ambivalenței inconștientului**, atât pericol, cât și șansă a vieții – acesta va parcurge „adâncuri” care-i vor lumina mântuirea. *Ibidem*, p. 141.

4. Psihogeneza și instalarea crizei doliului¹³⁷

În tentativa de a descrie decursul crizelor psihologice, au fost elaborate diferite concepte ale diferitelor faze. Caplan¹³⁸ descrie patru faze:

1. Subiectul lovit de o situație dificilă, în primul moment, încearcă să rezolve problema recurgând la acele ***soluții care până în acel moment s-au demonstrat a fi eficace;***
2. Atunci când toate mecanismele de soluționare obișnuite se demonstrează a fi ineficace, ***coeficientul de angoasă începe să crească,*** precum și ***senzația de nevoie de ajutor și sentimentul de inferioritate;***
3. Apoi, persoana are reacții specifice cazurilor de necesitate, prin mobilizarea ***tuturor resurselor interioare.*** Se experimentează acum și puncte de vedere și ***perspective de soluționare nemaiadoptate până acum.***
4. Dacă situația problematică nu dispare, subiectul tinde să recurgă la „***soluții*” irrealiste și iraționale,** iar dacă și acestea falimentează, cade într-o profundă stare de epuizare psihică.

¹³⁷ Ideea inevitabilității morții aruncă o umbră pronunțată asupra vieții omului, transformând-o într-o perioadă de pregătire pentru moarte, într-un lent proces de sucombare psihologică. Abordarea calmă și echilibrată a chestiunii morții, reducerea neliniștii și a temerii printr-o abordare religioasă a problemei, atitudinea duhovnicească față de moarte, iată modalități de prevenire a tulburărilor nevrotice, a manifestărilor extremiste de egoism, a tuturor reacțiilor patologic-distructive care pot fi întâlnite de multe ori în viața oamenilor la contactul cu moartea. Cfr. A. A. Nalceagian, *Enigma morții*, Edit. EuroPress Group, București, 2007.

¹³⁸ Apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 142.

Erika Schuchardt¹³⁹ identifică la rândul ei trei faze, subdivizibile, la rândul lor, în opt momente.

I. Stadiul introductiv: persoana ia act de un eveniment critic, un incident, o „veste rea”; se întreabă în sine ce s-a întâmplat, și în același timp, se lasă evenimentul, cât mai mult posibil, în ambiguitate (1); în ciuda acestui fapt, reacțiile mediului înconjurător (de exemplu, diagnosticul medical) constrâng persoana să ia act, cel puțin pe plan rațional, de ***certitudinea evenimentului critic*** (2). Apoi, omul își ridică o barieră defensivă fortifiantă la nivel emoțional, care-i consimte să nege inevitabilul și consecințele lui. Această atitudine este de fapt încurajată de cei din jur: medici, preoți, profesori, prieteni, toți ***tind să consoleze și să nu exprime în cuvinte gravitatea situației, blocând în acest fel calea spre propria „descoperire a adevărului”***.¹⁴⁰

II. Adevărul, odată descoperit în plan rațional, pătrunde, progresiv, în straturile tot mai profunde ale conștiinței, ***luându-se act de el și la nivel emoțional***. Urmează, de obicei, ***o explozie necontrolată de manifestări agresive de tip vulcanic***: împotriva prietenilor, a familiei, împotriva propriului sine, împotriva destinului (3). Din păcate, de obicei, aceste reacții sunt rău înțelese de cei din jur, care ulterior vor fi reproșate. Se alunecă astfel într-un cerc vicios de agresiuni și reacții nevrotice care va determina în toți participanții un sentiment de vinovăție. Într-o a 4-a

¹³⁹ *Ibidem*, p. 144.

¹⁴⁰ Acesta este momentul în care majoritatea persoanelor întrerup procesul de „învățare” (acomodare) a modului de elaborare a crizei și încearcă ***cu toate energiile lor să fugă din fața realității, percepută ca o amenințare***.

fază, **încep „tratativele” cu medicii, cu destinul, cu Dumnezeu și cu lumea.** Este momentul „vizitelor” în diferite farmacii, în diferite cabinete medicale ale altor medici, cu speranța nedeclarată a schimbării diagnosticului. Tot acum se ia calea pelerinajelor religioase, cu dorința ascunsă a unei vindecări miraculoase. Este faza în care se ajunge la o secăuire financiară.

Urmează apoi faza a 5-a, a depresiei, în care se nasc sentimente de inutilitate și o stare de „doliu”. Se deplânge starea de sănătate pierdută (sau dorința de a fi avut un fiu nehandicapat), anticipând ceea ce va trebui să se renunțe în viitor: prieteni, colegi, situația socială etc. În acest moment mulți întrerup procesul de „acomodare” la criză (2/3 din cazuri) și **rămân pentru tot restul vieții într-o condiție de agresivitate, de depresie** și de tratative.

III. Doar un sfert din persoane ajung la faza finală, de acceptare, când apare în sfârșit principiul „ce se mai poate face din ceea ce este”. **Se descoperă că ceea ce a rămas oferă încă posibilități formative neexploatate.** De aici se naște a 7-a fază, a „activității”, care adeseori se manifestă în grupuri de auto-ajutor și de inițiativă. Faza a 8-a, a solidarității, e faza în care „eu-l” începe să privească în exterior, în jur, devenind capabil să accepte un „noi”, preluând chiar responsabilități comune, de natură socială.¹⁴¹

¹⁴¹ În toate aceste faze un rol esențial îl joacă **comunicarea.** Limbajul și interacțiunea constituie pentru cel interesat condiții esențiale pentru progresul de la o fază la alta. Există în aceste faze indubitabile paralelisme cu „etapele morții” descrise de Elisabeth Kübler-Ross: **1. Refuzul de a accepta realitatea și izolarea („Nu mie!”); 2. Supărare („De ce eu?”); 3. Tratative („Poate că nu...”); 4. Depresia („Ce înseamnă în cazul meu acest lucru?”); 5. Acceptarea („Da, m-am hotărât să-mi accept destinul!”).** Tema

a. Faza de „doliu”. Psihologia duhovnicească a „compătimirii duioase”

Psihologii au constatat că „experiențele de pierdere a unei persoane dragi sunt prea puțin însoțite de o trăire interioară corespunzătoare („doliu”), și de aceea pot deveni cauze ale unor boli depresive și psiho-somatice. ***Refuzarea sau neglijarea „doliului”, indiferent de motiv, condiționează negativ finalitatea procesului emotiv corespunzător din planul personalității.*** Foarte adeseori responsabilitatea centrală a preotului este recuperarea stării „de doliu”, uitată sau doar neglijată.¹⁴²

În tot acest proces, cel care „suferă doliul” este abandonat în mare parte lui însuși, și trebuie să facă față reacțiilor erozive ale mediului înconjurător. Uneori chiar el însuși este transformat în „obiect tabu”, apărând astfel „incapacitatea de doliu”, specifică societății contemporane. De aici urmează că ***persoanei aflate în doliu îi este în mod insistent recomandat să-și păstreze controlul de sine; exprimarea sentimentelor sale nu este facilitată sau***

existențială, predominantă în toate aceste analize pe faze – pierderea mamei, geneza suicidului, confruntarea cu dificultăți grave (boli, moarte) – este una și aceeași: ***pierderea și separarea.*** În centrul problematicii stă procesul complex al „doliului”. Întreg Capitolul 10 („Moartea și doliul”) al volumului „*Psihologia îmbătrânirii*”, avându-l ca autor pe Roger Fontaine (Edit. Polirom, Iași, 2008), înfruntă această complexă și esențială problematică.

¹⁴² Aici, precum în procesul de „doliu” normal, se prezintă o serie de exigențe pe care subiectul trebuie să le depășească, ajutat în aceasta de preot și de cei din jurul său. El trebuie ajutat ***să își exprime confuzia contradictorie de sentimente de abandon, culpă, deziluzie, dezamăgire și supărare*** care agită sufletul său. Defunctul trebuie să-și păstreze o poziție anume în memoria celui viu, iar la sfârșit trebuie realizată o nouă poziționare a celui rămas în lumea celor vii. *Ibidem*, p. 209.

acceptată.¹⁴³ Este urgentă deci manifestarea responsabilității pastorale *de a însoți omul în toate fazele durerii sale*, în contrast cu filosofia existențială din societate.

b. Faza „refuzului”

În această fază, pierderea celui drag este negată și persoana lovită este *împietrită în durere*: „Nu poate fi adevărat, totul pare un somn urât”. *Faza de „șoc”* este în general foarte scurtă, și poate dura de la câteva ore la câteva zile. În această perioadă, cel aflat în situație încearcă să evite orice contact cu alții, în timp ce *sunt tot mai evidente indiciile unei prăbușiri a lumii sale subiective*.

Rudeniile încearcă să evite un „colaps emotiv”, dar în acest fel, obstacolează, involuntar, evoluția procesului de „doliu”. În fapt, persoanele care rămân fixate în această fază a refuzului, care sunt silite, cu alte cuvinte, să păstreze controlul de sine, împing mai departe emotivitatea care decurge natural din pierderea umană suferită. Viața lor emotivă va căuta alte obiecte asupra căreia să se reverse. *Emotivitatea reprimată se va exprima sub forma de*

¹⁴³ Procesul „doliului”, complet străin de „filosofia profitului” specifică climatului cultural contemporan, nu are nici o susținere în societatea noastră, totalmente orientată spre „randament”. De acest mod de a raționa se leagă *obiceiul mai nou de a muri la spital, specific întru totul lumii occidentale*. În acest mod *se evită situația de a te confrunta cu moartea altora, și drept urmare, și cu propria moarte*. Aceasta face ca șansele de a trăi „doliul” în lumea noastră să se diminueze tot mai mult. Crf. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 145.

tulburări psiho-somatice, tocmai pentru că procesul de „doliu” a falimentat.¹⁴⁴

Cunoscând „ordinea divină” a lucrurilor care ni se descoperă în rugăciune, se va putea conferi **retroactiv**, într-o manieră creatoare, **spațiu haosului sentimentelor care irump în ființa umană aflată în doliu**. Rugăciunea, în forma sa rituală, permite celui care este lovit de un mare necaz să se abandoneze propriilor sentimente fără ca prin această să se prăbușească universul lui interior, făcându-l să înțeleagă că el – în ciuda situației subiective de dezordine – e oricum **integrat în ordinea divină de ansamblu**¹⁴⁵. În acest mod, cel aflat în criză este încurajat să dea frâu liber manifestării propriilor sentimente.

c. Explozia sentimentelor

După faza dominării controlate a emoțiilor care urmează primelor zile după moarte, persoana rămasă singură este zguduită de un haos de sentimente: tristețe, mânie, bucurie, supărare, frică, culpă, neliniște, toate trăite alternativ, cu o mare

¹⁴⁴ E important deci în această fază să se manifeste deplin prăbușirea lumii subiective și să aibă loc „șocul” corespunzător. **„Consolările” verbale foarte ample permanentizează, adeseori involuntar, negarea realității**. În aceste situații, de altfel, preotul însuși nu poate decât să se **scufunde în mutism**, iar prin rugăciune să participe afectiv la aceste momente și să fortifice speranța care merge dincolo de moarte. Cfr. Paul M. Zulehner, *Teologia Pastorală. Pastorală Fondamentale. La Chiesa fra compito e attesa*, Edit. Queriniana, Brescia, 1992, p. 29.

¹⁴⁵ Pe acest pământ **toate se întâmplă fie „din voia” lui Dumnezeu, fie „cu îngăduința” lui Dumnezeu**. Cel care ajunge la această constatare interioară, înseamnă că a parcurs un traseu duhovnicesc grație căruia i se va releva cu putere faptul că unica adevărată rugăciune este „Doamne, fie voia Ta!”.

confuzie interioară. Această *erupție de sentimente* constituie *un stadiu elementar al tranziției spre depășirea crizei*. Împotriva tuturor tendințelor de comportament impuse de societate, care pretinde „controlul de sine”, cel aflat în suferință trebuie totuși să aibă posibilitatea de a se „abandona” nu doar durerii, ci și mâniei și fricii.

Este foarte important în această fază ca *preotul să nu blocheze manifestarea și exprimarea sentimentelor în timpul dialogului pastoral*. Este vorba în special de sentimente de supărare sau vinovăție, manifestate (de obicei) de cel în criză, cu mare ezitare, văzute fiind ca fiind „tabu”. Supărarea și agresivitatea sunt cauzate de dezamăgirea provocată de faptul de a fi abandonat de persoana iubită (defunctul). *Reproșul făcut mortului* de a fi abandonat pe cel rămas în viață între mii și mii de dificultăți ale vieții este o *etapă normală în experimentarea doliului*. Această experiență interioară încărcată de agresivitate este depășită prea grabnic întrucât nu este înțeleasă, și de aceea nu-și găsește adevărata finalitate. Preotul este dator să fie foarte atent să culeagă din manifestările interlocutorului aflat în doliu orice indiciu al dezamăgirii sale și orice urmă de reproș (făcută defunctului), precum și auto-acuzele sau „gândurile rele” pe care le-a avut în raport cu defunctul.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Aceste sentimente de vinovăție se nasc din raporturile care existau cu persoana defunctă când ea era încă în viață. În fața morții, ele se extremizează, pentru că acum *nici un dialog nu va mai putea remedia ceea ce a fost neglijat și nici o acțiune nu va mai putea recupera ceea ce a fost omis*. Sentimentele de vinovăție fac trimitere specială la ceea ce a rămas neclarificat între două persoane. Asistența pastorală a preotului nu trebuie să depășească fugitiv aceste sentimente, într-o manieră pur „rituală”, specifică, uneori,

La preot se prezintă o doamnă din Predeal, agitată și cu o fizionomie foarte crispată:

- *Părinte, am venit la dumneavoastră la recomandarea unui psiholog. Eu nu mă simt „acasă” întru cele ale religiei, dar încerc să fac totul pentru sănătatea mea, așa că „o fac acum și pe asta”. Am fost internată la spital din cauza unui diabet insulino-rezistent. Uite, am aici și biletul de externare. M-am uitat și eu ce scrie acolo, căci am făcut și eu nițică școală. Nu știu, dar depresia anxioasă care e scrisă acolo nu mi se pare că poate să-mi facă viața chiar așa, un infern. Nu pot să dorm noaptea, sunt tot timpul neliniștită, am gânduri negre, mă agit. Nu mai pot să suport viața aceasta.*

Preotul: Doamnă, Dumnezeu este iubire, iar el nu dorește ca noi să fim nefericiți și bolnavi. Boala este o urmare a căderii naturii noastre, dar Dumnezeu poate, și vrea, să ne redea sănătatea... Dar medicul, ce anume v-a sfătuit să faceți?

- *Mi-a dat un vagon de anti-depresive, dar fără rezultate. Nu mă simt mai bine și nici chef de viață nu am mai mult. Cât timp le iau, parcă, parcă, lucrurile merg puțin mai bine, dar nu vreau să le iau tot timpul, căci, totuși, n-am decât 55 de ani, și doar n-o să mă îndop cu*

spovedaniei. Experiența pastorală demonstrează că adeseori spovedania, atunci când nu este anticipată de o serie de discuții duhovnicești, poate să sufocă apariția sentimentului de vinovăție, împiedicându-l deci, pe cel aflat în culpă, **să-și recunoască vinovăția, și astfel să se accepte și pe sine însuși.** Este foarte important deci **să se dea viață vechiului raport cu persoana defunctă.** Cum? Preotul poate să-l încurajeze pe cel rămas în viață să povestească care erau raporturile dintre cei doi când erau în viață fără să ocolească conflictele care eventual existau, și cum erau acestea anihilate. E bine să fie sfătuită persoana să aibă dialoguri interioare cu cel defunct, ca și când ar mai fi în viață. Doar astfel **dorința înfinută de a fi iubit, în ciuda vinovăției proprii, poate să-și demonstreze dimensiunea terapeutică.** Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 145.

medicamente până în clipa morții... Nu știu ce să mă fac. A zic medicul că doar dumneavoastră ați putea face ceva, ar trebui să-mi faceți ceva, n-am înțeles bine, ceva foarte vechi, parcă „spovadă” i-a zis. Aș vrea s-o facem și pe asta, că nu mai pot.

Preotul: „Sigur că da, singurul lucru este că această „Taină” trebuie puțin pregătită anterior, printr-un dialog duhovnicesc, care are, la rândul lui, o mare putere terapeutică. „Spovedania”, nu este, cum cred greșit unii, un „tribunal”, ci o „clinică”. Nu este o simplă înșiruire de păcate, ci o dobândire har, ca urmare a regretului pentru erorile comise și necazurile provocate altora. Toate păcatele noastre sunt o formă de a-L întrista pe Dumnezeu.

- Părinte, pentru prima dată simt acum că am puterea să vă spun un lucru, pe care nu l-am spus nimănui, niciodată, dar pe care multă lume, parțial, îl știe. Eu n-am vrut să-l spun nimănui până acum. Viața mea a devenit un iad din clipa în care fiul meu, un tânăr frumos și deștept de 24 de ani a murit într-un stupid accident rutier. Mereu îmi vin niște gânduri să mă duc, să-l dezgrop și să-l îmbrățișez. Dacă ați ști cât l-am iubit! Și nici nu cred că i-am spus-o. N-o să uit clipa aceea toată viața mea... El era bun și blând, dar eu eram cam îndărătnică și poruncitoare. Așa l-am crescut. Mă credeam o mamă „grijulie”. Plouase, și carosabilul era umed. I-am zis să nu meargă cu motocicletă în acea dimineață la serviciu. Dar... de fapt, de mă gândesc bine, altceva nu avea, iar fără motocicletă, ar fi întârziat. El, totuși cu delicatețe, nu m-a ascultat. Așa m-am enervat când l-am văzut plecând, pentru că „nu mă ascultă”, că am zis: „Să dea Dumnezeu să nu te mai întorci în veac! Că n-ascuți de mama ta...!” Fiul meu – îmi vine acum să urlu – s-a întors acasă doar pe catafalc. A alunecat cu motocicletă pe asfaltul ud și a intrat sub un tir. I-a zdrobit capul. Nu pot să mai trăiesc, nu pot să mi-o iert aceasta până voi muri. Eu sunt de vină... și cât de tânăr și

*de frumos era! Și avea toată viața în față... i-a rămas soția cu un copilăș de doi anișori.*¹⁴⁷

În acest context de emoții care explodează, nu trebuie să fie neglijată **extraordinara funcție „terapeutică” a ritualului bisericesc al înmormântării**. În acest ritual se poate descoperi ambivalența sentimentelor. De exemplu, în aruncarea cu o bucată de pământ în groapă, peste sicriul mortului, se poate citi o agresiune prezentă în ființa celor rămași. Simultan însă, pe mormânt vor fi așezate flori și coroane, în care pulsează iubirea celor vii față de cel plecat. Un act esențial al întregului ritual rămâne crucea înălțată pe o movilă de pământ, semn al speranței, și rugăciunea în care se proclamă speranța în învierea din „Ziua cea de Apoi”.

În cazul în care, însă, printr-o spovedanie fușerită sau un colocviu pastoral grăbit, preotul trece rapid, consolând un incipient sentiment de culpă exprimat de rudenia răposatului, când tendințele de mânie și agresiune față de răposat sunt suprimate de către preot și, din cauza unei insuficiente reflecții pastorale, **partenerul rămas în viață este „scutit” de „duritatea” îngropării creștine, atunci este favorizată o fatală și periculoasă „fixare” sau „blocare” în faza exploziei sentimentelor**. Sentimentele de vinovăție se transformă atunci în depresii și dau naștere în viitor unui gen de „doliu cronic”.

d. „Separarea” de celălalt, regăsirea se sine

Urmează apoi o fază de căutare, de cercetare. La nivel conștient, defunctul este „căutat” în anumite

¹⁴⁷ Întrebări: „De ce nu era această femeie tentată de „sinucidere”? „Care era nucleul esențial, invizibil, generator al depresiei ei cronicizate și al stării ei perpetue de vinovăție?”; „Ce-i rămâne de făcut preotului?” Observație: modul ei de a gândi este un exemplu macroscopic de „gândire ostilă, de împlinire a profeției” (*wishful thinking*) care (odată „împlinită”) a dat naștere unei vinovății pe care, de obicei, victima are tendința să nu o mai abordeze niciodată.

camere, în anumite locuri preferate de el, în fotografii, în obiectele folosite cu precădere de el, iar la nivel inconștient, este căutat în vise. Dat izbirea de cruda realitate cotidiană, în special zădărnicierea continuă a nevoii de contact fizic, îl determină pe cel rămas în viață ca, progresiv, să-și remodeleze raportul cu persoana defunctă. Astfel, el va accepta faptul că însăși imaginea pe care o avea despre cel mort poate să se schimbe. Uneori doar în această fază se descoperă că raporturile reale cu defunctul prezentau probleme. Astfel, încet, încet, devenim capabili să-l mutăm pe cel defunct din poziția centrală pe care o ocupa în viața noastră.¹⁴⁸

Asistența pastorală trebuie să fortifice această ***nouă raportare la cel dispărut***. De asemenea, preotul poate să încurajeze pe cel rămas în viață ***să se detașeze progresiv de simbolurile în care defunctul continuă să supraviețuiască***. Astfel, e bine să sfătuiască familia să dăruiască hainele celui mort, să golească dulapurile lui și să adapteze casa, în limita posibilului, la noua situație. Acesta este un indiciu al faptului că cel rămas în viață a ajuns la etapa „separării”.

Capacitatea de a accede, în această fază, la ***ritualurile funebre bisericesti*** constituie un mare ajutor pentru cel rămas în viață. Părăstasele de la 7 zile, 40 de zile, 6 luni, 1 an, 7 ani etc., au ***o imensă semnificație terapeutică*** precum și, anterior,

¹⁴⁸ Unul din riscurile acestei etape este blocajul, adică ***idealizarea persoanei dispărute***, adică toate realitățile vieții cotidiene ajung să facă referință la defunct, transformându-l într-un fel de „mit familial”: „Oh, dacă ar mai fi trăita tata...”. Doliul trebuie, din contră, să se transforme într-un ***proces creativ de evoluție*** a personalității. O soție, bunăoară, poate descoperi faptul că lipsa soțului foarte grijuliu îi permite ei să-și dezvolte propria autonomie și simțul responsabilității. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 148.

înmormântarea, prin care defunctul a fost încredințat ireversibil nu doar pământului, ci și milostivirii divine. **Vizita la mormânt constrânge la confruntarea cu realitatea:** persoana iubită a lăsat această viață și de acum înainte viața trebuie înfruntată fără de ea. Îngrijirea mormântului și construirea unui monument din piatră sau ciment pot să reprezinte acte prin care se păstrează vie memoria celui pierdut peste ani și ani.¹⁴⁹

e. Un nou raport cu sine și cu lumea

Odată acceptată pierderea, **defunctul s-a transformat într-o realitate („imagine”) interioară**, cei din jur s-au conciliat cu el și cu moartea lui. Acest fapt ne permite să avem noi relații, roluri, modele de comportament, stiluri noi de viață. Problema acestei etape – și riscul corespunzător blocării în această fază – consistă în **refuzul de a se mai lega totalmente, pentru a nu trebui, drept urmare, să plătești prețul acestei legături**, eventuala despărțire tragică.

Un principiu călăuzitor trebuie să fie încurajarea celui aflat într-o astfel de situație să accepte viața.¹⁵⁰ Aceasta întrucât Dumnezeu trăiește alături de noi și separările și tragediile care sunt parte inevitabilă a vieții. Este important ca preotul să cunoască și expectativele credincioșilor în contextul funerar. E relevant cum percep credincioșii figura și rolul preotului – reprezentant al Bisericii, în aceste momente importante ale vieții.¹⁵¹ Lucrul prioritar

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 149.

¹⁵⁰ Roger Fontaine, *op. cit.*, p. 211.

¹⁵¹ În creștinii formalți (1), victime ale secularizării radicale, **expectativa este foarte reductivă**, potrivit lor funcția preotului limitându-se la „punerea în groapă” a defunctului într-o manieră mai solemnă. În alții (2) există **o expectativă convențională**, care acceptă preotul ca reprezentant al Bisericii având rolul de a lăsa religia să se

pentru preot este a da *o interpretare explicit creștină morții*, bazată pe texte sacre (biblice și liturgice). Este foarte important ca în discuțiile pastorale cu cei rămași în viață preotul să nu asume un ton doctrinar, ci unul uman, afectiv, personal, de manifestare a propriei trăiri interioare.

exprime în acest moment terminal al vieții, într-un context de viață „burghez”. Din punctul de vedere al persoanelor mai în vârstă și credincioase (3), există o *expectativă de tip tradițional*: ei doresc să dobândească un anumit confort interior prin rugăciune (și prin celelalte forme de ritual religios). În sfârșit, mai există și o *expectativă personală* (4), care dincolo de ceremonia funebră, presupune *o participare la universul interior răvășit al celor rămași în viață*. Pentru aceasta este necesară o mare sensibilitate pastorală. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 150.

IV. Cuvântul care vindecă și reconciliază: Pastorală și psihanaliză – un dialog în devenire.

1. Lucrarea duhovnicească și slujirea – „embleme” ale Bisericii

Vindecarea semenilor într-o manieră „diaconală” nu presupune, cum cred unii, pronunțarea numelui lui Dumnezeu la fiecare pas sau prezentarea propriilor acțiuni ca lucrare a lui Dumnezeu Însuși în istorie; ea se demonstrează atunci *când semenului aflat în nevoie i se oferă propriul ajutor cu naturalețe și dezinteres.*

O serie de referințe biblice constituie piatra de fundament pentru o pastorală diaconico-terapeutică a Bisericii: „*Toate poruncile sunt cuprinse în aceasta: «Să iubești pe semenul tău ca pe tine însuși!».* De aceea, *desăvârșirea Legii este iubirea*” (Romani, 13,9-10; Matei 25, 35-40).¹⁵² Acest tip de „diaconie”

¹⁵² Iată liniile esențiale de acțiune: 1. Lucrarea Bisericii și a creștinilor trebuie să fie simultan „de slujire”, „de ajutor” și „terapeutică”, izvorând din *dorința de a fi asemeni Mântuitorului Hristos*; 2. Această lucrare trebuie să se adreseze chiar și „celui mai umil dintre semeni”, *fără frică de contactul cu rănilor și suferințele lui*; 3. Lucrarea trebuie activată *fără a avea scopuri secundare*, subsidiare; 4. Ea trebuie *să recupereze din mizerie și disperare*, oferind ușurare și urmărind maturizarea duhovnicească a semenilor, sub călăuzirea lui Dumnezeu; 5. Este simultan *slujire și interpretare a voinței lui Dumnezeu* în lume; Toate aceste principii se regăsesc

revine nu doar preoților și diaconilor, ci tuturor membrilor Bisericii. Un canon al Bisericii Siriene din secolul al V-lea avertizează că *diaconul este „emblema întregii Biserici”*. Doar o Biserică slujitoare, atentă la durerile oamenilor, preocupată de săraci și de suferinzi, este una care se poate numi realmente „a lui Iisus Hristos”.¹⁵³

Diferența dintre ajutorul profan oferit cuiva și cel diaconic-religios constă în faptul că *preotul știe să-l privească pe semen „cu ochii lui Dumnezeu”, încercând să înțeleagă ce dorește Dumnezeu să-i comunice* printr-un om aflat în suferință¹⁵⁴, la fel precum atunci când citești Sfânta Scriptură, te gândești care este mesajul unei anumite pericope. Pentru un păstor de suflete, diaconia înseamnă

detaliat analizate în lucrarea pr. prof. dr. Giuseppe Sovernigo, *Amare con tutto il cuore. Laboratorio di formazione affettiva*, Edit. Dehoniane, Bologna, 2004 (Volumul 1: *Chiamati*; Volumul 2: *Le relazioni*; Volumul 3: *Gli alleati*).

¹⁵³ Ajutorul acordat celui în suferință *nu trebuie să fie nicidecum obsedat de încercarea disperată a unei continue vorbiri explicite despre Dumnezeu*. Diaconia este prin ea însăși o slujire a lui Dumnezeu. În caz contrar, ajutorul ce-l dăruim cunoaște *riscu să nu mai fie orientat spre semen, ci spre un bilanț propriu al convertirilor*. Este important să-i comunicăm celui alt prin acțiunile noastre că interesul nostru pentru el pornește din iubire. Paradoxal, și în tensiune cu cele afirmate până acum, slujirea noastră trebuie să-L poarte pe buze pe Hristos, pentru că *El este cel care ne motivează în acțiunea noastră*. Fără o proclamare constantă a iubirii Lui divine, există riscul transformării Bisericii într-o grandioasă instituție de asistență socială, care își pierde însă forța transcendentă și autoritatea divină. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 282.

¹⁵⁴ Cfr. Henri J.M. Nouwen, *Il Guaritore ferito. Il ministero nella società contemporanea*, Edit. Queriniana (Collana Spiritualità 22), Brescia, 1996.

deschiderea și lecturarea acelor „documente vii” (Boisen), care sunt oamenii.¹⁵⁵

Sigmund Freud (1856-1939), și-a rezumat munca de o viață întreagă în următoarea constatare: „*Ceea ce am descoperit eu este precum un bloc imens de minerale care conține o cantitate enormă de metale prețioase*”. Până astăzi n-a fost posibilă **realizarea unei separații tranșante între părțile valide și cele de o mai mică valoare din opera lui Freud**. Tentativa de a sfărâma „blocul” psihanalizei¹⁵⁶ s-a dovedit a fi foarte dificilă și pentru faptul că, de-a lungul timpului, el a fost acoperit de **o istorie de mai multe decenii de controverse**, și astfel, deasupra lui au crescut o serie de elemente eterogene și contradictorii.

Această „sfărâmare” a blocului este foarte necesară mai ales pentru pastorală, pentru ca ea să dobândească o „judecată” obiectivă (din propria perspectivă), și **pentru a putea integra toate componentele valide în acțiunea ei diaconico-terapeutică**, spre binele omului.¹⁵⁷ Freud însuși, în lucrarea „*Pentru o istorie a psihanalizei*” oferă drept „cheie” pentru interpretarea teoriei sale, conceptul de „reprimare”¹⁵⁸: „**Reprimarea... este coloana pe care se sprijină întreaga psihanaliză**”.

¹⁵⁵ Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 283.

¹⁵⁶ Subliniem pentru cititorii noștri că cel mai mare specialist român în psihanaliză este Vasile Dem. Zamfirescu, cunoscut de publicul larg pentru efortul de a traduce integral opera freudiană în limba română.

¹⁵⁷ Amintim în acest sens monumentalul volum al lui Eugen Drewermann, *Psicanalisi e teologia morale*, Edit. Queriniana (Biblioteca di Teologia Contemporanea 70), Brescia, 1999.

¹⁵⁸ Ce se înțelege prin „reprimare”? Freud a intrat în contact cu acest fenomen în timpul ședințelor sale terapeutice. I se părea că **pacienții săi se apără de apariția la nivel conștient a experiențelor neplăcute uitate**, și de aici a dedus că forța care acum se opunea amintirilor

Freud a formulat ipoteza existenței unei „**reprimări primordiale**” care, precum o calamitate, ar atrage toate reprimările ulterioare și tot ceea ce conștiința respinge.¹⁵⁹ Foarte important, în structura viitoareii teorii a nevrozei se regăsește distincția operată de el între „**reprimarea totală**” și „**reprimarea nereușită**”. În cazul reprimării totale, conștiința nu mai este ulterior tulburat de impulsuri instinctuale inacceptabile (sau această tulburare are loc doar în condiții foarte dificile de conflict și de refuz).

În **modelul clasic al psihanalizei, reprimarea totală face parte din procesul evolutiv normal**. De aceea, atât complexul lui Oedip cât și impulsurile incestuoase sunt reprimare aproape total, prin intermediul procesului de identificare cu autoritatea părinților, care supraviețuiește în Supra-Eu.¹⁶⁰ În cazul

trebuia să fie aceeași cu cea care mai înainte a determinat reprimarea. În prima sa lucrare sistematică, „*Interpretarea viselor*”, Freud a definit „reprimarea” ca fiind o „**apărare de amintiri**” și pentru o anumită perioadă de timp el a utilizat conceptele de „reprimare” și „apărare” ca sinonime. Doar mai apoi a conferit conceptului de „apărare” un rol dominant, „reprimarea” devenind **mecanismul ei cel mai periculos și distructiv**. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 288.

¹⁵⁹ Mario Aletti, *Psicologia, psicoanalisi e religione. Studi e ricerche*, Edit. Dehoniane, Bologna, 1992, p. 45.

¹⁶⁰ Conform psihanalizei, **structura personalității cuprinde trei instanțe psihice: Eu (Ego), Id și Supra-Eu (Super-Ego)**. Eu-l este cel care percepe evenimentele interne sau externe, realizează integrarea diferitelor conținuturi psihice, având și o **funcție executivă**. Id-ul se referă la impulsuri inconștiente, persistente, de căutare a plăcerii și de ostilitate, impulsuri pe care eu-l le poate restructura conform datelor realității. Supra-eul, se compune din **conținuturi psihice de natură social-valorică, idealuri, principii morale și elemente de autocritică** în raport cu primele, care stimulează eu-l în acțiunea sa de combatere a forțelor Id-ului. Eu-l, entitate psihică de natură conștientă, se află **în contact permanent cu mediul înconjurător și este capabil de judecată independentă**.” Cfr.

reprimării nereușite, nici impulsul instinctual, nici mecanismul de apărare nu au reușit să precumpănească, astfel că între cei doi se perpetuează un conflict inconștient care formează *focarul unei ulterioare simptomatologii nevrotice*.

2. Panorama teoriilor psihanalitice în viziunea lui Ludwig Pongratz

Aceste referințe la conceptul dinamic de „reprimare” fac trimitere la alte aspecte principale ale teoriei freudiene pe care Ludwig Pongratz¹⁶¹ le sintetizează astfel: 1. Subiectul reprimării: Teoria personalității; 2. Obiectul reprimării: Teoria impulsurilor; 3. Timpul reprimării: Psihologia dezvoltării; 4. Locul reprimării: Teoria inconștientului; 5. Cultura ca factor de reprimare: Teoria socială; 6. Consecințele reprimării: Teoria nevrozei; 7. Depășirea reprimării: Teoria psihanalitică.

1. Subiectul reprimării/refulării – Teoria personalității

La întrebarea privitoare la subiectul reprimării, Freud, în lucrarea „*Eu-l și Id-ul*” susține că Eu-l este cel care respinge impulsul interzis. Eu-l, totuși, nu ar face acest lucru din proprie inițiativă, ci sub presiunea Supra-Eului. În sistemul freudian, acesta din urmă are rol de *reprezentant și gardian inflexibil al preceptelor și al interdicțiilor*, provenind de la persoane înzestrate cu autoritate (de la morală și de la convenții, de la cultură și de la societate). Obiect al reprimării sunt impulsurile Id-ului. Am menționat astfel cele trei

Irina Holdevici, *Elemente de Psihoterapie*, Edit. All, București, 1996, p. 31.

¹⁶¹ Apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 288.

instanțe ale modelului structural freudian al persoanei, care se află reciproc într-un raport dinamic și conflictual.

1. *Eu-l este caracterizat de Freud ca instanța reprimantă*, care nu se limitează la a împlini cererile impuse de Inconștient, ci are și o „triplă funcție de serviciu”. El trebuie să medieze conflictele dintre *Supra-Eu (Instanța morală)*, *Inconștient-Sine (instanța plăcerii)* și *răspunsul la pretențiile și exigențele lumii (Eul)*. Medierea Eu-lui tinde spre un compromis între diferitele surse ale conflictului, un compromis care uneori reușește doar sub forma unei soluții nevrotice.¹⁶²

Freud a caracterizat două instincte esențiale, instinctul vieții, tendința spre plăcere („*Libido*”) pe care mereu a identificat-o cu tendințele sexuale, și instinctul morții („*Thanatos*”), tendința spre distrugere. Ambele instincte încearcă mereu să treacă la acțiune, dar sunt ținute în frâu de a doua instanță, Supraeul, alcătuit la rândul lui din imperativele morale, normele sociale, formate datorită intervenției părinților, care înfrânează tendințele copilului neconforme cu moralitatea. Eul constituie cea de-a treia instanță, principalul sediu al conștiinței, care ține cont de dorințele prezente în „sine”, de interdicțiile

¹⁶² Potrivit lui Freud, Eu-l s-ar fi dezvoltat din Inconștient și, la fel ca și acesta, este înzestrat cu energie și impulsuri. El vorbește chiar de un „instinct” al Eu-lui, definit de el ca *instinct de auto-conservare* sau „libido narcisic”. El ar fi constituit, în cea mai mare parte, din „*situația primară și normală*”. *Dragostea „narcisică”, de sine, poate să devină patologică atunci când partea preponderentă a libidoului total este sustrasă „obiectelor”, adică persoanelor inconștiente, și este orientată spre Eu.* Cfr. Isidor Baumgartner, *Psicologia Pastorale. Introduzione alla prassi di una pastorale risanatrice*, Edit. Borla, Roma, 1993, p. 327.

supraeului, căutând un compromis între ele, compromis care obligă eul să alunge în inconștient toate tendințele și aspirațiile care nu se pot realiza (fenomen numit de Freud „refulare”).¹⁶³

Iubirea narcisistă își are *simbolul în Narcis, personajul mitologiei grecești, fiul unei nimfe*. El disprețuiește iubirea nimfei Eco, care se transformă din durere într-o stană de piatră, nemairămânându-i decât vocea. Într-o zi, Narcis își privi chipul oglindit într-o fântână și instantaneu se îndrăgosti. Mai apoi, a fost transformat într-o floare care poartă numele său”.

Introducând un „libidou” al Eu-ului primar¹⁶⁴, narcisist, Freud *a îmbogățit, dar în același timp a complicat edificiul psihanalizei*, după cum confirmă discuțiile psihanalitice în curs până astăzi. De fapt,

¹⁶³ „Concepția părintelui psihanalizei are o bază reală: există mereu conflicte între dorințele noastre și obligațiile morale. Freud susține o supremație a inconștientului, comparând psihicul cu un călăreț și calul său, calul constituind forța principală, factorul principal, care zvârle călărețul când își iese din fire. Asistăm la domnia inconștientului. Acest raport între eu și inconștient poate fi real în cazul bolilor mintale, dar nu și la omul normal în care predomină glasul conștiinței. Numai la un mic număr de oameni (psihopați și delicvenți) se poate utiliza teoria freudiană.” Andrei Cosmovici, *Psihologie Generală*, Edit. Polirom, Iași, 2005, p. 65.

¹⁶⁴ Termenul de „inconștient” se aplică în psihologie *faptelor psihice care scapă conștiinței omului*. S. Freud distinge în legătură cu aparatul psihic trei instanțe: *inconștientul, Eul și Supra-Eul*. Inconștientul este instanța psihică cea mai primitivă, elementară vieții psihice, constituită din pulsioni instinctive, *forțe biologice* care tind permanent să se descarce în sfera conștientului. Eu-l este *instanța conștientă a personalității omului*, de contact cu realitatea externă. Supra-Eul (nu trebuie confundat cu conștiința morală) se naște din *asimilarea interdicțiilor* părinților și a altor *forțe represive* care-și exercită acțiunea de-a lungul evoluției omului. Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*, Edit. Polirom, Iași, 2007, p. 53.

trebuie să se opereze distincția între *nevrozele narcisiste*, cauzate de preocuparea libidonală de Eu, și *psihoze*, generate de *reprimarea impulsurilor*. Nevrozele narcisiste pot fi situate în apropierea psihozelor, astfel încât teorema narcisismului constituie o punte de legătură între teoria clasică a nevrozei și teoria psihozei.

S. Freud consideră că Eul este sediul conflictelor. „În cazul nevrozelor, au loc conflicte între Eu și instincte, din cauză că Eul este diferit ca structură și opus din punct de vedere dinamic instinctelor. Eul este zona personalității pusă în serviciul nevoilor de autoconservare a individului. El se opune prin narcisismul său *forțelor contrarii cu caracter de frustrare*¹⁶⁵ sau de tip conflictual¹⁶⁶. Aceste acțiuni de opoziție ale Eului constau în următoarele: neliniște față de destinul propriu; strădania de a fi preamăriți; nevoia de a dobândi prestigiu; nevoia de a crește în propriii noștri ochi;

¹⁶⁵ „Frustrarea este o situație care se opune îndeplinirii unui comportament motivat, din cauza absenței obiectului necesar satisfacerii sau existenței unui obstacol între persoană și obiect. Ea este legată de un obstacol pasiv pentru un individ adult, care-l face să reacționeze conform principiului realității. La copil, ea este legată de nesatisfacerea imediată, fiind, în cazul acesta, legată de principiul plăcerii. Copilul reacționează prin agresiune sau prin regresie”. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*, Edit. Polirom, Iași, 2007, p. 72.

¹⁶⁶ „Conflictul este urmarea unui obstacol care se opune realizării tendințelor subiectului. Conflictul poate fi: extern, legat de cauze din afara persoanei; intern, atunci când conștiința morală a subiectului se opune unei tentații. Când conflictul este legat de un obstacol activ, avem de-a face cu două situații: un obstacol extern, dificil de evitat; un obstacol intern, de tip moral sau emoțional.” *Ibidem*, p. 72.

nevoia de idealuri, de aspirații; aptitudinile de creație.”¹⁶⁷

Formarea Eu-lui este consecința experiențelor perceptive realizate de Id în contactele sale cu lumea externă. El este parte din Id care, prin intermediul percepției, a fost transformată de influxurile lumii externe. ***Eu-l se formează din această întâlnire cu un „obiect”, cu lumea, și un rol relevant în geneza sa îi revine trupului.*** „Eu-l este, înainte de toate, un eu corporal. Freud definește Eu-l din starea inițială ca „Eu-l corpului”, și ***trupul rămâne pentru întreaga viață „ancora” identității noastre.***

Dar fondatorul psihanalizei nu concepe Eu-l doar ca pe o instanță a „aparaturii psihice” flancată Inconștientului¹⁶⁸ și Supra-Eului. El reprezintă, înainte de toate, ***totalitatea persoanei*** și este o organizare corelată proceselor psihice ale persoanei, adică un factor integrativ, integrant, global. În această concepție despre „Eu” s-au ancorat ***ulteriorii teoretizatori ai conceptului de „Sine”***.¹⁶⁹

¹⁶⁷ *Ibidem.*

¹⁶⁸ În prima sa concepție Freud amintea și de un «preconștient»: zona în care s-ar afla amintirile și automatismele ce pot fi evocate cu ușurință, spre deosebire de impulsurile refulate. „Acestea, aflate în inconștient, răzbat greu, fiind cenzurate de Supraeu. Astăzi nu se mai vorbește de „preconștient” ci se acceptă existența unei zone subconștiente, o zonă limită între inconștient și conștient. Astfel, dacă avem în cameră o pendulă, zgomotul ei refulat nu-l mai auzim, adânciți în lectură, dar dacă ea se oprește ne dăm seama că s-a întâmplat ceva. Deci zgomotul era subconștient.” Cfr. Andrei Cosmovici, *op. cit.*, p. 65.

¹⁶⁹ H. Hartmann, H. Kohut, O. F. Kernberg etc., care au teoretizat un „Sine” care nu se identifică cu instanța „Eu”-ului.

* * *

Perspective psihoterapeutice: **Confruntarea**

Confruntarea este o intervenție psihoterapeutică care are drept scop *schimbarea imaginii credinciosului despre anumite arii ale existenței sale*. A fost introdusă în psihanaliză pentru *a grăbi ritmul procesului terapeutic*, prin aducerea fantasmelor credinciosului față în față cu realitatea prezentă. Confruntarea reprezintă *un act deliberat*, inițiat de preotul psihoterapeut, având ca punct de plecare cunoașterea în profunzime a credinciosului. În situația de confruntare *poziția terapeutului se poate schimba*, el *devenind foarte activ*; ia inițiativa, întrerupe interlocutorul, îi adresează injoncțiuni, silindu-l *să părăsească apărările nevrotice anterioare* și să se confrunte cu „sine însuși”.

Prin aserțiunile provocatoare ale preotului se evidențiază aspectele ignorate de credincios, neconștientizate, iar prin conținutul pus în discuție, credinciosul este adus *în contact cu sine însuși, cu comportamentul său dezadaptativ*. Drept urmare, se reduc ambiguitățile și neclaritățile generatoare de confuzie din concepțiile sale. Se poate vorbi de un „moment al adevărului”, în care *subiectul ia cunoștință de imaginea sa reală*. Verbul „a confrunta” se poate defini ca „a aduce persoana față în față cu”, ceea ce în psihoterapie înseamnă a o aduce în contact cu problemele sale într-un mod care să ducă la schimbare.

Pornind de la conținutul lor, B. Berenson descrie 5 tipuri de confruntare: experiențială¹⁷⁰, didactică¹⁷¹, asupra

¹⁷⁰ În cadrul acesteia sunt luate în considerare *discrepanțele dintre modul în care se vede credinciosul pe sine și felul în care este perceput* de către preotul terapeut. Cel mai izbitor este cazul persoanelor cu frumusețe fizică remarcabilă care se văd urâte și fără calitate!

¹⁷¹ Este dedicată analizei *calității informațiilor pe care le posedă* credinciosul asupra problemei în discuție, datele asupra unei eventuale afecțiuni, semnificația rezultatelor unor analize,

calităților¹⁷², asupra slăbiciunilor¹⁷³, stimulatorie¹⁷⁴. La acestea pot fi adăugate cele trei tipuri de confruntare diferențiate prin stil: facilitantă, fierbinte și didactic-interpretativă.

* * *

La preot vine o familie de intelectuali (el profesor de matematică, ea inginer) cu fiul lor, un tânăr de 22 de ani.

cauzalitățile implicate și atribuirile credinciosului. Chiar dacă în timpul confruntării sunt oferite informații noi, este de subliniat că ele **nu sunt receptate satisfăcător și nu sunt acceptate**. De aceea, însușirea lor corectă de către credincios trebuie verificată pe parcursul discuțiilor. Este cazul celor care se consideră bolnavi de o anumită boală, iar analizele medicale infirmă totalmente acest lucru. Cfr. Constantin Oancea, *Tehnici de consiliere/sfătuire*, Edit. Vavila, București, 2002, p. 137.

¹⁷² Foarte mulți subiecți **își ignoră calitățile lor reale și chiar realizările remarcabile**. Acestea vor fi subliniate de către preotul sfătuitor, arătându-li-se clar resursele la care se poate face apel. Există multe persoane (chiar și familii), care nu reușesc să-și recunoască posibilitățile și să le utilizeze pe moment, pierzând eventualele conjuncturi favorabile. Este categoria „modeștilor”, a celor cu neîncredere în sine și în familiile lor. Totuși **este reconfortant a-i vorbi cuiva despre șansele sale și despre posibilitățile neluate în seamă** (a se vedea în acest sens discursul rostit de Domnul Eugen Simion, Președintele Academiei Române, cu ocazia decernării doctoratului Honoris Causa de către Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia). O asemenea confruntare transmite credinciosului **un omagiu mascat**, ceea ce crește posibilitatea acceptării de sine. Ea aduce **speranța, cel mai puternic ingredient al terapiei psihoterapice**. *Ibidem*, p. 138.

¹⁷³ Spre deosebire de abordarea calităților, în privința slăbiciunilor este nevoie de multă delicatețe și prudență, pentru că **oamenilor le place să li se vorbească despre calități și să li se ignore slăbiciunile**. O prea ostentativă etalare a defectelor proprii are ca scop ascuns obținerea de gratificații din partea terapeutului. Cei mai eficienți psihoterapeuți insistă asupra calităților credinciosului, creând o viziune mai optimistă asupra persoanei sale: „Tu poți!”, „Tu ești în stare!”, „Tu ești capabil!” etc. *Ibidem*, p. 138.

¹⁷⁴ Aceasta implică dezvoltarea unei **atitudini active față de viață, evidențind atitudinile de pasivitate**, de așteptare neajutorată.

Părinții: - Părinte, copilul acesta al nostru trece printr-o perioadă foarte dificilă. Suferă de o **tulburare a deficitului de atenție**. Am fost la medic, dar cineva vi ne-a recomandat pe dumneavoastră pentru niște rugăciuni și niște discuții duhovnicești. Am vrea să le facem împreună, să vedem dacă o să reușim să-l vindecăm. Noi am pus acest diagnostic; medicul la care am mers a fost cam neîncredător, cam ambiguu în comunicarea cu noi... dar noi ne-am interesat pe Internet cum putem interpreta simptomele lui... Vedeți, el a întrerupt facultatea de 3 ori la rând, ceea ce este inadmisibil. Noi am făcut amândoi facultate și știm ce înseamnă aceasta. De fiecare dată întrerupe facultatea după 2-3 luni de la începerea semestrului. Am vrea să-i faceți niște rugăciuni pentru creșterea potențialului de concentrare la școală.

Preotul: - O să fac rugăciunile pe care le doriți, și evident, puteți fi prezenți la slujba aceasta. În schimb pentru discuțiile duhovnicești, din câte observ eu, el este foarte emotiv, și poate s-ar deschide mai bine în absența dumneavoastră. Discuțiile duhovnicești au un mare potențial terapeutic, cu condiția ca tânărul să-și poată comunica stările emotive.

Părinții: - Dacă credeți că așa-i mai bine, noi suntem de acord. Oricum, el ne va spune acasă tot ceea ce ați discutat. Așa l-am învățat de mic: să fie supus și ascultător față de părinți. Parcă chiar așa scrie și în Biblie, nu? Și apoi, să mai știți că el, când vrea, e foarte harnic. Obișnuia să stea câte 7 ore la masa de calculator când învăța să lucreze la acesta. A învățat singur munca de informatician. Și la alte materii învăța bine pe parcursul liceului. E drept că el avea în cap să dea la medicină. Am fost categoric împotriva! Noi n-avem medici în familie și nu i se potrivește meseria asta, de contact cu oamenii. Nu va putea face performanță în medicină. Cei din neamul nostru, în general, au o formație realistă. Nu lăsăm noi după el când știm că nu-i bine ce vrea. I-am scos din cap aiurelile astea. Acum plecăm, vă lăsăm în compania lui. Îl așteptăm la mașină.

Preotul: Florinel..., căci am înțeles că așa te cheamă, eu mă întreb dacă tu ești de acord, cu acțiunea aceasta a părinților tăi de a te aduce la un preot pentru rugăciuni și pentru terapie duhovnicească...

Florinel: *Da, căci am făcut religie la școală și mi-a plăcut. Am avut o profesoară foarte drăguță care ne iubea cu adevărat. Ea a fost de acord cu mine, să urmez medicina. Spunea că e sublim să-i ajuți pe semeni și să le alini suferința. Asta mi-aș fi dorit să fac. Domeniul acesta real, ingineria de construcții mă plictisește enorm. Nici informatica nu mă pasionează extraordinar, dar totuși prin calculator poți lua contact cu o lume deosebită, prin internet...*

Preotul: - *Îți dai seama că este posibil ca crizele tale școlare să se nască dintr-o lipsă de interes pentru ceea ce studiezi? Poate nu ai găsit o motivație profundă pentru a studia, și de aceea nu ai puterea să mergi mai departe pe un drum care nu-ți oferă satisfacțiile pe care le sperai, care nu-ți dă un sens mulțumitor în viață... Ce zici, dacă ai fi la medicină, ai avea alt elan, ai mai fi silit de o forță lăuntrică să întrerupi școala?*

Florinel: - *Nu m-am gândit la asta... poate că nu... Mi-ar place ceea ce aș face... Dar nici nu pot să mă gândesc la medicină. Părinții mei sunt atât de posesivi! Nu pot face decât ceea ce vor ei. Nu am pic de libertate. Mă simt ștrangulat. Trebuie să urmez o școală care nu-mi place, în trecut trebuia să merg la olimpiada de fizică iar nu la cea de biologie, căci așa-mi porunceau ei, trebuia să stau în bancă obligatoriu cu fata directorului, iar nu cu prietena mea pentru că odrasla directorului era cea mai bună la matematică... toată viața mea a fost un șir neîntrerupt de ascultări și o continuă anulare a voinței proprii.*

Preotul: *Vezi, astea sunt niște constatări pe care le-ai făcut în inima ta, dar pe care cu greu le-ai putea aduce la cunoștința părinților tăi... Ce reacții le-ai provoca dacă le-ai spune exact ceea ce simți și dacă le-ai mărturisi exact aspirațiile tale lăuntrice?*

Florinel: *Ah... nici nu mă gândesc! Mama ar avea o criză de isterie, iar tata mi-ar ține un discurs despre nerecunoștința față de părinții care s-au jertfit o viață întreagă să mă facă om. Nu-i cunoașteți părinte... Eu sunt pentru ei un obiect. Viitorul meu este clar conturat de ei până în cele mai mici amănunte. În tot acest viitor nu este loc pentru dorințele mele...*

Preotul: Dar tu, ce zici, de unde această îndârjire a lor să te vadă inginer? Alți părinți nu sunt atât de coercitivi precum ei, în ciuda faptului că nu au pregătirea lor...

Florinel: *Nu știu... totuși, deși nu-mi dau seama dacă are legătură, pot să vă spun că odată, în urmă cu vreo 2 ani, am căutat în cufărul cu obiecte de-al mamei, de când fusese ea fată mare. Îl ține dosit în pod, să n-ajungă nimeni la el. Am descoperit acolo niște scrisori de dragoste. Ea nu știe nici astăzi de această ispravă a mea... am aflat de acolo că fusese îndrăgostită în anii studenției de un inginer constructor. Am înțeles că s-au iubit enorm, dar el a avut un accident prin munți. Era pasionat de alpinism. Într-o vacanță, au escaladat împreună o creastă muntoasă și el a alunecat și-a căzut vreo 30 de metri într-o prăpastie. Și-a zdrobit capul de-o stâncă. Din jurnalul ei din acea vreme am înțeles că a fost extrem de traumatizată de eveniment, a stat la psihiatrie vreo 3 săptămâni după aceea. Apoi, a mai aflat cu stupeoare că era și însărcinată, și sfătuită fiind de o colegă, a recurs la un avort. Pe tata l-a găsit mai apoi, ca pe o consolare, și – colac peste pupăză – și el visase în copilărie să se facă inginer. Problema este că asta este viața și dorința lor, dar aspirațiile mele sunt altele. Să mă lase în pace cu visele lor! Bunica mea, cu care mi-am petrecut cea mai mare parte a copilăriei, o ființă „de milioane” m-a învățat ce înseamnă gingășia. Era atât de iubitoare și de îngăduitoare! Ea avea un ulcer varicos la un picior, iar doctorul i-a recomandat un masaj cotidian la picior cu o alifie foarte fină. Eu îi făceam acest masaj și îmi spunea întotdeauna că am o mână ușoară „ca de doctor”. Eu, pe ea am iubit-o cu adevărat... tare mi-aș fi dorit să ajung medic. Dar cu părinții ăștia mi-e imposibil...*

Preotul: Nu trebuie să cazi în disperare. Nu se știe ce planuri minunate are Dumnezeu cu tine. Eu zic să ne întâlnim pentru câțva timp în fiecare săptămână, pentru a iniția o terapie duhovnicească. Cu mila lui Dumnezeu, poate vei face și ingineria, și medicina. Medicina pentru că este bucuria inimii tale și chemarea ta, iar ingineria pentru că poate fi o poartă spre adevărata ta vocație... vezi, viața are adeseori un curs sinuos și imprevizibil... dar la capătul drumului te așteaptă Dumnezeu!

* * *

Deși este într-o relație de „rudenie” cu Eu-I, Inconștientul este o putere care îl contrastează radical. Freud vede în el „marele vas al libidoului” în care se revoltă instinctele și afectele înnăscute, împreună cu **moștenirea arhaică a familiilor, raselor și națiunilor**. Întreg conținutul „Sinelui” este inconștient, în special acele părți care interacționează sub forma reprimărilor.

Pe lângă Inconștient și realitatea externă pe care Freud nu o conturează cu precizie, Eu-I trebuie să se confrunte cu pretențiile Supra-Eului. Acesta din urmă se formează odată cu lichidarea conflictului oedipic prin interiorizarea interzicerii incestului, a altor precepte și norme și a fricii de pedeapsă care este corelată acestora. Supra-Eul este o instanță de control care reprezintă, în adâncul ființei umane, **normele societății și ale culturii. Profunzimea amprentei Supra-Eului depinde de intervențiile educative** de-a lungul dezvoltării infantile a libidoului și este, de aceea, în cea mai mare parte, **produsul educației**. Dacă Supra-Eul este sever, crud, adversar al impulsurilor, devine „origine a oricărei nevroze”, morală împotriva instinctelor.¹⁷⁵

¹⁷⁵ „După S. Freud, Supra-Eul este reprezentantul interior al cerințelor morale și în special al interdicțiilor dictate de morală. În consecință, el este **identic cu fenomenele de conștiință și cu**

„Având un caracter de «obligativitate morală», *Supra-Eul se constituie prin încorporarea de către Eu a valorilor morale, religioase, sociale, culturale etc. Din acest motiv, alături de „obligativitate” intervine și „imitația”. În ambele cazuri sursa este reprezentată de un model, iar persoana care adoptă un model devine un „tip uman”, conform unui anumit model de referință, pe care-l absoarbe”*.¹⁷⁶

Potrivit lui Freud, Eu-l, pentru activitatea sa de mediere între diferitele impulsuri ale Inconștientului și pretențiile moralistic-culturale ale supra-Eului, dispune de diferite instrumente: ***mecanismele de apărare***. Acestea folosesc la ***rezolvarea conflictelor dintre Supraeu și Inconștient***, și ar trebui să ***consimtă Eu-lui să se apere de angoasa care se naște din frustrările impulsurilor Inconștientului***, împiedicate sau neadmise, și de a le îndrepta în altă direcție, atenuând astfel angoasele cauzate de ele.¹⁷⁷ Astfel, ***cu***

idealurile morale, fiind mai exigent decât acestea. El este rezultatul angoasei și al interdicțiilor care obligă Eul să fie în conformitate cu un anumit «model etic»”. Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză...*, p. 73.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ P. Ricoeur, filosof francez contemporan, subliniază și rolul pozitiv al inconștientului: el intervine în acțiune și mai ales în creație. Faza de iluminare are o origine inconștientă. Inconștientul receptează informațiile, le prelucrează, stabilește relații pe care le oferă prompt conștientului, ajutându-l la discriminarea și la soluționarea de probleme. P. Ricoeur rămâne însă prizonier mentalității freudiste atribuind eului doar un rol negativ: de a dirija, a înfrâna, a tempera reacțiile noastre. Conștiința depune un enorm efort de triere, comparare. Conștientul și inconștientul formează o unitate în noi, nu trebuie să reducem inconștientul la ceea ce este biologic și primitiv în noi. Totodată el nu este pasiv, constituind o extraordinară mașină

cât Eu-l este mai slab, cu atât este mai covârșit de pretențiile Supra-Eului și de impulsurile Inconștientului, și cu atât mai mult trebuie să recurgă la activarea mecanismelor de apărare.¹⁷⁸

Mecanismele de apărare sunt procese inconștiente și deci doar cu dificultate clasificabile sub profil moral ca „bune” sau „rele”¹⁷⁹; aprecierile și apelurile la forță sunt, de aceea, sub profil psihanalitic, mijloace întru totul inadecvate de a ajuta persona care „se apără”.

Anna Freud¹⁸⁰, în cartea sa „*Eu-l și mecanismele de apărare*” a sintetizat astfel următoarele forme de mecanisme de apărare:

1. **Reprimarea.** Este vorba despre mecanismul cel mai important prezent în orice formă de apărare. ***Impulsurile neplăcute și inacceptabile*** (de exemplu, a dori moartea propriilor părinți) ***sunt refuzate de conștiință și reprimare în***

automată de gândire. Apud Andrei Cosmovici, *Psihologie Generală*, p. 66.

¹⁷⁸ Acestea însă pretind o energică implicare psihică și absorb o mare cantitate de energie, fără ca prin aceasta să iasă la iveală o soluție satisfăcătoare a conflictelor și o diminuare a angoasei: ***psihicul, angajat astfel în propria apărare, intră într-o situație de tot mai mare stres și tulburare***. La aceasta se adaugă faptul că ***orice mecanism de apărare angajează raporturile cu semenii*** (realitatea externă), astfel că în această privință situația de criză ajunge ulterior să fie mult agravată. Luis M. Mendizábal, *La Direzione spirituale. Teoria e pratica*, Edit. Dehoniane, Bologna, 1990, p. 183.

¹⁷⁹ Seneca considera că pasiunile și rațiunea nu au sedii distincte în noi, ele nefiind decât firea omului înclinată către bine sau către rău. Prin aceasta considera că aceste două aspecte ale vieții psihice sunt concepte anti-etice, neutrale, porniri naturale ale omului, primele fiind involuntare și necontrolabile, celelalte conștiente, voluntare și orientate spre un scop precis.

¹⁸⁰ Apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 292.

inconștient. Dar reprimarea nu reușește aproape niciodată complet și potențialul energetic al impulsurilor continuă să facă presiuni pentru a fi satisfăcut. Conflictul între Id și Eu (Supra-Eu), între instincte și apărare este doar atenuat, iar nu rezolvat.

2. **Mutarea.** Energia libidonală nu este legată de un punct anume, ci poate să se mute și să se fixeze aici sau dincolo, și poate să se folosească de o imagine sau alta. Cazuri tipice de mutare a libidoului se observă în simptomele nevrotice; aici libidoul se leagă, de exemplu, de obiecte fobice, de ritualuri coercitive, de anumite zone ale corpului (tulburări psihosomatice) etc. Mutarea implică întotdeauna un anumit fel de **satisfacere compensatorie**, ușor de recunoscut și în simptomul nevrotic.
3. **Proiecția.** Impulsurile proprii, dorințele, dar și imperfecțiunile proprii, **sentimentele de vinovăție și angoasele sunt transferate asupra altora.** Freud distinge două situații: în primul caz este vorba de **o negare a ceea ce subiectul „nu vrea să știe”**; în al doilea caz, este vorba de un fel de **proces de expulzare**. Subiectul expulzează de la sine ceea ce „nu vrea să fie”, pentru a-l regăsi apoi în lumea exterioară.
4. **Introspecția.** Înseamnă „interiorizarea obiectelor”, și a calităților lor intrinseci în lumea psihică interioară. În special cu ocazia depășirii complexului lui Edip, sunt interiorizate și transformate în SupraEu lucrurile interzise de părinți;
5. **Izolarea.** Acest concept indică **sciziunea unei imagini, a unui gând, a unui comportament**

sau a unei afecțiuni de corelațiile și raporturile asociative. În mod special importantă, în contextul nevrozelor, este izolarea de afecte și de semnificații, *desprinse de experiența traumatică a trecutului care îi constituie contextul.*

6. **Formarea reactivă.** Dorințele pline de angoasă și inconștiente sunt respinse, determinând reacții și tendințe de comportament contrastante. *Ordinea și corectitudinea, pot, astfel, câteodată, să indice dorințe nemărturisite de dezordine și obstinație.*
7. **Transformarea la contrar.** Și în acest caz este vorba de o „formație reactivă” și privește transformarea iubirii în ură, sau invers. De exemplu, în educație, *sentimentele de ură împotriva fiului nedorit și neiubit pot să fie deviate, viciindu-l sau hrănindu-l excesiv.*
8. **Întoarcerea împotriva Sinelui.** Se observă mai clar ca auto-agresiune: de exemplu, smulgerea părului, mușcarea unghiilor, bătaia de sine, lovirea capului cu pumnii etc. Și simptomele unor nevroze coercitive (precum spălarea mâinilor până la rănirea pielii, a face curățenie până la completa epuizare) trebuie interpretate ca „*întoarcere împotriva propriei persoane*”. În aceste cazuri, potrivit psihanalizei, *omul se apără de sentimentele subiective de vinovăție prin auto-pedepsire.*
9. **Anularea.** Ritualuri magice coercitive ar trebui să restaureze o ordine tulburată și să șteargă experiențe și impresii amenințătoare.
10. **Negarea.** Refuzând de a lua act de realitatea neplăcută, persoana se protejează de impulsurile neacceptabile. Adeseori *negarea se referă la*

raporturi cu obiecte din copilărie: dezamăgiri, mânie, indignare în raport cu părinții și profesorii; acestea sunt negate de convingerea că ei au acționat întotdeauna spre binele nostru;

- 11. Raționalizarea.** Înseamnă *justificarea sub profil rațional a comportamentelor percepute ca interzise*. Motivații de nemărturisit sunt substituite de argumentări licite, dar în același timp nepertinente. Potrivit lui Pongratz, religia, morala, ideologia și filosofia pot să fie „izvoare de raționalizare”, prin intermediul cărora să se dea frâu liber la impulsuri distructive și agresive.
- 12. Regresia.** Cu această expresie se indică *recăderea în precedente forme de experiență ca urmare a unui foarte puternic stres*. De exemplu, la copiii cărora li s-a născut un frate sau o soră se poate observa regresia sub forma de enurezis nocturn (urinarea, noaptea în pat), sugerea degetului etc. Adulții, de exemplu, „regresează” în comportamente obstinate sau maniacale.
- 13. Compensația.** Acest mecanism de apărare pus în evidență de Alfred Adler constă într-o tentativă a Eu-ului de a compensa slăbiciuni reale sau presupuse prin *prestări „de servicii” și eforturi excepționale*.
- 14. Sublimarea.** Pentru Freud este sigur că energia impulsională reprimată nu trebuie să se elibereze în mod necesar într-o simptomatologie nevrotică, ci poate să se transforme în activități sociale și culturale valide; apropo de aceasta el scrie: „Cunoaștem, într-o dezvoltare de lungă durată, așa-numita «sublimare», prin intermediul căreia dorința impulsională infantilă nu este blocată

(precum în cazul reprimării) ci rămâne utilizabilă, propunând fiecărei mișcări (în locul unor obiective minore, mai puțin utile), *altele mai înalte, eventual de natură non-sexuală*. Tocmai componentele impulsurilor sexuale sunt caracterizate de această *capacitate de sublimare, de schimbare a scopului sexual cu unul mai îndepărtat, dar din punct de vedere social, mai valid*. Datorăm probabil contribuțiilor de energie dobândite în acest mod *cele mai înalte succese din cultură*.

Teoria sublimării a fost criticată din mai multe părți: religia și arta, știința și perfecțiunea, nu ar fi altceva decât *sublimări ale energiilor impulsurilor, iar nu performanțe autonome ale spiritului?* Deja în acest aspect parțial al teoriei personalității se întrevede cât de mare a fost opoziția provocată de Freud, inclusiv pe versantul religios.

Teoria personalității în totalitatea ei – dezvoltată de Freud nu ca *un bloc monolitic, ci în repetate tentative, cu corectări și permanente considerații noi* – aduce în prim plan în mod special Eu-l. Punctul central al discuției se axează pe autonomia Eu-lui, dacă, adică, el ar fi doar o filiație a Inconștientului sau dispune de un potențial de energie propriu. Deja Freud a oferit numeroase puncte pentru o concepție autonomă și globală a Eu-lui.

Azi încă nu sunt clarificate definitiv și exhaustiv structura inconștientului și mecanismele sale, după cum nici conștiința, nici formarea eului nu sunt pe deplin elucidate. Conștientul și inconștientul sunt forme complementare ale vieții psihice, inconștientul

fiind mult mai vast decât ceea ce este conștient la un moment dat.¹⁸¹

2. Obiectul reprimării – Teoria impulsurilor

Am ajuns astfel să analizăm *optica dinamică și energetică a psihanalizei*, care este, înainte de toate, *o psihologie a impulsurilor dornică să clarifice destinul uman*. Și acest aspect al teoriei a fost supus de Freud unor repetate corectări, reformulări sau chiar amplificări de perspectivă. Inițial, el și-a concentrat atenția în special asupra impulsurilor sexuale, între care el introducea orice senzație de plăcere fizică. În baza *acestei concepții atât de amplă de „impuls sexual”* i-a fost posibil să vorbească de un impuls sexual prezent inclusiv în copii, ale cărui manifestări ar fi de tip oral, anal și oedipic.¹⁸²

Dar în volumul *„Dincolo de principiul plăcerii”* (1920), Freud realizează *o nouă împărțire a impulsurilor. Impulsurile sexuale*, acum definite ca „libido obiectual”, împreună cu impulsurile de *autoconservare* caracterizate ca „impulsuri vitale” și „iubire narcisistă a Eu-lui” sunt grupate de Freud sub

¹⁸¹ „Aceasta nu înseamnă că ar avea un rol mai important, complementar; conștiința nu este inutilă, nu este nici un “epifenomen”, ea intervenind când automatismele inconștiente nu mai pot face față. Conștiința controlează efortul de comparare, de prelucrare a datelor, în vederea găsirii soluțiilor optime. În acest proces sunt esențiale sesizarea erorilor și a valorii premiselor. Conștiința dezvăluie poziția exactă a omului în natură și comandă reacția adecvată în situații neobișnuite. Ea constituie premisa fundamentală a progresului uman.” Andrei Cosmovici, *op. cit.*, p. 66.

¹⁸² La început Freud făcea o distincție clară între impulsurile sexuale ale instinctelor de auto-conservare și ale Eu-ului. Între ultimele includea foamea, setea, dorința de mișcare, apărarea, atașamentul, auto-distrugerea, auto-afirmarea, auto-realizarea. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 294.

conceptul de Eros. În acest fel, el intenționa evidențierea caracterului „unificator” a două aspecte instinctuale: de fapt, iubirea de sine și iubirea obiectuală se află în confluență una în alta, după cum a fost prefigurată în mitologia greacă, unde **dorința pentru celălalt sex era explicată prin căutarea „jumătății” mai bune**, pierdute, a propriei ființe.¹⁸³

¹⁸³ *Există în viața umană două forțe fundamentale care se opun idealului* pe care ni l-am conturat aprioric despre persoana noastră și pe care încercăm să le refulăm: **agresivitatea și sexualitatea**. Eroarea constă în faptul că noi adeseori folosim toată **energia noastră vitală** ca să refulăm sau să reprimăm aceste forțe puternice, iar rezultatul este extrem de aleatoriu. De ce oare credincioșii de astăzi sunt neliniștiți și traumatizați de sexualitate, în timp ce **pofta de câștig sau orgoliul religios** sunt mult mai periculoase pentru mântuirea cuiva? În toate culturile premoderne **sexualitatea este percepută ca ceva fascinant**, dar, în același timp, o spunem astăzi, ea poate constitui **o sursă de derută**. Unii oameni duhovnicești se raportează la propria sexualitate ca la o forță dezechilibrantă. Dar refularea sexualității își are cauza și într-o frică profundă de sexualitate (sexofobie), așa cum a fost ea considerată de secole de către morala Bisericii Catolice. Ea s-a ocupat prea mult de **reprimarea sexualității**, în loc să se ocupe de **transfigurarea** ei. (William Zios, *Eros și transfigurare*, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2002). N-a văzut **sexualitatea ca pe o sursă de spiritualitate**, ceea ce **mistica ortodoxă a făcut dintotdeauna**. Deși pentru mulți oameni **legătura dintre sexualitate și mistică este de neconceput**, trebuie subliniat faptul că **în mistică, ca și în sexualitate, se vizează un extaz**, este vorba de **a-ți abandona propriul eu și a te uita pe tine**. În sexualitate se abandonează propriul eu în iubirea pentru un alt om, dar în această iubire umană, se poate resimți și iubirea infinită a lui Dumnezeu. În mistică, omul caută această experiență cu Dumnezeu (adică unirea cu Dumnezeu). Să nu uităm că misticii și-au exprimat experiența lor cu Dumnezeu **recurgând la un limbaj „erotic”** („Cântarea Cântărilor” din Vechiul Testament), pentru că acesta poate foarte bine descrie ceea ce dă Dumnezeu omului atunci când este una cu El. Astăzi se impune ca oamenii să dobândească **o noțiune sănătoasă de „sexualitate”**, chiar dacă în familie acest subiect este tabu. Este esențial ca tânărul **să se raporteze la propria sexualitate cu bucurie**

În noua formulare a teoriei impulsurilor, în opoziție cu impulsurile de viață ale lui Eros, își face apariția „*impulsul morții*”. Indicii ale unei tendințe umane spre o situație de „absență a vieții” sunt identificabile în masochism, în depresie, în auto-agresiune, în special în agresiunea orientată spre exterior și în sadism. În special ultimele două reprezintă impulsul de moarte, *instinctul de distrugere*. Psihanaliza consideră că Erosul și impulsul morții se manifestă și amestecate împreună, și ar fi exemplificate în special prin două perversiuni sexuale: masochismul și sadismul.

Și teoria impulsurilor lui Freud a întâlnit multe critici. Pornind de la *distrugerea „iluziei unei inocențe sexuale angelice a copilului”*, Freud a fost *acuzat de „pansexualism”*, în timp ce i se reproșează lipsa distincției între „*exigențele vitale*”, *care ne „împing”*, și „*valori*” care „*ne atrag*”.¹⁸⁴

și să o considere drept un dar de la Dumnezeu. Dar în același timp, fiecare tânăr trebuie să învețe *să rămână liber vizavi de sexualitatea lui* și să învețe că nu trebuie să se lase determinat de ea. Pavel spune despre sexualitate: „*Totul îmi este permis, dar nu totul îmi este de folos. Totul îmi este permis, dar n-am să mă las dominat de nimic!*” (1 Corinteni 6,12). Sexualitatea este bună, dar ea nu trebuie să-l tiranizeze pe om, căci astfel îl va dezorienta ontologic. Cu alte cuvinte, controlul sexualității poate fi un excelent „combustibil” pentru viața mistică. Cfr. Anselm Grün, *Le tresor interieur*, Editura Fidelité, Namur-Paris, pag. 100.

¹⁸⁴ Chiar dacă Freud a continuat să susțină pe întreg parcursul vieții importanța pentru dezvoltarea caracterului și pentru sănătatea/boala psihicului – a impulsurilor sexuale (ne-restrânse – ca libido – doar la sexualitatea genitală); și chiar dacă el nu reușea să-și imagineze „tendința spre perfecțiune decât ca o reprimare sublimată a impulsurilor”, *în ceea ce privește teoria impulsurilor există încă un „Freud necunoscut”*, preocupat exclusiv de explicarea și vindecarea bolilor psihice. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 294.

3. Timpul reprimării – Psihologia dezvoltării

În cele trei studii despre sexualitate (1905), Freud a fost primul care a elaborat *o teorie a fazelor dezvoltării infantile*. Ea are în prim plan dezvoltarea impulsurilor sexuale, în accepțiunea de mai sus. Sunt descrise o serie de faze succesive: *faza orală*¹⁸⁵, *faza anală*¹⁸⁶, *faza falică*¹⁸⁷. Precum personajul din legenda greacă, băiatul își orientează energia libidică spre mamă, în timp ce tatăl devine obiect al agresiunilor sale.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Zonă erogenă este gura, sursă de satisfacție când bebelușul sugă. Potrivit lui Freud, copilașul de lapte este o ființă „orală”, care se exprimă și prin faptul că *pune în gură tot ceea ce se întâmplă să-i ajungă în mâini*. Această fază orală durează aproximativ un an și se încheie, precum toate celelalte, gradual, chiar dacă, mai apoi un alt organ va începe să-i satisfacă instinctele. *Ibidem*, p. 295.

¹⁸⁶ În această fază, obiectul plăcerii constă în special în evacuarea din organism a „deșeurilor”. Acum au loc *primele „ciocniri” cu normele culturale*, și în special are loc educarea copilului spre curățenie, impunându-i-se unele norme împotriva cărora copilul se revoltă. El descoperă că *prin „a expulza” sau „a reține” îi „are la mână” pe părinți*, posedă un mijloc pentru a-i controla. Din cauza acestei componente agresive, Freud a definit faza drept „sadico-anală”. *Ibidem*.

¹⁸⁷ În această fază, instinctul sexual este aproape complet format. Punctul central este acum constituit de prima confruntare a copilului cu *apartenența sa sexuală*. Acest fapt se realizează prin relațiile cu tata și mama. Freud sintetizează această structură a raporturilor în optica dezvoltării sexuale a băiatului, în conceptul de „complexul lui Edip” (sau conflict edipic). *Ibidem*.

¹⁸⁸ Desigur, această dorință impulsională a fazei falice nu trebuie echivalată cu experiențele adulților. *În sentimentele de revoltă împotriva tatălui, băiatul păstrează și o anumită admirație și înclinație spre el*; iar în raporturile cu mama se amestecă *o doză de ostilitate, pentru că ea nu-i satisface pretențiile totalitare de o iubire exclusivă*. În ciuda acestor rezerve, complexul face parte dintre *temele cele mai criticate din psihologia freudiană*. A se

Perioada de latență. După depășirea fazei falice și a complexului lui Edip, dezvoltarea infantilă „pre-genitală” se încheie. În perioada dintre 6-14 ani, interesele sexuale, potrivit lui Freud, trec într-un plan secundar, și intervine o perioadă de interes pentru „a învăța”, în timpul căreia copilul **încearcă să-și împrăzieze normele culturale tipice, valorile și mentalitățile unei societăți și așa-numitele „tehnici culturale”** (a citi, a scrie, a calcula etc.).¹⁸⁹

Psihanaliza susține teza potrivit căreia **dezvoltarea psiho-sexuală exercită o influență asupra formării caracterului.** Freud și-a expus această teză în studiul „*Caracter și erotism anal*” în 1908 și a fost apoi dezvoltată de ucenicii săi K. Abraham, O. Fenichel, E. Jones, E. Reich și alții. Criteriul tipologic este dat de **blocarea într-una din fazele enumerate mai sus.** Această blocare are loc ca urmare a unei negări sau a unei satisfaceri excesive a dorințelor impulsionale tipice fiecărei faze.¹⁹⁰

vedea volumul lui Giacomo Dacquino, *Religiosità e psicoanalisi. Introduzione alla psicologia e alla psicopatologia religiosa*, Edit. Società Internazionale, Torino, 1990, p. 56.

¹⁸⁹ În faza genitală reappare complexul edipic, dar tânărul înțelege acum că **iubirea sa pentru mamă se ciocnește de un refuz cultural.** După o fază de rezistență și de opoziție, el se eliberează gradual de „obiectul libidic” mamă și de autoritatea tatălui. El **se orientează acum spre o companie externă familiei, căutând să-și împrăzieze într-o manieră autonomă și critică valorile și normele din societate.** În această fază genitală a sexualității, impulsurile parțiale ale fazei pre-genitale sunt integrate și se ajunge la o anumită maturitate în sexualitate.

¹⁹⁰ Se disting: Caracterul oral care, potrivit lui Karl Abraham, poate să fie implementat într-o manieră receptivă sau agresivă. El se învârtă în jurul problematicii excesivelor „griji” materne și al „încorporării”; Caracterul anal se face evident printr-o **triadă: precizie, economisire și obstinație.** Specifice mai sunt și

Teoria psihanalitică a personalității a dobândit o mare popularitate prin Fritz Riemann. Amprenta caracterială care coincide cu blocarea evoluției libidonale într-o anumită perioadă (în special în fazele pre-genitale) este considerată de Freud nu doar posibilă, ci chiar „o situație greu de evitat”. El susține că ***omul, la 5-6 ani, a terminat ciclul formării sale***, și deci, toată evoluția ulterioară nu mai face altceva decât ***să aducă la suprafață cât a fost plămădit ca destin impulsional sub influxul educației***. Potrivit psihanalizei, blocajul caracterial nu poate să fie șters nici măcar de terapie, ci doar atenuat sau modificat.

În strânsă legătură cu teoria sexuală, Freud elaborează și „***arborele genealogic al Supra-Eului***”. Acum, la perspectiva libidică individuală se adaugă cea socio-pedagogică. Dezvoltarea este aici descrisă ca un ***proces de socializare în timpul căruia se asimilează norme, valori și roluri în societate***. Momentele cele mai importante ale socializării sunt identificate de către Freud în identificarea cu autoritatea părinților, unde este depășit conflictul oedipic, precum și introiecția.¹⁹¹

neîncrederea și ostilitatea. Și așa-numitul „caracter uretral” care s-ar manifesta într-o „ambiiție insașiabilă, nevoie de a se lăuda cu propriile succese” și în maxima nerăbdare – toate pot face referință la faza anală. Semnificația fazei falice în relație cu dezvoltarea caracterului este descrisă în mod insuficient. Este oricum plauzibil că poate să fie pus în corelație cu ea comportamentul isteric. Caracterele formate de un stadiu genital matur sunt, potrivit lui Ludwig Pongratz și Erich Fromm ***sociabile, pline de atenție față de celălalt, deschise, suficient de sigure de sine, capabile de a se impune*** fără ca prin aceasta să-i reprime brutal pe ceilalți, atenți la bunăstarea celor care-i înconjoară și dispuși a se sacrifica pentru aceasta. I. Baumgartner, *op. cit.*, p. 296.

¹⁹¹ Testul arborelui din practica psihologică curentă are două mari valențe diagnostice, una proiectivă și una metrică, de evaluare a

Copilul operează aici, în termeni psihanalitici, ***o renunțare la impulsuri și acceptă pretențiile societății***. Modurile de comportament dezirabile și premiate supraviețuiesc precum Eu-l ideal în Supra-Eu, cele indezirabile și pedepsite ca „conștiință anxioasă și învinovățită”. Educația joacă un rol decisiv în formarea unui „Supra-Eu” echilibrat, care să fie, adică, nici prea sever, nici prea slab. Teoria psihanalitică a dezvoltării se fundamentează pe ***principiul emanării: ceea ce este astăzi, este rezultatul unui proces de „devenire” început ieri***. Se înțelege deci cum, în cazul unei boli psihice, ***în terapia psihanalitică se oferă mult spațiu întoarcerii în trecut*** prin intermediul amintirilor și al analizei biografice.

* * *

În ziua de Anul Nou, pe la ora 16.00, vine la biroul parohial un tânăr, după ce părinții lui l-au sunat desperați la telefon pe părintele pentru ca să se asigure că o să-l primească.

- *Părinte, am venit la dumneavoastră pentru că simt că viața mea nu mai poate continua așa. Am avut o noapte de coșmar. A fost un Revelion de infern ceea ce am petrecut eu astă-noapte. Nu știu ce să mă mai fac. Toată noaptea am plâns. M-am închis în cameră și nu am vrut să aud de nimeni și de nimic. Iubita mea, Roxana, nu mi-a dat nici un telefon și nu a venit să mă ia la revelion. Și-i l-a*

nivelului dezvoltării mintale. Astfel, volumul lui Karl Koch, „*Testul arborelui. Diagnosticul psihologic cu ajutorul testului arborelui*”, Edit. Profex, București, 2005, trece în revistă atât elemente interpretative ce țin de simbolistica câmpului grafic (amplasarea), elemente ale expresiei grafice (calitățile liniilor, coloratura), raporturi de mărime ale elementelor, cât și posibilele semnificații ale fiecărui element în funcție de contextul desenului, respectiv al subiectului care desenează.

petrecut cu niște colegi de facultate, la casa unuia dintre ei. Am așteptat în zadar...

Preotul: Dar, oare, ați fost înțeleși mai dinainte că vă veți petrece revelionul împreună?

- Știți cum este părinte, eu întotdeauna am fost pus de alții de-o parte. Doar ea știa că eu îmi doresc să petrecem împreună revelionul. Mi-a zis că merge acolo căci nu trebuie plătit nimic, deoarece fiind vorba de casa unui coleg, mama lui dorea oricum să-i țină ziua de naștere, și pentru că n-a reușit s-o facă în noiembrie, de ziua lui, o face acum de Revelion. Eu o iubesc și nici nu mi-a trecut prin cap că o să meargă să-și petreacă fără mine această unică seară a anului, când toți cei ce se iubesc sunt împreună...

Preotul: Este foarte importantă totuși, comunicarea dintre voi. Poate ea n-a sesizat dorințele tale, și probabil că relația afectuoasă dintre voi este uni-direcțională, iar tu nu ți-ai dat seama de acest fapt...

- Eu niciodată n-am fost înțeles de ceilalți. Sau n-am contat. Nu-mi dau seama exact. Și toți au căutat să mă neîndreptățescă de când sunt. Mă simt un părăsit, un abandonat.

Preotul: În viață, adeseori trebuie să te și împui. Să fii o ființă dinamică, care iasă în ofensivă; să nu te mulțumești cu o defensivă plată și păgubitoare. Spune frumos Mântuitorul că însăși „Împărăția Cerurilor se ia cu asalt!”. Adică doar cei care o doresc cu adevărat, care sunt dispuși să riște pentru ea, o vor dobândi. Așa că, vezi... poate și prietena ta aștepta să fie cucerită. E o floare ce așteaptă să fie culeasă. Este cazul să încerci să ai o nouă atitudine față de ea, și în general, față de viață. Una mai dinamică, mai ofensivă, mai impunătoare. Dintotdeauna, de când te știi, ai avut sentimentul că ești un părăsit, un ignorat, un abandonat? Ți mai amintești când ai trăit pentru prima dată acest sentiment?

- Nu... Dar știi că atunci când eram copil mama mă închidea ore în șir singur în casă iar ea cobora la parterul blocului să facă cumpărăturile. Tata era plecat la serviciu iar pe mine, ca să fie sigură că nu fac rele sau nu dau foc la ceva, mă lega cu un o sfoară de pat. Țin minte că odată m-a închis

în baie, ca să nu mă mai lege, și mi-a zis să mă joc acolo până se întoarce, cu un ursuleț de pluș. Dar la un moment dat, pe fereastra băii a intrat un șobolan de la gura de evacuare a gunoiului. Am strigat ca din gură de șarpe căci nu aveam decât vreo 5-6 ani. Până a venit vecina de sus care s-a întâmpilat să spele chiar atunci haine în baie, eram plin de sânge, căci m-a mușcat șobolanul de trei ori. Apoi am petrecut două săptămâni la spitalul de boli infecțioase, cu tot felul de injecții și tratamente.

Preotul: E, într-adevăr, o experiență înfiorătoare...

- Dacă m-ați provocat, acum vă mai spun... n-a fost asta cea mai înfiorătoare experiență a vieții mele. Când am împlinit 8 ani, a venit vremea să mai vină odată barza la părinții mei. Am avut un foarte ciudat sentiment că nu mai contez în viața lor. Ei și-au dorit dintotdeauna o fată. Se pare că sarcina a fost confirmată de medic ca fiind fetiță, și asta i-a făcut pe părinții mei să fie în al 9-lea cer. Tot timpul discutau cum o să fie fetița lor, cât de inteligentă va fi, cum o să fie o naștere mai ușoară decât a mea, căci probabil este mai mică și mai ușor de născut, cum mă vor trimite pe mine la bunici dacă n-o să învăț suficient de bine etc. Cât timp a fost la spital pentru naștere, tatăl meu, nepriceput, nu mi-a dat nimic de mâncare decât mămăligă cu lapte, trei săptămâni la rând. Apoi, au venit cu fetița acasă, pe care am început s-o îndrăgesc, căci era mică și nevinovată. Dar, când ea avea vreo 4-5 luni, într-o zi, i-au făcut băiță, într-o troacă pe dulăpiorul din bucătărie. Tocmai ne cumpăraserăm mobilă nouă, suspendată... Tata, neatent cum îi era felul, n-a prins bine mobila pe pereți. Într-un moment neașteptat, o piesă imensă de mobilier suspendat s-a desprins și a căzut pe trocuța cu soră-mea. N-a mai rămas din ea decât o bucată de carne zdrobită și o baltă imensă de sânge pe gresia albă a bucătăriei. Așa m-am speriat, că m-am îmbolnăvit. Mă trezeam noaptea și țipam. Aveam numai coșmaruri...

Mai apoi, s-a legat mult de familia noastră fratele mamei. El nu avea copii, iar soția a divorțat de el. L-am îndrăgit mult, căci de fiecare dată când venea îmi aducea bomboane. Mă plimba prin parc, mă ducea la grădina

zoologică... părinții au început să mă lase tot mai mult în grija lui, căci serviciul le răpea mult timp. Mi-a fost extrem de drag acest unchi, până în clipa când, pe la 9-10 ani, a profitat de mine. Eu nu am înțeles ce se petrece, de ce mă dezbracă, ce intenționează. Am simțit că se petrece ceva anormal, am început să plâng... m-a amenințat că dacă spun ceva părinților totul o să se sfârșească foarte rău...

Preotul: Doamne... ai mai spus cuiva până acum pățaniile acestea?

- Nu... dar îmi amintesc că ultima dată când unchiul a mai făcut-o am început să urlu... S-a speriat și nu a mai venit pe la noi... După aceea, am aflat că a făcut și închisoare... Nu știu exact din ce motiv, căci noi ne-am mutat cu familia din acel oraș. Vedeți, eu nu mai am încredere în nimeni. Cei care par că mă iubesc, de fapt mă trădează și mă folosesc...

Preotul: Ai trecut prin momente groaznice, iar drama prin care treci acum și atitudinea pe care o ai față de evenimente nu este inexplicabilă. Dacă dorești, vom începe un proces duhovnicesc terapeutic, de vindecare a rănilor trecutului. Pentru aceasta este însă nevoie de o întâlnire periodică în care să analizăm dramele trecutului și să observăm consecințele lor în viața ta de astăzi. Totul este să ai speranță că lucrurile se pot remedia, iar tu vei deveni un învingător! Și aceasta, în ciuda rănilor trecutului.

4. Locul reprimării – Teoria inconștientului

Într-o primă fază Freud operează o **distincție între inconștient, pre(sub)conștient și conștient**.¹⁹²

¹⁹² Dacă pentru Freud inconștientul este o zonă unică și unitară a aparatului psihic, depozitarul exclusiv al pulsionilor, C. G. Jung distinge două zone bine diferențiate: **inconștientul individual și inconștientul colectiv**. Inconștientul individual este **depozitarul amintirilor șterse**, încetoșate, a imaginilor penibile, refulate sau „uiteate”, precum și a altor „materiale” care nu sunt încă apte pentru a putea intra în sfera conștientului; el conține **reminiscențele infantile cele mai precoce** ale omului. Inconștientul colectiv cuprinde

Conștientul este totalitatea a ceea ce este prezent în minte și poate fi deci perceput, observat și analizat. Această percepție poate să fie direcționată asupra obiectelor sau – precum în cazul „conștiinței Eu-lui” – asupra propriei persoane. Subconștientul este separat de inconștient prin „cenzură”. El constituie un fel de *loc de tranzit al impulsurilor interzise sau reprimite*, care pot să ajungă în conștient doar dacă vor fi transformate.

Inconștientul poate să devină „conștient” prin punerea în aplicare a anumitor metode, precum psihoterapia. *„Cea mai mare descoperire a psihanalizei constă în faptul că a revelat omului că rădăcinile acțiunilor sale sunt în cea mai mare parte ascunse”*. Conținutul „inconștientului” este constituit din reprimări primordiale care au avut loc de-a lungul dezvoltării psiho-sexuale, de reprimări succesive, de impulsurile Id-ului și de simbolismele primordiale, care se manifestă în mituri, vise și povești. Tocmai pornind de la acestea din urmă s-a continuat cercetarea asupra inconștientului colectiv. Potrivit lui Freud, *„inconștientul personal” se manifestă în variate moduri: lapsus, vise, transfer și simptome nevrotice.*¹⁹³

În fața conceptului de „inconștient” trebuie să ne întrebăm dacă el nu a fost introdus și este folosit ca „un cuvânt magic capabil să explice tot ceea ce nu se înțelege”. În cazul inconștientului ne aflăm, de fapt, în

„cunoștințele epocii preinfantile sau vestigiile existenței ancestrale” (C. G. Jung), *sediiul experiențelor colective anterioare*, trăite direct de întreaga omenire sau de colectivități, cu care individul se naște, ca moștenire psihologică a propriei persoane. Acestea sunt „arhetipurile” sau „imaginile primordiale” de care vorbește Platon („*Republica*”). Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză*, p. 53.

¹⁹³ Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 297.

fața unui *monument grandios reconstruit, dedus, care este imposibil de demonstrat*. Dar teza freudistă potrivit căreia adevărata realitate este ascunsă sub aparențele vizibile și se comunică într-o manieră simbolică ar putea să ne ofere un optim prilej pentru un dialog cu psihanaliza.¹⁹⁴

* * *

În timp ce se afla cu botezul, în ajunul Bobotezei, după ce a realizat sfințirea casei, părintele e reținut de un tânăr, în prezența mamei lui.

- Părinte, cred că vă mai aduceți aminte de mine... sunt Gigel. Ne-am întâlnit în urmă cu 2 ani, când am venit la dumneavoastră la biserică cu niște probleme de școală. Poate vă amintiți că nu mai voiam să merg deloc la școală... Și-am abandonat liceul. S-au schimbat multe de atunci. Vă mulțumesc că m-ați sfătuit bine. Am terminat între timp cu bine liceul la seral, după cum m-ați îndemnat. Știți că mă simt mult mai bine ca atunci? Am chiar și o prietenă... e drept, la școală tot un taciturn am rămas, am fost oarecum izolat de ceilalți colegi, nu aveam eu dispoziție de povești multe și de discotecii. Dar îmi dau seama că mă simt mult mai bine decât atunci când am venit la dumneavoastră. Ce fiori de groază mă treceau câteodată la școală! Ei bine, între timp m-am exersat în multe lucruri practice: am făcut singur instalația de electricitate la noua noastră casă, la fel și pe cea de gaze. Am reparat automobilul familiei cu multă îndemânare, mai înainte de a veni cei de la „Service”. Dar... mi-am dat seama că sănătos deplin nu sunt. Vedeți... am totuși o stare internă de tensiune, de nemulțumire. Am încercat să mă angajez, dar n-am rezistat la serviciu mai mult de câteva ore... și apoi am plecat acasă... Se uita șeful la mine exasperat și i-am motivat plecarea mea: „Nu merită efortul...”. Mi-a răbufnit în față și mi-a zis că sunt băiat de bani gata și niciodată n-o să reușesc în viață... Să fie oare

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 298.

așa? De unde mi-a venit așa lehamite de muncă după câteva ceasuri de activitate? Am simțit că nu pot să lucrez acolo, nici de voi muri... Spuneți-mi vă rog, de ce toate acestea? De ce?

Preotul: - În viață este foarte importantă oțelirea voinței. Noi nu ne naștem cu o voință gata fortificată. Aceasta este produsul unui efort aparte...

Mama tânărului: - Vai părinte, i-am spus că trebuie să facă și el o facultate. În ziua de astăzi toți tinerii fac o facultate. Doar „ratații” nu au o licență. I-am zis că îl vom ține cu drag în facultate, eu și tatăl său, totul e să accepte să meargă mai departe. Dar e atât de încăpățânat!

- *Nu sunt deloc încăpățânat și v-am spus că voi merge la facultate doar dacă mă veți convinge. Ce nevoie am eu de școală? Nu se poate trăi foarte bine și fără facultate? Și care-i mă rog, la urma urmelor, sensul vieții? Dacă îmi veți răspunde ca să mă mulțumiți, voi face tot ceea ce doriți. Dar să vă văd... Da! Sunt dispus să-mi schimb atitudinea. Dar pentru asta e nevoie să-mi găsiți argumente, nu povești!*

Mama: - Vedeți părinte, așa ne face tot timpul, ne înnebunește cu aerul acesta de filosof. Ce argumente îi tot trebuie? Orice îi spun, ne împinge în spirala argumentărilor lui încurcate și orice zicem nu-l mulțumim! Ne stoarce de nervi! Sunt lucruri limpezi ca lumina ochilor, ce n-au nevoie de argumentări filosofice. Azi n-ai nici un viitor fără o diplomă de licență. Și ca portar la întreprindere se pretinde să fii cel puțin student. Iar el crede că va reuși în viață fără nici o facultate. Ca naiv! Să știți că l-am dus la medicul psihiatru. Eu cred că-i bolnav. După două ședințe psihiatrice, a acceptat să-l angajăm ca vânzător la PECO. Știți cât a durat munca lui? O jumătate de oră. Și-a venit acasă plictisit. Sunt exasperată. Nu știu ce argumente să-i mai aduc. Doctorului i-am cerut ceva medicație care să-i întărească voința... e cert că-i bolnav, nu-i așa părinte? Vedeți, numai un om bolnav poate reacționa așa cum reacționează el. Nu vrea să muncească. Și nu se rușinează că la 23 de ani n-are nici un serviciu...

Preotul: - Cred că este foarte indicat să pătrundem puțin împreună în trecutul mai îndepărtat și mai recent al lui Gigel. De când este el așa de impulsiv?

Mama: - Să știți că a fost un băiețel foarte bolnăvicios. Până la 14 ani una într-una am fost nevoiți să apelăm la medic pentru el. Cred că toate bolile pământului, pe rând, le-a făcut. Am fost internată cu el săptămâni în sir... Doamne, prin câte am trecut... Întrucât s-a născut prematur, l-au ținut două luni în incubator; după aceea, la trei ani, l-au operat la un ochi, că i-a crescut un îngeluș pe o pleoapă; până la 8 ani l-am dus la mare pentru niște tratamente de fixare a calcarului în oase; la 9 ani s-a opărit cu oala de lapte de pe foc și a stat trei săptămâni internat la dermatologie; la 10 ani era cât pe ce să se înece în valea ce trece pe la poarta bunicilor. Doamne, prin câte am trecut! Toată viața mea, bolile lui m-au silit să mă ocup numai de el.

Gigel: - *Erați datori să faceți aceasta căci acesta este rostul părinților... sensul vostru de a fi este creșterea copiilor; nu văd un raționament mai simplu!*

Preotul: - Dragă Gigel, ceea ce observ eu este că preocupările tale de exasperare a mamei și părinților nu au nicidecum o substanță filosofică cum îți se pare ție că ar avea. Ele nu sunt altceva decât un joc psihologic pe care îl practici cu succes cu cei din jur. Ți procură o extraordinară satisfacție faptul de a-i încuia pe ceilalți, în special pe părinți, în capcana întrebărilor retorice. Tu te-ai deprins de mulți ani să fii cel care așteaptă „salvare” de la mamă, căci te-ai obișnuit să fii inactiv din copilărie; cred că principiul tău de conduită inconștient este „Nu merită să mă angajez în nimic”, căci „totul va fi rezolvat oricum de cei din jur”. Cred că și pe tăticul tău l-ai condus pe același povârniș, adică l-ai transformat într-un „furnizor” de explicații și de sfaturi pentru tine. Dar nu se cuvinte să-ți exasperezi părinții... vezi tu, credința noastră creștină ne spune că munca are rostul ei în viață... nu putem fi trântori...

Gigel: - *E adevărat părinte, dar vedeți, nu mă convingeți... eu pot declara cu mândrie că totuși, „pe mine nu mă poate convinge nimeni!”...*

Preotul: - Să revenim la trecutul mai recent. Ce alte locuri de muncă ai mai încercat să obții?

Gigel: - *O, nu pot să spun că nu am fost un băiat interesat de dobândirea unui serviciu. Alții au fost cei care nu au fost așa cum ar fi trebuit. Nu demult am fost angajat mecanic auto, la un atelier. N-am putut rămâne mai mult de o oră pentru că patronul și-a bătut joc de mine. E adevărat, dimineața, mai înainte de a începe lucrul, mi-a oferit o cafea. Dar ce folos? După aceea mi-a cerut să-i duc prin spălător mașina unui client! Dar ce, eu de-aia am făcut școala de reparații auto să spăl mașina cuiva? Nu... m-a jignit profund... Am mai fost angajat ca șef de echipă la o brutărie. Ne-au spus că putem să mâncăm câtă pâine și covrigi vrem... Asta-i partea bună... Partea rea era că mă sufocam, era prea cald, și programul era uneori de noaptea. Să muncesc noaptea și să dorm ziua... Asta nu-i întru totul pe dos? S-o facă cei pedepsiți, nu eu!*

Preotul: - Dar îți dai seama că, continuând așa, nu vei avea niciodată un loc de muncă? Vor ajunge să moară părinții tăi de bătrânețe și tu tot întreținut vei fi!

Gigel: - *Nici nu mă interesează să am... poate îmi voi lua serviciu după moartea lor! De fapt, eu sunt la o vârstă adultă, la care n-am nevoie de sfaturi și dacă mă întreb bine, nu știu ce mi-a venit să vă opresc din drum. De vină pentru tot ce se întâmplă nu sunt eu, ci părinții, care ar fi trebuit să mă învețe să muncesc în trecut. Acum e prea târziu. Să mă lase în pace! Să mă lăsați toți în pace!*

Preotul: - Dragă Gigel, atenție multă, căci viața se răzbună. Pe acest pământ noi suntem întru totul responsabili de propriul viitor. Tu te joci cu propriii tăi părinți „de-a părintele”, îi plasezi pe ei în rolul de copil, îi învinovățești pentru lenea și indolența ta și culmea, le pretinzi lor să se schimbe! Nu ai dreptul să basculezi responsabilitatea reușitei sau falimentului tău asupra lor!

Mama băiatului: - Să știți părinte că de ceva timp am observat o schimbare la fiul meu. A început să citească cu sârg psihologia și anatomia; i-am plătit un profesor pentru ceva meditații, dar nu a putut să meargă constant la el, așa că totul a căzut. Vai, mi-ar fi plăcut atât de mult să se pregătească pentru facultate, dar el a zis că citește și

învață doar „pentru ca să știe”, ca o îndeletnicire în timpul liber... Cine știe, părinte, poate este începutul unei noi vieți, poate că se va răzgândi și va merge la facultate... Poate-l convingeți acum...

Preotul: - Doamnă, e foarte posibil ca hărnicia aparentă a lui Gigel să nu fie decât o manevră de a reduce culpabilitatea față de sine și față de familie pe care o simte în raport cu lipsa evidentă de interes față de viitor. Iar Dumnezeu poate să-i crească această culpabilitate până la limite insuportabile! Gigel, te aștept la sfânta biserică pentru un ciclu de întâlniri duhovnicești de schimbare a atitudinii tale față de familie și față de propriul tău viitor! Ești de acord?

Gigel: - *Nu pot să promit acum, așa dintr-o dată...*

Preotul: - Trebuie să înțelegi că viața este un lucru extrem de serios și Dumnezeu nu se lasă batjocorit. Primul lucru pentru schimbarea în bine a vieții tale ar fi să vii constant la întâlnirea terapeutic-duhovnicească. În al doilea rând, este foarte indicat să-ți găsești un serviciu în construcții și reparații, căci vezi, tu ești o fire independentă, cu tendințe impulsive, și te încadrezi mai greu într-un colectiv. Aceasta este realitatea, și trebuie să ne adaptăm la ea. E necesar să-ți restructurezi întreaga existență, pentru că, în acest moment, nu ai nici o obligație stabilă în viața familială. Apoi, ești la vârsta căsătoriei, când e bine să privești înainte. Te aștept deci cu drag la biroul parohial...

* * *

Gigel a reușit să facă chiar o școală post-liceală de turism. Cum reiese din cele relatate, pentru **deblocarea procesului de îndrumare a tânărului** au fost necesare câteva ședințe de analiză tranzacțională, care i-au permis trecerea de la rolul de copil neștiutor și dezinteresat la cel de adolescent responsabil pentru destinul său. Conceptualizarea în cadrul unui model teoretic bine definit (ca analiza tranzacțională) a permis elaborarea unui **sistem explicativ de bună calitate. În absența lui, se poate umbla orbește într-o lume incomprehensibilă**, atât pentru credincios, cât și pentru preot. Analiza tranzacțională

permite progresul către definirea unui *repertoriu de intervenții* potrivite cazului, care să acopere cât mai bine nevoile credinciosului și ale familiei sale.

* * *

5. Cultura ca factor de reprimare – teoria socială

Freud include în psihologia socială¹⁹⁵ și culturală și tema – deosebit de importantă pentru teologi – a religiei. Pentru a explica nașterea conflictului oedipic – dar și pentru a ilustra geneza interdicției incestului, tipic culturală – Freud elaborează *teoria*, foarte contestată, a *hoardei primordiale*. Urmându-l pe Darwin, Freud a presupus că omul primitiv trăia în mici grupuri (sau „hoarde”) dominate de un singur mascul puternic, care nu păstra doar toate femelele pentru el, ci îi elimina pe toți tinerii săi rivali, prevenind astfel incestul și încurajând formarea legăturilor sexuale în afara grupului de origine. Nu există însă dovezi din antropologie sau din studierea primatelor că ar fi existat vreodată această „hoardă primitivă” dominată de un singur mascul. Darwin și-a extras concepția din relatări de mână a doua privind organizarea cetelor de gorile, relatări care între timp s-au dovedit false.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Tema „impulsuri și cultură” este prezentă în numeroase scrieri ale lui Freud. Vorbește explicit despre aceasta în „*Totem și tabu*” (1912), în „*Considerații actuale asupra războiului și a morții*” (1915), în „*Psihologia de masă și analiza Eu-lui*” (1921), în „*Viitorul unei iluzii*” (1927) și în schimbul de scrisori cu Albert Einstein (1933).

¹⁹⁶ Freud nu acordă nici o atenție posibilei importanțe a mamei în religia totemică, o omisiune caracteristică a teoriei psihanalitice care, până târziu în cursul evoluției sale, a accentuat de regulă rolul tatălui în dauna celui al mamei; originile acestei accentuări se află probabil în faptul că Freud însuși a avut mai multe probleme în relațiile cu tatăl său decât în cele cu mama sa. Cfr. Anthony Storr, *Freud*, Edit. Humanitas, București, 1998, p. 127.

Potrivit tezei sublimării, cultura este produsul reziduurilor impulsionale reprimite și deci sublimite. În același timp, ea este personificată în Supra-Eu. ***Renunțarea la impulsuri creează cultura; iar cultura, la rândul ei, sub forma de sistem de valori sociale, pretinde renunțarea la impulsuri.***

În contextul teoriei sociale are loc și „desacralizarea” familiei. În spatele căsniciei, Freud descoperă drame oedipice, dorințe de incest și de moarte, o alternare continuă de sentimente de iubire și ură, gelozie și rivalitate între frați. În această analiză mai puțin „evlavioasă” a dinamicii familiale, el ***nu urmărește nicidecum dizolvarea instituției căsătoriei și a familiei***, ci mai degrabă să le facă mai „umane”.¹⁹⁷

În contribuțiile sale pentru ***o psihologie a maselor și a grupurilor***, Freud analizează raportul dintre conducători și mase. El crede că aceștia ***transformă frica pe care o au față de șef*** – care ar fi un substitut al tatălui primordial – ***în iluzia că îl iubesc***. Dar și identificarea și sugestia condiționează orice subordonare oarbă față de figura/călăuza patriarhală. ***Analizând tema „fericire și cultură”, Freud revelă componenta pesimistă a concepției sale de viață.***

Fericirea ar pretinde absența durerii și a neplăcerii, dar acest fapt s-ar putea realiza doar pentru individ, în cazuri izolate și în contrapunere cu realitățile externe. La această fericire atât de amenințată și de limitată, „a iubi” și „a fi iubit” pot să ofere o contribuție, dar și aici se

¹⁹⁷ De aceea susține ***necesitatea unei educații sexuale a tinerilor*** care să-i pregătească mai bine pentru căsătorie. El apoi subliniază faptul că ***desconsiderarea femeii este un mare scandal***, pe care societatea continuă să-l accepte. Deja de la aceste două concepte „cheie” se pot desprinde elemente de durată pe care Freud le-a oferit pentru o critică a societății și a culturii epocii lui. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 298.

regăsește nefericirea: *„Niciodată nu suntem mai vulnerabili în fața nefericirii decât atunci când iubim, niciodată mai sperați în nefericirea noastră decât atunci când am pierdut obiectul iubit și iubirea lui”*.¹⁹⁸

Cultura și societatea, ostile impulsurilor instinctuale, ar fi principalele vinovate de absența fericirii din viața multor oameni. *„S-a descoperit că omul devine nevrotic deoarece este incapabil să suporte cantitatea de renunțări pe care societatea i le impune în vederea împlinirii propriilor idealuri culturale, iar de aici se deduce că eliminarea sau limitarea acestor pretenții ar putea semnifica întoarcerea la perspectiva unei vieți fericite”*.¹⁹⁹

6. Consecințe ale reprimării – Teoria nevrozei

Punctele de vedere mai importante privitoare la formarea și efectele nevrozei vor fi ilustrate mai târziu, așa că vom aminti aspectele esențiale. Astfel, nevroza²⁰⁰:

1. se naște dintr-o împletire radicală de experiențe traumatice care urcă până la *scenariul primordial* al copilăriei;

¹⁹⁸ Între „sursele” de fericire poate fi enumerată și *activitatea profesională*, chiar dacă nu trebuie subevaluată alienarea cauzată de muncă. „O satisfacție specială ne este conferită de activitatea profesională, dacă este vorba despre o muncă liber aleasă și care continuă o înclinație existentă deja”. O altă cale spre fericire ar fi aceea a *mortificării impulsurilor instinctuale*, dat fiind faptul că nu pot fi niciodată satisfăcute pe deplin. Religia ar putea contribui la fericire doar întrucât senzația că ești inclus într-o „nevroză religioasă generală” evită căderea într-o nevroză individuală. *Ibidem*, p. 299.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 299.

²⁰⁰ *Ibidem*.

2. indică un conflict nerezolvat între impulsuri și „apărare”, „rezolvat” în simptomul nevrotic *sub forma compromisului*;
3. presupune *o subtilă satisfacție substitutivă* a impulsului instinctual nesatisfăcut, definită și „avantajul bolii”;
4. echivalează cu *o „reîntoarcere a reprimării”, cu o repetare constrânsă modelului de comportament din trecut*;
5. este, în dinamica ei formativă, inconștientă persoanei interesate și e percepută ca fiind foarte dureroasă.

Freud operează o distincție: *nevroze actuale și psihonevroze*.²⁰¹ Primelor le-ar putea fi identificate niște rădăcini în metabolisme organico-chimice și ar fi explicabile în termeni fiziologici și non-psihologici. Psihonevrozele se caracterizează potrivit rolurilor mai sus menționate și sunt împărțite de Freud în *nevroze de transfer și nevroze narcisiste*.²⁰²

Ludwig Pongratz enumără forme noi și mai eficace de nevroză, precum: *nemărturisita angoasă existențială, agresivități reprimare, sentimente de*

²⁰¹ Ucenicul lui Freud, E. Glover, operează o altă distincție ulterioară, între *nevroze de simptom și nevroze de caracter*, după modul în care problematica se manifestă mai mult printr-un singur simptom sau în constituția caracterială de bază. Forme clasice de psihonevroze sunt: *isteria, constrângerea, fobia, depresia*, care nu pot fi întotdeauna separate una de alta în cursul practicii psihoterapeutice.

²⁰² Nevrozele de transfer induc pacientul să transfere asupra analistului, în timpul terapiei, emoții ale trecutului. De aceea, capacitatea de a forma nevroze de transfer constituie o premisă esențială pentru a putea fi îngrijiți prin intermediul psihanalizei, capacitate care lipsește în nevrozele narcisiste, unde libidoul rămâne concentrat asupra Eu-ului. Cfr. Giacomo Dacquino, *Religiosità e psicoanalisi*, p. 150.

inferioritate insuficient compensate, constrângeri și prestații imposibile, relații sociale ratate, pretenții etice și religioase necunoscute etc.

7. Depășirea reprimării – teoria psihanalitică

Dacă nevrozele își regăsesc originea în reprimarea impulsurilor instinctuale, ***vindecarea lor nu poate să consistă decât în eliminarea reprimării.*** Pentru atingerea acestui obiectiv, în domeniul psihanalizei s-au dezvoltat o serie de metode.

Însuși Freud în tratamentul bolilor psihice s-a distanțat foarte curând de „terapia electrică” contemporană lui, și, sub influența lui Charcot și Breuer, ***descoperi hipnoza, la care aprecia în special efectul cathartic,*** care permitea pacientului să-și exprime sentimentele și evenimentele care îl oprimau. Dar imposibilitatea de a hipnotiza pe unii bolnavi și absența amintirilor în ciuda ajutorului dat prin „proceduri de presiune” asupra anumitor părți ale capului, l-au determinat pe Freud să-și concentreze tot mai mult atenția asupra „rezistenței” opuse de pacient. Potrivit lui Pongratz²⁰³, pentru a ajunge dincolo de rezistența impulsurilor și a traumelor reprimare, în psihanaliză s-au afirmat următoarele 6 metode tot mai radical identificabile:

1. Metoda ideilor neprevăzute. O bună idee a acestei metode ne este dată de așa-numita regulă fundamentală pe care Freud o prescria fiecărui pacient mai înainte de a începe analiza: ***„Încă un lucru, mai înainte să începeți... Există un moment în care relatarea dumneavoastră trebuie să se diferențieze de o simplă conversație. În timp ce, de obicei, dumneavoastră, în***

²⁰³ Apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 300.

mod explicabil, încercați să păstrați firul discursului și eliminați toate gândurile colaterale sau care vă pot tulbura, pentru a nu vă pierde, a nu vă risipi atenția, acum va trebui să procedați într-o manieră diferită. Vă veți da seama că, în timp ce vorbiți, vă vor veni diferite idei care, potrivit unei anumite logici critice, veți fi tentat să le respingeți. Veți fi tentați să spuneți că acest fapt sau celălalt nu face parte din discurs, sau că este irelevant, că nu are sens și că deci, nu are rost să vorbiți despre el. Să nu cedați la această critică, ci să exprimați totuși respectiva idee, tocmai pentru că simțiți un refuz interior de a o relata. Veți înțelege mai târziu motivele acestui principiu – care este, de fapt, singurul pe care trebuie să-l respectați. Puteți spune deci tot ceea ce vă trece prin minte. Să vă comportați, de exemplu, ca un călător înaintea unei ferestre a trenului, care povestește celorlalți călători din compartiment cât de frumoasă și variată este panorama văzută. În sfârșit, să nu uitați că ați promis o sinceritate totală, și să nu evitați niciodată expunerea unei amintiri doar pentru faptul că acest fapt v-ar crea o stare de inconfort interior.”

Pentru a facilita apariția acestor gânduri, Freud îi făcea pe pacienți să ia loc pe un divan, iar el se așează lângă acest divan, în afara razei de vedere a pacientului. Această poziție este motivată de faptul că **poziția orizontală favorizează o detensionare spontană**, și ajută amintirile să se activeze emotiv și reflexiv. În plus, faptul de a se situa în **afara câmpului vizual al interlocutorului** îl ușurează pe terapeut, care poate astfel să se concentreze mai intens pe materialul exprimat de pacient.

2. Amintirea, repetarea, re-elaborarea. Asupra traumelor decisive, care au lor în primii 5 ani ai vieții, se așterne de obicei un văl al uitării. Scopul terapiei este

acela de a reumple lacunele memoriei și de a avansa în direcția „adevărului” propriei persoane și a propriului destin. „Lupta pentru a-și aminti” este, de aceea, potrivit psihanalizei, o necesitate terapeutică.

În cursul terapiei, amintirile se manifestă sub diferite aspecte. Pe lângă *amintirile subiective*, povestite de pacient, posedă o calitate de memorie specială simptomele. Un rol deosebit îl au așa-numitele „*amintiri ecran*”. De exemplu, un pacient al lui Freud amintea o masă întinsă, iar pe ea o cupă cu înghețată. În cursul terapiei descoperi că aceasta îndeplinea funcția de simbol al unei experiențe triste și tulburătoare trăită în copilărie, cu ocazia morții bunicii. *Amintirile „ecran” acoperă, și în același timp descoperă, trauma reprimată.* În sfârșit, comportamentul de ansamblu al pacientului față de terapeut are caracteristici mnemonice: Analizatul nu-și amintește că a fost îndărătnic față de părinți, dar se comportă astfel față de terapeut”.²⁰⁴

Odată ce leziunile reprimite au fost amintite și repetate, trebuie lăsat pacientului timpul pentru a reflecta și aprofunda *impactul evenimentelor – recent readuse la nivel conștient – asupra viței până în acest moment*, asupra raporturilor cu propria persoană și cu semenul, asupra activității lucrative și asupra evoluției întregului viitor al propriei vieti.

²⁰⁴ În terapia psihanalitică *a-ți aminti nu înseamnă în mod simplu umplerea sub profil cognitiv a lacunelor memoriei*. Este vorba, înainte de toate, de *un proces mnemonic global* și foarte emotiv, care angajează întreaga persoană. Freud recunoștea că „*amintirea ne-emotivă este aproape întotdeauna fără efecte*; procesul psihic originar trebuie să fie readus în modul cel mai viu posibil în *status nascendi* și deci, exprimat”. În acest caz, când este vorba despre manifestări de stimulare (spasme, nevralgii, halucinații) acestea se exprimă încă o dată în toată intensitatea lor, *pentru a dispărea mai apoi pentru totdeauna*. *Ibidem*, p. 301.

3. Analiză a rezistenței. Potrivit psihanalizei, rezistența este tot ceea ce, în cursul terapiei, deranjează, perturbă, se opune procesului de vindecare. O atenție specială merită, potrivit lui Freud, **rezistența la transfer**. Aceasta înseamnă că asupra terapeutului sunt transferate sentimente și moduri de comportament dobândite precedent, în raporturile cu părinții, frații și alte persoane semnificative. Terapeutul este identificat cu tatăl opresor, cu mama isterică sau cu fratele privilegiat.

Prin „rezistența de reprimare” se înțelege **toate acele relații inconștiente care se opun clarificării simptomelor și depășirii dorințelor reprimare**. Ea se naște din „avantajul bolii” (oferit de orice nevroză) și din sentimentele de vinovăție care au nevoie de o boală ca mijloc constant de expiere.²⁰⁵

4. Analiza transferului. Transferul este „reeditarea, reformularea impulsurilor și fanteziilor care trebuie să fie făcute conștiente în cursul terapiei și o substituie, a unei precedente persoane, cu aceea a terapeutului”. În transfer se actualizează și se repetă, analog cu ceea ce se întâmplă în „rezistență”, **repertoriul deprins inconștient în trecut în raporturile cu părinții și cu alte persoane de referință**. În timp ce în rezistență predomină elementele relaționale negative (rezistența de

²⁰⁵ Există anumite **indicii ale rezistenței**, ca de exemplu absența amintirilor, lipsa de implicare în terapie, sosirea cu întârziere, uitarea de ședințele terapeutice, neglijarea plătirii onorariului (în cazul ședințelor la psiholog), dar și sterilitatea în vorbire. Terapeutul va trebui să caute foarte delicat să introducă ca temă a colocviului terapeutic aceste forme diferite de rezistență, verificând în același timp să nu fie vorba de o rezistență justificată, provocată de el însuși prin comportamentul față de pacient. El nu trebuie deci să atribuie grăbit „rezistenței” tot ceea ce determină o îngreunare a terapiei, sustrăgându-se de la orice critică. *Ibidem*, p. 302.

transfer), *prin transfer în sens restrâns putem înțelege emoțiile pozitive ca simpatia, încrederea, respectul, admirația, chiar și dragostea față de psihoterapeut*. Este permis ca acestea să evolueze sub atentul control al terapeutului, și ele vor constitui, atât pentru credincios cât și pentru terapeut, *un vehicul pentru ajungerea la experiențele relaționale infantile reprimite*.²⁰⁶

5. Analiza viselor. Visele sunt pentru Freud „*via regia*” spre *inconștient*. În „*Interpretarea viselor*”, în contrast cu teoriile stimulilor fizici, el formulează teza potrivit căreia dorințele și angoasele reprimite de către persoana umană reapar pregnant în vise.

Reprezentările respinse ale conștientului, pentru că sunt provocatoare de angoasă, *reapar conștiinței în somn, când intensitatea cenzurii se atenuează*. Dacă însă, ele s-ar prezenta conștiinței în forma originală, adormitul s-ar trezi imediat. Visul, în schimb, este „apărătorul somnului”, în sensul că maschează gândurile onirice latente (adică impulsurile reprimite) și le transformă în „conținuturi onirice manifeste” (adică în acele imagini pe care cel care visează este capabil să și le amintească).²⁰⁷

²⁰⁶ Psihanalistul trebuie să fie atent permanent asupra contra-transferului, adică fenomenul prin care terapeutul transferă la rândul său asupra credinciosului afectele inconștiente dobândite în copilărie.

²⁰⁷ Tehnicile principale implicate în vis sunt: *condensarea* (caracteristicile mai multor persoane fuzionează într-o singură figură), *mutarea* (schimbul între aspecte esențiale și neesențiale) și *simbolizarea* (substituirea impulsurilor libidice și agresive cu simboluri). Această simbolizare se bazează în special pe simboluri sexuale interculturale similare, pe simboluri falice (ca bastioane, umbrele, turnuri, copaci, ciocane, lance, robinete, fântâni etc.), pe simboluri feminine (precum caverne, groapa, recipiente de orice tip, cutii, sticle, biserică, păduri, apă etc.). Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 303.

Aceste *corespondențe univoce între obiecte și simboluri* au fost pe drept cuvânt criticate. *Simbolurile au mai mult decât o singură semnificație*, sunt personalizate și nu o simplă reproducere a unui obiect sau a unui proces deja cunoscut. În special C. G. Jung și-a dat concursul în *lărgirea interpretării simbolurilor în optica psihologiei profunzimilor*. Visul se relevă a fi satisfacerea, chiar dacă compensatorie, a unei dorințe, ca manifestare a unor reprimări și ca produs al luptei între impuls și Supra-Eu. În interpretarea viselor este necesar, potrivit lui Freud, *executarea parcursului invers*, de la conținutul oniric la cel latent.²⁰⁸

Pentru această interpretare, psihanaliztii au formulat o serie de reguli. Înainte de toate, trebuie *să privim la contextul biografic real al celui care visează*, pentru a interpreta visul cu referință directă la persoana în chestiune. Munca de interpretare trebuie făcută mai mult de pacient decât de terapeut. Obiectivul interpretării visului este *reîntoarcerea la originile bolii acute*, adică dorințele latente, rămase chiar din copilărie neacceptate și nesatisfăcute.

Până astăzi, somnului îi este recunoscută o funcție atât diagnostică, cât și terapeutică.

Studiu de caz²⁰⁹

Orice om caută instinctiv să se apere de apariția sentimentelor neplăcute. O mare forță emotivă o are (între aceste sentimente) supărarea fiilor pe faptul că adeseori părinții, în copilărie, nu au manifestat suficientă disponibilitate față de ei. Terapia presupune să trăim

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 304.

²⁰⁹ Preluat și prelucrat după Alice Miller, *Il dramma del bambino dotato e la ricerca del vero se'.* *Riscrittura e continuazione*, Edit. Bollati Boringhieri, Torino, 1997, p. 112.

acea stare interioară de *tristețe benefică* născută din constatarea că în multe cazuri *nu am fost iubiți decât pentru performanțele pe care le puteam demonstra*. „Realizările grandioase” garantau supraviețuirea unei iluzii: „*Pe mine mă iubesc părinții pentru mine însumi*”. Dar evitând *să trăim emotiv starea de tristețe coresponzătoare infirmării acestei aspirații profunde*, suntem condamnați să rămânem singuri și triști precum în copilărie: *disprețuim neputința, slăbiciunea, nesiguranța, cu alte cuvinte, copilul neputincios* care există în adâncurile fiecăruia dintre noi.

Hans suferea de niște obsesii care-l tulburau profund. Foarte adesea avea același vis: se afla *în vârful unui turn înalt* din care se putea supraveghea terenul de frontieră de la *marginea unui oraș frumos* care-i era foarte drag. De acolo de sus, ochilor li se oferea o panoramă superbă, dar el *se simțea trist și abandonat*. Turnul avea un lift și în vis avea foarte *adesea dificultăți* în a obține biletul de intrare, sau apăreau tot felul de lucruri neprevăzute pe drumul care ducea la turn. În realitate, nu exista nici un turn în acel oraș, turnul făcea parte doar din peisajul oniric propriu, lucru pe care Hans îl știa foarte bine. Somnul se repeta constant și era însoțit de sentimente de abandon. În timpul terapiei au avut loc transformări surprinzătoare.

Într-o primă fază, Hans a visat că avea în buzunar biletul, dar turnul a fost dărâmat, așa că nu mai exista nici o panoramă. În compensație, vedea un pod înalt care lega orașul de restul lumii. Putea astfel să meargă pe jos și să vadă „nu totul”, dar „ceva mai de aproape”, o mare parte din oraș. Hans, care suferea și de o fobie de lift, s-a simțit ușurat, pentru că ideea de a folosi liftul îi crea angoasă. Comentariul său la acest vis a fost că nu avea importanță faptul că nu mai era vederea

panoramică de ansamblu, prin care dominai totul cu privirea, de la înălțime, prin care te demonstrei mai inteligent decât alții. Acum putea merge pe jos acolo, precum toți ceilalți.

Într-o a doua fază, Hans a început să aibă un alt tip de vis: de această dată ședea jos, confortabil, în ascensor, fără nici o frică sau angoasă. Odată ajuns sus, coborât din ascensor, îl șocă un peisaj neprevăzut și foarte straniu: i-a contact cu o continuă mișurare de copii; se regăsea acolo sus un alt oraș; se aflau magazine cu tot ceea ce își dorea cineva; exista și o școală unde copiii dansau un joc foarte frumos unde putea participa și el (aceasta fusese una din dorințele lui din copilărie). Era foarte multă lume voioasă, încântată să discute cu el, iar el lua parte pasionat la discuții. Se simțea integrat în această comunitate și ascultat „pentru ceea ce era”.

Deși somnul exprima mai mult dorințe decât evenimente reale, ***aducea în scenă nevoi reale, aspirații concrete ale sufletului său***, în primul rând, pe ***aceea de a iubi și a fi iubit***, și aceasta ***indiferent de succesele obținute și performanțele demonstrate***.

Acest vis l-a impresionat enorm pe Hans și l-a făcut foarte fericit; l-a interpretat astfel: La început, visele mele cu turnul demonstau ***izolarea și singurătatea mea continuă***. Acasă, fiind cel mai mare, trebuia să fiu tot timpul înaintea fraților mei; părinții mei îmi erau inferiori din punct de vedere intelectual, eu eram singur cu interesele mele intelectuale. Pe de o parte, trebuia să-mi expun ostentativ cunoștințele, pentru a fi luat în serios, pe de alta, trebuia să le ascund, pentru ca părinții să nu spună: «Multa învățătură te-a îngâmfat! Te crezi mai bun decât alții pentru că ai avut posibilitatea să mergi la școli înalte, dar fără sacrificiile mamei tale și

sudoarea tatălui tău nu ai fi ajuns așa departe!». Aceste reproșuri îmi provocau sentimente de vinovăție, și astfel a trebuit să-mi ascund diversitatea, interesele, talentul. Am vrut să fiu precum alții. Dar în acest fel nu mi-am fost fidel mie însumi, mi-am pierdut sinele”.

Hans și-a căutat deci turnul, a luptat împotriva obstacolelor (dificultăți pe drum până la turn, bilet de intrare, angoasă în lift) și când a ajuns sus, adică **a devenit mai inteligent decât ceilalți**, s-a simțit **singur și abandonat**.

S-a observat empiric că părinții au în raport cu copilul uneori o **atitudine puțin binevoitoare și chiar de rivalitate**, dar în același timp, îi pretind „să furnizeze” „prestații” tot mai înalte, și apoi **se fâlesc cu succesele copilului**. Hans a trebuit deci să-și caute turnul său și să lupte împotriva obstacolelor. La sfârșit a ajuns să experimenteze o revoltă interioară față de pretențiile de a împlini alte prestații și împotriva stresului, iar turnul a dispărut în primul vis pe care l-a avut în timpul terapiei. A avut ulterior puterea de **a renunța la fantezia orgolioasă de a vedea totul de sus** și reuși astfel să se apropie de lucruri („orașul său iubit” – adevăratul său „Sine”). Doar atunci înțelese cât de mult s-a izolat de ceilalți disprețuindu-i, și cât de mult, în același timp, a fost izolat de aceștia și de adevăratul său sine (latura sa fragilă și nesigură a personalității).

Cum apare **starea de „doliu”** pentru pierderile ireversibile, **instantaneu dispare disprețul**.²¹⁰

²¹⁰ Disprețul era folosit până acum pentru a nega realitatea trecută. De fapt, e mai puțin dureros să gândim că nu am fost înțeleși din cauza noastră, decât să-i încărcăm pe părinți cu această responsabilitate. Reprimarea destinului primar al părinților i-a făcut pe aceștia să fie orbi în fața nevoilor copilului. **Naționalismul, ura**

6. Metoda interpretativă. Interpretarea joacă un rol important în întreaga terapie psihanalitică, nu doar în cazul viselor. Ea este prezentă în toate metodele terapeutice citate și are scopul de a favoriza apariția la nivel conștient a impulsurilor reprimite.

Obiectul interpretării, pe lângă vise, sunt ideile neprevăzute ale pacientului, eventualele „lapsus”-uri involuntare din viața cotidiană (a uita, a pierde, lapsus lingvistic), simptomele nevrotice, viața trecută, comportamentul în timpul terapiei (transfer, rezistență). Aceste elemente ar trebui să fie purtate din inconștient, unde se găsesc, la nivel conștient prin intermediul procesului interpretativ. Există câteva **criterii de verificare a corectitudinii interpretării**: ea trebuie să se insereze în structura personalității și în biografia pacientului; să fie în conexiune cu condiția sa reală; să țină cont de contextul de viață actual; să-i fie imediat și spontan comprehensibilă; să fie măsurată pe baza succesului terapeutic.

2. Noțiuni de antropologie psihanalitică

Nu există nici un aspect al psihanalizei care să nu fi fost violent atacat și cu tot atâta vehemență apărât.²¹¹ Freud este acuzat că **a substituit sufletul cu instinctul**, că a încercat să explice sentimentele cele mai nobile

față de străin, fascismul, comunismul, nu sunt altceva decât excrescențe și hipertrofieri sociale maligne ale disprețului suferit cândva de cineva într-o formă individuală, ridicat apoi la scară socială.

²¹¹ Poziția Bisericii înseși față de psihanaliză s-a schimbat de-a lungul timpului. O analiză a schimbărilor de poziție găsim la Robert-Albert Plé, *Mutamento di posizioni della chiesa di fronte alla psicanalisi*, în *Concilium*, 9/1974 (X), p. 159-165.

catalogându-le drept produse ale sexualității²¹², că a pus în comparație obsedantă viața psihică a celor sănătoși cu a celor bolnavi, că a generalizat în teoriile sale, într-o manieră neștiințifică și incorectă, cazuri singulare etc.

Psihanaliza a depășit considerabil cadrele propuse inițial (cunoașterea medicală a omului, cu intenția constituirii unei metode de tratament), devenind un sistem de gândire și o disciplină independentă, înscrisă în sfera științelor umane. Interpretând umanul și semnificația acestuia, dând răspuns privitor la natura ființei umane, sensul vieții omului, relațiile inter-umane, destinul și creațiile spirituale ale omului, psihanaliza se constituie într-o veritabilă antropologie.²¹³

²¹² *Abstenența este cea care ne face asemeni lui Hristos*, asemenea lui Dumnezeu, de aceea ea dă celui care o practică *sentimentul unei înalte demnități*. Abstenenții în numele lui Hristos fac aceasta din voia lor liberă, ei nu sunt siliți de circumstanțe și de aceea nu pot fi comparați cu frustrații lui Freud. *Ei au avut ce pune în loc*, ei au cunoscut din practică ce înseamnă a ieși din timp pentru a păși în veșnicie. Aceștia sunt *oamenii fericiți care au reușit să creadă în Hristos mai mult decât în Freud*. Ei sunt cei care s-au smuls de pe patul de tortură al medicului evreu și au încercat să vadă și să trăiască altfel, ceea ce le reușește de două mii de ani încoace. Noi știm că *abstenența este împotriva firii*, a firii noastre căzute, de aceea *a o practica înseamnă a te înălța deasupra legilor naturii*, înseamnă *a avea cu adevărat putere*. Mulți își frâng grumazul în această luptă cosmologică, mulți cad ca păsările istovite de putere în zborul lor spre tărâmurile calde. Mulți ies învingători. Aceasta este credința stranie a creștinilor, care se întrec în această virtute cu miliardele de îngeri feciorelnici. *Totul este însă cu puțință doar în spațiul lui Hristos*, „unde nu poate să intre nici un desfrânat” (1 Cor. 6,9), acolo unde scripștii legilor naturale înțepenesc prin *lucrarea tainică a Duhului Sfânt*. Dincolo rămâne frica și moartea”. Cfr. Ierod. Savatie Baștovoï, *Între Freud și Hristos*, Edit. Marineasca, Timișoara, 2002.

²¹³ Deși inițial obiectul psihanalizei l-au reprezentat bolile psihice, ulterior a fost inaugurată o nouă perspectivă privitoare la om, extinzându-se preocupările la alte domenii: cultură, artă, societate,

„Răsturnarea doctrinară a psihanalizei a constat în **mutarea centrului de greutate în sfera inconștientului**, material pulsională care concentrează „energia vitală” a individului. Acest **inepuizabil rezervor constituie cheia înțelegerii ființei umane**. Al doilea rol (după inconștientul pulsional) revine Supra-Eului moral. Dacă inconștientul este dat ființei umane o dată cu formarea sa biologică, Supra-Eul se constituie din jocul de forțe represiv-modelatoare care acționează asupra individului. El este instanța de control și de cenzură prin care valorile morale, religioase, social-juridice modelează actele și conduita umană.”²¹⁴

Punctele de vedere esențiale ale antropologiei și ale eticii psihanalitice pot să fie sintetizate în trei formule²¹⁵: Subiect, iar nu obiect; Curaj tragic, iar nu resemnare; „Adevăr”, iar nu religie;

a) **Subiect, iar nu obiect**. De-a lungul întregii sale vieți, Freud a fost fascinat de știință. Chiar din gimnaziu **a fost impresionat de fizică, chimie și medicină**, precum și de teoriile lui Darwin. Timp de 6 ani (1876-1882) a activat într-un laborator fiziologic al lui Ernst von Brücke, unde a secționat mii de coloane vertebrale ale unor pești analizându-le la microscop, confruntând, numerotând, ca un adevărat **om de știință pasionat de experiment și de măsurare**. „Credeul” acestui tip de cercetare științifică a fost formulat de

școală, familie, morală, religie, politică. Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză...* p. 347.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 347.

²¹⁵ Imaginea „socială” a psihanalizei a fost în atenția lui Paul Georges Cosson, care în studiul *La psicanalisi e la sua immagine sociale nei credenti* (*Concilium* 9/1974 (X), p. 47-59) realizează o radiografie a diferitelor atitudini față de psihanaliză din spațiul occidental.

Brücke într-un manifest din 1847, în care semnatarii afirmau militant că vor să se bată pentru „*adevărul că în organismul uman, nu acționează alte forțe în afară de cele fizice și chimice*”.

În ciuda faptului că a fost crescut în acest *mediu al materialismului și al pozitivismului științific* și că a fost un fervent susținător al acestora, Freud a admis ulterior că *principiile care sunt valide într-un domeniu sau sector existențial se demonstrează a fi într-un tot insuficiente sau chiar incorecte într-altul* (precum cel al boilor psihice și al cauzelor lor). *Freud s-a îndepărtat constant de știința materialist-pozitivistă* (cu greutate s-a despărțit de categorii științifice naturale, cărora le-a găsit o corespondență în concepte precum: energie psihică, forțe de atracție și repulsie, aparat psihic etc.), atât sub profil metodologic cât și în ceea ce privește antropologia.²¹⁶

El opune ulterior măsurătorilor științifice *contactul de la persoană la persoană*, care scapă unei măsurători precise. Acolo *unde alții identifică simptome nevrotice*, el observă în acțiune, *dedesubtul superficialității, conflicte latente, inconștiente, și identifică în acestea punctele focale ale bolii*. Simptomele nu sunt altceva pentru el decât *semnalele unor impulsuri reprimite, leziuni nerecunoscute ale persoanei, ascunse în trecutul ignorat al omului*,

²¹⁶ Entuziasmul inițial al lui Freud pentru științele naturale nu s-a transferat în psihologie. Dimpotrivă, el va fi un indirect și involuntar critic al lor. Psihanaliza lui reprezintă o poziție net contrastantă cu o imagine a omului care, în mod unidimensional, consideră *valid doar ceea ce este vizibil și măsurabil, recunoscând doar legile materiei. El revendică ca adevărată în schimb realitatea psihică ascunsă omului; omul nu poate fi redus complet la corporeitate*. Cfr. Isidor Baumgartner, *Psicologia Pastorale. Introduzione alla prassi di una pastorale risanatrice*, Edit. Borla, Roma, 1993, p. 311.

experiențe uitate ale perioadei copilăriei timpurii. El speră să se poată apropia de realitatea adevărată, inconștientă a omului, prin intermediul *experienței filtrate simbolic.*

În antropologia sa sunt protagoniste *relațiile, unicele biografii personale care poartă stigmatul leziunilor și ale suferinței.* Aceste traume, produse în cursul raporturilor inter-personale, suferite de-a lungul biografiei unice a fiecăruia, ale căror efecte sunt revelate cu prisosință în simptome, pot să fie reconstruite, potrivit lui Freud, atât în plan emotiv, cât și verbal: omul suferind, care se simte străin de sine însuși, de propria lui viață și de propriul destin, trebuie „predat” lui însuși.

În fața tendinței vremii de a reduce omul la simplă materie el propune ideea pozitivă de *om care crește de-a lungul relațiilor cu semenii* și se „trezește” în procesul care-l determină să devină subiect conștient al propriului destin.²¹⁷

b) Curaj tragic, iar nu resemnare. Ce descoperă omul când, *cu ajutorul psihanalizei, coboară în străfundurile sinelui propriu?* Salter consideră că nimic frumos, ci un o junglă a conflictelor, angoaselor, egoismelor, o instinctualitate animalică și dușmănie mortale. La aceasta se reduce întreaga realitate a omului? Dacă ar fi așa, cum ar putea omul supraviețui acestei descoperiri, fără a cădea în disperare?²¹⁸ Nu conduce oare tocmai psihanaliza la o condiție neconsolată? Freud

²¹⁷ Edificator în acest sens este studiul lui José Castillo, *Valore terapeutico dei metodi tradizionali di spiritualità*, în *Concilium* 9/1974 (X), p. 104-115.

²¹⁸ Eugen Drewermann, *Psicanalisi e teologia morale*, Edit. Queriniana (Collana *Biblioteca di Teologia Contemporanea* 70), Brescia, 1996, p. 98.

consideră că *omul este capabil să înfrunte propria realitate interioară obscură și că conviețuiește cu ea fără să ajungă la disperare*. Conflictul, angoasa și imposibilitatea de a satisface propriile impulsuri fac parte din natura umană, iar *răul nu constă atât în conștientizarea acestora, cât în înșelarea asupra lor*, în evaluarea lor greșită.

Izvorul unei *viziuni atât de puțin optimistă și în același timp atât de eroică a omului*, pentru Freud, este antichitatea clasică, în special filosofia greco-elenică. În *Socrate, în Platon și în stoicism* el descoperă acea imagine a omului care vorbește sufletului său, și filosofia lor devine *pentru evreul agnostic Freud aproape un surogat al religiei* pe care el o va mărturisi.²¹⁹

Freud s-a inspirat și din *filosofia lui Platon*. În „Republica” Platon a vorbit de trei părți ale sufletului: rațională, irascibilă și concupiscentă, iar acest triptic re apare în teoria freudiană a celor trei instanțe. Platon reprezintă într-o manieră plastică dinamica sufletului uman, folosindu-se de aceeași imagine folosită ulterior și de Freud.

În mitul cavernei, Platon își imaginează omul înălțuit și imobilizat, el reușind să vadă doar umbrele realității, proiectate pe un perete în fața lui. Datoria filosofului este aceea de a-l elibera pe om de această lume a aparențelor și imaginilor și să-l conducă la adevăr. *Caverna este simbolul omului prizonier al*

²¹⁹ El se află pe un gând cu Sofocle când acesta, prezentând mitul lui Edip, pune în gura Giocastei aceste cuvinte: „Deja, mulți oameni s-au căsătorit în somn cu mama lor; dar dacă unul dintre ei nu face caz de aceasta, mult mai ușor duce greutatea existenței”. Convingerea lui Freud era că „nu e ușor” să trăiești cu gândul incestului (și cu tot restul). Moto-ul său existențial a fost și a rămas: „*Mai bine să cunoști tragedia vieții decât obtuzitatea unei existențe crepusculare prizonieră a ignoranței*”. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 307.

*propriului inconștient*²²⁰, iar *călăuza spre adevăr se demonstrează a fi psihanaliza*.²²¹

Însă *Freud și-a găsit adevărata lui religie în stoicism*. În el a încercat întotdeauna refugiu în fața tuturor suferințelor. Curând el *descoperi că suferă tocmai de acele boli de care el spera că-i va putea vindeca pe pacienții săi*: simptome nevrotice și obsesive, traume paterne, bacteriofobie, superstiție de numere, presentimente de moarte, dependență de nicotină.²²²

Această conștiință a faptului că suferă, în ciuda statutului său de terapeut, de aceleași boli ca și pacienții săi, au declanșat în el o *mare simpatie pentru toți cei suferinzi*. Această *afinitate între terapeut și pacient* a fost luată de el atât de în serios, încât s-a gândit că trebuie să ia măsuri pentru a evita (contra-transfer) infecțiile psihice reciproce. Filosofia stoică îl ajuta nu doar în fața atacurilor survenite din

²²⁰ Mărturisește Jaques Lacan: *“Inconștientul este acel capitol al biografiei mele care este complet alb... este un capitol cenzurat. Dar adevărul poate fi regăsit. El este scris undeva... în corp, în amintirile copilăriei, în vocabularul fiecăruia, în stilul de viață, în caracter, în «legendele» fiecăruia etc.”* Cfr. Paul Georges Cosson, *La psicanalizi e la sua immagine nei credenti*, p. 50.

²²¹ Foarte importantă pentru Freud este și *doctrina platonice a lui Eros*, „fiul mizeriei pământești” și al aspirației spre împărăția cerească. Eros ar fi o entitate conflictuală care ar vrea să meargă dincolo de simplul intelect. Inflamându-se în prezența unei frumuseți pământești, el ar fi căutat în toți ceilalți un „obiect” al iubirii. Tocmai la această capacitate face referință Freud, când, plecând de la sublimarea Erosului, îl consideră, în această nouă înfățișare, creator al oricărei arte și culturi a omenirii întregi. I. Baumgartner, *op. cit.*, p. 308.

²²² Avea conștiința clară că nu este cu nimic superior pacienților săi, nici din punct de vedere psihic, nici caracterial. Stoicismul i-a confirmat că toți oamenii sunt în mod egal victime ale conflictelor interioare și rănilor, dar avea convingerea că pacienții săi aveau *o capacitate de rezistență și de auto-analiză cel puțin echivalentă cu a sa*. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 314.

exterior – el *a rămas toată viața sa exclus de la o carieră academică* – ci și din interior, ajutându-l să suporte ani întregi durerile unui cancer la gură. În ciuda tuturor durerilor, Freud rămânea adeptul principiului de „a-și face datoria”, concept decupat din doctrina platonice a Statului și regăsit în doctrina stoică a virtuților. „A-și face datoria” semnifica pentru el și a nu nega propria aprobare a tot ceea ce era inevitabil și necesar, precum a afirmat *Seneca*: „*Pe cei care-l acceptă, destinul îi călăuzește, iar pe cei care-l refuză, îi târăște*”.²²³

Ceva tragic și eroic, aproape socratic, adie deasupra acestei sobre acceptări a necesității morții. Dar tot aici se respiră și acea *atmosferă de latentă lipsă de consolare* care traversează precum un fir roșu întreaga operă și viziune antropologică freudiană.²²⁴

²²³ Imaginea freudiană despre om apare deci ca un tardiv ecou al filosofiei eleniste. Acesta constituie adevărata lui filozofie de viață. Freud fu nevoit în 1938 să părăsească Viena, unde a trăit timp de 77 de ani, pentru a evita deportarea într-un lagăr de concentrare nazist. A mers la Londra, unde a murit 1 an mai târziu. În ultima zi, Freud îi aminti medicului pactul pe care l-au făcut între ei: să-și spună întotdeauna adevărul și să-l scutească pe Freud de torturi inutile. Ultimele cuvinte spuse lui Schur au fost: „*Mi-ați promis să nu mă abandonați atunci când va fi momentul. Acum, viața mea a ajuns doar o tortură fără sens*” și îl rugă s-o informeze pe fiica Ana: „*Toate acestea... în deplină cunoștință*”. A primit o primă injecție cu morfină care, după un lung somn, a trebuit să fie repetată. Muri la 23 septembrie 1939, la orele 3.00 noaptea.

²²⁴ Un întreg capitol rezervă Eugen Drewermann *problemei tragicității vieții*, în lucrarea sa *Psicanalizi e teologia morale* (ed. cit.). Enumerăm câteva subcapitole sugestive: Cum se prezintă tragicitatea și în ce constă? Tragicitatea ca proces nevrotic; tragicitatea ca responsabilitate în fața iresponsabilului; fractura moralității; refuzul inconștientului în creștinism; tragedia negării dogmatice a existenței tragicității; exigențele morale exagerate; falsă justificare a ororii etc. (p. 17-69)

c) **Adevăr, iar nu religie.** În ciuda faptului că Freud provenea dintr-o familie ebraică care avea contacte cu chasidimul și a avut o guvernantă catolică în copilărie, el *a crescut, practic, a-religios*. După cum a admis, *concepțiile religioase și teologice i-au rămas permanent străine*.²²⁵ Religia – potrivit lui Freud – nu putea fi gândită într-o manieră diferită de cum o percepea omul simplu și burghez. Faptul că în lumea comună el a întâlnit imagini deformate ale adevăratei religiozități iudaice și creștine, nu îl împiedică *să judece tocmai din această perspectivă reduționistă toate celelalte religii*, tocmai după cum el *era convins că poate interpreta prin prisma psihicului uman bolnav și aspecte ale celui sănătos*.²²⁶

În lucrarea „*Psihopatologia vieții cotidiene*” Freud afirma cu fermitate: „*Sunt convins că cea mai mare parte a concepției mitologice, penetrată profund în religiile moderne, nu e nimic altceva decât psihologia proiectată în exterior*”. **Religia ar demonstra multe asemănări cu nevroza și paranoia.** În „*Comportamente obsesive și practici religioase*”, Freud identifica mai precis elementul nevrotic al religiei în simptomatologia obsesivă. El ar tinde, astfel să exprime, „să considere nevroza obsesivă ca echivalent patologic al formării

²²⁵ Elemente captivante din biografia lui Freud (folosindu-se surse documentare de prim ordin: corespondența lui, mărturiile contemporanilor, studii critice publicate în spațiul anglo-saxon) regăsim în volumul monografic “Freud” (Edit. Humanitas, București, 1998) a lui Anthony Storr, psihiatru și analist, profesor de psihoterapie la Universitatea din Oxford.

²²⁶ Pentru el, unica religie era aceea care era „izvor de boli”. Ea l-ar înșela pe om privitor la adevărata realitate a vieții și ar trebui, drept urmare, să fie depășită în urma unei *acțiuni clarificatoare și prin intermediul științei*, înainte de toate prin psihanaliză; rațiunea ar trebui să ia locul religiei.

religioase” și să definească nevroza ca o religiozitate individuală iar **religia ca pe o nevroză obsesivă universală**.²²⁷ Iată deci fundamentele teoriei sale: de la definirea religiei ca nevroză obsesivă se ajunge la teza că nașterea religiei ar fi datorată – pe plan individual și colectiv, „complexului tatălui”.²²⁸

Cu această „etiologie”, Freud a crezut că poate să explice faptul că **ulteriorul zeu monoteist nu era nimic altceva decât „tatăl primordial proiectat, înălțat în ceruri”**, față de care prevalau sentimente de angoasă și de vinovăție. Delictul primordial ar reapărea, voalat într-o oarecare măsură, în doctrina păcatului originar și de aici ar deriva ideea religioasă a

²²⁷ O analiză pertinentă, din punct de vedere teologic, a celor patru forme de nevroză generate de o greșită elaborare a angoasei existențiale (nevroza obsesivă, isteria, depresia și schizoidia) regăsim în capitolul *Păcat și nevroză. Încercare de sinteză între dogmatică și psihanaliză. Păcatul ca maladie morală, ca disperare înaintea lui Dumnezeu*, în lucrarea menționată a lui Eugen Drewermann (p. 104-130).

²²⁸ În lucrarea „*Totem și Tabu*” Freud elaborează un aventuros roman al timpurilor preistorice, cu care el speră să poată oferi o **validă explicare a originilor atât a religiei, cât și a societății**. Omenirea primitivă ar fi trăit în **hoarde, adunate sub dominarea dictatorială a unui tată patriarhal**, unicul posesor al femeilor hoardei. Fiii, în schimb, aveau o soartă barbară, trebuind să-și caute femei în afara hoardei, fiind adeseori alungați de către patriarhul de acolo și uneori chiar castrați și uciși. Într-o bună zi, fiii alungați s-au reunit într-o grupare coagulată în jurul unui scop comun, l-au ucis pe bătrânul tată patriarh și l-au mâncat. Dar de abia împlinit acest fapt, au fost **asaltați de sentimente de vinovăție**, care au scos la iveală și sentimentele de dragoste pe care le nutreau, pe lângă cele de ură, față de tată. Consecințe ale acestei iubiri față de tatăl mort a fost **stipularea unui acord care interzicea incestul și care impunea obligația de a căuta femei în afara propriului clan**. Uciderea tatălui era sărbătorită în fiecare an printr-un mare banchet funebru, în timpul căruia, în memoria tatălui iubit (și urât) se consuma un animal totemic, venerat, în restul anului, ca divinitate. I. Baumgartner, *op. cit.*, p. 309.

morții sacrificiale a lui Hristos ca act de expiere. De aceea în creștinism, sub impulsul Sfântului Apostol Pavel, „**Religia Tatălui**” s-a transformat în „**Religia Fiului**”.²²⁹

Teza originală a originii religiei își găsește deznodământul, în final, într-o **ipoteză a complexului edipic universal**, în timp ce Freud concluzionează: „Ajuns la finalul acestei cercetări conduse cu o extremă concizie, să-mi fie permis să comunic rezultatul: **începuturile religiei, a moralității, a societății și a artei converg în complexul edipic**, în deplină concordanță cu ceea ce psihanaliza a stabilit, adică faptul că **acest complex constituie nucleul tuturor nevrozelor pe care le-am descoperit și analizat** până acum. A fost o mare surpriză pentru mine că și aceste probleme ale vieții psihice a popoarelor s-au demonstrat rezolvabile plecând de la un punct concret: **raportul cu tatăl**. În complexul oedipic s-ar găsi originea atât a nevrozei, cât și a religiei.”²³⁰

²²⁹ În „Cina cea de Taină” a Bisericii primare ar fi amintită, în formă totemică,uciderea Tatălui și expierea prin intermediul Fiului. În schimb, evreii care nu au participat la această formă de expiere, apar în ochii creștinilor de două ori asasini ai lui Dumnezeu, și asupra lor, **societățile creștine, timp de 2000 de ani, au descărcat toate propriile vinovății și propria manie a distrugerii**. *Ibidem*, p. 311.

²³⁰ Un izvor ulterior al religiei nevrotice și al nevrozei religioase, pe lângă citatul complex al lui Oedip, este identificat de Freud în „**complexul părinților**”: copilul care, neajutorat, fragil, dorește să fie consolată de tată și de mamă. „În complexul părinților recunoaștem, **rădăcinile necesității religiei**, un Dumnezeu omnipotent și drept și o natură iubitoare care par sublimarea grandioasă a tatălui și a mamei, chiar mai mult: o reînnoire și o reluare a reprezentărilor care existau în copilărie. **Religia se bazează pe această situație biologică, de nevoie de apărare și asistență a copilului, care durează destul de mult**; când adultul își recunoaște apoi condiția de „abandonat” și de

„Umilirea naturalului” manifestată în boli, suferințe, nenorociri, moarte, este rezolvată prin intermediul religiei într-o manieră „iluzorie”, adică prin *refugiul într-o viziune vană a unei puteri protectoare supranaturale*. „Tatăl” care este în ceruri ar permite să se ducă mai departe, într-o manieră infantilă, atât în plan individual cât și colectiv, visul unei vieți sigure și protejate. Dar la sfârșit acest vis se va dovedi a fi o superstiție, întrucât *oamenii și-au construit o „fericire drogată”*. Înglobând omul în sistemul său colectiv, religia ar reuși, desigur, să-i scutească uneori de o nevroză individuală, dar „tehnica religioasă” ar avea drept consecință „deprimarea vieții în ansamblul ei”. Ar fi deci necesar ca etapa religioasă să fie depășită, prin evoluția atât individuală, cât și a întregii societăți.²³¹

În lucrarea sa de la maturitate „*Viitorul unei iluzii*” (1927), în care dezvoltă mai în profunzime această teză a auto-înșelării religioase, Freud invocă, precum medicina împotriva religiei, *iluminarea ca lucrare a științei*, pentru că „știința nu înșeală”. „*Ar fi, în schimb, iluzoriu să credem că putem obține de altundeva ceea ce știința nu ne poate da!*”. În zilele noastre, când experimentăm pe pielea noastră fragilitatea acestei afirmații, suntem mai sceptici în acceptarea ei.²³²

slăbiciune în fața marilor furtuni ale vieții, compară această situație cu aceea trăită în copilărie și încearcă să *nege caracterul disperat al situației* printr-o infantilă reîntoarcere la puterile protectoare ale copilăriei. *Ibidem*, p. 310.

²³¹ *Ibidem*.

²³² Multe „dogme” ale științei au fost infirmate tocmai de către ea însăși, la puțină vreme după ce au fost pompos proclamate și „dogmatic” crezute. Era postmodernă este una extrem de suspicioasă în fața pretențiilor de adevăr absolut ale științei. Amintim în acest

Moise. În ultimii ani ai vieții, Freud s-a ocupat, straniu, de figura biblică a lui Moise. În anul 1914, în „Moise a lui Michelangelo”, el l-a definit pe acesta ca pe o „*figură eroică care e incapabilă să aștepte și să aibă încredere, care exalta de îndată ce-și dobânda idolii*”. Joseph Rattner explică **această interpretare a lui Moise de către Freud într-o manieră autobiografică.** Însuși Freud s-ar simți ca marele legislator care a sculptat de-a lungul itinerariului său de cercetare **tablele „Legii pure”**. Adler și Jung, în schimb, tinerii apostafi de la psihanaliză, s-au adaptat la gusturile publicului.²³³

Dar mai mult decât o construcție istorico-religioasă, Freud urmărea altceva. În acest „roman al lui Moise” cum l-a numit, el **și-a creat un mit personal** cu care **spera, în perspectiva genocidului iminent, să-și poată caracteriza identitatea sa de evreu.** Moise și Sigmund Freud se fundamentează într-o unică unitate. Rattner comentează astfel situația: *„Romanul său familial asumă dimensiuni grandioase: el nu se mai mulțumea doar cu corectarea propriei constelații familiale, nu! Pentru a-și satisface într-un oarecare fel enorma tensiune*

context doar volumul lui Alexandru Mironescu, *Limitele cunoașterii științifice*, apărut la Editura Hrisma, București, 1994.

²³³ În „*Omul Moise și religia monoteistă*”, tema lui Moise este reluată. Aici se arată tot mai clar cum **figura lui Moise e văzută ca un prototip patriarhal primordial** care, iubit și urât în același timp, ar fi fost ucis de israeliți. Realizarea lui ar fi constat în exportarea din Egipt a doctrinei Echnaton – a unicului Dumnezeu. Ajunge la această concluzie interpretând textele biblice ca pe un somn colectiv. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 311.

din sufletul său, genealogia sa trebuia să urce până la Moise.”²³⁴

Astfel, paradoxal, în operele sale de la bătrânețe întâlnim ***un agnostic*** care, pe de o parte continuă să susțină că religia trebuie să fie depășită de știință, iar pe de alta, ***pentru a-și explica propria existență, caută această religie*** tocmai într-o figură religioasă grandioasă, în care el se recunoaște cel mai bine.

²³⁴ Cfr. J. Rattner, *Tiefenpsychologie und Religion*, apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 311.

V. Cuvântul care înnoiește. Contribuția psihanalizei la o pastorală psihoterapeutică

1. „Repulsia” tradițională a teologiei față de psihanaliză

Critica fățișă făcută de către Sigmund Freud religiei reprezintă, fără dubiu, cel mai mare obstacol de receptare a tezelor sale în teologia și practica bisericească. Unul dintre primii care nu s-a lăsat influențat în convingerile sale religioase de agresivitatea celor care se simțeau ofenși de psihanaliză a fost pastorul austriac Oskar Pfister. El a sesizat faptul că în reprezentarea religiei realizată de către Freud exista o descriere foarte exactă a *formelor deformate și ale mutilărilor credinței epocii sale*, care trebuiau oricum incriminate.²³⁵

Psihanaliza i se părea lui foarte *potrivită pentru a conduce oamenii spre o religiozitate mai autentică și spre o credință mai deplină*. Schimbul epistolar dintre Pfister și Freud, care demonstrează o prietenie de mai mult de trei decenii, demonstrează cât de mult *Freud a înțeles metoda sa ca pe un instrument neutral, legat strict de știință, de care să se poată folosi și preotul și laicul, cu condiția să fie pus în slujba omului aflat în suferință*: „Sunt

²³⁵ Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 312.

realmente răscolit – declara Freud – de faptul că nu m-am gândit mai dinainte ce ajutor extraordinar poate oferi metoda psihanalitică preotului, păstorului de suflete. Dar poate că aceasta se datorează faptului că eu, eretic răufăcător, sunt prea îndepărtat de acest univers conceptual".²³⁶

Cert este că în activitatea pastorală preotul este obligat înaintea lui Dumnezeu să se folosească nu doar de principiile teologiei, ci și de marile descoperiri ale științelor profane, în primul rând de **cele ale psihologiei și sociologiei**, pentru a ajuta credincioșii în efortul lor de creștere și maturizare a credinței.²³⁷

a. Diagnosticarea religiozității patogene

Isidor Baumgartner consideră că „ofensa narcisistă pe care Freud o aduce conștiinței religioase constă în primul rând în faptul că el sfâșie vălul înșelării de pe practicile, atitudinea, obiceiurile care se prezintă drept „religioase”, dar nu sunt altceva decât ritualisme nevrotice”²³⁸. Astfel, în multe spovedanii

²³⁶ În ciuda unor fragmente neclare și ambigue existente în volumul „*Pastorală analitică*” a lui Oskar Pfister, el încadrează corect **oportunitățile pentru teologie și pastorală conținute în psihanaliză**. Constatarea freudiană „*ceea ce noi facem acum este pastorală de cea mai înaltă speță*” pare, la prima vedere, o insultă pentru mulți **păstori ai Bisericii**. Doar în ultimii ani s-a instaurat un raport mai puțin tensionat, chiar dacă marcat de tulburări constante, între psihanaliză – pastorală și teologie, deși încă nu se poate vorbi de un dialog în adevăratul sens al cuvântului. *Ibidem*.

²³⁷ Potrivit afirmației psihanalistului evanghelic Joachim Scharfenberg, **teoria lui Freud aparține, fără dubiu, marilor „profeții străine”** făcute creștinilor și păstorilor de suflete ale zilelor noastre.

²³⁸ „Ceea ce Freud critică este **o religie cu consecințe catastrofice, în care numele lui Dumnezeu este folosit pentru a violenta pe cel care gândește diferit**; de asemenea, el critică religia care este folosită de către cei puternici ca instrument de disciplină, în care Dumnezeu nu

sunt prezente mai mult *reprimări și justificări ale păcatelor decât disponibilitate spre schimbare.*

Critica lui Freud făcută religiei nu poate fi respinsă de creștini afirmând simplist că din ea transpare o viziune greșită despre credință. *Ceea ce-l interesa pe Freud nu era atât edificiul conceptual teologic, cât religia realmente existentă,* a guvernantei sale, a vecinilor de casă, a credincioșilor lumii lui. Ceea ce avea în obiectiv psihanalistul era religia celor mulți, pentru a diagnostica cât de mult și cât de des ea constituia *un obstacol în realizarea unei vieți fericite* (sau cauză de tulburări). El nu-l acuză pe cel „bolnav din cauza religiei”, ci critică un anumit sistem al religiei care poate conduce la boală. Critica sa religioasă are în vizor și „*grija*” (*pseudo-*)*pastorală care agresează sufletul.*²³⁹

b. Critica unei educații religioase represive

Critica psihanalitică a religiei dedică o atenție specială educației religioase. Meritul ei este acela de a fi *identificat caracterul inuman al anumitor forme de educație religioasă din spațiul catolic occidental al altor vremi.* Ea amintește creștinilor faptul că simbolurile și mesajul credinței pot fi folosite și spre subjugarea sufletelor copiilor, pentru a exercita despotoc puterea părinților sau a păstorilor de suflete (care pot fi, la rândul lor, victime ai unei „nevroze religioase”²⁴⁰). Psihanaliza ne mai amintește ceea ce părinții și preoții responsabili au știut dintotdeauna, faptul că *maturizarea*

este altceva decât un alt nume pentru rigidul și subjugătorul Supra-Eu”. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 313.

²³⁹ *Ibidem*, p. 313.

²⁴⁰ A se viziona în acest sens filmul „*Limitele credinței*” („Sister Mary Explains It All”), dramă, SUA, 2001, în regia lui Marshall Brickman.

religioasă este în strânsă legătură cu aceea a persoanei.

În același timp, ea îi îndeamnă pe creștini să-și „amintească, să repete și să-și re-elaboreze” propriul trecut religios, adeseori profund afectat negativ și plin de leziuni.

Autoanaliza religioasă a psihanalistului Tilman Moser din volumul „*Intoxicarea cu Dumnezeu*” este de mare interes. Autorul făcea o analiză critică, într-o manieră explicit acuzatoare, a educației primite de la părinții săi. El își exprima vulcanic înaintea lui Dumnezeu mânia care îl cuprinsese în anii copilăriei. „*Intoxicarea sa cu Dumnezeu*” era atât de profundă încât nu-și mai dorea să mai audă de numele Lui, întrucât Acesta a fost folosit de cei din jur pentru a manifesta cruzime, sadism, ostilitate față de viață, rigiditate familială (dându-I-se chiar rolul de surrogat al raporturilor afective inexistente): „*Este oribil când părinții, pentru a educa, pactează cu tine, se folosesc de tine intimidându-te. E la fel de oribil când cei puternici te folosesc pentru a aservi popoarele; o să descoperi ulterior că biografia ta nu este altceva decât istoria abuzurilor făcute în numele Lui. Ești o creatură a abuzurilor. Știi bine că deja ți-au spus-o mulți. Pentru mulți dintre cei din generația mea Tu ești la originea unei supuneri umilitoare... Aș vrea să trăiesc pe mai departe fără acest Oaspete nedorit, pentru că am nevoie de spațiul meu interior, să-l folosesc în avantajul oamenilor care au sete de o picătură de libertate*”.²⁴¹

* * *

La „Părintele” vine o pereche de tineri căsătoriți:

²⁴¹ Cfr. Karl Frielingsdorf, „...*Ma Dio non e' cosi*’. *Ricerca di psicoterapia pastorale sulle immagini demoniache di Dio*, Edit. San Paolo, Milano, 1995, p. 6.

- *Părinte, ne-am hotărât să venim la dumneavoastră pentru că suntem credincioși și tare am dori să se rezolve o problemă din viața noastră pe care nu am spus-o nimănui. Sperăm în confidențialitatea dumneavoastră și de aceea am îndrăznit să apelăm la ajutorul dumneavoastră. Este vorba despre faptul că nu avem copii...*

Preotul: O, trebuie să fiți pe pace, căci Dumnezeu este sfânt și bun și o să vedeți că problema se va rezolva. Dar a trecut mult timp de când sunteți căsătoriți? Pentru că, vedeți, din punct de vedere medical, dacă doi tineri căsătoriți nu au cel puțin 2-3 ani de căsnicie în spate, nu trebuie nicidecum să-și facă probleme sau să intre în panică... doar dacă este depășită această perioadă se poate pune problema existenței unor disfuncționalități... Dumneavoastră de când sunteți căsătoriți?

Ea: - *De mai mult de un an și jumătate... problema este însă, părinte, cum să spunem... mult mai profundă... Vedeți... noi nici nu trăim împreună. A trecut atâta timp de la căsătorie și nu am reușit să avem încă nici o experiență sexuală. Doar am încercat..., dar ne-am oprit. Soțul meu se blochează, iar eu cad într-o stare de perplexitate... n-am fost la medic că ne-a fost rușine... Cum să-i spunem că ne plângem că nu avem copii când noi nu le facem pe cele ale femeii și ale bărbatului? Și nu știm ce să facem... este o forță, mai presus de noi, care ne blochează... nici unul dintre noi nu am avut relații sexuale înainte de căsătorie... nu avem nici o experiență în acest domeniu... Eu mă gândesc că ceva îl inhibă pe soțul meu... că... la urma urmelor, pentru mine nu contează atât ce-o să fie, numai să fie... Și ne iubim foarte mult... Nu știu dacă ne înțelegeți...*

Preotul: Acesta este cel mai important lucru. Dacă există iubire, veți vedea că lucrurile se pot corecta foarte bine în viitor. Iubirea e la fundamentul unei relații, aceasta are o importanță decisivă pentru traseul unei căsnicii.

Ea: - *Vedeți, eu nu pot să zic, ca femeie, că viața conjugală ar fi cel mai important lucru într-o căsnicie, chiar dacă nu știu exact ce înseamnă aceasta, deocamdată. În schimb, simt că prezența copiilor este o condiție pentru*

fericirea unei familii. De aceea ne-am hotărât să venim la dumneavoastră. Suntem de acord amândoi, și eu și soțul meu, că e timpul să avem un bebeluș. Și suntem dispuși să riscăm pentru aceasta foarte mult...

Preotul: *Vedeți dumneavoastră, există ceva în trecutul dumneavoastră care vă produce un blocaj. Și aș vrea acum să mă adresez în special soțului. Terapia duhovnicească presupune să ne întoarcem în trecut, să vedem când, pe traseul dumneavoastră existențial, a apărut o anomalie. Sau mai multe... e foarte posibil ca undeva în trecut, să se fi produs o deformare a viziunii despre viața conjugală, care s-a sedimentat în inconștient și care are o mare putere de condiționare a comportamentului dumneavoastră actual. Ați avut vreo experiență traumatică în copilărie sau în prima adolescență legată direct sau tangențial de universul sexului? Ați suferit din partea cuiva de vreo violență?*

Soțul: *Nu... nu poate fi nici vorba... Am auzit de mulți copii care au fost victima pedofililor, care au fost agresati încă din grădiniță... sau care și-au început viața sexuală de timpuriu, sub presiunea unui mediu corupt... Dar nu este cazul meu...*

Preotul: *Dar alt tip de suferință timpurie a existat?*

Soțul: *Cred că marea problemă a copilăriei mele au fost tata, care a fost un bețiv notoriu. Copilăria mea a fost un adevărat infern, până la moartea lui. Venea acasă în fiecare seară beat, o bătea la sânge pe mama... spârgea tot ce aveam prin casă... am ajuns să mâncăm din farfurii de plastic, căci cele de porțelan nu aveau viață lungă și erau scumpe... Da... Aceasta a fost drama copilăriei mele, un tată bețiv și blestemat. Dar culmea, nu era un afemeiat. Nu! Nu s-a lăudat niciodată că ar fi trădat-o pe mama... sau... ba da! ...parcă odată a spus unui prieten de pahar, la crâșmă, că a avut o aventură cu o actriță de la un teatru din București. Dar cred că doar s-a lăudat... nu cred că-i adevărat. Nu pot să spun că era un desfrânat. Consuma însă toți banii ce-i câștiga pe băutură. Îi dădeau la crâșmă băutura pe datorie, așa că atunci când lua salariul îl dădea tot pe datoria acumulată, și începea noua acumulare de datorii. Asta fost drama copilăriei*

mele. A murit pe când aveam 16 ani, înecat într-o vale care a crescut din cauza ploii și în care a căzut în urma dezechilibrului trupesc cauzat de multul alcool consumat...

Preotul: Aceste traume i le-ați povestit și actualei soții?

El: - *Sigur că da! Știe ea ce-am pățimit în copilărie... Bine că l-a luat Dumnezeu. Nu doar mama era bătută crunt când se întorcea beat. Și eu aveam porția mea de bătaie. Obsesia lui era să mă vadă în pat, dormind, când sosea seara acasă. Așa că dacă aceasta nu se întâmpla, începea măcelul. Dar uneori nu mă puteam culca așa de repede, căci aveam de învățat. Și apoi, el venea tot timpul la ore neprevăzute și neregulate. Totul depindea de crâșmă...*

Preotul: Bine, dar de unde obsesia aceasta a lui să te vadă culcat? Trebuie să fi avut el o motivație! N-ai descoperit-o?

El: - *A..., ba da! Cum să nu... nici nu mi-am dat seama că ar exista vreo legătură ca să vă spun mai repede... El mă vedea pe mine ca pe o piedică în declanșarea unei partide de amor de care avea chef când venea mustind de alcool. Dacă eu nu dormeam, copil fiind, puteam nimeri peste ei, cum s-a întâmplat odată... am primit atunci o bătaie soră cu moartea...*

Preotul: Deci..., totuși există traume legate de viața sexuală în trecutul dumenvoastră...

El: - *Da, dar nu am fost atent la aceste aspecte.... Nu știu dacă mai au vreo importanță acum...*

Preotul: Dar care vi se pare cea mai traumatică experiență a acestei copilării chinuite?

El: - *Mi-aduc aminte... Eu m-am adaptat la realități cât am putut... așa că de câte ori apărea el la scara blocului – îl cunoșteam după plachiurile de la pantofi, avea obsesia plachiurilor, a pantofilor care să aibă o călcare sonoră, mai ales pe ciment sau marmură – mă aruncam în pat, sub plapumă, chiar îmbrăcat, să nu ajung iar bătut măr... Am ajuns cu mama la o înțelegere non-verbală să mă lase să dorm uneori și așa – nevoia m-a obligat... Îmi amintesc că pe la 12 ani, mama a avut o foarte dificilă operație de*

cancer uterin. A stat în spital vreo 3 săptămâni, doctorul nu i-a mai dat foarte mult de trăit... În acest timp n-a vizitat-o călăul niciodată la spital... În prima zi când s-a întors acasă după operație, a venit beat el, demonul și împielitatul. Eu m-am aruncat în așternut îmbrăcat, cunoscând scandalul ce ar urma dacă nu respect regulile. În noaptea aceea, ticălosul a violat-o pe mama, în ciuda operației pe care a suferit-o. Am vrut să-l strâng de gât. Am vrut să împlânt în el cuțitul, dar mă temeam că mă prinde și mă omoară el pe mine. Atunci m-am jurat în sinea mea că eu n-o să fac așa ceva cât timp voi trăi... nu.... nu....

Preotul: *Înfiorător, cu adevărat... Viața e uneori atât de crudă și de insuportabilă... Mai ales când toate aceste realități trebuie să le suporti departe fiind de Dumnezeu, la care nu poți ajunge fără să fi auzit vorbindu-se despre El din gura unui om al Său... Dar întoarcerea la Dumnezeu este binevenită oricând. Dumnezeu în iubirea Sa infinită ne primește cu brațele deschise oricând dorim. Vedeti, pentru vindecarea acestor răni ale trecutului, este necesar să ne întâlnim de mai multe ori, pentru un tratament duhovnicesc. În plus, ar face foarte bine și o spovedanie și o împărtășanie care să vă purifice trecutul și „să vă umple de har”. Bineînțeles, totul este să fiți de acord cu acestea...*

Ea: - Desigur, cum să nu... Noi avem în față idealul nobil al unui copilăș care să ne schimbe viața în bine... Și apoi, ascultându-l pe soțul meu, mi-am adus aminte de un amănunt al trecutului meu. Și pe mine mă mai bătea tata. Nu des, dar totuși mai des decât ar fi trebuit. De exemplu, toată tremur când seara, aud zgomotul produs de catarama de la cureaua soțului când se atinge de vreun scaun sau de ceva. Asta pentru că în copilărie tata însuși avea o curea cu cataramă verde, groasă cât două degete... N-o uit până mor. Când văd la cineva un produs similar, mă cuprind frigurile. Cu aceasta mă bătea pe mine și pe fratele meu. Doamne, cum unele lucruri nu se uită și se întipăresc atât de profund în mintea noastră...

Preotul: Așa este... Vă ofer această broșurică călăuzitoare pe cărările credinței și vă aștept săptămâna viitoare, la aceeași oră.

- Vă mulțumim! Venim negreșit!

* * *

c. Adevărata „imagine” a lui Dumnezeu

Tilman Moser – și o dată cu el și critica psihanalitică a religiei – pun sub acuzare imaginea unui Dumnezeu care se reduce la un tată autoritar proiectat într-un „dincolo”, care apoi, sub forma demonicului Supra-Eu, controlează și penalizează fără milă orice eroare a omului.²⁴² În violentul refuz al unei astfel de imagini a lui Dumnezeu, care produce înveninarea a însăși ideii de Dumnezeu, și credința poate constata mai clar cum Dumnezeu nu trebuie identificat cu „tații” reali.

Precum în raporturile cu semenii, la fel și în raporturile cu Dumnezeu trebuie să depășim stadiul transferului. Critica psihanalitică ne îndeamnă să descoperim în Dumnezeu nu doar caracteristici paterne, ci și materne și fraterne. El se întreabă dacă relația cu Dumnezeu nu trebuie să depășească transferul familial, deci și imaginea lui Dumnezeu matern și fratern, pentru că altfel Dumnezeu riscă să fie **înțeles întotdeauna regresiv, ca o figură substitutivă a copilăriei.**²⁴³

²⁴² Cfr. Karl Frielingsdorf, „...*Ma Dio non è così. Ricerca di psicoterapie pastorale sulle immagini demoniache di Dio*”, Edit. San Paolo, Milano, 1995.

²⁴³ Din cuvintele Mântuitorului „*Cel care iubește pe tată și pe mamă mai mult decât pe mine, nu este vrednic de Mine!*” putem înțelege faptul că în Dumnezeu trebuie și putem să descoperim acel „Tu” care transcende orice structură, presupunând o perpetuă reînnoire a raporturilor cu semenii, și în special cu familia. Critica psihanalitică îi întreabă retoric pe creștini dacă nu demonstrează un foarte redus

Psihanaliza urmărește să inițieze o relație nouă cu Dumnezeu, de o înaltă calitate, în care Dumnezeu – în contrast cu un „Tu” ambivalent al părinților – este văzut ca un „Tu” capabil de o iubire infinită, demn de încredere și nobil în sentimente. În această optică psihanalitică, „căutarea noastră de Dumnezeu” este deșartă atât timp cât îl cunoaște doar ca tată (sau mamă), sfârșind inevitabil într-o figură substitutivă a tatălui (sau a mamei).²⁴⁴

2. Un concept de pionierat: „Pastorală psihanalitică”

În ceea ce privește pastorală, valoarea psihanalizei constă în special în *stimulii practici pe care îi oferă consilierii, asistenței și structurii pastorale în ansamblul ei*. Este extrem de util ca toți preoții și consilierii psihologici să știe ce are loc în fenomenul de transfer și contra-transfer, cum *starea de inconfort psihic se relevă în manifestări inconștiente*, ce anume semnaleză simptomele nevrotice, ce răspunsuri sau reacții presupun (în plan pedagogic și religios), care sunt fazele specifice ale dezvoltării copilului, care este limbajul simbolic în care se exprimă frica, vinovăția, tragedia, și cât din adevărul vieții este respins inconștient de noi, oamenii.²⁴⁵

„respect” față de Dumnezeu când reușesc să și-L reprezinte pe Dumnezeu doar prin prisma figurilor de „tată” sau de „mamă”, ambele subiecte ale transferului. Cfr. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 315.

²⁴⁴ Este vorba, la urma urmelor, de a descoperi acel „Tu” la care aspiră apetitul nostru de „relație”, exprimat în dorința noastră de a ne apropia de o ființă iubitoare. În această aspirație se ascunde setea noastră de a intra în contact cu o ființă absolută în iubire („*M-ai făcut pentru tine, Doamne, și neliniștită este inima mea până când nu se va odihni întru Tine*” – Fericitul Augustin). *Ibidem*.

²⁴⁵ *Ibidem*.

Psihanaliza ar putea elimina acea „lipsă de suflet” care transpare din atâtea *programe pastorale occidentale* sau proiecte teologice, în care psihicul uman este redus la voință și intelect. Atât preoții cât și creștinii ar putea învăța de la știința simbolurilor profesată de psihanaliză să înțeleagă și interpreteze semnalele credinței, pentru că *psihanaliza învață* – mai mult decât orice altă știință – *să se privească dincolo de lucruri și fapte; această caracteristică o face aliată a pastoralei, chiar dacă fiecare dintre ele recunoaște dincolo de aparențe lucruri diferite.*²⁴⁶

Din pastorală psihanalitică²⁴⁷ face parte și *colocviul cotidian al preotului* care trebuie să fie atent la transferuri și la *practica „regulă a abstenenței”*, care stipulează *„renunțarea la tentativele intempestive de convertire”*. Rainer Kunze definește o parohie care respectă aceste reguli psihanalitice ca *un „loc unde se poate exista deplin” fără a trebui să „te rogi obligatoriu”*.²⁴⁸

²⁴⁶ Eugen Drewermann, *Psicanalisi e teologia morale*, Edit. Queriniana, Brescia, 1996, p. 11.

²⁴⁷ O pastorală diaconico-terapeutică ar putea restitui lucrării sacramentale a preoților competența în *interpretarea aporiilor vitale decisive ale oamenilor*. Nu este vorba de a face concurență psihanalizei profesionale, ci de a gândi o pastorală orientată în sens psihanalitic, în situațiile contactului cotidian, în grupurile de lucru cu tinerii, în consiliile și comitetele parohiale, în aulele școlare sau la festivitățile onomastice, cu alte cuvinte, oriunde este posibil să punem în act acea *„atenție vigilentă” și acea „cunoaștere identificatoare”* despre care vorbește psihanaliza. Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 316.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 316.

a. Limite și performanțe în receptarea psihanalizei în teologie

Frontiera comună dintre psihanaliză și pastorală este situată în direcția imaginii freudiene despre om. Desigur, psihanaliza nu este scutită de perspective reducționiste, precum am văzut, și în ciuda eticii sale în privința adevărului, *ea militează pentru acceptarea tragico-eroică a unui fapt orb*. Complexul lui Oedip²⁴⁹ poate fi asumat ca simbol al acestei imagini despre om, deoarece, făcând apel la un mit antic, *omul suferind al zilelor noastre este îndemnat să suporte până la moarte orice tragedie*, precum eroul mitului, pentru că acesta a fost și acesta va fi până la sfârșit destinul omului. Nu-i rămâne altceva de făcut decât să-și poarte propriul destin și propria vinovăție prin deșertul de gheață al existenței pământeste.²⁵⁰

Dar *credința creștină nu poate accepta această imagine antropologică*. Complexul lui Oedip, ca explicație ultimă a existenței umane, provoacă opoziție. Creștinul va pune în locul mitului antic pe Hristos-Crucificatul, prin conștientizarea faptului că în moartea

²⁴⁹ “Ansamblul organizat de dorințe erotice și dorințe ostile simultane, pe care copilul le-ar resimți față de părinții săi; avem două situații oedipiene: pozitivă și negativă. În forma pozitivă se manifestă atracția copilului pentru părintele de sex opus și rivalitatea față de părintele de același sex. În forma negativă, copilul manifestă atracție pentru părintele de același sex și ostilitate față de părintele de sex opus. **Complexul lui Oedip este una din teoriile axiale ale psihanalizei, situată la baza dezvoltării psihice a individului, a formării și maturizării emoțional-afective a personalității acestuia.** Complexul este lichidat în momentul în care copilul, devenit tânăr adolescent, se va identifica cu părintele de același sex, ieșind de sub dominanța și dependența parentală și identificându-se cu noul său rol”. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*, p. 89.

²⁵⁰ Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 317.

și învierea Lui orice tragism, abandon și moarte au fost învinse.²⁵¹

Conceptul de „*focalizare contemporană*” este foarte important. Prin acesta se înțelege ***un conflict anume pronunțat și răspândit, o nevroză sau o formă de experiență critică, prezente în societatea momentului***. Cum e cunoscut, Freud a focalizat în reprimarea sexuală problema socială specifică epocii lui; în schimb, psihanaliza mai recentă, pe care o întâlnim, de exemplu, în logoterapia lui Viktor Frankl²⁵², vede

²⁵¹ Joachim Scharfenberg a recuperat ideile lui Pfister și le-a articulat mai bine. În proiectul său de psihologie pastorală ***expune o receptare a psihanalizei care este acceptabilă de către preoți***. Scharfenberg identifică în psihanaliză un „cerc ermeneutic pentapolar”: Analistul (1), pacientul (2), închiși în cercul reciproc al transferului și contra-transferului; acest fapt îl obligă pe analist la o aprofundată auto-cunoaștere și auto-percepție (3) prin care el devine capabil să descopere conflictele și problemele credinciosului chiar și în el însuși. Percepția credinciosului este structurată prin intermediul focalizării pe o problemă contemporană (4), pe care, pentru a o identifica, se recurge la complexul lui Oedip (5). Apud Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 318.

²⁵² Viktor Emil Frankl (n. 26 martie 1905 la Viena – d. 2 septembrie 1997), psihiatru vienez, părintele logoterapiei, doctor în neurologie și filozofie. Este ***fondatorul celei de „a treia școli vieneze de psihoterapie – Logoterapia”*** (după psihanaliza lui Sigmund Freud și psihologia individuală a lui Alfred Adler). Logoterapia este terapia prin sens. Ideea centrală a lui Frankl este că principiul motivator fundamental din om este voința de sens, de a găsi și a da sens vieții sale. Frustrarea existențială este generată de frustrarea voinței de sens a omului, care nu vede sau nu găsește sens în viața sa. Frankl repetă în toate lucrările sale concluzia, validată empiric că „*viața are sens până la ultima suflare... în orice circumstanțe, indiferent cât de mizerabile ar fi acestea*”. De îndată ce omul (re)găsește un rost în viața sa, el se echilibrează lăuntric și devine capabil să facă față greutăților vieții și suferinței și să își trăiască viața în mod plener, în pofida adversităților, a ceea ce Frankl numește în logoterapie ***“triada tragică”***: ***vinovăția, suferința, moartea***. Desigur, nu toate tulburările

problema principală a zilelor noastre „reprimarea simțurilor”. Ar trebui din nou citat Pfister²⁵³, care într-o critică teologică a psihologiei, denunță „*materialismul din gândire, simțire și acțiune*” și îndeamnă la o dragoste în care semenul să nu fie văzut ca un obiect de exploatat. *Punctul focal patologic diagnosticat* de el pentru timpurile sale este *incapacitatea de a iubi, incapacitate care generează frică și agresiune*.²⁵⁴

La o psihanaliză astfel completată și perfecționată, se adaugă cuvintele lui Oskar Pfister: „*Datoria psihanalizei pastorale și a psihanalizei în general nu este alta decât o pastorală în sens amplu. Ea constă în reintegrarea iubirii, eliminarea inconștientelor minciuni ale vieții, în includerea unor anumite energii psihice în culoarul conștient și rațional al ființei, în apărarea libertății etice față de curentele inconștiente contrare, în substituirea pasivității, provocată de blocuri impulsionale, cu maximul de*

psihice își au cauza în frustrarea voinței de sens a omului, dar indiferent de cauza generatoare a tulburărilor psihice, terapia prin sens are darul de a pune la dispoziția individului resursele interioare, spirituale, care îl fac capabil să se reechilibreze lăuntric și să întâmpine viața cu curaj și bucurie de viață.

²⁵³ Isidor Baumgartner, *op. cit.*, p. 318.

²⁵⁴ Oricum, *ermeneutica psihanalitică rămâne reducionista* atât timp cât consideră mitul lui Oedip ca *unicul instrument interpretativ al maladiei*. Cercul conceptual pretinde tocmai în acest punct un nou conținut și o corectare. Este posibil un nou cerc interpretativ al psihanalizei, de această dată în viziune creștină, care păstrează schema de bază a primului, punând însă în locul miturilor antice simbolurile creștine, condensate în simbolul central al crucii. Prin introducerea simbolului creștin central, întreg contextul interpretativ și relațional al procesului psihanalitic dobândește, în toate părțile sale, o interpretare nouă: *omul suferind știe că este susținut, în boala lui, de Dumnezeu*, iar analistul sau preotul poate să se considere un instrument al lui Dumnezeu, prin care se realizează actul divin al învierii. *Ibidem*.

*activitate sub călăuzirea nobilă a unui ideal...
Mijloacele psihanalizei sunt adevărul și
dragostea...”*²⁵⁵

* * *

Mama lui Costelaș, un băiețel de 4 anișori, se destăinuie părintelui paroh:

- Părinte, am venit la dumneavoastră pentru că sunt foarte tristă. M-a năvălit o tristețe de nedescris. A devenit aproape permanentă. Vă dau doar cel mai recent caz: Aseară, după ce l-am culcat pe Costelaș, băiețelul meu de 4 anișori, am izbucnit în plâns. M-a ținut aproape o oră. Nu știu ce se întâmplă cu mine. E drept, dacă mă gândesc bine, ieri toată ziua Costelaș a fost mai neastâmpărat. Nu a vrut să asculte aproape nimic din ceea ce i-am cerut. Nu a mâncat totul din farfurie, s-a dus și s-a jucat pe stradă, deși i-am interzis acest lucru; i-am făcut băiță și mi-a umplut baia de apă de alunecat și era să-mi sparg capul. A fost o zi în care a manifestat o continuă opoziție față de tot ceea ce i-am cerut. Vai, cât de obositor a fost! Seara, i-am cerut să meargă în camera lui să se culce, și a refuzat cu încăpățănare. Atunci am fost nevoită să țip la el, și după un răcnet al meu de leoaică a ascultat și s-a dus la culcare. Apoi a fost supus și s-a culcat. Dar eu am izbucnit în plâns... și m-a cuprins o jalnică tristețe... o tristețe sfâșietoare, ontologică, profundă... nu știu ce-i cu mine! Nu înțeleg ce mi-a provocat o asemenea stare și ce m-a făcut să ajung să strig în halul acesta la el...

Preotul: Bine, dar până acum nu ați mai avut reacții necontrolate în raport cu el? Sau stări deprimare după vreun incident major?

- Nu știu ce să zic... Aseară a refuzat să se culce până când i-am făcut o concesie, i-am împlinit un hatâr, care m-a tulburat, și nu știu de ce: i-am permis să se culce în patul tăticului său...

Preotul: O, Doamnă Emilia, cert este că la prima vedere se pare că incidentul este cauzat de relația defectuoasă

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 319.

de moment dintre dumneavoastră și băiețel: un copil neascultător o face pe mamă să plângă. Eu însă vă spun că realitatea e mult mai complexă. Ceva mai adânc din ființa dumneavoastră a fost atins, o fibră profundă... ceva legat de propria dumneavoastră copilărie... Nu vă vine nimic în minte, în aceste momente, din trecutul dumneavoastră?

- *Îmi amintesc cu tristețe că în copilărie, mama mea obișnuia să țipe la mine când nu eram cuminte. Dar acest lucru s-a întâmplat îndeosebi după ce s-a născut fratele meu mai mic. Îmi amintesc că eu am trecut atunci printr-o criză stranie, nu am mai vrut să mănânc, iar mama m-a internat într-un spital până am ajuns la greutatea corporală pe care medicul a indicat-o. Am suferit la apariția frățiorului meu pentru că, dintr-o dată, m-am simțit abandonată. E drept că eram mai mare, aveam deja 7 ani, dar totuși încă eram însetată de afecțiunea părinților, iar ei s-au concentrat, 100%, pe fratele mai mic. El era protejatul. El a ocupat întru totul atenția mamei mele. M-am simțit o exclusă... el putea inclusiv să doarmă cu mama mea. A confiscat-o întru totul. Eu, în schimb, eram o repudiată, o ignorată, cea care nu mai conta... atunci eram o exclusă din relația mamă-fratele mai mic, și plângeam pe ascuns strângând în brațe un ursuleț de pluș. Cred că de aceea am plâns așeasă... am retrăit emotiv profund stările de dramă ale copilăriei mele. M-am simțit din nou o exclusă: de astă dată, din relație de afecțiune, din relația privilegiată dintre Costelaș al meu și soțul meu. Vai, asta este drama vieții mele: să fiu o perpetuă exclusă, deși încerc tot timpul să fac doar binele... Doamne, ce trist... de-aia am plâns părinte... Vă mulțumesc că m-ați luminat. Acum mă înțeleg pe mine însămi...*

Terapeutul trebuie să se exerseze să-și controleze reacțiile de contra-transfer asupra credinciosului. Altfel, caz extrem de frecvent întâlnit, **credinciosul devine victima reacțiilor contra-transferențiale ale psihoterapeuților**. Aceasta se întâmplă deoarece preoții au tendința de a avea aceeași atitudine față de cele trăite în timpul analizei pe care au avut-o anterior, în cazuri aparent similare (sentimentul „deja vu”, în situația când apar elemente comune între

situația actuală și alte situații cu care s-a confruntat în trecut). Aceasta îl face pe preot să răspundă unei situații realmente noi cu un fals sentiment de recunoaștere.

b. Practicarea psihanalizei astăzi în mediul eclesial

Procedurile preliminare presupun și cuprind *acceptarea provizorie* de către credincios a tratamentului, *evaluarea diagnostică a credinciosului*, discuții legate de expectațiile credinciosului, avertizarea acestuia în legătură cu *posibilele modificări în sfera personalității sale* și explicarea procedurii terapeutice. Înainte ca un credincios să fie acceptat pentru psihanaliză trebuie rezervată o perioadă de 2-3 săptămâni pentru a decide dacă problemele acestuia sunt *abordabile prin intermediul acestei tehnici*. Psihanaliza tradițională și conservatoare consideră că pot fi abordate psihanalitic următoarele categorii de tulburări: *stările de anxietate, isteria anxioasă, isteria de conversie, nevrozele compulsive, fobiile, nevrozele caracteriale și perversiunile*, chiar în forme severe și cronice.²⁵⁶

În perioada preliminară se fixează ora precisă (50 de minute) și zilele terapiei. Se lucrează în varianta clasică, 5-6 zile pe săptămână. Unii psihanalisti mai puțin tradiționaliști lucrează doar de 3 ori pe săptămână.²⁵⁷ Durata totală a tratamentului psihanalitic variază de la un an la mai mulți ani, durata medie fiind de 2 ani. Pacientului i se recomandă *să nu facă schimbări radicale în existența sa* (familială, profesională), cel puțin în fazele incipiente ale terapiei,

²⁵⁶ Irina Holdevici, *Elemente de psihoterapie*, Edit. All, București, 1996, p. 35.

²⁵⁷ În ședințele de psihanaliză „laică” se precizează cu fermitate că pacientul este responsabil din punct de vedere financiar de desfășurarea ședințelor.

până când motivațiile inconștiente care generează aceste schimbări nu sunt analizate.

Această recomandare se face nu numai pentru *a proteja pacientul de dorințele impulsive de a-și rezolva conflictele într-un mod nevrotic*, ci și pentru a-l împiedica pe acesta de *a se debarasa de problemele sale în afara ședințelor de psihanaliză*. Subliniem încă o dată că psihanaliza este *un tip de psihoterapie în cadrul căreia conflictele nevrotice trebuie aduse la nivel conștient*. În timpul ședințelor de psihanaliză, de regulă pacientul este întins pe o canapea, iar terapeutul stă așezat în spatele lui. Psihanaliștii mai puțin tradiționaliști admit ca credinciosul să stea așezat.²⁵⁸

c. Tehnicile psihanalizei aplicabile la practica pastorală

Metoda asociațiilor libere. După opiniile lui Freud, subiectul pe marginea căruia pacientul va asocia liber este *lăsat integral la latitudinea sa, fără* să i se ceară sau *să se încurajeze coerența și păstrarea unui fir director al asociațiilor*. Tehnica asociației libere constă în *a lăsa mintea să vagabondeze* astfel încât pacientul să spună absolut tot ce-i trece prin cap, indiferent de conveniențe sau jenă, și fără a fi pusă în acțiune *dorința de a face impresie bună*.²⁵⁹

Produsele asociațiilor pot fi *amintiri, imagini, reverii diurne, gânduri acuzatoare, sentimente, reproșuri* etc. Adesea fluxul asociațiilor libere este blocat de punerea în funcțiune a rezistențelor subiectului. Motivul pentru care se utilizează asociațiile libere este acela că inconștientul va revela prin această metodă

²⁵⁸ Irina Holdevici, *Elemente de psihoterapie*, Edit. All, București, 1996, p. 36.

²⁵⁹ *Ibidem*.

conținuturile sale reprimare, eliberând individul de efectele lor, în felul acesta scopul psihanalizei fiind atins. Psihanalitul **poate utiliza întrebări directe, ca stimuli** pentru declanșarea unor noi asociații („*La ce te duce gândul acesta?*”); „*Câți ani aveai când s-a întâmplat aceasta?*”).²⁶⁰

Analiza viselor - „Calea regală spre inconștient” (Freud). Lipsa de coerență, caracterul dezordonat și aparent illogic al asociațiilor libere este caracteristic și viselor.²⁶¹ Precum asociațiile libere, și visele pot fi privite în mod determinist, ca reprezentând reacțiile celui care visează la **propriile experiențe de natură inconștientă**. În general, pacienții se referă în mod spontan la visele pe care le-au avut.²⁶²

Conținutul manifest povestit de cel care a avut visul este un fel de **ecran de tip caleidoscopic**, care nu face altceva decât să ascundă conținutul latent, adică

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 37.

²⁶¹ Este relevantă reflecția pe care o face Freud în finalul complexei sale lucrări „*Interpretarea viselor*”: „*Și care este valoarea visului pentru cunoașterea viitorului? Nu trebuie, desigur, să ne gândim la așa ceva. Am putea spune mai bine: pentru cunoașterea trecutului! Căci, în acest sens, visul provine din trecut. Ce-i drept, vechea credință că visul ne arată viitorul nu este lipsită total de adevăr. Dar fiind că visul ne înfățișează ca împlinită o dorință, el ne duce deja în viitor; dar acest vitor, pe care visătorul îl percepe ca prezent, este creat de dorința lui indestructibilă, aidoma aceluia trecut.*” Sigmund Freud, *Opere – 9. Interpretarea viselor*, Edit. Trei, București, 2003.

²⁶² Orice vis este constituit din „imagini” care sunt reunite în scenarii de complexitate diferită, în raport cu tematica lor de referință. Acest conținut al viselor este compus din două elemente: 1. conținutul manifest – reprezentat prin imaginile onirice propriu-zise; 2. conținutul latent – cu caracter simbolic, reprezentând semnificația conținutului manifest, sensul „imaginilor” din cursul visului. Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză...*, p. 113.

semnificația reală a visului. Acest conținut latent e constituit din *sentimente și dorințe adânc reprimare*, în care pacientul este atât de profund implicat, încât nu le poate aduce în conștiință prin efort personal. Fiecare vis reprezintă o luptă a credinciosului de a-și rezolva conflictele de natură inconștientă.²⁶³

Imaginile onirice²⁶⁴ provin din transformarea figurativ-simbolică a conținutului latent al visului (pulsioni refulate, complexe ideoafective, arhetipuri, situații conflictuale, simptome nevrotice etc.), iar *procesul prin care acestea se transformă în conținut manifest se numește travaliu oniric*. Toate visele, indiferent de forma lor, au rolul de a satisface Eul individual și de a descărca într-o formă sublimată inconștientul de tensiunea pulsioniilor sale acumulate.²⁶⁵

Metoda analizei viselor, așa cum este ea utilizată în psihanaliză, cere credinciosului *să asocieze nu asupra visului în întregime, ci asupra detaliilor care îi apar semnificative credinciosului* sau psihanalistului. Astfel, apar la iveală teme specifice, care conduc la aducerea în conștiință a conținutului latent de natură inconștientă. Analistul, atunci când îl ajută pe credincios să-și

²⁶³ Incapabilă de a face față conflictelor inconștiente așa cum apar ele în semnificația lor deplină, personalitatea umană se angajează la o luptă cu ele și prin mecanisme de natură dinamică (cum ar fi, de exemplu, „condensarea” și „deplasarea” care substituie și maschează conținutul real al visului ce apare sub forma conținutului manifest). Cfr. Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 37.

²⁶⁴ Mielu Zlate în volumul „Introducere în psihologie” (Edit. Polirom, Iași, 2000) dedică visului un interes bine conturat în capitolul „Stările de conștiință”, răspunzând la câteva întrebări de interes comun: Visul este perturbator sau protector al somnului? Cum au fost explicate visele de-a lungul timpului? Pot fi controlate visele? Visele sunt stări de mentație (au o „natură” psihică) existând metode obiective, validate, de studiere a lor (p. 297-306).

²⁶⁵ Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză...*, p. 116.

interpreteze visele, trebuie să cunoască foarte bine personalitatea și problematica credinciosului și în același timp să fie conștient de faptul că ***nu există un simbolism universal al viselor, care să se poată aplica absolut în orice situație.*** Freud subliniază faptul că modul cel mai eficient de a completa analiza unui vis este ***s-o amânăm până ce materialul respectiv va fi continuat și amplificat în cursul unor noi vise.***²⁶⁶

În raport cu conținutul lor tematic, visele pot fi astfel categorisite, în perspectiva lui Constantin Enăchescu²⁶⁷, urmând filiera lui C. G. Jung:

1. ***Visele compensatorii***, care prin desfășurarea lor re-fac o situație dezagreabilă sau chiar o experiență eșuată din viața individului, prin aportul unei „reparații compensatorii”;
2. ***Visele conflictuale*** care au o tematică conflictuală, legată de situații de viață ale individului care-l pun în imposibilitatea de a se manifesta liber sau care, dimpotrivă, readuc în prim-plan conflicte pe care acesta nu le poate rezolva și care-l domină;
3. ***Visele penibile***, cu caracter anxios, contrare modului de a gândi și de a acționa ale unei persoane, în special în plan moral. Ele sunt legate de situații conflictuale care au generat stări complexe, în special de inferioritate sau de culpabilitate;
4. ***Coșmarurile sau visele terifiante***, cu o puternică încărcătură anxioasă, agresivitate și pericol, torturând persoana și fiind legate

²⁶⁶ Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 37.

²⁶⁷ C. Enăchescu, *op. cit.*, p. 115.

în special de trăiri anterioare sau de situații de amenințare, primejdie, catastrofă;

5. **Visele absurde** sunt vise aparent inexplicabile, de o încărcătură simbolică extrem de complexă și greu de descifrat, legate de experiențe speciale ale bolnavului psihic sau ale unor persoane cu tulburări clinice latente;
6. **Visele profetice** sunt vise cu caracter de premoniție, care au la baza lor materialul arhetipal ce este depozitat în sfera inconștientului colectiv și care redau într-o formă simbolică deosebit de complexă frământările individului sau ale grupului social al acestuia, fiind legate de o problematică supra-individuală.

Analiza acțiunilor credinciosului. O altă sursă pentru obținerea materialului ce trebuie analizat o reprezintă **interpretarea acțiunilor credinciosului**. Comportamentul non-verbal și cel verbal (neintenționat) includ o serie de elemente importante pentru analiză, precum și aspecte neesențiale: *grija excesivă a interlocutorului de a nu-și șifona pantalonii, privirile anxioase pe care acesta le aruncă peste umăr, comportamentul de flirt, erorile de pronunțare a unor cuvinte etc.* În afara întâlnirilor terapeutice pot să apară modificări ale comportamentului acestuia în familie, la serviciu, apariții sau dispariții de simptome, reacția la o anumită situație cu mai multă sau mai puțină anxietate, modificări ale modului în care își tolerează prietenii sau rudele etc.²⁶⁸

²⁶⁸ Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 38.

Transferul și rezistențele. Freud consideră transferul și rezistențele ca fiind *puncte centrale ale psihanalizei*, mijloace prin intermediul cărora psihanaliza este deosebită de o altă abordare psihoterapeutică non-psihanalitică. Transferul se referă la relația credincios-terapeut, relație care are *o dimensiune irațională, proiectivă și ambivalentă*. În psihanaliză această relație este utilizată terapeutic. Atât timp cât *psihoterapeutul își menține neutralitatea*, majoritatea reacțiilor emoționale ale credinciosului nu sunt rezultatul situației prezente, ci *izvorăsc din tendințele și dorințele ascunse*. Analiza acestor reacții conduce la *descoperirea unor experiențe timpurii din copilăria credinciosului*, care au generat aceste tendințe. Transferul îl conduce pe pacient să-și pună *problema originii comportamentelor sale*, care a rămas (cel puțin parțial) în afara conștiinței sale.²⁶⁹

* * *

Iată ilustrat acest fenomen într-un caz concret:

Un credincios încearcă prin toate metodele să facă pe plac preotului psihoterapeut, față de care manifestă o mare apreciere și o admirație ieșită din comun. Nu se supără nici când acesta îl pune față în față cu situații neplăcute pentru el. Când preotul îl avertizează asupra acestui lucru, la început credinciosul se arată surprins că cineva poate considera acest fenomen ca fiind neobișnuit. Treptat, credinciosul începe să identifice același model comportamental și în relația sa cu alte persoane (deci nu doar cu terapeutul),

²⁶⁹ Odată cu „insight-ul” (descoperire intuitivă și bruscă) asupra acestor probleme, *vălul irațional care maschează adevăratele origini ale acțiunilor credinciosului se dă la o parte* și astfel pot să apară schimbări în sfera personalității acestuia. Cfr. Irina Holdevici, *Elemente de psihoterapie*, Edit. All, București, 1996, p. 39.

*devenind conștient de originile ascunse ale acestui gen de comportament: **teama de dezaprobare care îl copleșește**. Începând să se întrebe de ce este atât de anxios că va fi dezaprobat, îi revin în minte **amintiri din copilărie care pun în evidență incidente care au declanșat această teamă**.*

Într-o mare măsură, psihoterapia analitică constă dintr-o **serie de astfel de descoperiri** pe care le face credinciosul. Consecutiv acestor „iluminări” se produc **modificări favorabile în sfera personalității subiectului**.

Transferul²⁷⁰ nu este deci altceva decât o **repetiție a unor experiențe trecute ale credinciosului**, experiențe pe care le transferă asupra terapeutului. Credinciosul trăiește această experiență nu atât prin reamintirea unor evenimente trecute, cât prin **retrăirea unor stări afective**, care au prezentat importanță pentru el în trecut. Astfel, el nu spune cât de critic a fost la adresa părinților săi, ci devine critic față de analistul său.²⁷¹

²⁷⁰ Pentru psihanalisti, relația transferențială este importantă pentru două motive principale: 1. Ea face lumină atât asupra **modelelor de identificare din copilărie**, cât și asupra unor **particularități ale relației credinciosului cu cei din jur**. Astfel, analistul află **elementele fundamentale în legătură cu personalitatea credinciosului** prin intermediul reeditării, în cadrul relației psihoterapeutice, a relațiilor din copilăria timpurie, iar aceste lucruri – fapt foarte important – le află credinciosul însuși. 2. Terapeutul se folosește de această puternică relație afectivă pentru **a încuraja credinciosul să depășească rezistențele**. Deoarece dorința dominantă a credinciosului este să-i placă terapeutului, și deoarece el se simte protejat și încurajat de către terapeut, relația transferențială contribuie la evidențierea unor anumite aspecte psihologice care în alt context ar fi prea **greu de tolerat** pentru credincios, fiind prea **anxiogene**. *Ibidem*, p. 39.

²⁷¹ „În stadiile inițiale ale psihanalizei, datorită relației transferențiale pot să dispară simptomele și să apară **iluzia că s-a instalat deja**

Obiectivul terapiei este să corecteze toate aceste atitudini pentru că *credinciosul nu poate fi realist în cadrul relației sale cu restul lumii până nu este realist în cadrul relației sale cu psihoterapeutul*. În cadrul relației transferențiale, credinciosul are ocazia să se confrunte (la scară redusă) cu aceleași dificultăți pe care nu a fost capabil să le stăpânească în trecut.²⁷²

„**Rezistența**” este un alt concept utilizat în psihanaliză, prin el înțelegându-se *orice interferență negativă în desfășurarea firească a terapiei*²⁷³ care se opune procesului de travaliu psihanalitic. Ele sunt

sănătatea psihică. Aceasta se întâmplă din cauza eliberării anxietății, eliberare ce se produce datorită încrederii credinciosului în analist. *Această etapă este tranzitorie*, deoarece *procesele inconștiente nu au fost încă prelucrate*. Repetarea modelelor nevrotice de comportament în relație cu psihoterapeutul poartă numele de „nevroză de transfer”. Analistul este privit de pacient ca o zeitate omnipotentă, acesta dorind să fie iubit de psihoterapeut (inclusiv în plan sexual!). *sentimentele sale fiind frustrate, în conștiința credinciosului decepționat apare anxietatea și furia*. Dacă predomină anxietatea, credinciosul va manifesta o atitudine supusă, încercând să obțină favoruri de la terapeut. Dacă predomină furia, credinciosul devine agresiv, revendicativ, asertiv și plin de resentimente. *Ibidem*, p. 40

²⁷² În această categorie ar intra: amestecul de invidie, cu admirație și recunoștință față de tatăl său, fratele mai mare sau alți rivali, sentimentele de anxietate consecutive trăirii invidiei și ostilității, atitudinea de dependență (solicitând ajutorul) pe care o are față de mama sa, în același timp cu toată frustrarea și resentimentele ce apar atunci când cerințele sale de a obține dragoste nu sunt îndeplinite, sau cu revolta față de hiper-protecția maternă. Persoanele **incapabile să se identifice emoțional cu o altă persoană**, care nu pot deci trăi experiența transferului, sunt contraindicate pentru psihanaliză.

²⁷³ Interpretările oferite de analist credinciosului care sunt respinse de acesta cu dezaprobare, încercările sale de a lupta împotriva respectivelor interpretări, de a-i demonstra terapeutului că nu are dreptate, căutând să se împotrivescă în mod inconștient progresului analizei.

acțiuni defensive utilizate de credincios față de propria sa „istorie psihobiografică”.²⁷⁴

În sens restrâns, rezistențele se manifestă prin **încălcarea regulii fundamentale a analizei, neîmpărtășirea către preot a tuturor gândurilor**. Există o altă mare varietate de forme în care se manifestă rezistența, în afara dezacordului direct cu interpretările analistului: asociații multiple și superficiale, pauze prelungite în fluxul asociațiilor, întârzieri și absențe de la terapie, apariția de noi simptome.

Nu este greu a înțelege de ce se manifestă rezistențele: credinciosul a reușit să dobândească **un anumit gen de adaptare**, de a face față propriilor probleme în viață. El va lupta împotriva asociațiilor libere pentru că simte că se intră într-un **teritoriu nesigur** unde este amenințată **lumea pe care și-a făurit-o**. Mai mult, unele din dorințele și tendințele inconștiente ale lui sunt de așa natură încât o dată ajunse în conștiință nu pot fi acceptate de el, cel puțin la început, pentru că **sunt prea terifiante**. Rezistențele sunt cele care îl împiedică pe credincios să-și înțeleagă dificultățile. Sarcina terapiei este să analizeze rezistențele pentru a demonstra credinciosului în ce măsură acestea îl împiedică să afle **cauza a ceea ce provoacă disconfortul din prezent**.²⁷⁵

²⁷⁴ De regulă “fenomenele de rezistență sunt corelate cu fenomene de regresie. Regresia desemnează întoarcerea la o formă veche, ancestrală sau primitivă a activității psihice a bolnavului. Ea este motivată de o fugă din fața durerii și a schimbărilor. În general este o întoarcere la fazele anterioare din evoluția individului, de regulă la faza copilăriei”. Cfr. Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză*, p. 245.

²⁷⁵ Ultimul tip de rezistență se manifestă atunci când **credinciosul renunță la psihoterapie**. Pentru a depăși această situație, este nevoie de un transfer puternic asupra terapeutului. Spre sfârșitul terapiei relația transferențială slăbește și **credinciosul învață treptat să facă**

Contratrasferul. Psihanaliza constituie o experiență emoțională atât pentru credincios, cât și pentru psihanalist. În cazul contratrasferului²⁷⁶, psihanalistul răspunde emoțional la solicitările efective ale credinciosului. *Analiza didactică pe care trebuie să o facă orice viitor psihanalist trebuie să împiedice apariția contratrasferului.* Cu toate acestea, analiza nu este absolută și mai există uneori *zone neexplorate la nivelul personalității terapeutului.* Controlul sentimentelor față de credincios, fără însă a interveni nereceptiv și lipsit de căldură umană, este problema fiecărui terapeut. Acesta trebuie să manifeste înțelegere față de credincios, să răspundă la problemele acestuia, dar în același timp *să-și controleze propriile sentimente și atitudini.*

Analiza eu-lui. Analiza funcțiilor egoului reprezintă, de asemenea, un proces important în cadrul psihanalizei. Există în psihanaliză și o practică standard de a nu trece la interpretările inconștientului până când nu se realizează analiza forței și naturii specifice care pot influența punerea în acțiune a rezistențelor în diverse

față singur situațiilor, să se bazeze pe sine însuși. Din timp în timp se reactivează vechile tendințe care se vor manifesta în reparația sentimentelor de frustrare, ce se soldează cu noi încercări ale credinciosului de a sta pe propriile picioare. Egoul lui devine tot mai puternic până în momentul în care este capabil să renunțe la dependența sa față de terapeut. Cfr. Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 42.

²⁷⁶ Transferul este o modalitate specifică de raportare la o anumită persoană, reprezentând, de fapt, *o relație de un tip particular* cu obiectul. Subiectul încearcă față de persoana analistului sentimente care, în realitate, se adresează unei „anumite persoane” din trecutul său; în sensul acesta transferul este o repetiție, o nouă formă de reeditare a unei vechi relații. El pune astfel în joc toate componentele relației persoanei credinciosului cu obiectul: sentimente, pulsuni, dorințe, fantezme, atitudini, reprezentări, mecanisme de apărare ale propriului Eu”. Cfr. Constantin Enăchescu, *op. cit.*, p. 246.

interpretări. Aceasta este „analiza ego-ului”. Aceasta înseamnă că analistul tinde să înțeleagă nu numai care sunt *rădăcinile trecute ale problemelor actuale*, ci și ce *aspecte curente ale vieții credinciosului* sunt active la un moment dat. Deci *terapeutul lucrează întâi prezentul; el nu poate analiza trecutul, ci doar îl construiește*. Analistul nu trebuie să se centreze doar pe *impulsurile reprimite și pe mecanismele de apărare* ale ego-ului, ci și asupra *problemelor actuale pentru care egoul caută să găsească o soluție*.²⁷⁷

Interpretările. Pe măsură ce se avansează în psihoterapie, apar *semnificații și conexiuni legate de problemele de bază* ale credinciosului. Analistul este primul care începe să dezvăluie *conținuturi semnificative în aparenta dezordine a informațiilor* ce rezultă din materialul produs de credincios.

Decizia când anume trebuie să se facă o interpretare²⁷⁸ unui credincios-pacient este luată în funcție de *aprecierea terapeutului asupra măsurii în care pacientul poate face față respectivei interpretări*. Această apreciere este condiționată de existența transferului și de înțelegerea mecanismelor de apărare a egoului.²⁷⁹

Interpretarea analitică constă deci în faptul că terapeutul *ordonează materialul discontinuu* produs de pacient în cursul asociațiilor libere și analizei viselor, *conferindu-i o explicație cu sens*. Aceste

²⁷⁷ Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 43.

²⁷⁸ Interpretările făcute prea timpuriu de către un analist amator pot arunca un pre-psihotic în criză sau un anxios într-o stare de panică.

²⁷⁹ Interpretarea nu este un sfat, o sugestie, o încercare de influențare a credinciosului sau o proiectare a opiniilor și atitudinilor terapeutului. În plus, interpretările date de analist *nu sunt irefutabile*, validitatea lor depinde de verificarea și confirmarea lor de către credincios în ședințele viitoare. Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 42.

interpretări realizate de psihoterapeut îl ajută pe credincios **să obțină iluminarea** („*insight*”-ul) cu privire la conținuturi inconștiente, surse ale unor comportamente dezadaptative. Artă interpretărilor are drept scop principal, după Freud, identificarea rezistențelor (pe măsură ce ele apar) și determinarea credinciosului să devină conștient de ele. Când rezistențele sunt eliminate, credinciosul poate demara **procesul de abordare a materialului reprimat**, aducând la nivel conștient conținutul inconștient.²⁸⁰

Prelucrările materialului expus de credincios.

Este un proces constând în **continuarea demersului analitic sub forma unor interpretări specifice ulterioare**, în ciuda eșecului credinciosului de a accepta sau asimila emoțional interpretările sau constructele inițiale oferite de terapeut și care se referă la anumite aspecte ale personalității credinciosului.

Acest procedeu este **foarte costisitor sub aspectul timpului**, el consumând multe ore de psihanaliză. Credinciosul tinde mereu să se întoarcă spre comportamentele sale infantile, iar terapeutul nu face altceva decât să aibă răbdare și să aștepte reluând materialul propus mereu, din diferite unghiuri de vedere, așa cum sugera Freud.

În concluzie, spunem că demersurile psihanalizei sunt:

- **Clarificarea**, care înseamnă a pune un anumit eveniment sub lumina reflectorului atenției, separând aspectele esențiale de cele neesențiale;
- **Interpretarea**, care caută ceea ce se ascunde în spatele materialului furnizat de credincios,

²⁸⁰ *Ibidem.*

subliniind cauzele și sensul unui material sau proces;

- **Prelucrarea** materialului asociativ, care reprezintă o explorare progresivă, repetitivă a interpretărilor și rezistențelor care apar în cursul interpretărilor, până ce ***semnificațiile psihologice ascunse sunt pe deplin înțelese de credincios.***²⁸¹

Finalizarea curei analitice. Freud însuși considera că există, din punct de vedere teoretic, analize care se prelungesc un timp nedefinit; aceasta întrucât scopul psihanalizei nu este doar acela de a-l ajuta pe credincios să rezolve o anumită problemă specifică, ci mai degrabă să-și ***pună în acțiune resursele psihice pe baza cărora va putea face față oricărei probleme de natură emoțională.*** Odată ce a obținut „iluminarea”, credinciosul trebuie să devină capabil să facă față unor probleme diferite de viață. Acesta este procesul psihoterapeutic de reeducare. Acest proces este posibil după ce credincioșii și-au examinat, conștientizat și înțeles propriile probleme și reacții.²⁸²

Atât timp cât psihanaliza este considerată ***o terapie de reconstrucție a personalității,*** și nu una centrată pe simptom, este necesar ca o cură să aibă ca efect schimbări în sfera personalității. Astfel, rezultatele terapiei psihanalitice sunt pertinente atunci când: credinciosul dobândește capacitatea de a-și accepta sexualitatea; obține o mai bună adaptare socială; dobândește înțelegerea mecanismelor care stau la baza dificultăților sale actuale; reduce tendința de a deveni anxios, de a avea comportamente agresive, de a evita realitatea; dezvoltă atitudini pozitive de toleranță și acceptare a celorlalți. Dispariția amneziei infantile poate

²⁸¹ *Ibidem*, p. 43.

²⁸² *Ibidem*.

fi și ea considerată un *indicator important al succesului curei psihanalitice*.²⁸³ Este importantă, de asemenea, *dizolvarea relației transferului, care s-a dovedit operativă* pe parcursul desfășurării analizei.²⁸⁴

d. Paradoxuri ale psihoterapiei în viziunea Irinei Holdevici²⁸⁵

1. Pentru fiecare subiect *există două realități: una exterioară și una interioară*. Realitatea exterioară este trăită prin prisma realității interioare, care la rândul ei este modelată de experiențele trecute. *Terapeutul trebuie să ia act de ambele realități* și de inter-relațiile permanente dintre ele;

²⁸³ Unii autori consideră că *dacă subiectul mai păstrează o amnezie referitoare la perioada primilor cinci ani de viață*, atunci analiza nu este considerată completă.

²⁸⁴ Atât timp cât subiectul mai are relații de tip infantil cu un părinte sau cu o figură parentală reprezentată de psihanalist, cel analizat rămâne în continuare infantil sub aspect emoțional. În psihanaliză procesul psihoterapeutic funcționează, în principal, pe baza acestor trei mecanisme: Descărcarea emoțională (abreacția sau *catharsisul*); „Iluminarea” (*insight-ul*) sau înțelegerea imediată a problemelor; Apariția conștientizării unor conținuturi de natură inconștientă (amintiri refulate, amintiri din copilărie). Irina Holdevici, *op. cit.*, p. 44.

²⁸⁵ Profesor universitar la Facultatea de Psihosociologie din Academia Națională de Informații și la Catedra de Psihologie din cadrul Facultății de Psihologie și Științele Educației din cadrul Universității din București; membră în comitetul de conducere al Federației Române de Psihologie și Sportului, în comitetul director al Societății Europene de Hipnoză în Psihiatrie și Medicină Psihomatică (din 1990-1994), a Societății Române de Psihoterapie, a Societății Române de Psihiatrie, a Societății Române de Psihoterapie Experimentală și în Comitetul Director al Federației Europene de Psihologia Sportului.

2. Există mai multe *moduri în care subiectul își poate aminti ceva*: reamintirea obișnuită, realizată la nivel conștient și reamintirea prin care se dezvăluie conținuturi inconștiente. Aceasta din urmă se caracterizează printr-o imagine mult mai vie, mai plină de detalii, care parcă sunt retrăite în prezent. De regulă aceste conținuturi *nu se referă la experiențe agreabile*, ci la *evenimente psiho-traumatizante, producătoare de anxietate*, despre care se poate spune, în termeni analitici, că reprezintă rezultatul căutărilor și încercărilor inconștientului de a controla anxietățile până atunci incontrolabile.
3. *Nimeni nu are acces la propriul inconștient fără ajutorul unei alte persoane*. Dacă conținuturile inconștiente pot fi interpretate într-un mod tolerabil și cu semnificație pentru subiect, ceva ce înainte fusese refutat, va pătrunde în câmpul conștiinței.
4. *Terapeutul este cel care încearcă să descifreze conținuturile inconștiente* ale subiectului. Ceea ce adeseori se ignoră este faptul că și pacientul „citește”, cu sau fără voie, inconștientul terapeutului, ceea ce înseamnă că acesta nu mai apare ca un ecran alb cum îl vroia Freud, și trebuie avută în vedere această realitate clinică.
5. Terapeutul se străduiește să nu facă greșeli sau *să nu cadă în capcana propriilor comportamente defensive*. Când acest lucru se întâmplă, credinciosul profită de aceste greșeli, dând o nouă turnură procesului terapeutic. Procesul poate fi îmbogățit când terapeutul este capabil să învețe de la pacient.

6. Terapeutul analist trebuie uneori să tolereze perioade lungi în care se simte ignorat și neajutorat, ceea ce îi poate produce anxietate. Analistul cu experiență trebuie să se comporte adecvat atunci când se află în această ipostază, pentru a putea rămâne deschis la informațiile care pot să apară. Utilizarea teoriei analitice îl ajută pe terapeut să se descurce în situațiile de derută. Cu toate acestea, ***teoria trebuie să slujească demersului terapeutic, iar nu să-l subjuge***. Dacă terapeutul poate tolera anxietatea de a nu fi competent, de a nu ști, și își dezvoltă capacitatea de a aștepta până când apare ceva cu adevărat semnificativ, este asigurat succesul terapiei și se evită ***riscul de a proiecta asupra credinciosului decepția de a nu fi înțeles esența problemei sale***.
7. Uneori, în timpul unei ședințe de psihanaliză, este necesar ca terapeutul să lase impresia că știe, deși nu știe. Adesea pacientul va produce materialul suplimentar pentru descifrarea conținutului inconștient care până atunci rămăsese ascuns.

Studiu de caz:

O credincioasă de 25 de ani, care de mai mult de un an de zile are întâlniri periodice cu preotul psihoterapeut, a venit la preot bucuroasă:

- Vai, părinte, ce bucurie în viața mea! În sfârșit, am rămas însărcinată... Dumneavoastră știți cât de mult mi-am dorit eu aceasta. Doamne, ce bucurie! De mai mult de un an, de când sora mea a născut băiețelul acela drăguț, nu mi-am mai acceptat viața. Și iată, după o lungă așteptare, clipa cea fericită a sosit! Dar să știți, părinte, că nu am spus nimănui vestea aceasta deosebită, decât numai soțului meu și dumneavoastră. Vreau să păstrez pentru o perioadă de timp

mai îndelungată secretul. Nu de alta, dar nu vreau ca mama să aibă motiv să invadeze din nou viața mea și să mă sufoc. Ar zice că trebuie să mă protejeze, să mă ajute, să-mi ușureze munca, dar intervenția ei m-ar obosi de moarte. De-abia am reușit s-o îndepartez, s-o pun la locul ce i se cuvine, și n-am deloc chef s-o văd întunecându-mi din nou viața. Știți, de când m-am căsătorit și m-am mutat la Sibiu, tare m-am liniștit. Ea a rămas la ograda ei, cu viața ei, iar eu m-am simțit dintr-o dată atât de relaxată! Era o povară pentru mine. Toată viața ei a fost o povară pentru mine, m-a controlat într-un mod revoltător și comportamentul ei tiranic m-a dezgustat din fragedă pruncie. Așa că, părinte, acum, cu sarcina, o să vin mai rar, dacă sunteți de acord, la întâlnirile terapeutice. Dar o să mă spovedesc la fel de des, căci vreau să mă împărtășesc des, pentru binele copilului.

După nici două săptămâni, credincioasa revine la preot disperată:

- Vai, părinte, ce nenorocire! Mama mea a aflat că sunt însărcinată. Doamne, din clipa aceea m-a lovit o durere de cap insuportabilă. Ca un junghi în creier! De aceea am venit la dumneavoastră. Asta-mi lipsea acum! Ce blestem pe mine! Durerea asta e sfâșietoare. Se învârte totul cu mine. Soră-mea, a sesizat repede că sunt mai grasuță. Nu am putut să neg sarcina. Dar am implorat-o să nu spună nimănui, nici măcar mamei. Ea nu a rezistat, și cum a ajuns acasă i-a telefonat. Apoi mama m-a și sunat! Doamne, și cât de bine mă simțeam. A distrus totul! Totul! Ce chin!

Preotul: - *Oare, de unde vine această agitație a dumneavoastră? Vă temeți că și-a găsit motiv să vă reinvaldeze viața? Să se instaleze brutal în viața dumneavoastră și să-și reia comportamentul sufocant?*

- Da, cred că așa va fi... cred că de aici îmi vin durerile de cap. Și cât de greu mi-am dobândit libertatea! Cât de greu am zburat din cuibul ei! Și cât de posesivă era! Vedeți, și la căsătoria mea a avut un cuvânt decisiv de spus ea. Dragostea mea nu conta, opinia mea era zero, ea a hotărât că soțul meu e persoana potrivită pentru mine. Copilașul acesta

în schimb, am simțit eu, că e decizia mea și numai a mea. Atât mi-am dorit să nu se bage din nou în viața mea. Și iată, iar a făcut-o! Vai, ce durere de cap am... Simt că nu mai pot...

Preotul: *Dar, ce ziceți, totuși, în familie, relația cu soțul merge bine? Sunteți mulțumită? E pace și armonie?*

- Ah, da, slavă Domnului, cu soțul deocamdată totul este bine. Și a fost și până acum. Dar de acum încolo nu știu ce va mai fi. Viitorul mă îngrozește...

Preotul: *Vă temeți că se va schimba ceva și în relația cu soțul?*

- Mă tem că voi ajunge **controlată din nou**. Doamne, cât de liniștită am fost până acum. Nu mai vreau în viața mea pe nimeni să mă chinuie. Și nu mai vreau motive să fiu chinuită. Am fost destul torturată... dacă va începe și soțul meu, simt că voi înnebuni. Doamne, și copilășul acesta nu-i vinovat cu nimic. Și el de ce trebuie să sufere?

* * *

Analiză:

Dacă până acum terapeutul a interpretat durerea de cap ca fiind produsă de teama de a nu fi dirijată de mamă, apare acum posibilitatea de o interpreta ca ***o aluzie la copil***. Nu cumva simptomul reprezintă teama pacientei legată de faptul că copilul ar simboliza ***încercarea mamei de apune stăpânire pe ea din interiorul corpului?*** Pacienta a acceptat interpretarea și a scos la iveală gândul ascuns că ***și-ar putea urî propriul copil***, adăugând că durerea de cap ar putea fi expresia ***conflictului dintre iubirea protectoare pentru copil și impulsul ei de o viață de a scăpa de orice i-ar îngrădi libertatea***. După această constatare, femeia observă că pentru prima dată, după multe zile, durea de cap a încetat.

„Iluminare” (insight) propusă sau impusă?

Interpretările nu sunt întotdeauna oferite de analist, ci pot fi și forțate, impuse. Dacă credinciosul refuză interpretarea, aceasta este o dovadă că ea e adevărată și că credinciosul a pus în acțiune rezistențele. Dar, pentru că este posibil ca și terapeutul „omniscient” să greșească,

el trebuie să se lase ajutat de credincios. Pentru ca terapeutul să nu-și impună propriile idei, ***el trebuie eliberat de dorința prea puternică de a vindeca și de a influența***. Când pacientul refuză o interpretare sau o acceptă formal, se spune că este vorba de rezistențele acestuia. De multe ori nu este așa, ci este posibil să nu fi observat ceva sau să manifeste propriile sale rezistențe (nu vrea cu nici un preț să renunțe la interpretarea sa).

Exemplu:

O preoteasă, licențiată în psihologie, terapeut cu o experiență redusă, afirmă într-un grup de lucru format din colegi că are un pacient care țipă la ea în timpul ședințelor de psihoterapie și ea nu înțelege de ce, suportând totuși cu calm țipetele acestuia.

În urma discuțiilor cu colegii a rezultat faptul că terapeuta era „surdă” la ceea ce dorea să-i comunice credinciosul, și că acesta striga doar-doar se va face cumva înțeles. Terapeuta a reflectat asupra acestei sugestii și a raportat faptul că a reușit să înțeleagă ceea ce dorea să spună credinciosul, iar acesta din urmă s-a liniștit.

Aceasta nu înseamnă, desigur, că credinciosul sau ***pacientul ar trebui să controleze procesul terapeutic***. Pentru a ne apăra de distorsionările produse de excesul de interpretări teoretice, terapeutul trebuie să-și pună următoarele întrebări: Este respectată individualitatea pacientului? Acesta este ignorat sau se încearcă manipularea lui forțată? Cine și ce conținut aduce la un moment dat în timpul procesului analitic și de ce?

Exemplu:

Într-o fază timpurie a analizei, Doamna Suzana care suferise arsuri grave când avea 11 luni, îi spune terapeutului că suferințele și amintirile acelei traume îi albesc părul. Precaut, terapeutul a privit cu atenție și nu a văzut nici un fir

de păr alb. Atunci el s-a gândit ca nu cumva aceasta să fie o subtilă metodă de a-l apropia fizic de ea, pentru ca apoi ea să aibă vreo explozie de violență sau să încerce vreo manipulare isterică.

Ascultând însă cu atenție cele spuse de Doamna Suzana pe mai departe, a observat că relatările ei puneau în evidență o mare suferință interioară. Terapeutul și-a dat seama că se aflase pe o pistă greșită, căutând semne exterioare, iar nu interioare. **Credincioasa se referea de fapt la lumea interioară**, ea spunând că experiențele traumatizante din copilărie au îmbătrânit-o în mod prematur. Rănile ei psihice nu fuseseră vindecate.

În psihoterapia dinamică contemporană au apărut multe diferențe față de psihanaliza clasică întemeiată de Freud. Celelalte terapii de orientare analitică aduc modificări. Astfel, încearcă să depășească **accentul exagerat pus de Freud pe aspectele biologice ale personalității**, subliniindu-se și rolul unor aspecte sociale, etice și culturale în detrimentul psihismului uman.

Deși evenimentele din copilărie sunt în continuare considerate ca experiențe formative importante, psihanaliztii contemporani pun un **accent mai mare pe relațiile interpersonale și pe situațiile actuale**. Există diferențe de opinii între psihanaliztii și în ceea ce privește cazuistica abordată. Dacă psihanaliztii „ortodocși” lucrează doar cu cazuri considerate în mod clasic ca fiind potrivite pentru psihanaliză (fobii, acte compulsiv-obsesive, stări anxioase, isterii), alți psihanaliztii au curajul să abordeze cazuri mai dificile cum ar fi, de pildă, personalitățile schizoide, paranoide sau pacienții cu depresii moderate.

În ciuda acestor modificări, **psihanaliza este criticată** și astăzi de către mulți autori pentru durata ei prea lungă, pentru faptul că se bazează pe o teorie

discutabilă despre natura umană, pentru neglijarea problemelor curente și accentuarea conflictelor inconștiente timpurii. Deoarece își propune o restructurare profundă a personalității, ea are un câmp de aplicare mai restrâns, fiind potrivită pentru persoane cu inteligență medie sau peste medie, care nu suferă de boli psihice majore. Există mărturii ale multor persoane care au beneficiat de pe urma psihanalizei, că aceasta i-a ajutat să progreseze enorm în cunoașterea de sine, să se înțeleagă mai bine, să se elibereze de anxietate și de conflicte interioare, îmbunătățindu-și relațiile interpersonale.

VI. Ignorarea inconștientului în Teologie

- Eugen Drewermann și obiectivul cunoașterii de sine -

1. Cunoașterea de sine, întreprindere psihospirituală

Cunoașterea de sine constituie un obiectiv care nu se poate atinge de către o persoană acționând „de una singură”, ci doar colaborând cu o altă persoană, „specializată” (cel mai adesea, duhovnicul, destul de frecvent, mai nou, psihoterapeutul). Deci, cunoașterea de sine nu se dobândește lecturând cărți spirituale sau de psihologie, întrucât ea este **un proces nu atât de natură intelectuală, cât emotivă**. Totuși, pentru a ajunge la o cunoaștere obiectivă a *eu*-lui propriu, este necesară familiarizarea cu propriile structuri intrapsihice și cu modul lor de funcționare (psihodinamica interioară).

Structurile intrapsihice. Omul este o ființă personală cu o mare **capacitate de interiorizare**. În el există necesitatea de relaționare socială (cu semenii, cu grupuri, cu instituții). Dar, înainte de toate, fiecare dintre noi **avem nevoie de un raport cu noi înșine**; problema „existențială” este deci mult mai importantă decât problemele relaționale și sociale. Prima dovadă de **maturizare este dobândirea capacității de autonomie-independență**: puterea de a ne conduce viața în virtutea unor **convingeri lăuntrice** (care

acționează din interior, fiind puțin dependente de impulsurile exterioare).²⁸⁶

Omul constituie o **realitate tetradimensională**. Dacă am vorbi de un „pătrat” ontologic uman, atunci o latură a acestuia o constituie realitatea corporală sau bio-fizico-chimică organică (1) cu care luăm contact inclusiv vizual și care ține de materialitatea noastră. O altă latură ar fi cea psihică, operațional-logică (2), o a treia ar fi latura afectiv-emoțională (3)²⁸⁷, iar o a patra, de contact cu realitățile transcendente, cea religioasă.

Psihiatrul român Aurel Romila²⁸⁸ – urmând lui Philipp Lersch – vorbește mai pe larg în volumul „*Psihiatrie*” despre aceste niveluri structurale ale ființei umane: primul, cel biologic (1), al doilea, cel psihologic-intelectual (2), etajul conștiinței de sine și al treilea, cel moral-etic-afectiv (3). Cel de al patrulea etaj se deschide transcendenței, fundamentând întreaga zestre de valori și repere axiologice postulate de etajul anterior (4). Aceste etaje sau „laturi ale pătratului” otologic uman pot fi reprezentate grafic și sub forma cercurilor concentrice.

Omul nu este niciodată complet conștient de întreaga sa natură. Pentru fiecare dintre noi există **evenimente trecute sau necesități actuale** care sunt trecute cu vederea de etajul conștient al ființei noastre. Toate acestea condiționează *eu*-l nostru și ne influențează comportamentul cotidian, chiar dacă nu

²⁸⁶ Amedeo Cencini – Alessandro Manenti, *Psicologia e formazione. Strutture e dinamismi*, Bologna, Edit. Dehoniane, 2000, p. 9.

²⁸⁷ Această latură ar trebui să determine omul să urmeze constant binele și să evite răul. Majoritatea oamenilor se maturizează doar până la acest „etaj” al conștiinței, disponibilitatea lor de a face răul fiind mult mai mare decât cea de a face binele.

²⁸⁸ Aurel Romila, *Psihiatrie*, București, Editura Asociației Psihiatrilor Liberi din România, 1997, p. 25.

suntem capabili să precizăm și să cuantificăm măsura acestor influențe.

Ceea ce caracterizează **binomul conștient-inconștient**²⁸⁹ este gradul de „accesibilitate” și de conștientizare al comportamentului propriu:

- **conștientul** se referă la aria normală de acoperire pe care individul o are despre sine;

- subconștientul cuprinde întreaga arie de experiență psihică care nu este prezentă instantaneu nivelului conștient și nu poate fi accesibil, „rememorat” ușor. El se subdivide în pre-conștient și in-conștient, în funcție de **gradul de profunzime**.²⁹⁰

Inconștientul poate fi cunoscut indirect, prin intermediul efectelor sale. Cele mai rudimentare manuale de psihologie aduc dovezi ale existenței lui. Freud a demonstrat existența acestuia într-una dintre cele mai importante lucrări ale sale: *Psihopatologia vieții cotidiene*.

Cunoașterea deplină de sine presupune deci un efort care angajează atât spiritualitatea, cât și psihologia, într-un raport greu cuantificabil. Orice mare duhovnic este și un bun psiholog, întrucât pentru a dobândi profunzimi mistice a trebuit să parcurgă un traseu interior în care a recurs aproape involuntar la tehnici psihologice.

²⁸⁹ Amedeo Cencini – Alessandro Manenti, *op. cit.*, p. 32.

²⁹⁰ **Pre-conștientul** cuprinde acel conținut psihic care nu poate deveni instantaneu conștient, decât prin anumite intervenții normale: reflecție, introspecție, examinare a conștiinței, meditație etc.). **Inconștientul** face referință la acel conținut psihic care poate fi adus la nivelul conștient doar prin mijloace și **instrumente profesionale** (tehnicile psihoterapeutice).

2. „Subsolul” propriei identități și construcția de sine

(Exemplificare: inconștientul lăudărosului și al timidului)

1. „Nu am încredere în mine...”; „Nu sunt sigur...”; „Mi-a fost așa de frică că n-o să reușesc...” – sunt expresii diferite care trădează aceeași stare emoțională: **nesiguranța**, frica de eșec. O statistică occidentală relevă faptul că 75% dintre cei care au studiat teologia suferă de o foarte scăzută „auto-considerație”. Experiența clinic-terapeutică demonstrează un lucru similar: ne iubim prea puțin pe noi înșine, sau ne iubim într-o manieră greșită. Ne simțim negativi în interior și, drept consecință, apărem nesiguri. Or, tocmai identitatea noastră de teologi trebuie să ne fortifice încrederea în noi înșine.²⁹¹

Nesiguranța poate să se manifeste în două stiluri diferite de viață, opuse, dar având aceeași matrice: fanfaronul-lăudărosul (în care nesiguranța este negată) și timidul (în care nesiguranța este tiranică, dominantă).

Două moduri de a nu te iubi pe tine însuși.

Lăudărosul își neagă nesiguranța, nu-și acceptă limitele naturale (în planul calității, al virtuților, al performanței, al comportamentului), limite care sunt imposibil de eliminat din condiția umană și care trebuie acceptate. Lui îi este frică de sine însuși, de propria „zonă de umbră”, și atunci consumă energii prețioase în tentativa disperată de a ignora acea parte

²⁹¹ Nu poate fi bine “gestionată” propria viață într-o manieră dinamică de cel care se simte incapabil să trăiască; și nu poate să se dăruiască cel care nu este „securizat” lăuntric. **Nu poate «să se lepede de sine» cel care nu s-a regăsit pe sine.**

din sine pe care nu se străduiește să o cunoască, să o pătrundă, să o clarifice. Acest fapt face nesigură personalitatea sa, și cu cât acumulează mai multă frică cu atât sporește și nesiguranța sa.

Acest tip de oameni sunt fragili și fricoși, dar nu-și pot face această mărturisire lor înșiși, de aceea în exterior vor să se prezinte exact contrar: se auto-definesc ca fiind cei care nu greșesc niciodată, sunt permanent dispuși a atribui greșeli și responsabilități altora, sunt refractari la orice analiză critică a propriei persoane. Lipsește **premiza fundamentală: curajul de a admite cu seninătate propriile limite.**

„Iubește-l pe semenul tău ca pe tine însuși!”.

Dar întrucât acest tip de persoane nu se iubesc pe ele însele, nu reușesc nici să dialogheze. Deoarece **lăudărosul are o percepție de sine negativă – inconștientă și insuportabilă** – relația cu semenii va fi marcată de dorința disperată de a nega și contrazice această percepție. Dialogarea, pentru el, înseamnă dominare; cu cât domin, cu atât mă simt cineva!

Simte nevoia să se pună deasupra celorlalți, nu suportă să fie „unul între alții” („unul din grămadă”). Cu cât este „mai sus”, cu atât crede că este mai valoros. Caută atunci mijloacele de competiție, caută confruntarea exasperată, invidiază subtil, rivalizează ironic. Nu poate accepta criticile: diversitatea (diferența) celuiilalt o percepe ca pe un atentat la propria siguranță. Transformă imediat în victimă pe cel care îi pune în dubiu vreo calitate declarată sau care îi amintește de propriile limite.

Recurge la exhibiționism: simțindu-se nesigur în interior, caută siguranță în exterior, în ceea ce face și în ceea ce zice, **în ceea ce alții gândesc despre el.** Are nevoie pentru propria împlinire psihică de reușită

și de aprobare. Toate raporturile le trăiește în funcție de propriul *eu*, un *eu* care nu este dispus nicidecum la sacrificiu.²⁹²

2. O altă modalitate de raportare la nesiguranță este să nu faci nimic pentru a o învinge: este **cazul timidului**. Percepe foarte bine aspectele proprii negative, în schimb le neglijează pe cele pozitive. În percepția de sine mai importante sunt calitățile care-i lipsesc (de exemplu: a nu vorbi bine în public), iar nu calitățile fundamentale existente (de exemplu, o vocație preoțească explicit prezentă sub alte forme). În sinteză, acesta nu știe să perceapă suficient aspectele pozitive ale propriei personalități.

Simțindu-se nepotrivit, **nu se poate iubi**, iar dialogul devine dificil: **se închide în sine**, în percepția că nu corespunde așteptărilor, din care ulterior se naște un **sentiment de vinovăție și de inferioritate**. Așa se naște un cerc vicios: se simte nesigur și atunci se închide în sine, și cu cât se închide în sine, cu atât devine mai nesigur.

El tinde ulterior să se izoleze, percepe dialogul ca fiind periculos și în orice nouă relaționare găsește un potențial de amenințare. Se închide în propria lume unde un altul nu poate intra; semenul nu poate intra și pentru că este văzut drept inutil și gol. Totul este filtrat prin pesimismul-victimismul care-i permite să trăiască cu o atitudine ușor dezinteresată, delegând altora însărcinări și responsabilități, pentru a-și menține dreptul de a critica (poziție comodă pentru că nu este expusă) și posibilitatea de a proiecta asupra altora propriul sentiment de vină.

²⁹² Cfr. P. Amedeo Cencini, *Vivere Insieme. Aspetti psicologici*, în Revista „*Testimoni*” n. 2/30 gennaio 1981, p. 63.

3. Conținutul inconștientului - Aisbergul imprevizibil -

Chiar și oamenii fără nici un fel de pregătire știu că adeseori acționăm fără un motiv pe care îl cunoaștem sau că suntem uneori stăpâniți de stări interioare de care suntem surprinși când descoperim că le avem. Viziunea foarte răspândită astăzi este aceea privitoare la un inconștient „coș de gunoi”, unde sunt aruncate toate reziduurile și lucrurile nefolositoare: ceea ce este la nivel conștient ar fi frumos și valoros, ceea ce este în inconștient ar fi urât și murdar. În schimb, adevărul este că **inconștientul poate fi pozitiv sau cel puțin neutru**. Precum într-un edificiu, la demisol se pot afla atât depozite de obiecte utile, cât și țevile pentru încălzire.²⁹³

Deci inconștientul nu este întotdeauna un spațiu **conflictual**, compus doar din **sedimentarea traumelor și a experiențelor traumatice ale trecutului**. El nu este „confiscat” de conținut sexual, cum sugerează multora moștenirea lui Freud. Aici putem regăsi:

- experiențe sau **amintiri refulate** deoarece au fost traumatice și dureroase (depozit de memorii); de exemplu, o fetiță devenită bâlbâită după o traumă emoțională pe care nu și-o mai amintește;
- **energii psihice neutilizate** de către o persoană deoarece aceasta le ignoră sau nu este convinsă că le posedă realmente, sau se teme să o facă, sau nu sunt suficient de mari, sau considerate puțin importante, în

²⁹³ Amedeo Cencini – Alessandro Manenti, *Psicologia e formazione. Strutture e dinamismi*, p. 37.

această categorie intrând multe dintre talentele noastre rămase necizelate;

- **impulsuri incomplet integrate sau refulate**, deoarece sunt surse de potențial conflict: tendințe sexuale, agresivitate, sentimente de inferioritate;
- **tendințe motivaționale sau modalități de acțiune** în mod obișnuit activate și devenite automate (de exemplu: comportamente exhibiționiste sau disponibilitate specială spre ajutorarea semenilor).²⁹⁴

Intervenția asupra inconștientului nu înseamnă doar transferul la nivelul conștient al conținutului traumatic refulat, ci și **eliberarea din prizonierat a unor imense energii** ale creativității, spontaneității, fără de care viața este mult mai monotună. În plus, coeficientul de „libertate” a ființei umane poate crește ca urmare a „acesării” inconștientului.

b. „Legile” inconștientului

- „Mecanisme” de funcționare -

1. Inconștientul este **un spațiu-gază al contradicțiilor**: elemente inconștiente – chiar dacă contradictorii între ele – coexistă, fără „discordie”, deoarece sunt independente și neconflictuale în acest spațiu, chiar dacă creează conflict în raport cu conștientul. În viața cotidiană, la nivelul conștientului, dacă A este diferit de B, atunci A nu poate să fie B. În inconștient în schimb, elementele contradictorii nu se anulează: albul cu negrul, dragostea cu ura, iertarea cu răzbunarea, smerenia cu exhibiționismul, toate pot să

²⁹⁴ *Ibidem.*

coexiste fără să se anuleze reciproc, iar contradicția va apărea doar când persoana va trăi la nivel conștient realitatea.²⁹⁵

Această lege are consecințe multiple pentru înțelegerea comportamentului:

- a) **Sensul, semnificația obiectivă a unei acțiuni nu corespunde în mod obligatoriu semnificației subiective** care i se dă în mod inconștient; de exemplu, actul sexual care ar trebui să constituie o dăruire totală, poate fi folosit ca instrument pentru a descărca agresivitate sau dominare;
- b) Comportamentul poate exprima simultan **tendințe opuse**: de exemplu, opțiunea pentru căsătorie poate să se nască din dorința sănătoasă de împărtășire cu cineva a bucuriilor vieții, dar, în același timp, se poate naște din frica de competiție socială, din nesiguranță, din căutarea narcisistă a sinelui.
- c) Un comportament matur în sine poate avea drept motor o tendință defensivă sau instrumentală: de exemplu, comportamentul religios pentru apărarea de tendințe inacceptabile (vinovăție, scăzută stimă de sine), sau pentru a satisface tendințe alienante (în numele unei harisme personale precum oratoria, se încearcă legitimarea propriei existențe, justificarea unui sens propriei vieți). Întrebarea „*De ce?*” acționăm este mult

²⁹⁵ Amedeo Cencini – Alessandro Manenti, *Psicologia e formazione. Strutture e dinamismi*, Edit. Dehonine, Bologna, 2000, p. 38.

mai importantă decât întrebarea „*Ce facem?*”.²⁹⁶

2. Inconștientul este în afara timpului.

Elementele inconștientului nu sunt ordonate din punct de vedere temporal, nici nu sunt alterate de trecerea timpului. Există independent de realitatea exterioară: nu se poate pretinde ca ele să devină conștiente spontan, odată cu trecerea timpului sau în virtutea unor noi experiențe. Persoana în cauză poate să schimbe roluri, contexte de viață, cercuri de prieteni sau să aștepte la infinit, dar nu se va ameliora de la sine situația: nu se va face automat transferul de conținut dinspre inconștient spre conștient, și nici nu va deveni individul conștient de forța energiilor neutilizate. **Din experiență nu întotdeauna se și învață.**

3. **Inconștientul nu ține cont de realitate, dar influențează realitatea:** are o logică proprie, diferită de aceea care guvernează lumea conștientă (călăuzită de principiul non-contradicției). Astfel, un sentiment inconștient de nesiguranță, de insecuritate, dă naștere unui comportament specific persoanei vinovate; individul în cauză își dă seama că acesta este ilogic, irealist, dar totuși acel sentiment continuă să se facă simțit și să se transforme în comportamente culpabilizate. **Lumea inconștientă influențează conștientul, iar nu invers!**²⁹⁷

4. **Inconștientul are o forță dinamică debordantă, care îl protejează.**²⁹⁸ Astfel, el rezistă la

²⁹⁶ *Ibidem*

²⁹⁷ *Ibidem*, p. 39

²⁹⁸ Albert Collette, *La psicologia dinamica. Dalle teorie psicoanalitiche alla psicologia moderna*, Editura La Scuola, Brescia, 2000, p. 18.

introspecție și are o forță de reacție care menține în el tot ceea ce acolo deja se găsește. Este dificil pentru cineva care nu are practică psihologică să-și dea seama de **rezistențele pe care psihicul uman le activează când se pune problema schimbării în bine**. Din punct de vedere logic-rațional ne-am aștepta ca omul să răspundă pozitiv și cu entuziasm la oferta pentru o mai bună cunoaștere de sine, pentru o mai mare libertate și responsabilitate. În schimb, această ofertă intră în conflict cu logica inconștientului care impune: continuitate, *status-quo*, conservare; reușește să țină în prizonierat atât traumele, cât și energia care ar garanta evoluția.²⁹⁹

5. Formarea inconștientului

- Geneza unui „colos discret” -

Inconștientul se formează printr-un **proces de transfer imediat din conștient (1)**. Obiect al reprimării pot fi experiențele trecutului (în mod special cele traumatice), instinctele/nevoile de bază, emoțiile. Aceste trei conținuturi sunt legate între ele: pentru Freud instinctele sunt dotate cu energie, iar obiectul, activitatea sau memoria care are o oarecare legătură cu instinctul este investită cu energie de către acesta; pentru a folosi un termen tehnic, are o

²⁹⁹ Freud adaugă și alte legi ale inconștientului, dar care sunt încă discutabile: 1. Inconștientul este **călăuzit doar de principiul plăcerii**; 2. În inconștient nu există negare, dubiu, incertitudine; 3. Energia care aparține ideilor inconștiente circulă liber și poate să se asocieze și să se disocieze la întâmplare cu alte idei inconștiente, precum se întâmplă în vis; din contră, logica conștientă face eforturi enorme pentru a conserva identitatea specifică fiecărei idei. *Ibidem*, p. 39.

„încărcătură pasională”. De exemplu, activitatea sexuală „investește” persoana iubită cu o anumită valoare și primește valoare și tot ceea ce este legat într-un oarecare mod de persoana iubită (fotografii, amintiri etc.).

Reprimarea este o reacție aproape automată: nu este rezultatul unei opțiuni deliberate. Ceva poate fi reprimat, dar nu distrus: ceea ce este reprimat rămâne în inconștient, dar nu-și pierde forța, ci dimpotrivă, proliferază, cerând subiectului ulterior o tot mai mare risipă de energie. Reprimarea nu se produce „odată pentru totdeauna”.

În al doilea rând, inconștientul se formează printr-un proces de **sedimentare progresivă (2)**.

Fereastra lui Johari reușește să surprindă grafic diferitele grade de conștientizare a unui proces psihic: cele patru diviziuni reprezintă patru domenii (sau arii) ale *eu*-lui: Aria publică (ceea ce este cunoscut atât de mine, cât și de alții), aria oarbă (ceea ce este cunoscut altora, dar necunoscut mie), aria secretă (ceea ce este cunoscut mie, dar necunoscut altora) și aria necunoscută (ceea ce este necunoscut atât mie, cât și celorlalți).

Aria necunoscută sau inconștientă joacă un rol esențial. Vom analiza câteva exemple: Filip recunoaște, după ce alții l-au avertizat, că are o atitudine dominatoare. Adeseori ceilalți i-au reproșat faptul că întotdeauna tinde să se impună în spațiul public; pentru alții este un „exhibiționist”, pentru că îi place să fie ascultat, să șocheze (aria oarbă). El de fapt simte să se impună fiind impulsivat spre aceasta de propria agresivitate (aria secretă). Nu o mărturisește nimănui, dar simte în adâncurile lui predispoziție spre contradicere (aria secretă).

Combi-na-ția dominare-exhibi-ționism-agresivitate face din acest om un individ arogant și îngâm-fat care apelează la dominare pentru a-și descărca asupra altora pofta de a stăpâni. Dar, această concurență narcisistă poate fi doar rezultatul unei nevoi conflictuale inconștiente de umilire, de care se apără. Este arogant pentru că are puțină stimă de sine, și prin dominare încearcă să compenseze frica de a nu valora nimic în ochii altora. Dar nu este nicidecum conștient de puțină stimă de sine pe care o are și nici de apărarea inconștientă pe care o activează.

Un al posibil exemplu, din lumea monahală: călugărița Mihaela este deschisă, îi ajută pe ceilalți, este sensibilă și dispusă spre colaborare cu semenii; primele trei arii relevă o ființă perpetuu disponibilă. Dar, dacă în aria inconștientă există o nevoie conflictuală de dependență afectivă, totul se schimbă: izvorul disponibilității nu este dragostea creștină luată ca etalon absolut, ci nevoia de a fi iubită și recunoscută. Aceasta dăruiește cu scopul de a primi. Se dedică totalmente altora fără să-și dea seama că este blocată în stadiul infantil al căutării de sine. Astfel că, după entuziasmul inițial, când dăruirea de sine va pretinde un preț de plătit, perseverența ei va fi pusă la grea încercare.

Iată deci cum **inconștientul este o realitate care reușește să se ascundă într-o manieră foarte subtilă**, generând comportamente contrare logicii aparente. Totuși omul nu devine o marionetă, manipulată pasiv de forțe necunoscute. Omul emite judecăți de valoare, ia decizii, optează pentru anumite valori, dar în toate acestea poate fi subiectul multor distorsiuni.³⁰⁰

³⁰⁰ *Ibidem*, p. 43

6. Indiferența teologiei în raport cu inconștientul

În funcție de diferitele epoci istorice la care dorim să facem referință, vom putea identifica o indiferență, o ostilitate, o respingere sau chiar o luptă surdă sau explicită a Bisericii cu **energiile inconștiente ale psihicului uman (individual sau colectiv)**.

Astfel, la începuturile teologiei creștine a existat **un refuz ostentativ al tuturor elementelor pozitive prezente în religiile păgâne**: primii apologeți creștini, pentru a-și coagula și contura propria identitate creștină, refuzau recunoașterea oricărei asemănări, similitudini, între noua religie creștină și vechile religii păgâne. În această situație manifestările religioase din religiile păgâne erau considerate manifestări satanice, lucrări demonice în lume. Astfel, negând ei orice lucrare a Dumnezeuului creștin în religiile păgâne, au otrăvit însăși ideea de **religiozitate** în general, **ca potențial pozitiv specific ființei umane**, manifestată dintotdeauna, pretutindeni în spațiu.

Conform teologiei epocii primare, creștinul adevărat avea datoria primordială să lupte împotriva tendințelor păgâne ale firii sale, să promoveze o continuă luptă contra sinelui, adică împotriva a **tot ceea ce era păgân în ființa sa**, respectiv împotriva psihicului cu inspirațiile și intuițiile inconștientului. *„Formându-și și menținându-și această atitudine fundamentală, Religia Iubirii, a Mântuirii și a Libertății, a fost bântuită de riscul de a deveni o religie a obsesiilor, a lipsei libertății și a bolii*

psihice".³⁰¹ Tocmai de aceea redescoperirea sentimentului și a forței impulsurilor și proclamarea acestora de către Feuerbach, Schopenhauer și Nietzsche s-a transformat într-un motiv de contestare a creștinismului.³⁰²

„Există o imensă angoasă în lume, care nu este, în practică, complet vindecată de către doctrina creștină și de practica eclezială. Astăzi Biserica Romano-Catolică Occidentală privește cu multă suspiciune psihanaliza, ca și cum ar fi vorba de o realitate periculoasă și coruptivă”.³⁰³

De fapt, **psihanaliza a reușit să redescopere izvoarele terapeutice al religiozității**, potențialul pozitiv al religiozității umane în general, după îndepărtarea excrescențelor nevrotice care au „cancerizat” psihicul uman. Psihicul uman beneficiază de la Dumnezeu însuși de niște **energii auto-**

³⁰¹ Eugen Drewermann, *Psicanalisi e Teologia Morale*, Edit. Queriniana (Colecția *Biblioteca di Teologia Contemporanea* – 70), Brescia, 1996, p. 8.

³⁰² Ateismul, în special al psihanalizei, aprecierea sa că religia ar constitui în mod simplu **o nevroză obsesivă de masă**, considerația marxistă că religia ar ilustra doar situația dintr-o societate cancerizată de injustiție și de violență instituționalizată, sunt toate rezultatul unui creștinism care a promovat un concept greșit de „credință”, exterior omului, făcând ca pentru două secole **ateismul să fie atitudinea spirituală dominantă în Europa**.

³⁰³ Eugen Drewermann, în volumul *Il Vangelo di Marco. Immagini di redenzione* (Brescia, Editura Queriniana, 1994, 585 p.) consideră absolut indispensabilă psihologia profunzimilor pentru a avea o înțelegere corectă a textelor sacre, cu precădere a Evangheliei de la Marcu. El are convingerea că relevanța religioasă a textelor sacre nu se fundamentează pe adevărul istoric, obiectiv, la care ele fac referire, ci valoarea lor constă în **impactul lor asupra inimii oamenilor de-a lungul istoriei**.

vindecătoare, care au fost activate tocmai prin psihoterapia psihanalitică („psihologia profunzimilor”).

Este bine să avem permanent în atenție unitatea istorico-religioasă dinamică existentă în culturile primitive între **figura sacerdotului și a medicului**. Dumnezeu nu Se relevă comunicând anumite doctrine care trebuie crezute, conținuturi teoretice sau fapte pur exterioare, ci Se relevă oferindu-i omului **o experiență interioară de eliberare**, prin care omul dobândește conștiința că Dumnezeu, în iubirea Sa, îl acceptă fără rezerve, într-o manieră necondiționată, tocmai grație a ceea ce în limbaj teologic se numește „har”.³⁰⁴

Drewermann consideră că de la căderea în păcat omul este terorizat de angoasă; păcatul originar nu a însemnat doar neascultare, nesupunere, ci **o stare psihică nouă, de conștientizare a fragilității lui ontologice**, a contingentei lui. Privat de conștiința dragostei lui Dumnezeu, el vede pretutindeni în jur doar pericole, iar în Dumnezeu vede un judecător amenințător. Atunci el se închide în sine însuși, mimează autosuficiența.

Soluția pe care o propune Drewermann este **o nouă stare psihică, de conștientizare a dragostei infinite a lui Dumnezeu** față de om; pentru aceasta – consideră el – ar trebui corectată imaginea falsă despre un Dumnezeu maximalist în plan etic, exigent până la absurd în planul normelor exterioare, impusă la nivel

³⁰⁴ Detensionarea, eliberarea interioară a omului aflat în angoasă și disperare, poate surveni nu exclusiv în Taina Spovedaniei, ci și în psihoterapie, chiar dacă nu la cote maxime. Psihoterapeutul reușește să creeze în intervenția psihoterapeutică o atmosferă de pace, de acceptare necondiționată a celui aflat în criză, cu efecte benefice asupra interlocutorului.

colectiv de multe religii. Religiile fricii trebuie depășite, pentru a vedea în Dumnezeu ceea ce El realmente este: o iubire infinită care primește fără rezerve pe om și care este capabilă să dea naștere și în om unei încredere fără limite în El.³⁰⁵

7. Derapajul intelectualist al Teologiei Occidentale

În epoca creștină primară, pentru a legitima credința creștină, s-a recurs la filosofia greacă și s-a acceptat pronunțata raționalitate a acesteia. Iluminismul rațional al lumii grecești, împreună cu duhul iudaic al Vechiului Testament, amândouă derivate dintr-o cultură patriarhală, au constituit o alianță de protecție a creștinismului.

Creștinismul reușea astfel să facă rațională, grație conceptelor filosofice, perspectiva monoteistă a Bibliei. Dar teologia creștină, în timp ce neglija substraturile fine ale psihicului uman, a atentat, pe termen lung, la mistică și a atenuat forța și importanța sentimentelor. Astfel degeneră subtil, tocmai prin tentativa de **a înțelege rațional propriile dogme** și în ciuda aprecierii explicite a valorii libertății umane. Setea sa de raționalitate tiraniză curând intelectul uman, tot așa cum „religiozitatea” intelectuală a umilit sentimentul uman.³⁰⁶

³⁰⁵ Giacomo Rossi, *Interpretazione del Vangelo e psicologia. Osservazioni in margine a un libro di Eugen Drewermann*, în *La Civiltà Cattolica* 3/1995, p. 148.

³⁰⁶ Considerații extrem de pertinente în această privință găsim la Lucian Blaga, *Eonul dogmatic*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 1-20.

Doctrina creștină a fost destinată, în profunzimea ei vizionară și în claritatea ei misterioasă, să ordoneze și **să interpreteze din interior existența umană**. Aceasta pentru că – știm din psihoterapie – un singur vis permite cel mai adesea o diagnosticare a stării psihice a cuiva într-o manieră mai clară decât o multitudine de afirmații și informații furnizate „la nivel conștient”.

La fel putem afirma că dogmele doctrinei religioase creștine constituie **un diagnostic vizionar** al stării de sănătate sau de boală a existenței umane. Pentru a le înțelege ar fi necesară o metodă interpretativă, care nu poate fi complet străină de procedeul interpretativ al psihanalizei. Și în religie uneori trebuie **să considerăm „imaginile”, „simbolurile”, mai importante decât cuvintele, iar sentimentele, la rândul lor, trebuie considerate mai importante decât imaginile**. Iar în spatele sentimentelor, suntem datori să identificăm izvoarele ascunse ale tendințelor noastre.

Doctrina păcatului original (Geneză 3,1-7). În consens cu teologia, și „doctrina” psihanalitică apreciază că la originea tuturor traumelor ființei umane stă în mod special **sentimentul de angoasă** pe care omul îl experimentează. Mulți psihanalisti au făcut o corelație între doctrina teologică a păcatului original și teoria psihanalitică a angoasei ca nevroză.

Creștinismul occidental va ajunge la **o reconciliere cu sine însuși** doar dacă va renunța la intelectualismul unilateral al teologiei sale și – după secole de încăpățănare – va înțelege **importanța**

sentimentului pentru propria doctrină, adică va accepta apropierea de psihologia profunzimilor.³⁰⁷

Pe de altă parte, psihologia profunzimilor, la rândul ei, va trebui să apeleze la antropologia creștină pentru a înțelege că **angoasa umană** nu se naște – mai înainte de a fi interiorizată psihic – din anumite situații exterioare periculoase, ci că ea **este esențială omului, ontologică**, ca urmare a faptului că acesta este o creatură dotată cu libertate.³⁰⁸

Fără lumina pe care teologia o revarsă asupra existenței umane, psihanaliza ar fi perpetuu pândită de riscul de a simplifica excesiv omul, de a fi reduționistă. În plus, ea ar fi tentată de a propune terapii care, duse până la ultimele lor consecințe, ar provoca o maximă mutilare: i-ar amputa acestuia libertatea.³⁰⁹

³⁰⁷ Subliniem aici faptul că nici o manieră de interpretare a Sfintei Scripturi nu trebuie să fie absolutistă, autosuficientă. Hermeneutica este “pluralistă”, pentru că sensul unui text sacru poate fi surprins în toată bogăția lui doar acceptând o **“simfonie” de voci interpretative**. Explicațiile unilaterale, care diminuează sau neagă **polisemantismul limbajului biblic** trebuie respinse ca periculoase și reductive. În plus, întotdeauna folosirea competențelor altor științe în exegeza biblică trebuie să țină cont de faptul că luările de poziție „științifice” sunt întotdeauna **condiționate de o anumită viziune antropologică** specifică respectivei științe. Cfr. Giacomo Rossi, *op. cit.*, p. 152.

³⁰⁸ Este deci greșit să luăm psihologia profunzimilor drept criteriu hermeneutic ultim și absolut de interpretare a textului sacru. Critica principală adusă lui Drewermann a fost tocmai desconsiderarea rolului moralei obiective în progresul spiritual al omului și – de asemenea – a dimensiunii istorice a creștinismului. Ambele însă trădează o anumită antropologie specifică psihologiei profunzimilor. *Ibidem*, p. 153

³⁰⁹ Se ajunge astfel la obsesia fundamentală a Marelui Inchizitor din Ivan Karamazov, potrivit căruia însăși libertatea umană ar constitui

8. Neglijarea emoționalului și dezorientarea existențială contemporană

- Omul contemporan: un nevrotic promotor al unei
etici a precarului -

Trăim într-o epocă caracterizată de incertitudine și confuzie în toate sferile vieții sociale; cele trei elemente care **confereau stabilitate și siguranță în trecut (familia, religia și comunitatea)** își pierd astăzi influența asupra ființei umane și relevanța culturală. Rapiditatea cu care survin schimbările sociale, criza valorilor etice și diminuarea publică a „respectului” față de om (în tehnica medicală, ingineria genetică etc.) determină **o fragilizare tot mai accentuată a ființei umane**, cu precădere în fazele cele mai sensibile ale existenței ei (copilăria, adolescența și bătrânețea). Astfel, pilonii de rezistență, de stabilitate, punctele de siguranță și de referință ale omului dispar, ele care l-au ajutat în trecut să depășească multe crize și frustrări.³¹⁰

Epoca tehnologică, schimbând totalmente aspectul exterior al lumii, pretinde omului o nouă conștiință de sine. Acesta a luat seama de faptul că nu mai este un dominator, ci o ființă măcinată de frământări lăuntrice, puternic în exterior, fragil în interior: un rege fără semnificație, măcinat de singurătate, lipsit de entuziasm și fără elan motivațional. **Termenul de „Dumnezeu” în teologia**

problema centrală a omenirii, și ar trebui eliminată pentru a se garanta fericirea a cât mai multor oameni.

³¹⁰ O fotografiere nuanțată a realităților lumii noastre o realizează Giandomenico Mucci în studiul „*La domanda di misticismo alle soglie del Duemila*”, în *La Civiltà Cattolica*, 4/1998, p. 117-126.

occidentală a ajuns un cuvânt fără o realitate clară corespondentă, a ajuns doar o ipoteză a gândirii. Și lucrul acesta îl mărturisește un analist occidental.³¹¹

Răspândirea necontrolată a nevrozelor constituie o reacție firească la tipul de societate în care trăim: o societate care a pierdut valorile tradiționale, nemaifiind capabilă să le înlocuiască cu altele noi. Falsele valori ale civilizației occidentale, puterea și progresul, nu fac altceva decât să mărească numărul nevroticilor, al celor care se tem să trăiască și al celor care nu știu să-și trăiască deplin viața. Oamenii ajung **hipnotizați doar de succes, putere, prestigiu, uitând să pună preț pe valori fundamentale precum tihna, bucuria interioară, împlinirea de sine.** Fiecare dorește să ajungă ceea ce nu poate fi; fiecare dorește să trăiască conform unei imagini despre sine pe care și-a construit-o prin nevroză și care nu este naturală. Scopul vieții ajunge să fie nu împlinirea unor dorințe „pe măsura omului”, ci satisfacerea unor nevoi nevrotice.

În lumea de astăzi încă **este privilegiat raționalul și este neglijat emoționalul.** Nu este exersată, din copilărie, imaginația, fantezia, creativitatea și emotivitatea. Chiar dacă s-a prăbușit mitul că știința ar fi omnipotentă, **generațiile viitoare sunt pregătite mai mult pentru a folosi calculatorul decât pentru a căuta și a găsi sensul profund al vieții omului.** Nu sunt deci pregătite să trăiască o viață senină, demnă de o ființă umană. **Calculatorul poate oferi doar soluțiile la probleme anterior puse,**

³¹¹ Claudio Leonardi, „La mistica oggi”, în „La mistica oggi. Atti della XVI edizione delle «Giornate dell'Osservanza», 17-18 maggio 1997”, Editura Fondazione del Monte di Bologna e Ravenna, Bologna, 1997, p. 18.

iar nu soluția la problemele noi; aceasta deoarece nu posedă **capacități intuitive sau creative, ci doar deductive.**³¹²

Psihologia, precum orice altă știință ce studiază omul și comportamentul său – pentru cei care cred că viața trebuie să aibă un sens – nu poate să nu **insiste pe problematica vastă a valorilor și a idealurilor umane**, precum și pe identificarea și proclamarea în lume a traseului care duce la găsirea și aplicarea în viața concretă a acestora. De aceea adevărata psihologie nu este o simplă descriere de fenomene, ci o căutare și o identificare a structurilor și a dinamismelor psihicului uman, pentru a arăta faptul că acestea pot fi utile sănătății mintale a omului, și sunt absolut necesare pentru **maturizarea sa în credință.**³¹³

9. Psihoterapia și pastorală. Un divorț toxic

Raportul dintre psihologia profunzimilor și teologie ar trebui să pună în valoare faptul că acțiunea în plan spiritual și în plan psihic trebuie să fie unitară. Din păcate, astăzi **psihoterapia și pastorală nu**

³¹² **Omul contemporan nu știe cum să-și controleze emoțiile.** „Plăcerea, durerea, frica, sunt considerate procese pur fiziologice; emoționalul este deci pus – eronat – în legătură cu centrele extra-corticale, fără a se putea privi dincolo de acestea. Dar această viziune neurobiologică nu poate explica **diversitatea reacțiilor emotive ale subiecților umani**, în diferite momente ale vieții. Poate demonstra în schimb miopia oamenilor de știință care consideră drept reale doar fenomenele care pot să fie verificate cantitativ, în contextul chimiei și al fizicii.” Cfr. Giandomenico Mucci, *op. cit.*, p. 128.

³¹³ Amedeo Manenti, *Il pensare psicologico. Aspetti e prospettive*, Edit. Dehoniane, Bologna, p. 6.

constituie o unitate nici în teorie, nici în practică. Divorțul dintre acestea cauzează multe suferințe sau cronicizează multe răni deja existente.

Luca 9,2, Matei 10,7-8, Marcu 16,17-18 ne prezintă momentul în care Mântuitorul îi trimite pe ucenici și pe apostoli la propovăduire, îndemnându-i să-și pună mâinile peste bolnavi și să-i vindere, să izgonească demonii și să vestească apropierea Împărăției lui Dumnezeu. Această trimitere ne mai indică însă și câte lucruri ar putea face împreună pastorală și psihoterapia.³¹⁴

Este foarte important, atât în pastorală cât și în psihoterapie, să se creeze **un spațiu de siguranță, de protecție și de acceptare reciprocă.** Activitatea pastorală este întotdeauna o mână de ajutor întinsă semenului, o mână protectivă care îl primește cu drag pe cel care îi este încredințat.

Drewermann consideră că *eu-l* nostru intim, interior, se simte cu adevărat bine atunci când nu mai experimentează o angoasă paralizantă, când nu mai are sentimente de vinovăție, **când este acceptat cu dragoste și îngăduință de o Bunătate imensă.** Contactul cu o astfel de Iubire infinită, experiența aceasta a unei iubiri nemărginite, dă omului timorat sentimentul că este „autorizat” să trăiască. Totodată, vechea senzație psihotică potrivit căreia prin intermediul unei alte persoane umane vorbește, de fapt, o persoană străină și superioară, se

³¹⁴ În majoritatea religiilor antice, sacerdotul era un terapeut și terapeutul era sacerdot. Și ar trebui să fie așa și astăzi. Astfel au fost chemați să acționeze discipolii Mântuitorului; din această realitate se inspiră și Biserica. Din păcate, lucrurile nu mai stau astfel în lumea contemporană.

pozitivează.³¹⁵ Dumnezeu – Iubirea infinită, ne îngăduie să trăim, ne aprobă, ne dorește.³¹⁶

10. Drewermann și „doctrina” angoasei paralizante

Potrivit lui Drewermann, nu doar cazurile nevrotice și psihiatrice, ci și **bolile organice au o unică cauză: angoasa umană, disperarea existențială**, și tentativele ulterioare de apărare de aceasta.

Cartea Genezei descrie experiența angoasei fundamentale a existenței prin recursul la **simbolul arhetipal al șarpelui**. Împotriva disperării existențiale avem un unic mijloc de ripostă: să ne păstrăm încrederea în puterea Celui care este Creatorul și Susținătorul a toate. Atunci când sunt pradă disperării, oamenii **percep lumea ca fiindu-le străină și ostilă**;

³¹⁵ În Marcu 5,1-20 la întrebarea „Care-ți este numele?” demonizatul din Gadara răspunde: „Legiune”, în sensul că el era stăpânit de multe prezențe ocupante străine, care acționează conform unui program prestabilit pe tărâmul psihicului propriu, ascultând de o comandă superioară necunoscută.

³¹⁶ **Omul „teleghidat” de Supra-Eu.** „*Toți suntem, într-o anumită măsură, obsedați. Cine oare poate afirma că își aparține lui însuși într-o așa măsură încât reușește într-o perfectă libertate să-și moduleze propriile sentimente și tendințe, plecând din centrul sinelui? Sau cine este capabil să-și adapteze încetul cu încetul, într-o măsură mulțumitoare, poruncile obsesive ale propriului Supra-Eu, la circumstanțele prezente, și să mai aibă și puterea să le corecteze după propriile criterii de judecată? În aceste circumstanțe, întâlnirea cu sine însuși are ceva din valențele întâlnirii cu Dumnezeu. Întâlnirea cu sine însuși nu este altceva în această situație decât rezultatul unei apropieri de și întâlniri cu Dumnezeu*”. Cfr. Eugen Drewermann, *Psicanalisi e Teologia Morale*, Edit. Queriniana (Colecția *Biblioteca di Teologia Contemporanea* – 70), Brescia, 1996, p. 43.

încep să se rușineze unii în fața altora; sunt constrânși să muncească până la epuizare; au în orizontul final doar moartea, care stârpește totul, făcând toată dăruirea depusă inutilă.³¹⁷

Dacă, în schimb, moartea ne relevă doar cât de insignifiantă este întreaga existență; dacă boala ne demonstrează doar cât de inutilă este viața, atunci, într-adevăr, moartea este un blestem. Atunci boala devine pedeapsa pentru o viață care, îndepărtată de centrul existențial, realmente „ex-centrică”, este în ruină. **Dimpotrivă, a trăi în referință la „pomul vieții” din mijlocul grădinii înseamnă a trăi fără angoasă și în siguranță în lume**, a simți pământul ca pe o grădină în care Dumnezeu însuși l-a așezat pe om. Atunci **moartea devine o parte a vieții**, iar viața încetează să mai fie o fugă neîncetată de durere și de moarte. Pentru că **disperarea existențială este originea oricărei boli psihice**, Noul Testament ne propune **credința drept forță terapeutică universală**.³¹⁸

³¹⁷ „Viața noastră pământească n-ar trebui să fie atât de terorizată de disperare existențială, atât de alienată, atât de nevrotică și de bolnăvicioasă. Pentru a exprima acest fapt, referatul biblic despre paradisul terestru vrea să surprindă ceva din **condition humaine**. În virtutea adevăratei lor origini, dacă ar putea trăi plini de încredere, oamenii ar simți în adâncul lor, în contrast cu egocentrismul angoasei, că **există un pom al vieții în centrul paradisului**; cu alte cuvinte, **lumea are un centru prestabilit**, care leagă cerul și pământul, și plecând de la care lumea este ordonată, având patru puncte cardinale. A trăi făcând referință la acest centru înseamnă a exclude orice posibilitate de rătăcire”. Cfr. Eugen Drewermann, *op. cit.*, p. 40.

³¹⁸ Se pune însă întrebarea: „Dacă originea ultimă a răului este angoasa și reacțiile de apărare în fața acesteia, dacă suntem mântuiți doar prin credință, ce rol mai are morala?”. Unicul imperativ al lui Drewermann este ieșirea din cercul vicios al

Exegeza Noului Testament de factură neoliberală a privit adeseori cu multă suspiciune vindecările miraculoase neotestamentare, identificând acolo ceva păgânesc, ceva necreștin, chiar ceva magic, deoarece în ele s-ar vorbi de o credință din care nu transpare o explicită mărturisire de credință în Hristos.

Toate Tainele Bisericii încearcă să regăsească calea spre paradisul pământesc; toate sunt simboluri ale unei vieți pierdute și redobândite, viață marcată de încredere în contrast cu disperarea; doar **cei care au realizat în ei înșiși, grație credinței, o depășire a suferinței și a bolii, pot să acționeze în virtutea unei „preoții” vindecătoare, terapeutice**, în calitate de „experți” în medicina pastorală. Credința lor se naște din depășirea propriei disperări existențiale, potențialul lor terapeutic se naște din reconvertirea propriei forțe distructive, adevărul lor, din purificarea de minciună.³¹⁹

angoasei și al vinovăției: dar nu trebuie uitat că răul supraviețuiește nu doar în instanțele neautentice ale societății sau în prescripțiile hiper-exigente ecleziale. Biblia ne spune că răul stă nu doar în instituții, în societate, ci în om, în libertatea lui. Răul constă nu doar – cum zice Drewermann – în mecanismele de apărare împotriva angoasei, ci și în tendința noastră de a ne ascunde egoismul; în greșeala liberă și voită, deliberată; când Sf. Pavel ne spune că „legea nu mântuiește”, el confirmă și un bine pe care aceasta îl face: are o funcție de **denunțare a inimilor pietrificate**, fapt care îl împiedică pe om să ia seama la propriul păcat. Răul poate pătrunde atât de adânc încât omul nici nu mai percepe dezordinea din jur, nu mai simte nici măcar nevoia de a fi mântuit. Cfr. Giacomo Rossi, *Interpretazione del Vangelo e psicologia. Osservazioni in margine a un libro di Eugen Drewermann*, în *La Civiltà Cattolica* 3/1995, p. 154.

³¹⁹ O legendă antică spune că **Pitagora**, zeu vindecător și fondatorul grec al unei religii, a fost mușcat de un șarpe, dar reuși să supraviețuiască, deoarece a folosit veninul șarpelui spre a-l ucide pe acesta. Această relatare este un simbol al acțiunii psihoterapeutice.

11. „Războiul” Bisericii cu inconștientul, în viziunea lui Drewermann - Obiectivul „suprimării” -

Întreaga tradiție a gândirii occidentale, substanțial coagulată înainte de spiritul creștinismului, pare a fi **o grandioasă tentativă de a separa**, cât mai mult posibil, ceea ce este de fapt intim unit, prin firea lucrurilor: conștient de inconștient, rațiune de sentiment, cultură de natură, moralitate de sensibilitate, minte de inimă, divin de uman, sacerdoțiu de medicină, sfințenie de vindecare, pastorală de psihoterapie. La final, a fost divizat omul însuși, într-o așa măsură, că nu mai se întrevede nici o posibilitate de corecție.³²⁰

Una din cauzele principale trebuie căutată în originea creștinismului. Dintru început el a încercat să suprimă, demonizând – în numele propriului mesaj mântuitor – mitul păgân, subevaluând faptul că, în același timp, va fi constrâns să demonizeze și forțele prezente în om care au născut mitul. Ceea ce, într-un prim moment, era o luptă contra păgânismului, a devenit tot mai mult **o luptă contra omului**, contra imaginilor arhetipale ale inconștientului. De aceea

Lovit cândva el însuși de disperare, medicul regăsește puterea de a depăși și converti ceea ce ar fi trebuit să-i cauzeze lui însuși moartea. **Empedocle**, discipol al lui Pitagora, care în calitate de medic vindeca mii de bolnavi, a declarat despre sine că are conștiința că este venit în lume drept pedeapsă pentru un asasinat realizat într-o altă viață. El, care în calitate de medic îi conducea pe alții spre sănătate și spre adevăr, expia în sine însuși propria lipsă de adevăr; el, care îi vindeca pe alții, își punea propria capacitate deucidere în slujba vieții.

³²⁰ Eugen Drewermann, *Psicoanalisi e teologia morale*, p. 43.

primele patru secole ale creștinismului au fost preocupate de distincția în plan filosofic între natură și persoană.³²¹

Astfel, nu integrarea ci înstrăinarea, lupta contra naturii, negarea ei, și deci, **negarea inconștientului din om** au devenit, într-o măsură crescândă, **o datorie a credinței și a comportamentului creștin**. Pentru a se observa efectele produse de această atitudine fundamentală, este de ajuns să observăm cum **în istoria culturală a Occidentului imaginea omului s-a redus de-a lungul secolelor tot mai mult la intelect și la voință**.³²²

Analizând cu luciditate lucrurile se poate observa cum tocmai intelectualismul unilateral al creștinismului și **suprimarea inconștientului au pus bazele ateismului modern**. Iar rațiunea științifico-naturală a descoperit într-o manieră paradoxală, cu argumente biologice și contra creștinismului, adevărul – în origine profund religios – al **unității întregii vieți pe pământ**. Și acest pas înainte a devenit apoi, în lupta contra creștinismului, un argument în plus al ateismului.

În timp ce dogmatica creștină continua să sublinieze faptul că sufletul uman este creat direct de Dumnezeu, prin suflare divină, psihanaliza și etiologia descopereau cât de mult *animalic* supraviețuiește în

³²¹ A se vedea în acest sens nuanțele propuse de Lucian Blaga în *Eonul dogmatic* (Editura Humanitas, București, 1993).

³²² Chiar și credința – în accepțiunea de raport conștient cu Dumnezeu – a fost definită în Evul Mediu drept „un act al inteligenței, comandat de voință”. Astfel, în perioada iluministă intelectul s-a răsculat contra dogmelor „iraționale”, sau cel puțin mai puțin justificabile rațional, și aceasta „în numele rațiunii izolate”, care ulterior a proclamat ateismul.

om. Ca reacție la această poziție creștină, în catedrele de psihologie se promovează o doctrină de tip *tabula rasa*, potrivit căreia **omul ar fi doar ceea ce în el se imprimă de către societate prin intermediul „construcției” sociale.**

La urma urmelor, în psihologia contemporană nu mai rămâne nimic din Dumnezeu și din divin: este **o psihologie fără suflet, și tot fără suflet a ajuns și doctrina occidentală despre Dumnezeu, teologia.**³²³ În această schizofrenie și negare a inconștientului din om, negare care urcă până la perioada primordială a omului, își găsesc cauza neînțelegerile, acuzele reciproce, barierele lingvistice, reciprocele anateme dintre psihologie și teologie, dintre psihoterapie și pastorală.

12. Alte critici aduse de Drewermann Bisericii occidentale

Forța de expresivitate a visului. Psihoterapia utilizează visul ca *via regia* pentru a scruta inconștientul. Ea știe cât de importante sunt – pentru un diagnostic corect și pentru prognoză – imaginile spontane care țâșnesc din straturile profunde ale sufletului. Și totuși, în ciuda faptului că Biblia însăși adeseori conferă o demnitate aparte viselor („porunci” divine, călăuziri) și imaginilor onirice, din punctul de vedere al exegeților există astăzi o „interdicție” de a interpreta Biblia și experiența religioasă în lumina psihologiei abisale.

Părerea lui Drewermann este că Biserica, în loc să interpreteze viziunile biblice în lumina imaginilor eterne prezente în inconștientul psihicului

³²³ Eugen Drewermann, *op. cit.*, p. 44.

uman, **studiază într-o manieră pur exterioară detalii istorice mai puțin semnificative, pură faptologie**, devenind astfel, ea însăși, tot mai săracă în imagini și în simboluri, **tot mai rece din punct de vedere emoțional**, tot mai verbală și mai „fără inimă”. În domeniul teologiei, cu greu mai găsești pe cineva care să-ți interpreteze un vis, o fabulă, un mit.³²⁴ Și totuși cu toții pot interpreta cuvântul lui Dumnezeu prezent în Scriptură. Mulți pot interpreta exterior Biblia într-o manieră istorico-critică.

Prevalența eticii asupra religiei. Acest raport ar trebui modificat, consideră Drewermann. Religia ar trebui să-l călăuzească pe om pe calea depășirii disperării existențiale. Aceasta înseamnă că întrebarea etică: „*Ce trebuie să fac?*” trebuie pusă în plan secundar față de întrebarea „*Cine ești tu?*” („*Care-ți este trecutul?*”; „*De ce ai nevoie?*”; „*Încotro vrei s-o apuci?*”). Și ceea ce celălalt se afirmă trebuie acceptat fără rezerve, cu bunătate, cu disponibilitate și deschidere de inimă, tot așa precum Dumnezeu – potrivit Predicii de pe Munte – face să răsară soarele și peste cei buni, și peste cei răi.³²⁵

³²⁴ *Ibidem*, p. 45.

³²⁵ “Potrivit dogmaticii creștine, creștinismul are datoria de a asuma o astfel de atitudine. Biserica, urmând teologia Sfântului Apostol Pavel și a Fericitului Augustin, a declarat contra monahului Pelagie că **omul nu poate să fie bun, decât dacă mai întâi este izbăvit prin har**. Dar teologia oficială occidentală ignoră disperarea subzistentă în straturile profunde ale psihicului uman. Negând inconștientul, interpretează doctrina păcatului originar într-o manieră exterioară și superficială. Excluzând psihologia abisală din considerația teologică, se cade, *nolens volens* în cel mai pur pelagianism, și pierderea experienței credinței și a trăirilor duhovnicești din viața de zi cu zi vine **compensată cu un rigid regulament moral**. Urmând consecvent același traseu, se ajunge la deformări foarte frecvente, potrivit cărora regăsirea și realizarea de

Teologia occidentală nu mai este capabilă să abordeze cu căldură aspectele tragice ale existenței umane³²⁶ și cu înțelegere posibilele derapaje umane, deoarece **din om ea mai recunoaște doar intelectul și voința liberă**. Cu alte cuvinte, nu mai reușește să accepte în viața practică ceea ce Sfântul Apostol Pavel spusese în Epistola către Romani referindu-se la „prizonieratul” și neputința voinței umane.³²⁷

Altfel, **teologia devine doar un tribunal moral**, în care propria incapacitate de a înțelege în profunzime omul coincide cu sentința de vinovăție pronunțată împotriva „păcătosului”. Inevitabil, atunci mesajul mântuirii se transformă într-o doctrină a auto-alienării și a lipsei libertății, în care o falsă imagine (de „teroare”) despre Dumnezeu se impune, cu scopul de a menține o oarecare disciplină în Biserică prin sentimente de vinovăție.³²⁸

Cea mai dură poziționare critică față de Biserică o face însă Drewermann în lucrarea „*Funcționarii lui Dumnezeu. Psihograma unui ideal*”, apărută la Freiburg în 1989.³²⁹ Ideea fundamentală a

sine nu ar fi de factură creștină, ci din contră, Crucea lui Hristos ar pretinde sacrificiul și renegarea de sine”. Eugen Drewermann, *Psicoanalisi e teologia morale*, p. 45.

³²⁶ Un exemplu concludent este doctrina rigidă privitoare la căsătorie (cu practica pastorală corespunzătoare) în viziunea romano-catolică. La baza ei stă un rigorism excesiv, născut dintr-o teologie antropologică reductivă.

³²⁷ Doar studiul și înțelegerea în profunzime a nevrozei cu paralizia duhovnicească pe care aceasta o impune poate servi teologiei drept instrument pentru a înțelege doctrina mântuirii în legătura sa intimă cu haritologia: este absolut necesar harul pentru restaurarea omului.

³²⁸ Eugen Drewermann, *Psicoanalisi e teologia morale*, p. 46.

³²⁹ Eugen Drewermann, *Funzionari di Dio. Psicogramma di un ideale*, Editura Raetia, Verona, 1995, p. 660. Ediția italiană caracterizează astfel conținutul – într-un stil publicitar explicit: „O

cărții, care a generat perplexitate și multe dezbateri, a fost că **formarea teologică și duhovnicească a viitorilor preoți**³³⁰ în Biserica Catolică nu corespunde nici criteriilor psihologice și nici exigențelor evanghelice, ci doar pretențiilor „absurde” ale instituției. Înfruntând o temă foarte importantă pentru viața Bisericii, poziționarea sa hipercritică și generalizatoare³³¹ a suscitat multe critici.³³²

acută analiză a situației interne a Bisericii clericale: fără reticențe sunt descoperite realități ascunse, structuri psihologice și culise inconștiente. Zguduirea declanșată de o astfel de cercetare poate conduce la o înnoire a vieții Bisericii. Autorul demonstrează că este posibil să urmărești împlinirea idealului creștin – adeseori greșit înțeles – fără a deveni un frustrat, beneficiind de o evoluție autentică și de o stare psihică robustă”.

³³⁰ Eugen Drewermann consideră că s-a sfârșit epoca în care preotul constituia centrul spiritual, moral și cultural al comunității (în special rurale). S-a produs o mutație radicală: nu se mai dă credit funcției sacerdotale și funcționarilor ecleziastici, ci persoanelor considerate demne de încredere. De-a lungul timpului, societatea a experimentat o crudă dezamăgire față de comportamentul unor preoți. Imaginea pozitivă publică a preoției s-a șifonat. Preoții și-au pierdut credibilitatea ce o aveau în trecut. Astăzi societatea și oamenii manifestă o respingere și o aversiune agresivă față de orice ordine și legi care să se bazeze exclusiv pe structuri exterioare. Această respingere tipică lumii moderne se manifestă și împotriva oricărei autorități care nu-și găsește în ea însăși legitimarea, împotriva oricărei religii care se bazează doar pe precepte oficiale și care nu este trăită și simțită personal.

³³¹ Este într-adevăr frapantă ușurința cu care Drewermann emite judecăți generale asupra unei realități foarte diversificate precum este cea a universului clerical catolic. Drewermann aplatizează totul într-o unică schemă interpretativă, pierzând contactul cu varietatea situațiilor de viață și conviețuire. Unilateralitatea și lipsa verificării cantitative, lejeritatea cu care se pronunță „ex cathedra”, recursul frecvent la autori ostili creștinismului demonstrează o poziție fundamentalistă. A se vedea în acest sens poziția lui Giacomo Rossi, „*Il libro di Drewermann sui «chierici» e i criteri di un'antropologia adeguata*, în *La Civiltà Cattolica* 4/1996, p. 266.

Subliniem că punerea în valoare a umanului, a naturalului, este un element central în antropologia creștină (*Gratia non destruit naturam sed perficit eam*). Exigențele Creatorului față de om nu sunt represive, ci calea primordială de identificare de către acesta a valorilor. Conferind un primat absolut sentimentului în raport cu rațiunea, visului în raport cu realitatea, individualului în raport cu comunitarul, căutării mistice a unui „Hristos” interior în dauna implicării sociale în folosul semenilor, Drewermann reduce omul la spontaneitate, eliminând confruntarea critică necesară pentru a scoate „eul” din autosuficiență și solitudine.

13. Influența lui C. G. Jung asupra reflecției teologice a lui E. Drewermann

Eugen Drewermann se fundamentează pe **psihologia analitică a lui C. G. Jung** pentru a interpreta creștinismul și Biblia. Astfel își denumește Jung metoda sa de introspecție în psihicul uman, diferită atât de psihiatrie³³³ cât și de psihologia experimentală³³⁴ (acestea din urmă greșind în tentativa lor de explicare a fenomenelor psihice făcând recurs la

³³² El consideră că instituția garantează o existență sigură și respectată clericilor, dar pretinde în schimb sacrificiul celor mai vitale exigențe umane, impunând o anulare a individualului în colectiv prin ruina sentimentului propriei valori. Instituția devine surrogat al relațiilor inter-personale carente. Critică energic reprimarea dimensiunii sexuale în candidații la preoția celibatară. *Ibidem*, p. 267.

³³³ Aceasta consideră că orice tulburări psihice au o legătură cu o leziune organică, localizată de obicei pe creier.

³³⁴ Psihologia experimentală „descompune” comportamentul psihic în elemente simple și le supune unui examen de laborator.

fiziologie). Ea nu are un caracter experimental, în schimb are o dimensiune empirică, plecând de la fapte observabile, pentru a formula ipoteze științifice, fundamentate pe descrierea realității psihice.³³⁵

Potrivit lui Jung realitatea psihică este genuină, *sui generis*, ireductibilă la o alta, precum cea fizică.³³⁶

Ar fi **absurd să consideri psihicul ca un produs derivat sau epifenomen**. Psihicul înglobează conștiința de sine (adică capacitatea de a se raporta a subiectului la sine, la alții și la situații). Psihicul, ireductibil la realitatea fizică, **înglobează și inconștientul**.

Jung se diferențiază de Freud întrucât dacă pentru acesta din urmă inconștientul este totalitatea elementelor psihice reprimite (fiind deci întotdeauna personal), pentru el **inconștientul este și colectiv**, nefiind fructul sau suma elementelor psihice reprimite, ci este **însăși rădăcina conștiinței**.³³⁷

Jung își formulează principiile fundamentale ale psihologiei analitice **pe de o parte în consonanță, pe de alta, în contrast cu Freud**. Își împropriază

³³⁵ În vasta operă a lui Jung regăsim însă fluctuații continue ale liniilor de gândire și propuneri de noi ipoteze, fapt ce face dificilă o sinteză a gândirii lui. Plecând de la observarea faptelor, el propune ipoteze care trebuie verificate, îmbogățite sau corectate continuu.

³³⁶ Sub acest aspect el este contra materialismului specific timpului său, care reducea realitatea psihică la o realitate fizică mai evoluată.

³³⁷ Ipoteza acestui inconștient colectiv și comun, independent de „eu”, îl obligă pe Jung să postuleze o instanță superioară care sintetizează aceste două elemente: „eu”-l și inconștientul. Pentru a desemna această instanță Jung alege termenul se „Sine”, ca „personalitate totală, psihicul în totalitatea sa”. Acesta constituie obiectul prin excelență al psihologiei analitice. Metoda de cercetare este observația empirică, care formulează ipoteze. Giuseppe de Rosa, *Jung, la religione e il cristianesimo. I. Psicologia analitica*, în *La Civiltà Cattolica*, 1/1994, p. 448.

anumite teorii freudiene precum analiza visurilor și funcția psihologică de *transfer*, dar se delimitează de altele. Pentru Freud nevroza este o formă camuflată a traumei sexuale inițiale, care a fost îngropată în inconștient. Pentru a se vindeca, omul trebuie să aducă la lumina zilei, a conștientului, această traumă. În orice boală ne aflăm în prezența unei cauze (trauma sexuală) și efectul (nevroza).

Jung a criticat acest exclusivism acordat sexualității în geneza nevrozei. El nu pune sexualitatea pe primul loc, nu-i atribuie o valoare psihologică universală. Această diferență de opinii a născut în 1913 ruptura care s-a concretizat în diferita viziune asupra libidoului, care pentru Freud era de natură strict sexuală, iar potrivit lui Jung, perspectiva era unilaterală, constrângătoare, limitată.

Pentru Jung libidoul este energia psihică ca atare, impulsul psihic necontrolat care înglobează orice tendință, **energia psihică** care are o mare încărcătură de conținuturi psihice. El nu mai are o dimensiune strict sexuală, ci este un impuls psihic nediferențiat, o **valoare energetică** capabilă să se comunice unei sfere largi de activități: putere, foame, ură, sexualitate, religie etc., fără a se limita la un „instinct” anume.

Drept urmare, Jung va explica diferit nașterea nevrozei. Pentru el nevroza se naște dintr-o incapacitate de adaptare la lumea adulților. Când un obstacol, indiferent de natura lui, împiedică ca energia să-și urmeze traseul normal, evoluția psihică se blochează. Crescând presiunea, ea caută o cale de ieșire.³³⁸

³³⁸ Giuseppe de Rosa, *Jung, la religione e il cristianesimo. II. La visione religiosa din Jung*, în *La Civiltà Cattolica* 2/1994, p. 129.

În concluzie, **nevroza este o tensiune între atitudinea adultă dorită, dar nerealizabilă și atitudinea infantilă realizată, dar indezirabilă.** Pentru vindecarea de nevroză este deci necesară coborârea la nivelul infantil pentru a debloca libidoul și pentru a-i facilita un alt traseu. Dacă Freud considera libidoul sub aspect strict sexual, în sens cauzal, Jung îl consideră în mod esențial o energie psihică, cu un sens dinamic și cu o finalitate anume. Tulburările psihice sunt cauzate de faptul că libidoul este blocat atât în orientare, cât și în finalitate.

Drewermann în volumul „*Evanghelia lui Marcu. Ipostaze ale mântuirii*” (Brescia, Editura Queriniana, 1994, p. 585) plecând de la convingerea că relevanța religioasă a textelor sacre nu trebuie căutată în adevărul istoric al unui eveniment trecut ci în inima oamenilor din toate timpurile și din toate locurile”, postulează **indispensabilitatea psihologiei profunzimilor pentru a accede la o autentică înțelegere a istoriei mântuirii.** Faptul acesta a stârnit dezbateri între teologi și rezerve din partea autorităților ecleziastice.³³⁹

14. Conflictul teologie-psihologie în opera lui Drewermann

Trei teme sunt delicate în abordarea psihanalitică a lui Eugen Drewermann: 1. Revelația și istoria; 2. Întruparea Mântuitorului; 3. Tainele „definitive”: preoția și căsătoria indisolubilă.

³³⁹ Giacomo Rossi, „*Interpretazione del Vangelo e Psicologia. Osservazioni in margine a un libro di Eugen Drewermann*”, în *La Civiltà Cattolica* 3/1995, p. 148.

În 1991 Drewermann își pierde catedra universitară și dreptul de a predica i-a fost retras după ce a publicat o serie de articole în care a pus sub semnul întrebării Nașterea biologică a Mântuitorului din Fecioara Maria și statutul de „păcat” al avortului. Ulterior, în diferite interviuri, la toate întrebările teologice găsea răspunsuri fundamentate pe teorii simbolice și anti-instituționale. În general se recunoștea însă faptul că lucrările sale au constituit o stimulare a reflecției cu conținut religios în lumea secularizată, creându-se însă și numeroase confuzii.

În 1992 lui Eugen Drewermann îi este suspendat de către arhiepiscopul locului dreptul de exercitare a misiunii preoțești. În lucrarea „*Credință și libertate*” (apărută la Düsseldorf în 1992) afirmă că dogma împiedică libertatea omului și întâlnirea lui cu Dumnezeu, iar teologia ar trebui făcută „de jos”. Tot mai mult Drewermann și-a creionat o atitudine teologică hiper-critică, anti-instituțională și subiectivă.

Intenția primordială a lui Drewermann a fost una de natură pastorală: sinteza între pastorală și psihoterapie, având drept punct de plecare dorința de a depăși angoasa, văzută ca răul fundamental al persoanei umane.³⁴⁰ De aceea **apelează la psihologia**

³⁴⁰ Lucrul acesta – trebuie subliniat – are el însuși o explicație psihanalitică: Drewermann s-a născut la Bergkamen, în 1940, într-un orașel de aproximativ 5000 de oameni, în momentele când Germania nazistă cucerise Parisul, Franța predându-se lui Hitler fără condiții. Mama lui, o credincioasă catolică ferventă, i-a transmis credința. Când s-au schimbat sorții războiului, un atac aerian al aliaților de o violență extremă a zguduit orașelul de naștere al băiețelului Eugen Drewermann, în 1944, care a suferit o traumă profundă ce s-a soldat cu o angoasă nevrotică ce a necesitat câțiva ani pentru a fi depășită. Ulterior au urmat umilințele înfrângerii germane, capitularea și

profunzimilor ca la o „tehnică” de interpretare a teologiei. Simultan însă descalifică dimensiunea doctrinară a credinței creștine, reducând creștinismul doar la o „metodă” de mântuire. Această acțiune a deschis larg porțile subiectivismului teologic.

*„Pentru Drewermann – premisă de bază – există doar obiectivitatea subconștientului, ale cui structuri trebuie activate cu un stimul obiectiv, punând în joc «arhetipuri» personale care există în orice religie. Omogenizarea tuturor religiilor este surprinzătoare.”*³⁴¹

În lucrarea „Psihanaliza și teologia morală” el sintetizează întreaga sa viziune/teorie în cuvintele: *„Zei și spiritele trăiesc ca figuri puternice în profunzimea sufletului omenesc. Ocupă loc în scena oricărei culturi și iau cârma evoluției lui. Se numesc cum se vrea: Adone, Hristos, Diana, Maria, Heracle. În toate formele, nucleul său imutabil rămâne identic”*.³⁴²

În planul teologiei morale Drewermann este anti-normativ, considerând că orice normă morală este prilej de nevroză. Nu cere doar **suspendarea valabilității oricărei morale în timpul terapiei**, ci afirmă că idealul său este eliberarea de orice normă. Creștinismul este trăit de el nu atât într-o **perspectivă legislativ-ascetică, cât într-una mistic-terapeutică**, tocmai de aceea vede în Mântuitorul Iisus Hristos nu atât un „mântuitor”, cât un „vindecător”. El opune

dividerea țării, toate trăite acut de copilăș și dramatic interiorizate prin grila interpretativă a părinților.

³⁴¹ Manuel Alcalá, “Eugen Drewermann: eclissi teologica?”, în *La Civiltà Cattolica* 3/1996, p. 150.

³⁴² Interesant este în această privință editorialul „Da Hegel a Drewermann. Il Cristianesimo non parla il linguaggio del mito”, în *La Civiltà Cattolica* 1/1996, p. 319.

imaginii tradiționale a Bisericii, instituție structurată ierarhic și normativă, o alta, „mai actuală”, de forță în slujba omenirii.

Propune un nou mod de lectură a Scripturii, o „revizuire” a credinței într-o optică subiectivă, personală, o depășire a angoasei existențiale și un înnoit impuls mistic. Toate acestea sunt inițiative minunate, dar au fost împletite cu **izbucniri unilaterale și reductioniste**. În toate afirmațiile fecundului psihanalist există o parte de adevăr teologic, care îl fascinează pe omul secularizat al zilelor noastre. Dar, forțând unele accente, Drewermann dezechilibrează tot ceea ce afirmă. Teologul nu a reușit să depășească o anumită fascinație naivă în fața teoriei psihanalitice, el așezând-o în centrul teologiei și ignorând orice critică venită din exterior.

Paralel acestei supraevaluări el **devalorizează adevărurile de credință**, atât pe cele de natură dogmatică, cât și pe cele morale. El consideră că teologia creștină este inacceptabilă în integralitatea ei, întrucât este puțin credibilă, iar morala propusă de Mântuitorul este inumană, întrucât creează conflicte și reprimări ulterioare insuportabile. Structura doctrinară a creștinismului o consideră o formă oarecare de mit, de aceea recurge la o formă nouă și radicală de exegeză a revelației, necamuflând suficient o anumită proprie pretenție „mesianică”.³⁴³

În plus, promovează o **mentalitate neognostică, neoestetizantă, neopshologistă și neomitologică**. Această amplă viziune ar trebui să substituie metafizica tardivă, filosofia istoriei și critica

³⁴³ *Ibidem*, p. 152

socială prin intermediul aplicării metodei agreate de el: psihanaliza de inspirație freudiană și jungiană.

Biserica salută aportul pe care-l poate aduce psihologia și psihanaliza exegezei biblice, îmbogățind înțelegerea textului sacru, făcând accesibile noi nivele ale realității, unele complet ignorate până acum. Se deschid noi perspective în înțelegerea simbolurilor și a raționamentelor excesiv de conceptuale. Se nasc de aici avantajele unui studiu interdisciplinar, confirmate de pastorală.

Dar dialogul dintre exegeză, psihologie și psihanaliză trebuie să fie **critic, respectând frontierele fiecărei discipline**. Nu trebuie să se vorbească de o exegeză psihanalitică, ca și cum ar exista un singur tip de psihanaliză, întrucât există diferite „școli” capabile să-și aducă fiecare propria perspectivă. Absolutizarea unei unice poziții nu favorizează fecunditatea efortului comun.³⁴⁴

Extensiunea interpretărilor sale la conținutul dogmatic a deschis calea relativismului. Oscilațiile între rebeliune și profetism au exprimat o atitudine care nu poate dura la infinit. Unii l-au calificat drept un iluzionist al maselor și un pietist religios.

În concluzie, trebuie subliniat faptul că terenul de fundament al creștinismului nu este nici mitul, nici visele, ci „Cuvântul lui Dumnezeu întrupat în Iisus Hristos și trăit în comunitatea de credință”. **Nu există exegeză autentică străină de viețuirea duhovnicească.**

³⁴⁴ *Ibidem*

Concluzie

Biserica nu poate decât să salute aportul pe care-l poate aduce psihologia și psihanaliza exegezei biblice, îmbogățind înțelegerea textului sacru, făcând accesibile noi nivele ale realului, unele complet ignorate până acum. Se deschid noi perspective în înțelegerea simbolurilor și a raționamentelor excesiv de conceptuale. Se nasc de aici avantajele unui studiu interdisciplinar cu respirație universală, fapt confirmat de pastorală.

Dar dialogul dintre exegeză, psihologie și psihanaliză trebuie să fie **critic, respectând frontierele fiecărei discipline**. Nu trebuie să se vorbească de o unică exegeză psihanalitică, ca și cum ar exista un singur tip de psihanaliză, ignorându-se multitudinea de „școli” capabile să-și aducă, fiecare, propria perspectivă. Absolutizarea unei unice poziții nu favorizează fecunditatea efortului comun.

Extinderea interpretărilor psihanalitice la conținutul dogmatic al învățaturii de credință este o întreprindere greșită, deschizând calea relativismului. Am văzut cum, în cazul lui Drewermann, oscilațiile între rebeliune și profetism l-au transformat pe acesta într-un iluzionist al maselor și un pietist religios.

Din punct de vedere teologic-dogmatic subliniem în final faptul că terenul de fundament al creștinismului nu este nici mitul, nici visele, ci „Cuvântul lui Dumnezeu” întrupat în Iisus Hristos și trăit în comunitatea de credință. **Nu există exegeză autentică fără o profundă viețuire duhovnicească**. Tot așa, **nu există cunoaștere de sine fără a trăi „în lumina” lui Dumnezeu, călăuzit de „energia” Lui terapeutică**. Logosul este Cel care înțelepțește.

VII . „Vederea lui Dumnezeu”, din perspectivă psihologică –

I. Repere interconfesionale

Moto: *„...Dar și aceasta știu (...), că pe cei ce fierbinte se pocăiesc, cu mila îndurării îi curățești, (...) părtași Dumnezeirii Tale făcându-i, și – lucru străin de gândurile îngerești și omenești – vorbești cu ei, de multe ori, ca și cu niște prieteni ai Tăi adevărați”.*

1. „Convertiri” șocante

„Pe neprevăzute, l-am întâlnit pe Dumnezeu...”. O transformare interioară rapidă și neprevăzută atrage atenția celor din jur, pentru că oamenii sunt tentați să o considere **rezultatul unei acțiuni directe a lui Dumnezeu**. În beletristica lumii occidentale există mulți subiecți sau martori a unor astfel de **relevații personale ale lui Dumnezeu**; aceștia descriu experiențele neprevăzute și transformatoare de care au beneficiat, fie din proprie inițiativă, fie întrebați de ceilalți, interesați de schimbarea neprevăzută produsă (o fac uneori oral, alteori în scris).

Tipul acesta de convertire, „instantanee”, atrage atenția extrem de tare, fiind în schimb neglijate

din atenția spațiului public convertirile lente, „de durată”, mult mai numeroase, care sunt rezultatul unei schimbări progresive, etapizate. Iată câteva titluri de volume care atrag atenția asupra convertirii de tip „șoc”: **„Dumnezeu există! Eu l-am întâlnit!”**; **„Dumnezeu există cu adevărat! Iată dovezile!”**.³⁴⁵

2. „Revelații” contradictorii, stări de conștiință noi, lepădări de credință

Nu orice transformare radicală a unei persoane umane se face în direcția îmbrățișării religiei. Dimpotrivă, există mutații ferme în personalitatea cuiva (care presupun o schimbare a valorilor, a credințelor și a atitudinilor respectivei persoane) care determină o lepădare a credinței religioase și o îndepărtare de comunitatea religioasă la care, până în acel moment, se aderase. Ne vom opri la două exemple:

„Nimic nu mă avertizase anterior că voi ajunge la această situație. Tocmai îmi pregăteam licența în informatică; fusesem crescut și format într-o familie de

³⁴⁵ René Laurentin, *Dio esiste. Ecco le prove. Le scienze erano contro. Ora conducono a lui*, Edit. Piemme, Casale Monferrato, 1997. Acest volum are un profil aparte și beneficiază de un prestigiu special: el nu are în obiectiv atât convertirea autorului, cât schimbarea, „convertirea” unei mentalități din cultura unei epoci. El explică de ce a falimentat scientismul ateist. Volumul constituie un „cântec de victorie”, născut din bucuria biruinței într-o luptă îndelungată: cea dintre religie și pozitivismul scientist. Acum chiar știința recunoaște, stupefiată de propriile rezultate, că nu mai poate fi susținută precedentă ei poziție ideologică, prin care dorea să domine totul prin intelectul „calculator”. „La început, știința era împotriva lui Dumnezeu. Acum, conduce la El. Aceasta este noua revoluție științifică” – aceasta ar fi ideea fundamentală a cărții; asistăm la o convertire a mentalului colectiv din lumea științifică. Autorul, René Laurentin, este licențiat în teologie și în filologie, predând la Universitatea de Stat din Paris și la Academia Pontificală din Roma. A primit patru premii ale Academiei Franceze.

creștini responsabili; atât tatăl cât și mama mea erau creștini practicanți. Aș putea zice că nu excesiv, nu erau fundamentalişti... erau sinceri și convingși de ceea ce făceau.

Anterior terminasem un liceu în care am studiat religia. Atmosfera la aceste ore era relaxată, discutam multe lucruri cu profesoara de religie, o femeie cu deschidere și „neîncrâncenată”. Colegii mei puneau la orele de religie mai mult probleme ce țineau de Biserică decât de Dumnezeu ca Persoană: comportamentul cutărui preot, morala sexuală, scandalul cutare... Pentru mine, existența lui Dumnezeu constituia o certitudine care nu mai necesita dezbateri. Aparțineam chiar unui grup de rugăciune LTCOR.

Prietena mea era și ea creștină, și nu se aștepta deloc la ceea ce a urmat. La sfârșitul unei zile frumoase de iarnă, după ce făcusem mult schi – eram într-o excursie – fiind obosit după atâtea suișuri și coborâșuri pe pantă, privind cerul, am avut o revelație... Stelele străluceau pe cer fără număr... Mă gândeam la întoarcerea acasă, la prietena mea care curând urma să-mi devină soție. **Și dintr-o dată, o certitudine se instaură în inima mea: Dumnezeu nu există!!!, nici ca putere superioară, nici ca iubire supremă... nu există nimic mai mult decât iubirea pe care o avem noi între noi. Și toate acestea cândva vor dispărea, pentru că va trebui să murim, și așa este normal să fie...**

În plus, stând bine să gândim lucrurile, viața este frumoasă și plină de farmec, neavând nevoie de explicații religioase și nici de „prelungiri” postmortem.³⁴⁶ Intram în

³⁴⁶ **Starea emoțională** în care mintea unui om gândește așa ceva este una aparte. **Instalat confortabil în efemer, lipsit de „socuri existențiale”**, având în față un viitor luminos, liniștit și atrăgător, **omului i se pare că poate fi foarte fericit fără Dumnezeu**, și pare mulțumit cu destinul lui terestru. De ce ar mai fi nevoie de Dumnezeu? Inevitabil, privind lucrurile din perspectivă teologică, **lipsa unei „cruci”, a suferinței**, are efecte nefaste, bulversante

hotel cugetând la ceea ce simțeam: eram năpădit de o **imensă ușurare lăuntrică.**

A doua zi, trezindu-mă din somn, știam că totul era clar: **Dumnezeu este inutil; și mai inutilă este o eventuală altă viață.** Cerul era albastru fără să mai aibă deasupra vreun paradis. Iar norii nu făceau altceva decât să-l facă și mai frumos. **Nu este necesar să crezi, nici să practici vreo religie, pentru a fi bun, nici pentru ca să ai putere să iubesti.** Nimic nu există deci în cer, și nici deasupra capului meu. Nici în fața mea nu există nimic, decât eventual un traseu pe care eu însumi îl voi hotărî, după propria-mi poftă. **Respiram profund! Eram liber!**³⁴⁷

La 14 ani am făcut prima mea declarație de agnosticism. Eram într-o tabără de tineret. Într-o zi am pornit prin munți cu un coleg și am petrecut împreună pe cărări alpine întreaga după-masă... discutând împreună pro și contra credinței. **Cu multă satisfacție mi-am dat seama că nu există un fundament serios pentru credință,** și mă întrebam cum de colegul credea... simțeam că nu există³⁴⁸ un Dumnezeu real, și că nu există nici un argument serios pentru a-I demonstra existența. Știind aceasta,

asupra conștiinței unei persoane, asupra concepției sale generale despre viață, creând **blocaje în viețuirea religioasă** și dând naștere la „dogme ideologice” adverse învățaturii creștine.

³⁴⁷ Cum am devenit ateu, manuscris de 10 pagini, compus la vârsta de 24 de ani.

³⁴⁸ Când un om susține cu tărie un lucru, inevitabil ajunge să-l și creadă. Spunea Părintele Teofil de la Sâmbăta: „Poartă-te după cum crezi, căci altfel ajungi să crezi după cum te porți!”. Inevitabil, ne avertizează părintele, când susții o poziție necreștină, **o energie anti-hristică se revarsă în tine.** Această energie îți dă o anumită satisfacție, tot așa cum și o hrană surrogat (cu E-uri), conferă o anumită sațietate celui care o consumă, dar nu te împlinește existențial. Pe termen lung însă, îți garantează falimentul, atât în plan immanent cât și în plan supra-mundan.

*am simțit că trebuie să-mi declar poziția. În aceea zi mi-am pus pe foc toate iluziile și de atunci **am înaintat în viață ferm pe poziție, spre necunoscut!***

Geneza necredinței. Există o mare diferență între nașterea credinței și nașterea necredinței. În procesul de convertire, sentimentele sunt multiple și se diversifică (iubire, prietenie, anxietate, dubiu, entuziasm, idealism, sociabilitate), reunificându-se în jurul unui pol religios. Convertirea are drept consecință **apartenența, nouă și decisivă, la o comunitate de credință**, la niște grupuri religioase și la niște instituții prestabilite.

Starea emoțională născută din necredință este întotdeauna însoțită de o **explozie centrifugală** a vieții afective individuale. Din contră, noul „necredincios” se detașează de punctele de reper sociale avute anterior.

Tipurile de „anti-convertire”, de refuz al divinului, de „venire în sine” atee, expuse de noi până acum necesită câteva clarificări: nu se poate vorbi, din exemplele enumerate, de vreo „intervenție transcendentă” clarificatoare în viața respectivilor, ci mai degrabă de o **stimulare psihologică proprie anti-religioasă, soldată cu o „îndepărtare” voluntară de Dumnezeu**, care ar fi echivalentă unei „treceri la ateism”. Aceste „mutații ale stării de conștiință” a cuiva, pot fi atribuite – din punct de vedere psihologic – mai mult tipului de personalitate a indivizilor respectivi, decât unei intervenții exterioare.³⁴⁹

³⁴⁹ De analizat: cazul redactorului T. Negură și rostul duhovnicului în identificarea tipurilor de personalitate „cu risc” din acest punct de vedere.

Din acest punct de vedere, mulți psihologi occidentali³⁵⁰ au analizat trăsăturile de personalitate ale unor studenți teologi, grupându-i pe categorii care să aibă aceleași coordonate sociale. De exemplu, într-o facultate de teologie luterană, din 40 de studenți, 20 vorbeau de o convertire individuală, realizată într-un timp record, în urma unui eveniment anume din viața lor. Din punct de vedere psihologic însă, statistica a demonstrat că tocmai aceștia 20 se încadrează la categoria de inteligență sub-medie, fiind, în plus, personalități cu tendință isterică, respectiv extrovertiți cu înclinație spre manifestări excesive ale sinelui.

Trebuie să subliniem faptul că în mediile protestante și neoprotestante **„convertirea” constituie un eveniment cu valoare de „indicator” al stării de maturitate spirituală a unui adept**, fiind într-o oarecare măsură „instituționalizată”.³⁵¹ Toți trebuie să fi trecut prin acest „stadiu”, cândva pe traseul vieții, începând cu adolescența (adolescența este considerată drept ante-camera maturității, prima etapă a vieții viabilă sub aspectul simțirilor și al deciziilor spirituale).³⁵²

“În copilărie am renunțat să frecventez biserica în favoarea terenurilor de fotbal, deoarece eram dependent

³⁵⁰ Noi folosim drept volum *pilot* lucrarea lui André Godin, *Psicologia delle esperienze religiose. Il desiderio e la realta'*, apărută la Editura Queriniana, Brescia, 1983, ediția în limba italiană a volumului *Psychologie des expériences religieuses. Le désir et la réalité*, Editions du Centurion, Paris, 1981.

³⁵¹ Sfânta Teresa de Avila scria sarcastic: *“Nu sunt sfinte cele care-L văd pe Dumnezeu, ci acelea care cred în El!”*.

³⁵² Se pot „vizita” din acest punct de vedere site-urile oficiale în limba română ale bisericilor neoprotestante din România, începând chiar cu cele din Alba Iulia.

de sport și de alte păcate din viața mea. Satan a adus în calea mea un tânăr care a făcut experiențe pe mine și mi-a transmis mie gândurile lui rele și păcatele lui ascunse. Acest lucru a adus rușine și vinovăție în viața mea, care mi-au consumat energia și mi-au afectat starea spirituală. Am trăit cu rușinea, vina și teama aceasta timp de șapte ani; am încercat să rup singur lanțurile, însă nu am reușit. Îi evitam pe creștini, însă nu Îl puteam evita pe Dumnezeu, în special nu mă puteam ascunde de dragostea Lui, de care mă făcea tot mai conștient. Am început să strig după mila Lui, recunoscând că merit iadul. El mi-a auzit strigătul și **m-a mântuit la vârsta de 17 ani**. Satan a luptat cu disperare să îmi mențină gândirea murdară și conștiința vinovată, însă nu a putut, datorită sângelui lui Isus și a înnoirii minții mele prin Cuvântul care începea să ia locul gândurilor rele. Între anii 1978-1980 am satisfăcut stagiul militar. În martie 1983 m-am căsătorit cu iubita mea soție care s-a dovedit a fi cea mai bună prietenă pentru mine și ajutorul potrivit. Ea m-a susținut mult pe durata timpului în care am fost al Seminar (între anii 1984-1988, perioadă în care a fost obligată să rămână acasă, din cauza regimului comunist), însă de asemenea pe parcursul întregii mele vieți și lucrări. În această perioadă, Dumnezeu a pregătit-o pe ea acasă pentru chemarea noastră, în timp ce eu mă pregăteam în București, la 700 de kilometri depărtare de ea. Deși această situație nu era una normală, Dumnezeu a îngăduit-o în viața noastră și ne-a pregătit pentru lucrare, în ciuda opoziției comuniste. Între timp, familia noastră a fost desăvârșită prin fiecare dintre cei patru copii care sunt o reală binecuvântare de la Domnul. În anul 1988 am absolvit Seminarul Teologic Baptist din București și am simțit chemarea să ne mutăm într-un oraș unde să-L slăvim pe Domnul. Cu toate că provocările erau foarte mari pentru mine datorită numărului mare de credincioși, 500 la acea vreme, pot mărturisi despre credințioșia Celui care face chemarea. El a binecuvântat lucrarea mea în ultimii 18 ani, prin harul Său, și prin lucrarea echipei de

*conducere și a întregii biserici. Biserica noastră, între timp, a crescut cu 100%”.*³⁵³

3. „Dumnezeu există! Eu l-am întâlnit...”

Descrierea, orală sau scrisă, a unei experiențe de „întâlnire cu Dumnezeu”, prezentată ca un **contact concret cu Dumnezeu** și urmată de o **transformare globală a persoanei beneficiare**, fascinează. Ea răspunde la o **cerință intimă** a ființei noastre, cerință pe care puțini reușesc să o satisfacă.

Titlul subcapitolului nostru este preluat de la francezul André Frossard³⁵⁴, care în urmă cu peste 30 de ani a publicat în volum omonim, ce a cunoscut un succes editorial fulminant: pentru mai multe săptămâni în șir a fost cea mai vândută carte de librărie la nivel național. Acest lucru demonstrează cât de puternică este **dorința inconștientă a milioane de cititori** de a beneficia ei înșiși de o astfel de experiență.

³⁵³ Este vorba despre auto-biografia unui pastor neoprotestant.

³⁵⁴ André Frossard (1915-1995), membru al Academiei Franceze, autor al unor remarcabile cărți cu caracter istoric, memorialistic și eseistic, este cunoscut în „lumea credinței” prin volumul „*Dumnezeu există, eu l-am întâlnit*” („*Dieu existe, je L'ai rencontré*”) care a avut un răsunător succes de public (în prezent a ajuns la a 27-a ediție). Scriitorul, descendentul unei familii cu vederi de stânga (tatăl său a fost primul – în ordine cronologică – secretar general al Partidului Comunist Francez) mărturisește că la vârsta de douăzeci de ani a trăit, într-o capelă din Cartierul Latin, o revelație, în urma căreia s-a convertit la catolicism. Cartea constituie istoria acestei revelații. „*Intrând la ora 17.10 într-o capelă din Cartierul Latin în căutarea unui prieten, am ieșit de acolo la ora 17.15 însoțit de o prietenie nepământească. Intrând acolo sceptic și ateu de extremă stângă, am ieșit cu câteva minute mai târziu catolic, apostolic și roman.*”

A obținut ediția românească același succes editorial? Un volum cu un astfel de titlu poate dezamăgi enorm un cititor, dacă odată lecturat, nu conferă cititorului o experiență interioară, dacă nu-i **comunică ceva din stare emoțională și mistică a beneficiarului revelației**. După lecturarea cărții, cineva propuse ironic un alt titlu pentru carte: „*Dumnezeu există. Eu nu l-am întâlnit!*”³⁵⁵, făcând referire la faptul că orice metaforă este insuficientă pentru a reda sau desemna lucrarea lui Dumnezeu asupra inimii omului.

4. „Să-l vezi pe Dumnezeu și să continui să trăiești...” Se contrazice Dumnezeu?³⁵⁶

Este interesant și relevant pentru fiecare lider de comunitate să afle câți dintre membrii colectivității în care activează au citit vreo carte care are în centrul atenției o persoană care „L-a întâlnit pe Dumnezeu”?

Sfânta Scriptură ne prezintă situații de acest gen: Moise (de două ori), Sfântul Ilie Tesviteanul, Sfântul Apostol Pavel (de două ori), Sfântul Siluan Athonitul, Sfântul Francisc de Assisi, Paul Claudel³⁵⁷. Aceștia, exponenți a epoci și culturi atât de diferite

³⁵⁵ Popularitatea incontestabilă a volumului are acoperire însă în sinceritatea mărturisirilor autorului. În plus, succesul cărții justifică un comentariu al efectelor ei pe termen lung. În original, este vorba de „*Dieu existe, je l'ai rencontré*”, Paris, Fayard, 1969, apărut în limba română în traducerea lui Alex Ștefănescu, la Editura Universal Dalsi, în 1993 (ediția în limba română are și o postfață a autorului, preluată de la cea de a 27-a ediție din limba franceză).

³⁵⁶ Cfr. André Godin, *Psicologia delle esperienze religiose. Il desiderio e la realtà*, Edit. Queriniana, Brescia, 1983, p. 74.

³⁵⁷ Paul Claudel este cunoscut în România publicului larg în special datorită cărții *Un poet privește crucea*, apărută la Editura Anastasia în 1994, în traducerea Ancăi Sârbulescu, după originalul francez „*Un poète regarde la croix*”, Gallimard, 1938.

(vârste: între 35-65 ani), prin gusturi și profesii aveau o „formație umanistă”.

Moise este un titan biblic cu un profil aparte. Imaginația populară îl limitează adeseori la un personaj care s-a urcat pe Muntele Sinai și „**L-a văzut pe Dumnezeu**”. **Cartea Exodului ne relatează exact contrariul:** când Moise I-a cerut lui Dumnezeu: „*Doamne, fă-mă să-Ți văd chipul!*”, s-a auzit răspunsul: „*Nu vei putea să-Mi vezi fața, căci nici un om nu poate să mă vadă și să rămână viu!*”. Dar mai apoi vocea completează: „*Iată aici la Mine un loc: șezi pe stânca aceasta. Când va trece slava Mea, te voi ascunde în scobitura stâncii și voi pune mâna Mea peste tine până voi trece. Iar când voi ridica mâna Mea, tu vei vedea spatele Meu, iar fața Mea nu o vei vedea!*” (Exod 33, 21-23).

Personalitatea – la fel de impunătoare a Profetului Ilie – o regăsim conturată în cărțile Regilor (3 Regi 17-19; 21 și 4 Regi 1-2). Ilie în Horeb L-a întâlnit pe Dumnezeu în „vânt lin” (3 Regi 19,12).³⁵⁸ Stihira Vecerniei sfântului menționează: „*Nu în cutremur, ci în vânt subțire ai văzut venirea lui Dumnezeu, Care te-a luminat pe tine de demult, Ilie, de Dumnezeu fericite, și în căruță cu patru cai fiind*

³⁵⁸ „Prezența lui Dumnezeu, prin Duhul Sfânt, e lină și liniștitoare. Este „**vântul lin**” care aduce pace sufletului. Și dacă în veacul nostru este neliniște și zbucium, aceasta este pentru că **lipsește Duhul Sfânt**. Toate avantajele materiale pe care ți le oferă o societate de consum, mulțimea de asociații pacifiste *puse la cale* de societatea civilă, pluralismul *new-age*-ist care socotește egale între ele toate credințele religioase și spiritualitățile adecvate culturilor diverse, falimentează lamentabil. Numai că oamenii n-au ochi de văzut”. Înaltpreasfințitul Andrei Andreicuț, în *Credința Străbună*, nr. 8/2008, p. 1.

purtat, pe cer ai umblat cu străină vedere, minunat făcându-te, de Dumnezeu însuflate".³⁵⁹

Aspirația de a vedea, de a **intra în contact direct cu Ființa Supremă**, de a **O putea contempla fără intermediari**, constituie o dorință profundă a ființei umane, care odată împlinită l-ar împlini existențial pe om, ar sintetiza sensul vieții lui. Paradoxal, aspirăm la acest lucru, însă dacă ar fi să luăm în calcul avertismentul făcut lui Moise, de o asemenea experiență ar trebui să ne păzim. În cazul lui Moise **întâlnirea cu Dumnezeu are loc prin cuvinte, prin mesaje, printr-o „alianță dialogică”**, prin niște porunci destul de dificil de îndeplinit, care te conduc spre o acțiune concretă.

Nimeni nu poate să-L vadă pe Dumnezeu și apoi să continue să trăiască... Ne-am putea chiar mira de faptul că **se poate să-L întâlnești pe Dumnezeu și apoi să continui să vorbești...** Au făcut-o însă mulți înaintea noastră, și este foarte important să analizăm rezultatul experienței lor și să identificăm efectul pozitiv al relațiilor lor.

Referat: *Paul Claudel și întoarcerea la credință. Noaptea de Crăciun de la Notre-Dame, 1886.*

³⁵⁹ *Mineiul pe Iulie*, București, 2002, p. 241.

5. Să vorbești despre un (A)altul, în absența (L)lui...³⁶⁰

În general, se vorbește despre „un altul”, în absența lui. Dacă oameni înzestrați cu mult simț poetic, precum Claudel sau Frossard, își descriu propria experiență de întâlnire cu Dumnezeu, cititorul – oricât de fascinat ar fi de relatare – nu Îl întâlnește, la rândul lui, pe Dumnezeu, sau, cel puțin, nu o face în momentul lecturii, nu o poate face instantaneu. Ci, în cel mai bun caz, **aude vorbindu-se „despre” El**. Cititorul **intră în contact cu o relatare despre Dumnezeu**, o expresie a experienței altuia. **Nu (re)trăiește întru totul** acea experiență. Despre ce aude vorbindu-se?

Experiența celuilalt. Când cineva își descrie propria întâlnire cu Dumnezeu, poate fi atât de „confiscat” de propriile trăiri subiective, poate fi atât de **hipnotizat de momentele privilegiate** pe care dorește să le surprindă, încât să nu reușească să redea nimic din personalitatea Celui despre Care vrea să depună mărturie.

³⁶⁰ Vorbirea despre Dumnezeu, în absența Lui, este imposibilă din punct de vedere strict dogmatic. Din punct de vedere practic însă, este un fapt aproape cotidian, în mod special în școlile promoare ale „științei teologice”. Aceasta pentru că deși Dumnezeu este atotprezent, inclusiv în sălile de curs, El nu este **simțit de vorbitori/auditori**... Pentru aceasta este nevoie de experiență mistică, de trăire duhovnicească, de o anumită maturitate spirituală, atât la ascultători, cât și la vorbitor. Dintre cei care *vorbesc despre Dumnezeu*, câți Îl și *simt pe Dumnezeu*? Deci, omul neduhovnicesc vorbește despre Dumnezeu fără a-L simți și fără a-I conștientiza prezența. În aceste condiții însă, inevitabil, el rămâne și **lipsit de energiile lui Dumnezeu**, iar **cuvântul său nu va avea putere de impact**. Lucrul se poate repeta ușor și la alte etaje sociale (predarea lecției de religie în școlile de stat).

Tânărul care nu a fost niciodată îndrăgostit va fi impresionat de relatările și amănunțele interesante ale amicului îndrăgostit, și va asculta cu oarecare nesaț poveștile acestuia de dragoste, chiar dacă acesta va expune elemente care nu sunt esențiale (nici tipologice) oricărei relații de dragoste. Va fi poate entuziasmat de o descriere fidelă a circumstanțelor și a emoțiilor trăite de prietenul său în clipa în care și-a cerut iubita în căsătorie. **Dar ce poate ști el despre persoana iubită de celălalt?** Un îndrăgostit își poate provoca amicul să salte împreună cu el de bucurie în momentele de culme ale relației lui afective, dar ce va înțelege prietenul despre cărările particulare ale dragostei din viața celui alt?³⁶¹

Un lucru similar se poate petrece lecturând o carte care expune convertirea altuia. Cel care povestește poate fi atât de absorbit de nararea vieții sale și de expunerea trăirilor avute în momentul experienței, încât ajunge să nu mai vorbească despre Altul. Se va observa astfel că, din punct de vedere numeric, **paginile autobiografice abundă** (chiar dacă nu fac nici o referință la convertire, ci doar „îi conturează cadrul”), în timp ce paginile privitoare la convertire sunt puține. Unul din scopurile nenumăratelor pagini autobiografice este cel de a demonstra cititorului faptul că Dumnezeu era totalmente ignorat în viața anterioară a beneficiarului revelației.³⁶²

Orice biografie **presupune însă o selecție**: este o scriere „construită” **plecând de la o anumită intenție**. Este vorba deci de **un trecut reconstruit**. Tendința inconștientă este aceea de a sublinia o

³⁶¹ André Godin, *op. cit.*, p. 76.

³⁶² *Ibidem*, p. 77.

fractură care separă un „mai înainte” de un „după”, tendință generală în acest tip de literatură. Un studiu analizând grupuri de harismatici catolici din Statele Unite ale Americii a descoperit **simplificări surprinzătoare** în prezentarea crizei care a anticipat afilierea respectivilor la grupurile harismatice, în mod special prin **subevaluarea intensității vieții creștine duse până în momentul convertirii**.

6. Indiciile unei convertirii reale

Relatările convertirilor vorbesc și despre transformări radicale ale vieții, de **schimbări semnificative rezultate din experiența întâlnirii cu Dumnezeu**. Frossard definește momentele ca „bucurie, dulceață, lumină”, experiența de efervescentă interioară prelungindu-se cam o lună. Are loc o modificare și în intensitatea certitudinilor dobândite: *„Dumnezeu există și totul este adevărat... Există deci o ordine în lume, în acest univers, dincolo de vălul de ceață care ascundea evidența...”*. Noua stare se definește printr-o **dispoziție specială de a accepta învățătura religioasă** și de a crede: *„Ceea ce Biserica propovăduiește este adevărat, până la ultima virgulă!”*.

Transformările care au loc sunt uneori corelate unor dorințe anterioare, ușor de reperat de un psiholog competent. Rostul discursului este tocmai acela de a le fortifica pentru a le menține. Cu alte cuvinte, **mărturisitorul are nevoie, la rândul lui, de martori și de cititori pentru a se confirma în propria convertire**. Din punct de vedere psihologic lucrul acesta apare normal, dar ne invită să reflectăm asupra ideii seducătoare potrivit căreia **convertirea s-ar**

defini drept o transformare bruscă, globală și în mare parte inexplicabilă.³⁶³

Cert este că o convertire care se „expune” excesiv este fragilă. **Trăirile interioare țin de intimitatea unei ființe umane, și nu trebuie comunicate ostentativ.** Dacă Dumnezeu se relevă personal unei ființe umane, o face spre **propria ei împlinire**; ori împlinirea aceasta nu trebuie să aibă nici un fel de efecte prozelitiste. Marii mistici ortodocși sunt definatorii în această privință: cu multă greutate ei își dezvăluie trăirile din momentele de intimitate cu Dumnezeu.³⁶⁴

Când cel care vorbește este „El”. Există însă foarte multe situații în care cel care vorbește despre întâlnirea cu Dumnezeu este atât de puțin prezent în relatarea sa, încât aproape **nu vorbește deloc despre sine, ci doar despre dorințele Celuilalt. El devine atunci Vocea Celuilalt.** Astfel Moise, reîntorcându-se cu tablele Legii de pe Muntele Sinai, le sfărâmă în momentul în care se revoltă față de compromisurile făcute de poporul rămas sub ascultarea lui Aron. Moise **dispare astfel în spatele cuvintelor și a actelor care vor fundamenta și contura tot mai mult o religie, Ebraismul.**

Stilul profetic s-a născut aici: **când profeții vorbesc despre Dumnezeu, Dumnezeu Însuși vorbește prin ei.** Biografia lor personală și starea lor „de spirit” contează puțin, în ciuda – uneori – a stării de lamentare și de epuizare pe care aceștia o acuză, ca urmare a sarcinilor cu care Dumnezeu îi încarcă.

³⁶³ *Ibidem*, p. 78.

³⁶⁴ Referat: *Trăiri interioare* în volumul lui Tomas Spidlik, *Marii mistici ruși*, Edit. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1997 (în traducerea pr. prof. Nicolae D. Necula).

Sfântul Apostol Pavel, convertit instantaneu, dă comunităților creștine prima lor teologie, în care episodul de pe drumul Damascului nu figurează decât foarte discret. Sfinții nu vorbesc despre ei înșiși decât pentru a indica cărările care i-ar putea ajuta pe alții în găsirea drumului lor propriu spre Dumnezeu, spre Inefabil, spre Cel care este dincolo de orice reprezentare imaginată, Care este și *dincolo* și *mai presus* de orice cuvânt. În greacă, **misticul este un mut.**³⁶⁵

*„La capătul zilelor mele, m-am hotărât să vorbesc fraților mei despre ceea ce înainte n-aș fi îndrăznit, socotind acestea lipsite de bun simț. Cu toate că sunt neînsemnat din toate punctele de vedere, dar faptul este fapt: Dumnezeu Tatăl a avut milă de mine, cum în general are milă de toți cei cu inimă zdrobită. Lumina care m-a cercetat a fost Lumina din „Împărăția ce nu este din lumea aceasta” – mărturisește Arhimandritul Sofronie.*³⁶⁶

Există o diferență clară între scrierile care relatează convertiri (Claudel și Frossard) și textele sacre pe care se fundamentează religii (Moise, Sf. Pavel) sau întregi curente duhovnicești. Prima categorie de scrieri fac referință la o apropiere de un Inefabil transformator și inexplicabil; cea de-a doua categorie ne invită pe **cărările exigente și austere ale ascezei**, cântând imnuri duhovnicești, implicându-ne în activitatea filantropică a Bisericii și dobândind astfel transfigurarea.

³⁶⁵ La o privire atentă se observă că însuși Sfântul Siluan a fost cunoscut în toată „grandoarea” sa mistică doar după moarte, după lectura manuscriselor descoperite în chilie. „Convertirea” lui a fost un proces, greu de inclus într-un determinat arc temporal.

³⁶⁶ *Mistica vederii lui Dumnezeu*, Edit. Adonai, București, 1995, p. 123.

Iată și o lectură (neo)protestantă a „convertirii”, care ontologic, în „doctrina fundamentală” nu este divergentă deloc de perspectiva ortodoxă: Procesul „*nașterii din nou*” se aseamănă cu *metamorfoza omizii într-un fluture*. Întocmai precum omida se închide în cocon, pentru ca ulterior să renască fluture, la fel omul *moare față de sine*, pentru ca să renască pentru Dumnezeu și pentru ceilalți. Convertirea înseamnă mai mult decât *o schimbare de personalitate* sau de obiceiuri comportamentale: este *o schimbare a inimii*. Fără o schimbare radicală nu se poate vorbi de convertire; convertirea presupune opțiunea conștientă pentru Dumnezeu. Întoarcerea la Dumnezeu presupune *schimbarea conduitei* și lepădarea păcatului, concretizându-se în *renunțarea „la lume”* și *răstignirea firii* pentru a-L urma pe Dumnezeu. Credința și regretul pentru păcatele săvârșite preced convertirea, pregătindu-o. Ea începe în momentul deciziei deliberate de a renunța la păcat, și de a-L urma pe Hristos-Dumnezeu. Prin harul lui Dumnezeu, convertirea aduce o pace infinită în suflet, care persistă și după ce emoțiile dispar.

Nu toți oamenii care merg la Biserică pretind că au beneficiat de o experiență personală a întâlnirii cu Dumnezeu.

Când vom analiza scrierile care au în centrul atenției o convertire spectaculoasă, ne vom putea orienta după următoarea grilă:

1. A câta parte din relatare este **consacrată autobiografiei** autorului și câtă parte din ea e „alocată” experienței Divinului?

2. În descrierea întâlnirii cu Dumnezeu, se vorbește „doar” sau „în principal” despre trăiri emotive? Există vreo referire constantă la **consecințele experienței** în viața convertitului, care derivă dintr-un nou mod de a vedea existența?
3. Spune ceva într-o manieră nouă, nonconformistă, convertitul? Are un stil aparte, expresii speciale?

Ce ar putea spune „nou” un convertit? Oare revelația nu este definitiv încheiată? Important de subliniat este faptul că **„registrul semantic” al relatărilor despre Dumnezeu nu va fi niciodată epuizat**. Există un potențial imens de creativitate în domeniul acesta, pentru a exprima relația unui om, a unui grup, a unei culturi, cu Dumnezeu. Spunea J. P. Deconchy că *„Dumnezeu (zeii, în general) este prea puternic pentru a putea fi epuizat semantic într-o cultură”*.

4. Relatarea lui sugerează cititorilor **un nou stil de viață**, un mod de rugăciune, o manieră de a trăi slujbele religioase care ar permite celorlalți să aibă ei înșiși o „întâlnire cu Dumnezeu” similară?

Cu cât autorul își focalizează atenția exclusiv asupra propriului trecut, fără a prezenta nimic care ar putea **îmbogăți imaginea pe care fiecare cititor o are despre Dumnezeu**, cu atât relatarea lui devine mai **irelevantă din punct de vedere religios și mistic**. La urma urmelor, o astfel de relatare nici n-ar vorbi despre Dumnezeu: ar vorbi doar despre o sete de renume a autorului.

II. Ontologia experienței mistice, din perspectivă psihologică

a) Intensitatea experiențelor interioare

Găsiți în trecutul vostru anumite momente speciale, de reper, începând de la care viața voastră pare să fi descoperit o valoare nouă?³⁶⁷ Există ceva dumnezeiesc, cel puțin la nivel potențial, în aceste emoții intense și zguduitoare?

Cuvintele lui Goethe „Clipă, stai!... Ești atât de frumoasă!” exprimă o sete de eternitate și sunt, inevitabil, în legătură cu Dumnezeuul iudeo-creștin care intervine în istoria oamenilor. **Experiențele intense de „întâlnire cu Dumnezeu”** constituie niște momente de plenitudine existențială, având o mare încărcătură emoțională, prin care are loc o deschidere interioară spre un „dincolo”, spre universul transcendent.

„Rugați-vă în clipele de disperare și de necaz; rugați-vă însă mai ales în momentele de bucurie deplină și în zilele de belșug sufletească” – spunea poetul Kahlil Gibran.

La mijlocul secolului trecut, psihologul american Abraham Maslow³⁶⁸ era aproape să

³⁶⁷ Sunt momente care ne pot aduce aminte de pilda Mântuitorului cu dragma cea pierdută.

³⁶⁸ Abraham Maslow (n. 1 aprilie 1908; d. 8 iunie 1970) a fost un psiholog umanist american, cunoscut astăzi prin **teoria ierarhiei nevoilor umane**. Născut în Brooklyn, New York, ca prim copil al unei familii de evrei emigranți din Rusia, la insistențele părinților a studiat trei semestre dreptul la City College of New York, după care s-a transferat la Cornell University, ca mai apoi să revină la CCNY. După ce s-a căsătorit cu verișoara sa primară, s-a mutat în Wisconsin pentru a studia la universitatea de aici, unde își va lua în 1934 doctoratul în psihologie. Ulterior a predat ca titular la Brooklyn

declanșeze o revoluție în psihologia americană: el a descoperit **persoane fericite** și a depus eforturi mari pentru a înregistra din punct de vedere psihologic profilul distinctiv al acestora (și diagrama cronologică a personalității lor); el a identificat în acestea **un dinamism întru totul specific**. De fapt, psihologia științifică tradițională a fost preocupată doar cu studierea și înțelegerea modului de comportament al **oamenilor aflați în criză**, plecând de la nevoile lor, de la deficiențele, lipsurile și neîmplinirile lor, pentru a-i ajuta să ajungă maturitatea interioară, și nu și-a focalizat atenția pe maturitatea în sine, pe împlinirea existențială în sine (în cazul în care cineva a ajuns-o), pentru a reflecta științific asupra ei.

Abraham Maslow a ajuns președinte al Departamentului „*Personalitate și Psihologie Socială*”, al Asociației Americane de Psihologie. El a atras atenția oficial asupra faptului că așa-numitele „legi psihologice” trebuiau revizuite total, întrucât fuseseră elaborate studiind exclusiv ființele umane aflate în creștere (copii, adolescenți), sau **în situații carentiale** (slabi, nevrotici), cu alte cuvinte, ființe umane *în devenire*. Studiul presupunea întotdeauna un scop care trebuia atins, o acțiune declanșată de o anumită insatisfacție sau de anxietatea creată de aparenta neputință de a atinge un anumit scop. Cu alte cuvinte, reflecta o anumită insatisfacție.

College, în aceasta perioadă întâlnind mulți psihologi europeni, printre care Alfred Adler și Erich Fromm. În 1951 a devenit șeful catedrei de psihologie la Brandeis University, începându-și activitatea de cercetare teoretică. S-a retras în California (1970), unde la vârsta de 62 ani a murit în urma unei afecțiuni a inimii.

De când Maslow³⁶⁹ se preocupa de persoanele care și-au realizat cu succes propria personalitate și își considerau viața o reușită, privilegiind anumite **momente de plenitudine** (*peak experiences*) **culminante**, momente care le-au inspirat viața și le-au marcat-o semnificativ, el descoperi că motivațiile lor, modul lor de percepere a universului, a lucrurilor și a vieții, aveau **caracteristici**³⁷⁰ **până atunci necunoscute în psihologia generală.**

Excurs: Abraham Maslow

Principala sa contribuție în psihologie a fost în **problema ierarhizării nevoilor umane**. Având o **abordare umanistă**, Maslow observă că ființele umane nu sunt împinse sau atrase atât de forțe mecanice, cât mai degrabă de stimuli, obiceiuri sau impulsuri instinctive. Astfel, el susține că ființele umane sunt întotdeauna motivate de anumite nevoi nesatisfăcute, și că **nevoile situate pe treptele inferioare ale piramidei trebuie satisfăcute înainte de a se putea ajunge la cele superioare**. Una din **diferențele esențiale** față de ceilalți doi capi ai psihologiei acelor vremuri (Freud și B.F. Skinner), a fost interesul mai degrabă scăzut al lui Maslow față de oamenii bolnavi mintal sau nebuni, și o orientare predilectă spre persoanele cu personalitate “sănătoasă”.

Deși toate nevoile sunt instinctive, nu toate sunt la fel de puternice. Astfel, nevoile cele mai puternice au fost așezate la baza piramidei trebuințelor. Cu cât o nevoie urcă

³⁶⁹ Un alt psiholog american, William James, studia același domeniu plecând însă de la premiza că există **un specific inconfundabil al experienței religioase**, în contrast cu experiențele de împlinire interioară din viața laică.

³⁷⁰ Câteva din aceste caracteristici ar părea că au o profunzime religioasă, chiar atunci când apar în „contexte laice” ale vieții: succese sportive, intuiții intelectuale sau terapeutice, creativitate artistică, inspirație literară, activități sexuale, emoții „oceanice” etc.

spre vârful piramidei, cu atât este mai slabă. Se observă astfel că **nevoile primare** sunt comune atât oamenilor, cât și animalelor. Ele includ necesitățile fiziologice (inclusiv cele biologice: hrana, apa, aerul, igiena) somnul, sexul și o temperatură relativ constantă a corpului.

Odată ce individul își satisface acest nivel de necesități, se poate concentra pe **nevoile de siguranță**. Acestea au de a face cu stabilitatea și consistența într-o lume relativ haotică. Ele țin mai mult de integritatea fizică, cum ar fi securitatea casei și a familiei. În unele cazuri nevoia de siguranță motivează unii indivizi să devină religioși, religia oferindu-le confortul unei promisiuni de siguranță printr-un loc paradisiac. Nevoile de siguranță sunt cruciale pentru copii.

Urmează apoi **nevoia de iubire și apartenență**. La acest nivel se includ: nevoia de prietenie, de familie, de apartenență la un grup, sau de implicare într-o relație intimă non-sexuală. La nivelul patru sunt **nevoile de stimă**. Acestea cuprind atât recunoașterea venită din partea altor indivizi (sentimente de putere, prestigiu, acceptare etc), cât și din respectul de sine, care creează sentimentul de încredere și competență. Nesatisfacerea nevoilor de stimă declanșează descurajarea, iar pe termen lung, complexe de inferioritate.

Pe primele patru nivele ale piramidei sunt nevoile așa-zis "deficiente": o persoană nu simte nimic special dacă acestea sunt satisfăcute, dar simte un disconfort când nu sunt satisfăcute. Dincolo de aceste nevoi, următoarele sunt numite de "creștere". Acestea nu dispar când sunt satisfăcute, în schimb, motivează individul pe mai departe.

b) Experiența mistică fulminantă sau obiectul acestei experiențe este perceput întotdeauna de beneficiarul unei „revelații” ca **un „absolut în sine”**: experiența își are **în sine însăși propriul sens**, propria legitimitate, neavând nimic de domeniul „utilitarului”. Se demonstrează a fi **un scop în sine**

(cel puțin temporar), iar nu **un simplu mijloc**. Acest „obiect” (care poate să fie o stare afectivă întru totul interioară) reorganizează întreaga existență umană; este ca o axă pentru întreaga viață. O metaforă sugestivă ar fi întâlnirea cu persoana iubită, eveniment care reconfigurează relațiile cu prietenii anteriori.

c) O valoare vitală

Plecând de la **experiența mistică totală și cu referință la ea**, viața cotidiană apare mult mai frumoasă, ea **merită să fie trăită**, chiar dacă, în anumite cazuri, poate apărea ideea morții, dar nicidecum ca moment suicidal, ci mai ales ca dorință de a opri timpul, pentru a experimenta un etern prezent.³⁷¹

d) Un „dar” primit activ

În experiența mistică culminantă, conștiința trăiește **o stare de bucurie, de admirație inefabilă**,

³⁷¹ O scurtă referință meteorică s-a cuveni să facem la experiențele morții clinice, inventariate și analizate de Dr. Raymond Moody (în volumul *Life after life*), experiențe de mare intensitate și cu repercusiuni asupra întregii vieți. Raymond Moody, doctor în filosofie al Universității Virginia, doctor în psihologie al Colegiului West Georgia și doctor în medicină al Colegiului Medical din Georgia, în volumul „*Viață după viață. Investigarea unui fenomen: supraviețuirea după moartea corpului*”, Editura Libertas Publishing, 2008, prezintă peste o sută de cazuri de „moarte clinică”, respectiv situația unor persoane care au fost declarate decedate și apoi au revenit la viață. Publicată pentru prima dată în 1975, aceasta explorează ceea ce se întâmplă după moarte **surprinde stările emoționale, de mare intensitate, a celor care trec pragul morții**. Cazurile prezentate constituie dovezi ale existenței vieții după moartea trupului, relatările celor care au trecut acest prag oferindu-ne o imagine impresionantă a sentimentelor de pace, seninătate și iubire necondiționată care-i învăluie pe cei ajunși „dincolo”.

de stupoare, cu un mare și umil respect, cu convingerea că experiența are loc **fără nici un fel de merit personal**. O stare întrucâtva similară, dar de o intensitate mult mai redusă, este aceea a sportivului care repurtează un mare succes, un record, obținut cu multă dificultate și antrenament, sau starea interioară a unui cercetător care face o descoperire științifică. În plan literar se poate vorbi despre „inspirație”, despre o „muză” prezentă. Conștiința că ești beneficiarul acestei experiențe față de care nu ai nici un merit personal este atotprezentă. *„Unii spun că aceasta a fost cândva mai înainte, dar acum toate acestea s-au învechit; dar la Domnul niciodată nimic nu se micșorează, ci numai noi ne schimbăm, ne facem răi și astfel pierdem harul; iar cine cere, acelaia Domnul îi dă totul nu pentru că merităm noi acest lucru, ci pentru că Domnul este milostiv și ne iubește”*.³⁷²

e) Potențialul terapeutic al experienței

Efectele acestor experiențe covârșitoare sunt **eliberarea de anxietate**, o **diminuare evidentă a inhibițiilor** și a controlului excesiv de sine. Beneficiarul unei astfel de experiențe trăiește o **continuă stare de empatie** și de simpatie, care predispun la o disponibilitate generoasă de iertare a semenilor, la toleranță față de ceilalți. *„Eu am întâlnit două persoane care – după o astfel de experiență mistică – s-au vindecat: una de nevroză și angoasă, alta de obsesie recurentă cu idei de sinucidere”*.³⁷³

³⁷² Sf. Siluan Athonitul, *Între iadul deznădejdiei și iadul smereniei*, Edit. Deisis, Alba Iulia, 1994.

³⁷³ A. Godin, *op. cit.*, p. 88.

f) Comportament aparent ludic³⁷⁴

Ca urmare a unei astfel de experiențe, unele persoane uneori devin aparent naive, **se manifestă cu multă inocență**: „*Cel care nu este capabil să se abandoneze în brațele altuia precum un copil, nu va fi capabil să cunoască bucuriile cele mai profunde ale iubirii...*”³⁷⁵. În acest tip de experiență interioară, indiferent dacă are loc în artă, iubire sau religie, **manifestările nu au valențe patologice**, nici nu sunt efectul unei sforțări teatrale, ci sunt pline de expresivitate, în special corporală, expresie a unei supra-abundente stări de fericire. „*Eu mă cunosc pe mine: sunt omul cel mai obișnuit, uneori sunt vesel precum copiii. Dar ceea ce mi s-a dat mie de către Dumnezeu, din inițiativa Lui, este ceva asemănător Apostolilor, Părinților Bisericii.*”³⁷⁶

g) Șanse „ratate” de experiențe interioare

Studiile științifice au demonstrat că un număr mult mai mare de persoane au fost foarte aproape de a avea experiențe interioare profunde, dar în virtutea unui hiper-control au evitat concretizarea lor. Acestea și-au motivat „decizia” printr-o frică de irațional, frică de a se deschide total, abandonându-se afectivului.

h) Experiențe mistice propriu-zise. Starea de har

Maslow enumără următoarele componente ale unei stări de **euforie pământească**: sportivul acceptă recordul său ca pe un dar „acordat”, indiferent de cât

³⁷⁴ **LÚDIC**, -Ă *adj.* referitor la joc; specific jocului; glumeț, sprintar; (p. ext.) fără finalitate practică, gratuit. (< fr. *ludique*)

³⁷⁵ A. Godin, *op. cit.*, p. 89.

³⁷⁶ Arhimandritul Sofronie, *op. cit.*, p. 126.

de multe au fost eforturile sale din timpul antrenamentului; poetul este beneficiarul unei inspirații gratuite; îndrăgostitul se umple de energii de dragul altei persoane; misticul se simte nevrednic de iluminările de care beneficiază; toate aceste momente pot fi interpretate de unii ca având adâncimi religioase; sunt realmente astfel în măsura în care beneficiarii sunt persoane religioase. Maslow lecturează evenimentele dintr-o perspectivă gnostică; în opera lui nu există nici profeți, nici „cuvânt al lui Dumnezeu”. Arhimandritul Sofronie însă avertiza: „Știu că, în afară de credință, stările trăite de mine ar fi fost excluse.”³⁷⁷

De-a lungul existenței sale pământești, omul are multe alte experiențe interioare cutremurătoare, de mare încărcătură emoțională, declanșate de:

- ✓ conștiința acută a inevitabilității morții;
- ✓ solitudinea fiecăruia în momentul marilor decizii care implică responsabilitate maximală;
- ✓ angoasa din fața impersonalității reci a naturii;
- ✓ înstrăinarea fiecăruia de propriul inconștient;
- ✓ revolta din fața in justiției insurmontabile din lume;

Maslow este convins că **religiile instituționalizate** care nu își vor asuma drept scop sublim – la nivel individual – **atingerea unui astfel de tip de experiență mistică profundă**, cu scopul de a o comunica și multiplica ulterior, **se vor autodistrage**, pentru că își vor rata împlinirea unei datorii elementare. Cu alte cuvinte, **religiile se vor impune în măsura în care vor fi sensibile la această exigență a credincioșilor**, satisfăcându-le religiozitatea spontană,

³⁷⁷ Arhim. Sofronie, *op. cit.*, p. 124.

plină de nesaț după acest tip de experiențe interioare privilegiate.

i) Emoțiile „transcendente”, provocate chimio-fiziologic

Pentru Maslow, elementul cel mai evident religios al tuturor experiențelor interioare intense este **conștiința vie că universul întreg este o totalitate unificată**. Anumite stări extatice însă pot fi provocate experimental, recurgându-se la protoxidul de azot³⁷⁸,

³⁷⁸ **Protoxidul de azot** este un **anestezic general gazos**, cu proprietăți ce corespund aproape integral condițiilor de anestezic ideal: inert față de toate țesuturile cu excepția substanței cerebrale; se difuzează rapid în organism și se elimină în scurt timp prin plămân, nefiind iritant pentru căile respiratorii; are un miros agreabil (ușor dulceag); nu este exploziv *per se* și în condițiile utilizării în decurs de maximum 24 de ore în amestec cu o cantitate suficientă de oxigen; la presiunea atmosferică este practic lipsit de toxicitate. Principalul inconvenient al protoxidului de azot este capacitatea sa anestezică scăzută (aproximativ 15% din cea a eterului) în forma în care se utilizează de obicei în chirurgie: 80% protoxid de azot + 20% oxigen, la presiune normală. Inhalarea acestui amestec, fără medicație, provoacă, după o scurtă perioadă (1-2 minute) de agitație motorie și euforie similară celei post-alcoolice, **un somn narcotic superficial**, cu analgezie generală, fără relaxare musculară și cu păstrarea reflexelor. Anestezia chirurgicală se poate obține numai prin creșterea presiunii amestecului gazos sau prin administrarea de protoxid de azot nediluat, ambele procedee nefiind recomandabile, întrucât primul necesită un echipament deosebit, iar cel de-al doilea comportă pericolul anoxiei cerebrale, cu leziuni ireversibile, chiar după expuneri de scurtă durată. În concentrații subanestezice (50%, 35%, 20% - în aer sau în oxigen), protoxidul de azot se poate utiliza pentru obținerea analgeziei în cadrul unor tehnici anestezice complexe sau, singur, în obstetrică, în mica chirurgie, în cadrul unor explorări instrumentale etc. **Indicații:** 1. Pentru obținerea sau completarea analgeziei în cadrul celor mai multe din tehnicile de anestezie generală inhalatorie sau intravenoasă (celelalte elemente ale anesteziei – relaxarea, hipnoza, acțiunea antișoc – se vor obține

care conferă „un viu sentiment de reconciliere, de armonie a contrariilor și de rezolvare a conflictelor într-o unitate cosmică”.

De asemenea, folosirea acidului lisergic³⁷⁹ a relansat aceste experiențe. Administrat în doze infime,

prin administrarea unor substanțe medicamentoase adecvate). 2. Singur, este recomandat pentru obținerea analgeziei în obstetrică, stomatologie, mica chirurgie, urologie etc. **Reacții adverse:** printre incidentele protoxidului de azot se amintesc vărsăturile, în special la copii. Accidentul cel mai frecvent întâlnit în caz de nerespectare – intenționată sau accidentală – a proporției celor două gaze în amestecul anestezic este hipoxia (anoxia) cerebrală, cu repercusiuni adesea grave.

³⁷⁹ **Acidul lisergic dietilamid-25** (din germană *Lysergsäure-diethylamid LSD*, de asemenea numit **LSD-25**) este un drog psihedelic semisintetic, ce aparține familiei de triptamine. Probabil cel mai cunoscut și răspândit psihedelic, LSD-ul a fost folosit în principal ca **drog recreațional**, o unealtă în ajutorul diverselor practici precum meditația, psihonautica, proiectele artistice și în psihoterapia psihedelică. Este sintetizat din acidul lisergic, derivat din [cornul de secară](#), o ciupercă a grânelor, ce de obicei se regăsește pe orez. LSD-ul este sensibil la [oxigen](#), la [lumina ultravioletă](#) și la [clorină](#), mai ales sub formă lichidă, deși potența sa se poate menține ani de zile, dacă este depozitat la rece, departe de lumină și umezeală. În formă pură este incolor, inodor și ușor amar. LSD-ul este de cele mai multe ori administrat oral, de obicei pe un substrat precum hârtia sugativă, un cub de zahăr sau gelatină. În forma sa lichidă poate fi administrat prin injecție intramusculară sau intravenoasă. Doza necesară pentru efecte psiho-actieve la oameni este între 25 și 500 [μg](#) (micrograme), însă consumat des se poate ajunge la 1200 [μg](#) per doză, din pricina toleranței. Introdus de [Laboratoarele Sandoz](#) ca un drog cu diverse întrebuințări psihiatrice, LSD-ul a devenit rapid un agent terapeutic ce oferea multe speranțe. Însă întrebuințarea medicală excesivă a substanței în societatea vestică la mijlocul secolului XX a condus la o serie de complicații politice ce s-au terminat cu interdicția substanței atât în scopuri medicale, cât și recreaționale și spirituale. În ciuda acestor lucruri, drogul este și astăzi considerat, în anumite cercuri intelectuale, promițător ca substanță medicală.

acidul are o caracteristică interesantă: **dă impresia beneficiarului că este „în centrul propriei ființe”**, așa precum nu a mai fost niciodată înainte, de-a lungul întregii sale vieți.

Studiile au mai demonstrat însă că efectele acidului sunt foarte variate: de la **starea de contemplație** la disocieri psihotice, de la **un sentiment de iubire infinită** până la reacții agresive, contrastante, de la **starea de bucurie** până la cea de panică. Evaluarea religioasă a stărilor provocate depinde în cea mai mare parte de personalitatea anterioară a subiectului, iar nu de așteptările din momentul inițierii experienței.

Într-adevăr, jumătate dintre subiecții supuși experimentului **au invocat anumite sentimente specifice misticismului**: o stare de „conștiință unificată”, o afectivitate globală, beatificantă; **pierderea noțiunii timpului**; percepție mai bogată, mai deplină, mai colorată a existenței; plăcere extremă, extaz, **bucurie paradisiacă**; impresia de a fi în centrul întregii existențe; o zecime dintre subiecți mărturisesc că experimentul a avut efecte consistente în timp, asupra întregii lor vieți ulterioare.

Chimistul elvețian [Albert Hofmann](#) sintetizează pentru prima oară această substanță în anul [1938](#) în cercetările lui privind "[cornul secarei](#)", cu scopul extragerii unei substanțe care să stimuleze circulația sanguină. LSD, cunoscut și sub denumirea comercială "Delysid", folosit de concernul farmaceutic [Sandoz](#), era un preparat pentru tratamentul bolilor psihice și pentru scopuri de cercetare. Efectul său halucinogen îl descoperă Hofmann din întâmplare, la data de [16 aprilie 1943](#), după ce – probabil – substanța s-a absorbit prin pielea cercetătorului. El repetă experiența la data de [19 aprilie 1943](#) prin administrarea de 250 micrograme LSD corespunzând azi la ca. 50 μg LSD, stabilind **efectul său halucinogen puternic**.

Iată ce declară psihologul american Walter Houston Clark, care a acceptat o „experiență” indusă, sub control medical, folosindu-se de acid lisergic: „Chiar dacă experiența mea nu avea nimic teologic în conținut și nu-mi da impresia că L-aș fi întâlnit pe Dumnezeu, ea mi s-a părut profund religioasă din patru motive: 1. Am intrat în contact cu un **mediu existențial nou, ultra-teren**, al cărui orizont părea a fi eternitatea; 2. Am experimentat un fel de convertire care **m-a schimbat interior**; 3. Am experimentat o stare de **apartenență la o comunitate** de tip eclesial; 4. Mi-am dezvoltat mult **capacitatea de a înțelege limbajul religios** și de a înțelege specificul „mentalității” religioase.

Este clar în experiența relatată că avem de-a face cu emoții induse artificial, precum cele obținute de șamani pentru a obține starea de *transă*. Liturghia tibetană se folosește de plante halucinogene pentru a-i face capabili pe sacerdoți de comunicare cu oracolul.

Creștinismul însuși s-a folosit de muzică, de tămâie, arhitectură, post, meditație, pentru a determina stări interioare. E adevărat, creștinismul nu a pretins că se va ajunge automat la o stare de „întâlnire cu Dumnezeu”, stare care apoi să poată fi povestită, comunicată altor creștini. Astfel de stări, sunt, în creștinism, „daruri” ale Duhului, precum, de exemplu, „darul lacrimilor”. Chiar dacă este necesar mult discernământ, trebuie să operăm distincțiile necesare între: emoția intensă; extazul mistic; starea de transă; posesiunea.

Există niște riscuri în momentul în care o religie se concentrează exclusiv pe garantarea unor experiențe mistice speciale adeptilor săi:

- ✓ accentuarea importanței retragerii din lume se face, inevitabil, atenuând exigența implicării în social, pentru schimbarea în bine a lumii;
- ✓ este periculoasă apariția unui cult centrat pe **experiența extatică ca scop în ea însăși**; au existat astfel de ritualuri în Mexic și în America de Sud, în care s-a ajuns să fie considerate sacre anumite plante (*peyotl*, iar la iranieni și indieni *soma/haoma*).

* * *

Reflexia noastră asupra stărilor interioare de plenitudine existențială și asupra experiențelor intense, spontane sau experimentale, trebuie să sublinieze criteriile după care o experiență poate fi calificată drept „experiență a divinului”:

- O astfel de experiență trebuie să fie **interpretată religios**, în contextul cultural-educațional propriu beneficiarului. O stare experimentată de cineva va fi întotdeauna ambiguă până în clipa în care el va opera o intervenție hermeneutică, de interpretare și transpunere în limbaj a respectivei stări. Doar exprimată în limbaj omenesc, o stare poate fi sugestivă pentru ceilalți;
- O stare interioară mistică determină întotdeauna o atitudine și o **disponibilitate spre implicare** în social, pentru a lăsa urme în societate.³⁸⁰

³⁸⁰ Trebuie analizate, în acest context, opțiunile monahilor de la Lavra Pecerska din secolele XVI-XVII, care decideau la un moment dat să se retragă într-o „chilie”/văgăună scobită în adâncul

În concluzie, putem aprecia, într-o manieră grosieră și generală, că nu există – din punctul de vedere al experiențelor interioare – **o revelare univocă, uniformă, standardizată, a divinului în istorie.**

III. Cincizecimea perpetuă și penticostalismul contemporan³⁸¹

a) Experiențe „penticostale”

Într-o zi a anului 2000, pe la ora 21.00, la Universitatea Notre-Dame, într-una din aulele universitare, s-a reunit un grup de tineri studenți de la diferite facultăți, un preot, două călugărițe și câțiva oameni din oraș. Cam 50 de oameni, hotărâți – precum au mai făcut – să-și petreacă seara împreună. Până aici, un fapt aparent normal.

Faptul mai puțin „normal” este că acești oameni doresc să-și petreacă seara în rugăciune, având cu toții o „credință” comună și afirmându-și **o convingere specifică: aceea că Mântuitorul Iisus Hristos este prezent în aula universitară**, că Duhul Sfânt Însuși este prezent între ei, că nu stă distant, ci acționează prin ei, și forța Duhului Sfânt se face simțită prin cuvintele pe care și le vor rosti.

pământului, unde primeau – printr-o fereastră rămasă nezidită – doar o bucată de prescură și un pahar cu apă pe zi, iar în momentul morții această gură de acces era zidită, chilia devenind astfel și mormântul misticului.

³⁸¹ Un volum care reușește să surprindă cu multă forță sintetică punctele cardinale ale penticostalismului protestant este cel avându-i drept autori pe Kevin și Dorothy Ranaghan, *Il ritorno dello Spirito*, apărut la Editura Jaca Book, Milano, 1978.

Astfel, în centrul aulei, o studentă povestește cum un prieten a condus-o la Mântuitorul Hristos; un alt om povestește cum o călugăriță s-a vindecat de niște dureri paralizante la spate, în urmă cu câteva luni, tocmai în timp ce se făcea rugăciune pentru ea, într-o comunitate similară (grupul îi ceruse în mod expres Mântuitorului vindecare); o altă fată anunță că are un mesaj de la Mântuitorul pe care-l va aduce la cunoștință tuturor în această seară. Dacă cineva va trece pe lângă respectiva aulă mai târziu, va auzi un zgomot greu catalogabil; dacă se va interesa despre ce este vorba i se va răspunde: „*Noi ne rugăm în multe limbi; noi îl laudăm pe Dumnezeu în limbi pe care nu le cunoaștem... și care ne-au fost date de Duhul Sfânt...*”.

O astfel de situație se repetă neconținut în Occident, cu mici diferențe, în sute de mii de alte locuri, nu doar în aule universitare occidentale, ci și în anumite biserici, în multe mănăstiri, în case de cultură sau de sindicate și în case private. Cei care participă la aceste întruniri, la o privire atentă, par a fi **oameni perfect normali, sănătoși, echilibrați**, implicați într-o muncă de mare utilitate publică, cu prestigiu profesional, creștini devotați, **membri activi în comunitățile creștine din care fac parte**. Ei se înscriu în așa-numita „**Mișcare penticostală**”³⁸², care-și numără adepții – la nivel mondial – cu sutele de mii.³⁸³

³⁸² Identitatea penticostală se dobândește doar atunci când un credincios are o **experiență de o valoare capitală: Botezul Duhului Sfânt**, experiență care diferă mult de la persoana la persoană.

³⁸³ A nu se confunda mișcările și grupurile penticostale din sânul bisericilor tradiționale, cu mișcarea neoprotestantă penticostală, aceasta din urmă fiind o **mișcare fundamentalistă opusă tuturor**

Biserica Romano-Catolică³⁸⁴ trece prin mari schimbări, suferind în ultima vreme mutații profunde și continue. Orice creștin catolic trebuie să se obișnuiască cu rapide mișcări produse în interiorul Bisericii, toate cuprinse sub „umbrela” **aceluiași concept: reînnoire, *aggiornare*, adaptare**. Este o zguduire din temelii a tradiției ancestrale a Bisericii Occidentale: obiceiuri multisekulare, într-o vreme considerate sacre, devin rapid istorie; sub îndrumarea Conciliului Vatican II care a pus accentul pe **dezvoltarea personalității creștine în cadrul unei comunități creștine vii**, dinamice, mutațiile sunt bulversante: astfel, disciplina postului, identică până nu demult cu cea din Biserica Ortodoxă, este tot mai multă lăsată exclusiv pe seama responsabilității individuale³⁸⁵ (1); multe prevederi liturgice cu o simbolică bogată, moștenite din Evul Mediu, astăzi dispar în favoarea unor „experimente” noi, care urmăresc să dea o semnificație nouă, actuală, comunității de credință (2).

Biserica Romano-Catolică declară astăzi public că ea trebuie să slujească lumea întreagă, pe toți oamenii, indiferent de credință (3); mijloacele de

celorlalte curente din cadrul altor confesiuni (care-și recunosc drept primă identitate aderența la doctrina religioasă specifică propriei confesiuni).

³⁸⁴ Penticostalismul din cadrul Bisericii Catolice se numește “reînnoire carismatică” sau “penticostalism catolic”. El este prezent sub forma unor grupuri de rugăciune parohiale, uneori extrem de numeroase, foarte implicate în viața comunității respective.

³⁸⁵ Până la foametea produsă în multe regiuni occidentale de cel deal Doilea Război mondial, disciplina postului în Biserica Romano-Catolică era identică cu cea din Biserica Ortodoxă. Ulterior, ea s-a „relaxat” enorm, cu binecuvântarea Bisericii, iar astăzi ea este lăsată la simpla decizie a credincioșilor.

comunicare mass-media abundă în informații despre preoți și călugări implicați în lupta pentru drepturi civile și pentru justiție socială (4); cândva, Evanghelia era predicată în Biserici; astăzi, se repetă obsesiv în Occident, ea trebuie proclamată în cartierele săracilor și a emarginaților (5).

Spațiul de credință euro-atlantic este unul al mișcărilor³⁸⁶: Mișcarea Ecumenică; Mișcarea Pacifistă; Mișcarea Anti-Globalizare; Mișcarea Biblică, Mișcarea Liturgică; Mișcarea pentru Drepturile Omului etc. Biserica este tot mai mult definită ca „popor al lui Dumnezeu”, și ea depune eforturi pentru a fi comunitatea de credință dorită de Mântuitorul Hristos, pentru a putea proclama cu succes credința creștină în epoca postmodernă. Bisericile Occidentale sunt – lucru ușor observabil – într-o continuă transformare.

Mișcarea penticostală a fost „introdusă” în Biserica Romano-Catolică în anul 1966, în sensul că a fost acceptată timid de către autoritatea sinodală.³⁸⁷ Ea

³⁸⁶ Sub egida Consiliului Pontifical pentru Laici, s-a desfășurat la Roma, în perioada 27-29 mai 1998, Congresul Mondial al Mișcărilor Ecclesiale. Referatele oficiale ale congresului se regăsesc publicate în volumul *I movimenti nella Chiesa*, Citta' del Vaticano, 1999, în Colecția „Laici Oggi”. Volumul este preocupat doar de mișcările din interiorul Bisericii Catolice, cuprinzând o amplă și pertinentă luare de poziție constructivă, din diferite perspective, față de aceste mișcări care „îmbogățesc viața Bisericii”, potrivit cardinalului James Francis Stafford, Președintele *Consiliului Pontifical pentru Laici* din acea vreme. Cardinalul Joseph Ratzinger, actualul papă, are o intervenție dogmatică intitulată „*I movimenti ecclesiali e la loro collocazione teologica*”.

³⁸⁷ Anterior, ea a fost prezentă în denominațiunile protestante italiene. „*În protestantismul italian, comunitățile penticostale nu mai constituie majoritatea relativă, ci majoritatea absolută*” – afirmă Mons. Giuseppe Casale, în volumul apărut sub egida CESNUR (Centrul pentru Studiul Noilor Religii), în îngrijirea lui Massimo

este – în fapt – veche de când creștinismul, înrădăcinată chiar în fundamentele credinței creștine. Astăzi ea are însă un rol înnoitor, constituindu-se într-o mișcare de credință și rugăciune.

În epoca noastră, în spațiul occidental, mulți au conștiința că **„Dumnezeu este mort!”**. Un creștin treaz din punct de vedere duhovnicesc, privind în jurul său, nu întâlnește decât **păcat și slăbiciune umană, un apostolat preoțesc timid și ineficace, o atmosferă cețoasă și paralizantă de „tăcere a lui Dumnezeu”**. Dacă apelează la Sfânta Scriptură, se izbește de un text sacru pe care-l percepe reductiv, ca pe o relatare monotonă a unor evenimente istorice îndepărtate, fără relevanță contemporană, text care, în ciuda afirmațiilor preoților, pare fără putere și fără mesaj pentru inima lui.³⁸⁸

Calculatorul, sateliții, psihologii, dau nenumărate răspunsuri privitoare la vechile enigme ale existenței. Iată că în această epocă de criză, Dumnezeu și-a trimis „profeții Săi”, care prin „semne” minunate îi interpelează pe oameni: „Eu, Domnul, sunt cu voi!”. Pentru ca Biserica de astăzi să poată să fie la fel de **„vibrantă” ca cea apostolică**, pentru ca creștinul de

Introvigne, autor a aproximativ 20 de volume privitoare la noile mișcări religioase contemporane, director al Centrului, profesor universitar la Ateneul Pontifical „Regina Apostolorum” din Roma. Volumul menționat a apărut la Editura Elle di Ci, Leumann-Torino, în 1996.

³⁸⁸ Unii specialiști în psihologia socială și antropologia culturală au ajuns la concluzia că mișcarea penticostală ar răspunde concret unor nevoi (neglijate de bisericile tradiționale) ale omului „produs” de societatea postmodernă; drept urmare, decizia Bisericii Catolice de a accepta în interiorul ei o mișcare penticostală a fost inteligentă, având drept rezultat **recuperarea acestor membri care altfel s-ar fi auto-exclus** din comunitatea catolică prin aderarea la penticostalismul de factură neoprotestantă.

astăzi să fie sensibil la voința lui Dumnezeu-Tatăl pe pământ precum primii discipoli, pentru ca puterea Mântuitorului Hristos să învingă necredința din lume, creștinii implicați în Mișcarea Carismatică caută să simtă și să conștientizeze **prezența perenă în lume a Duhului Sfânt**.

Analizii care și-au dedicat o parte din timpul lor studierii Mișcării Penticostale la nivel mondial au rămas surprinși de forța de schimbare pe care au găsit-o în mișcare. Adunate toate mărturiile lor, s-ar da o **replică contemporană cărții biblice „Faptele Apostolilor”**: zeci de mii de oameni au fost capabili de o schimbare radicală a vieții lor, în direcția reîncreștinării comportamentului și viziunii lor despre existență. Mulți creștini, pentru care credința creștină era la periferia interesului lor, s-au transformat în credincioși activi, pasionați de misiunea creștină, implicați total în lucrarea de propovăduire a Evangheliei. Alții, „creștini” doar cu numele, care anterior abandonaseră complet credința creștină având „viețuire păgână”, în urma contactului cu această mișcare s-au reîntors la credință, mărturisind ulterioare trăiri duhovnicești excepționale.

Această **convingere fermă, că „Dumnezeu poate acționa în lume în zilele noastre, prin oameni aleși de El”**, a apărut ca o scânteie la Pittsburgh, în Pennsylvania, în 1966, și apoi s-a extins nestăvilit. Adepții au început să-și proclame în societate **convingerea că Dumnezeu este viu**, că Mântuitorul Hristos este prezent și vorbește omenirii și astăzi, că El este credincios „promisiunilor făcute”, că este cu adevărat un „Emanuel”/„Dumnezeu este cu noi!”.

Acest lucru ar dori să fie Mișcarea Penticostală din spațiul occidental: o **renaștere din cenușa**

trecutului creștin, a focului unei noi Cincizecimi. Toate mișcările penticostale sunt născute într-un anumit context teologic și socio-cultural, la început doar în arealul protestantismului (în ciuda varietății de doctrine existente aici) și mai apoi în lumea catolică.

În Biserica Ortodoxă nu vorbim de o mișcare penticostală propriu-zisă, dar – lucru care totuși lasă de gândit – în spațiul majoritar ortodox, în „teritoriul canonic” al Bisericii de Răsărit, mișcarea penticostală exterioară Bisericii oficiale a prins totuși rădăcini, prin neoprotestantismul penticostal. Este de reținut însă că și unele mișcări din cadrul Bisericii Ortodoxe „recuperează” unele atitudini, orientări, manifestări și puncte doctrinale penticostale, fără a se subsuma totuși denumirii corespunzătoare consacrate.³⁸⁹

b) Întâlnirea cu Dumnezeu ca experiență a Duhului Sfânt

„Botezul cu Duhul Sfânt”. Mărturii

Iată mărturia unui om care a primit „Botezul cu Duh Sfânt”:

„Acest botez a fost pentru mine ca o scufundare într-un mare ocean, dar apa era Dumnezeu Însuși, apa era chiar Duhul Sfânt. Nu a fost o experiență complet nouă, revoluționară, ci una diferită doar prin profunzimea simțămintelor avute; adică am mai avut eu anterior trăiri similare, dar de o cu mult mai mică intensitate. „Botezul” m-a făcut să le re-simt la cote cosmice... stări duhovnicești similare, dar de o mult mai atenuată intensitate, cum am spus, aveam în trecut când mă împărtășeam, când

³⁸⁹ Un studiu interesant ar fi cel dedicat „elementelor penticostale” care se regăsesc în Mișcarea „Oastea Domnului” din Biserica Ortodoxă Română.

lecturam cu sfială Biblia, când lucrăm împreună cu alții ceva pentru Biserică, și ne dăruiam timpul și sudoarea lui Dumnezeu... sau când mă rugam cu ardoare pentru ceva...

După această experiență pot să spun că a intervenit o noutate în tot ceea ce fac din punct de vedere religios: acum fac totul mult mai spontan, nu mai depun nici un efort pentru a-mi împlini „canonul”, o fac cu multă relaxare și dinamism lăuntric...; totul pornește din interior, cu o forță nestăvilită. Urmăresc tot timpul să-L pun pe Dumnezeu în centrul vieții mele personale, pentru a-I da cea mai mare atenție. Acum am un elan care pornește din adâncul meu... e o putere interioară care mă aprinde... Nu pot să declar că mi-am depășit toate dificultățile din viață, nu-i adevărat lucrul acesta, dar regăsesc în mine mult mai multă interioritate, mai multă forță mistică... sunt mult mai spontan în a vesti voia lui Dumnezeu semenilor mei, o fac neteatal, cu convingere...

Vedeți, această stare nu a fost doar momentană, ci a rezistat timpului... Uneori este atenuată din cauza multelor mele preocupări pământești sau a micimii în credință; eu de altfel sunt sigur că Dumnezeu nu lucrează independent de noi... noi trebuie să conlucrăm cu El, să-L lăsăm să acționeze, să ne sfințească viețile... Să-L lăsăm să facă ceea ce vrea din noi, pentru că nu e nimic automatic în lucrarea Lui, nimic magic sau superstițios...

Eu simt că mi s-a renăscut viața creștină ce o aveam la început, în copilărie, cu inocențele ei, dar într-o formă reînnoită, cu o nouă forță, cu o nouă putere, cu o dimensiune interioară pe care mai demult

nu o aveam... Îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru ceea ce mi-a dăruit!”

Formula „Botezul Duhului Sfânt” se găsește în Cartea „Faptele Apostolilor”, descriind acțiunea de rugăciune în comun a creștinilor care invocă pogorârea Duhului Sfânt. Adepții mișcării carismatice vorbesc despre o nouă **stare interioară, de profundă conștientizare a dragostei lui Dumnezeu față de oameni**. Mai vorbesc de o revelare directă a lui Dumnezeu față de unii contemporani, prin intermediul Mântuitorului Hristos reînviat. Ei reușesc să instaureze în comunitățile lor **o anumită familiaritate „cu Iisus”** care – desigur – nu se regăsește în comunitățile sobre din timpul slujbelor religioase tradiționale.

În comunitățile lor ei se simt în largul lor vorbind despre Mântuitorul ca despre „un prieten” care a construit cu ei o anumită intimitate (raport de invidiat pentru cei străini de comunitate). Rugăciunile lor se convertesc foarte repede în imnuri de laudă, iar setea de rugăciune crește rapid.

În comunitățile „celor născuți din nou”, **Biblia exercită o nouă putere de atracție**. Chiar dacă și anterior au studiat Sfânta Scriptură, după botezul cu „Duh Sfânt”, lecturează textul sacru cu o bucurie nouă, reușind să se lase impresionați profund de minunile pe care Dumnezeu-Tatăl le-a împlinit de-a lungul istoriei mântuirii. După experiența „botezului”, se simt covârșiți de **o pace fără margini**, deși anterior erau învăluiți în probleme personale sau erau măcinați de raporturi interpersonale dificile, de crize la locul de muncă etc. Acum au o mare forță de a înfrunta viața cu o relaxare care vine de dincolo de ei, din iubirea divină.

Cei „născuți din nou” leapădă cu fermitate păcatul, își controlează dubiile intelectuale pe care le aveau și dobândesc o mare familiaritate cu Mântuitorul Hristos.

După o experiență mistică de mare intensitate, oamenii devin mult mai „dedicați”/dăruiți Mântuitorului, descoperind o mult mai mare încredere în prezența și puterea plină de dragoste a Mântuitorului, care-i face **capabili să vorbească despre Dumnezeu în mediul în care-și desfășoară activitatea fără complexe** sau intimidări.

Această transformare lăuntrică este însoțită de revărsarea în comunitate a unor daruri care se regăseau din abundență în Biserica primară, conferite atunci pentru a „zidi” comunitatea, daruri prezentate în capitolul 12 al Epistolei către Corinteni, dar despre care teologia oficială învăța că erau specifice exclusiv comunității primare, dar pe care ei le descopereau active în comunitățile creștine ale hiper-tehnicului secol XX. Dintre acestea enumerăm: vorbirea cu înțelepciune și capacitatea corespunzătoare de înțelegere; puterea de a opera distincția între duhurile bune și cele rele; vindecarea fizică și spirituală, profeția etc.

Mulți credincioși carismatici aparținători a diferite confesiuni nu consideră Botezul cu Duhul Sfânt un substitut sau o altă „Taină” a Bisericii (sau un surogat al tuturor Tainelor), ci văd în el mai degrabă **un eveniment magnetic care stimulează din interior interesul pentru viața sacramentală a Bisericii**. El declanșează o deschidere personală mai mare spre harul lui Dumnezeu, o exersare a disponibilității spre lucrarea divină în propria viață.

c) Puterea Duhului Sfânt. Mărturii

Karim Sefcik este licențiată în Arte și masterandă a Universității din Michigan.

„În timpul rugăciunii mele private, pe neprevăzute, m-am simțit „invadată” lăuntric de un imens sentiment de pace, și mi-am amintit că Duhul Sfânt se manifestă în acest mod suav și ne-spectacular... Măinile care de obicei îmi erau reci din cauza slabei circulații sanguine mi-au devenit calde și umede. Am auzit o voce în adâncul meu: «Te-ai schimbat, Karin, te-ai schimbat!». M-am ridicat și l-am căutat repede pe părintele Sean, care era preotul bisericii studențești. I-am spus că mă simt ciudat, cum nu m-am simțit niciodată până acum... El mi-a spus că sunt experiențe duhovnicești care trebuie continuate, întrucât sunt necesare pentru a atinge maturitatea mistică...”

*„Botezul cu Duh Sfânt” deschide spre alții inima omului. „Adeseori, la masă sau în capelă, în rugăciune, inima începea să-mi bată foarte puternic, chiar dacă stăteam liniștită în genunchi sau în picioare. Maica Domnului mi-a devenit mai apropiată și m-am umplut de dorința ca și eu să devin ca ea, o femeie adevărată, virtuoasă, și la vremea potrivită să fiu mamă. Preocupările pământești care până acum mă măcinau excesiv acum nu mă mai obsedează, căci i le spun în rugăciune Maicii Domnului, și ea mă detensionează... Am o minunată senzație că Dumnezeu Însuși a început să se îngrijească de mine, să-mi poarte de grijă într-un mod aparte... De atunci e o relație specială între noi. El nu mai este un absent în viața mea. Simt că Dumnezeu revarsă în viața mea răbdare și energie pentru tot ceea ce sunt datoare să fac la școală. În plus, am un minunat **sentiment de***

dilatare a timpului: reușesc să fac foarte multe lucruri într-un timp foarte scurt, lucruri care mai înainte necesitau o risipă imensă de energie și de timp, cu rezultate descurajante. Simt că am acum în mine o rezervă imensă de energie, care-mi ajunge să mă achit cu prisosință de datorii pe trei planuri: școlar-universitar, profesional și personal.

În plus, mi-a crescut mult **interesul pentru lectura biblică** și pentru implicarea în comunitatea bisericească. Dacă până acum nu simțeam mare bucurie la gândul că trebuie să citesc zilnic din Scriptură – o vedeam ca pe un canon rece ce trebuie îndeplinit – acum regăsesc în Scriptură multă căldură. Simt că mă împropătează și mă bucură gândul că mă reîntâlnesc cu ea în fiecare seară.

Dar cea mai mare schimbare a intervenit în **setea mea de a participa la rugăciunea comunitară**, la slujbele în comun de la biserică. Simt un elan nespus de a participa la Sfânta Liturghie, și mi se pare o șansă imensă posibilitatea de a mă împărtăși. Rugăciunea de la protestanți, când am participat, mi s-a părut mult mai seacă, mai searbădă, tocmai pentru că lipsea Împărtășania.

Simt că în adâncul ființei mele a prins sămânță o nouă viață. Încă târăsc după mine multe din limitele firii mele: sunt uneori neglijentă, alteori geloasă, alteori neatentă, dar **mă simt atrasă magnetic spre o viață mult mai bogată**, pe care am gustat-o și care simt că poate fi dobândită prin voință și exersare. Sunt mult mai încrezătoare în Dumnezeu, Cel care m-a făcut să simt că **această altă viață este atât de plină de dulceață**, și Care m-a învrednicit să o experimentez... Și zâmbetul și surâsul îmi sunt mult mai pline de culoare, mult mai spontane și mai suave. Simt că

există fericire cu adevărat, și aceasta vine numai din iubire...

David Mangan este licențiat în matematică și în teologie la „Saint Thomas High School” a Braddock, Pennsylvania.

*„...în acele clipe trăiam niște senzații de imensă bucurie și iubire, și vroiam să-mi strig în jur neputința de a le exprima în cuvinte și de a le comunica și celorlalți. În noaptea aceea știu că nu am dormit mult, dar dimineața eram atât de odihnit, atât de înrourat, de parcă aș fi dormit până la amiază... Eram atât de fericit pentru că **Dumnezeu m-a băgat în seamă, m-a cercetat, mi-a dat semne concrete ale existenței și lucrării Lui în lume și în viața mea.** Simțeam că Dumnezeu îmi știe toate nevoile. Și că nu este indiferent la ele. De atunci viața mea întregă a fost preschimbată. De atunci Dumnezeu mă conduce de mână și mă învață cum să depășesc toate greutățile. Dar cel mai important este faptul că mă conduce spre Sine. De unul singur nu aș fi putut să ajung la El.”*

IV. „Vederea lui Dumnezeu” la Sf. Simeon Noul Teolog

Imnele iubirii dumnezeiești

*„Fiindcă nu va dobândi slavă de la noi Cel ce are slavă, precum nici nu va primi strălucire sau se va împărtăși de lumină, **soarele văzut de noi în lumină.** El luminează, nu e luminat; se arată luminând, nu*

primește lumină”.³⁹⁰ – Noi, ca ființe create, Îl vedem pe Dumnezeu în calitatea lui de Creator, la treapta la care S-a coborât creându-ne. Vedem că este mai mult decât noi. Vedem că are în El puterea pentru toate câte le-a creat. Dar nu vedem și ceea ce este mai presus de această putere.

„*Căci ceea ce privește ceea ce e nevăzut și cu totul fără formă, și nu vede nici început, și nu observă nici sfârșit, cum ar spune ce vede? Socotesc că vede totul într-o unitate, dar nu, desigur, prin ființă, ci prin participare, căci te aprinzi de la foc și iei focul întreg, dar acela rămâne neîmpărțit, neîmpuținat în ceea ce era.*” – Aici se exprimă neidentitatea noastră, a celor creați, cu puterea dumnezeiască: Când mă reazem de ceva nu sunt parte a acelui ceva, dar stau în picioare, datorită faptului că mă reazem pe el.³⁹¹

Dumnezeu „*răsare în mine, dinlăuntrul nevrednicei mele inimi, ca soarele, sau ca discul soarelui, arătându-se în formă de sferă, în chip luminos, ca o flacăără, nu știu – precum s-a spus – ce să zic despre ea, și aș voi să tac, dacă aș putea; dar mintea înfricoșătoare îmi mișcă inima și-mi deschide gura murdară și mă face să vorbesc și să scriu. Căci Tu, cel ce mi-ai răsărit în inimă întunecată, cel ce mi-ai arătat lucruri minunate, pe care ochii nu le-au văzut, (...), Tu, Soarele dinainte de veci, care ai strălucit în iad, iar pe urmă ai luminat și sufletul meu cel întunecat, și mi-ai dăruit ziua cea neînserată, Tu însuși mi-ai dăruit cuvânt.*” – Lumina văzută e răspândită de persoana lui Hristos și e văzută de

³⁹⁰ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990, p. 330.

³⁹¹ *Ibidem*, p. 331.

persoana umană, fiind însoțită de vorbirea lui Hristos către persoana credinciosului.

„*Cei cărora li se pare că Te au pe Tine, lumina întregii lumi, dar spun că nu Te văd, că nu petrec în lumină, că nu sunt luminați, că nu te văd mereu, Mântuitorule, să afle că nu i-ai luminat pe ei în cugetare, și că nu Te-ai sălășluit în inima lor murdară, și că se bucură degeaba cu nădejdi deșarte, socotind că vor vedea lumina Ta după moarte*”. – Cu alte cuvinte, cei care n-au văzut lumina lui Hristos în viața aceasta, n-o vor vedea nici în cea viitoare. Este vorba de o anumită claritate la care poate ajunge cineva prin înțelegerea adevărului lui Hristos. Sfântul Simeon face o deosebire între prezența obiectivă a luminii dumnezeiești pretutindeni și între nevederea subiectivă a ei de către cei care s-au despărțit sufletește de Dumnezeu.³⁹²

„*Îți mulțumesc că mi-ai dat să trăiesc și să Te cunosc și să mă închin Ție. Căci aceasta este viața: a Te cunoaște numai pe Tine, Dumnezeu, Ziditorul și Făcătorul tuturor, unitatea treimică atotlăudată.*” – Descartes a spus că viața constă în a cugeta (**Cogito, ergo sum**), patriarhul Calist a spus că viața constă în a iubi (**Amo, ergo sum**).

„*Dă-mi smerenie, dă-mi o mână de ajutor, și curățește murdăria sufletului meu și dăruiește-mi lacrimi de pocăință, lacrimi de dor, lacrimi de mântuire, lacrimi ce curăță întunericul minții mele, și mă face să strălucesc de sus, pe mine care voiesc să Te văd, pe Tine, lumina lumii, lumina ochilor mei...*”.

– **Scopul întregii pocăințe și curățiri este vederea**

³⁹² Iadul este obișnuința învârtosării de a nu răspunde cu iubire iubirii lui Dumnezeu, e obișnuința cu starea de orbire față de lumina dumnezeiască, care e una cu iubirea. *Ibidem*, p. 337.

lui Dumnezeu în lumină, a lui Dumnezeu care iradiază din El bunătatea și iubirea. Ea se face lumină a ochilor celui ce vede. Căci vine în ei și prin ea văd ochii acestuia, așa cum se întâmplă între soarele văzut și ochii trupului nostru.³⁹³

„Toate le izbândește **plânsul de fiecare zi**, el e mai dulce ca orice mâncare și băutură, el dă cunoștința celor ce curg și stau, căci desparte mai întâi de lumea întreagă. **Nevoiește-te pentru tăcerea care le păzește pe acestea, căci taie toate rădăcinile nefolositoare.**” – Cel ce-și plânge păcatele se desparte de lumea care-l ispitește la păcate și-l desparte de Dumnezeu. De aceea, cel ce plânge cunoaște că plăcerile date de lume sunt trecătoare, iar bucuriile ce vin din apropierea de Dumnezeu sunt veșnice. Sfântul Simeon pune în opoziție alipirea de lume cu alipirea de Dumnezeu. Dacă n-am socoti toată lumea ultima realitate, ci am vedea pe Dumnezeu prin ea, **lumea n-ar mai fi zid despărțitor de Dumnezeu, ci mediu transparent al Lui.**³⁹⁴

„Deci pe cât mă curățesc, mă și luminez, eu nevrednicul. Dar oricât de mult mi se va arăta **Duhul** care mă cunoaște, mi se pare totdeauna că sunt la începutul curățirii și vederii.” – **Vederea luminii fiind condiționată de curățire, e mereu pe măsura curăției.** Cine este curat, este luminat. Drumul curățirii, al vederii și al dobândirii luminii, al unirii cu Dumnezeu, al îndumnezeirii, este atât de fără sfârșit, că **totdeauna mi se pare că sunt la începutul lui.** În toată înaintarea bună facem mereu această experiență: cele realizate sunt nimic. **Suntem mereu la începutul infinitului.** Aceasta este relația creaturii umane cu

³⁹³ *Ibidem*, p. 346.

³⁹⁴ *Ibidem*, p. 348.

infinitul: mereu însetați de infinit, pentru că nu-l trăim decât la începutul lui.³⁹⁵

*„Dar când **Cel văzut de mine, care este neîncăput de toate și cu adevărat neapropiat, voiește să miluiască amărâțul și smeritul meu suflet, mi se face deodată văzut și strălucește înaintea feței mele, se arată strălucind în mine întreg și mă umple întreg de întreaga bucurie și dulceață duhovnicească, dar și de toată dorința, pe mine smeritul. Și produce îndată în mine o prefacere, o schimbare ciudată... ceea ce se petrece în mine e de negrăit!** – Dacă ne punem întrebarea: în ce putem simți cel mai mult aici legătura noastră cu Dumnezeu cel transcendent sau în ce putem simți prezența Lui aici (?), răspunsul nu poate fi decât: în **bunătate!** Dumnezeu nu poate să nu fie bun. Bunătatea fără lipsuri este, fără îndoială, valoarea supremă.*

*„Vai, vai, Dumnezeule, Doamne, Atotțiitorule! Cine se va sătura de frumusețea Ta nevăzută, cine se va umple de necuprinderea Ta, cine va vedea lumina Feței Tale, cea mare, minunată, neîncăpută?.... Cine e cel ce a trecut de zidul trupului său? Vai, cât e de mare puținătatea cunoștinței și a cuvintelor!” – Pare să existe o **contradicție între frumusețe și invizibilitatea ei**, dar există și o frumusețe trăită spiritual. Lumina dumnezeiască e văzută cu trupul și totuși îl scoate pe cel ce o vede din lume cu trupul, copleșește trupul aceluia. Căci, deși prin ființă face parte din lume, harul l-a ridicat deasupra lumii.*

Astfel se explică copleșirea legilor materiei de trupurile înviate. Ele nu vor mai trebui să consume, și nu vor mai elimina din ele cele consumate. Cele materiale vor fi acoperite de lumină, sau se vor simți

³⁹⁵ *Ibidem*, p. 454.

în lumină, cu funcțiile spiritualizate, îndumnezeite. Sfântul Pavel însuși a vorbit de **un extaz în care nu știa dacă e în trup** sau în afară de trup (II Corinteni 2-3).

Experiența „întâlnirii cu Dumnezeu”, poate fi extrem de **polimorfă**, diferind mult în intensitate de la persoană la persoană, purtând, inevitabil, o amprență confesională și regăsindu-se sub denumiri și concepte foarte diferite: „Botez cu Duhul Sfânt”, „vedere a lui Dumnezeu”, „etapă a cunoașterii lui Dumnezeu”, „trăire mistică”, „experiență a Duhului Sfânt”, „revelație individuală a lui Dumnezeu” etc.

Am încercat pe parcursul acestui capitol să analizăm din punct de vedere psihologic acest **moment fascinant** din viața unei persoane umane, iar în partea finală, să înțelegem nivelul maxim al experienței pe care ni-l propune Sfântul Simeon Noul Teolog, mare mistic al Ortodoxiei.³⁹⁶

Este întru totul adevărat însă faptul că **Dumnezeu să relevă fiecărui om proporțional cu setea lui de a-L cunoaște**. Tocmai de aceea, experiența „întâlnirii cu Dumnezeu” din Ortodoxie, prezentă de obicei sub alte denumiri („vederea lui Dumnezeu”) este actualizată în contemporaneitate doar de către acei credincioși realmente însetați de o viață duhovnicească de profunzime.

³⁹⁶ Toate experiențele înșirate își au valoarea lor, însă la o lectură atentă și obiectivă observăm măsura maximală, cu valoare de etalon, pe care o are această realitate în Ortodoxie.

Postfață: Orizontul comun al credinței și al psihologiei

În lumea postmodernă, în practica pastorală curentă, se impune să ***asociem perspectivele teologiei cu cele ale psihologiei***. Printr-o asistență pastoral-spirituală susținută de ***cunoștințe de psihologie*** putem rezolva dramele multor oameni; ea presupune însă o cunoaștere profundă a sufletului omenesc. Călăuziți în reflecția noastră finală de câteva considerații inspirate din înțelepciunea lui Anselm Grün³⁹⁷, se cuvine să dăm glas adevărului că, dintre toate științele imanente ale contemporaneității, ***psihologia se află în cea mai mare vecinătate cu teologia***.

Tradiția spirituală creștină bimilenară a dobândit un capital de înțelepciune plecând de la relația sa specială cu psihicul omului; astăzi cunoașterea duhovnicească a ființei umane trebuie asociată cu psihologia ***pentru a putea lua în considerare omul în complexitatea lui***. Consilierul pastoral care, în zilele noastre, oferă asistență pastoral-spirituală fără să aibă competențe psihologice – descoperind, de exemplu, prea târziu ***aspecte psihopatologice, nevroze, „leziuni” lăuntrice sau false reprezentări*** la credinciosul care-i stă în față –

³⁹⁷ /www.ceruldinnoi.ro/pages/Anselm_Grun - Credinta si psihologie.htm#Anselm Grün.

riscă să aibă o atitudine diletantă și (la final) un covârșitor sentiment de eșec.³⁹⁸

Psihologia poate oferi o contribuție specială la *rezolvarea problemelor religioase*. Ea nu ia în vizor sistematic problemele religioase, dar ne incită *să ne întrebăm asupra credinței noastre, asupra concepțiilor imature, asupra fugii din fața realității a ființei noastre*. Psihologia poate avea *o funcție critică în raport cu religia*; mărturisește Anselm Grün: „*psihologia lui Jung și psihologia transpersonală sunt cele care mi-au dat încredere în evoluția mea spirituală*”. Ele mi-au arătat lăuntrică cărarea mea lăuntrică spre sănătate psihică, dând sens vieții mele”.³⁹⁹

Adeseori duhovnicii întâlnesc persoane credincioase, care frecventează des Biserica, dar care sunt *incapabile să-i prezinte lui Dumnezeu rănilor din adâncul ființei lor*. În consecință, *raportul lor cu Dumnezeu nu este desăvârșit. Psihologia ne ajută deci să ne identificăm propriile răni, fără a putea, totuși, „ea prin ea însăși”, să dea un sens vieții fiecăruia dintre noi, lucru ce-l poate face doar credința*.⁴⁰⁰

³⁹⁸ *Ibidem*.

³⁹⁹ Unul din avantajele psihologiei rezidă în faptul că ne invită să *percepem sufletul omenesc ca pe un tot*, să luăm cunoștință de *globalitatea existenței noastre*. Relația cuiva cu Dumnezeu nu poate fi pe deplin vie decât dacă respectivul este *capabil să-I prezinte Acestuia tot ceea ce se află ascuns în sine*. Cfr. Anselm Grün, *Le tresor interieur*, Editura Fidelité, Namur-Paris, pag. 97.

⁴⁰⁰ „*Trebuie mai întâi ca eu să-mi cunosc și recunosc propriile probleme, pentru ca mai apoi să le pot prezenta lui Dumnezeu. Doar atunci voi avea acces la o transformare interioară, creându-se condițiile vindecării. Iată ce mai mărturisește Anselm Grün referitor la traseul apropierei lui de Dumnezeu: „Am învățat de la meditația zen să mă așez în liniște, iar ea m-a învățat poziția asiză. Am învățat*

Mai mult, ***psihologia are un rol critic și în raport cu viața duhovnicească***. Ea poate să-i releve omului realității inconștiente și motivații lăuntrice nesensizate (de exemplu, dacă nu cumva prin intermediul spiritualității el caută doar să-și împlinească niște ambiții egoiste, să-și croiască o cale victorioasă prin „jungla” lumii). Atunci când spiritualitatea se reduce la un simplu mijloc de eliminare a problemelor are statutul de „drog”. ***Psihologia deci oferă un criteriu important pentru a judeca autenticitatea credinței***. Calea ideală este aceea prin care credința și viața duhovnicească determină trezvie, libertate interioară, pace a inimii și armonie cu sine.⁴⁰¹

Se cuvine să nu uităm că ființa umană, de la căderea în păcat, perpetuează în istorie – lucru resimțit atât la nivel colectiv, cât mai ales individual – o anumită culpabilitate nemărturisită, disimulată.

că nu trebuie să privilegiez în viața mea reflecția cerebrală, ci să încerc să exist, pur și simplu, în clipa prezentă, pentru a căuta calea care conduce la centrul meu intim. Psihologia lui Jung m-a învățat că religia aparține în mod esențial omului. Frecventarea lui Jung m-a încurajat să reinterpretez și să înțeleg simbolurile Liturghiei și imaginile din Biblie. Și, în același timp, am învățat de la Jung să acord mare atenție efectului pe care-l produce spiritualitatea asupra oamenilor. De fiecare dată când spiritualitatea îl „îmbolnăvește” pe om sau îl face să fie plin de emfază, ea nu este realmente «întru Duhul Sfânt»”. Ibidem, p. 98.

⁴⁰¹ Există pericolul „psihologizării credinței”? Psihologia nu va putea niciodată să înlocuiască credința, și nu trebuie să fie norma ultimă a credinței. Credința depășește psihologia. Teologia trebuie însă să se confrunte cu psihologia, să dialogheze, să accepte să-i fie interlocutoare. Nu trebuie uitat faptul că ***scopul credinței nu este în primul rând sănătatea psihică*** (deși aceasta este o cale foarte importantă spre împlinirea idealurilor ei), ci ***deschiderea spre Dumnezeu*** și mântuirea.

Fiecare dintre noi, în parte, avem un trecut unic din care face parte integrantă și o „vină” proprie. Omul are o rană interioară pe care o ascunde. Această ***culpabilitate reală, pe care o recunoaște și psihologia***, o putem dizolva doar venind spre Dumnezeu. Psihologia ne poate ajuta ***să atenuăm apăsarea aceasta, dar nu este aptă să o elimine, nici să o ierte.***⁴⁰²

Viața duhovnicească a fiecărui om este condiționată de traseul biografic propriu. A călători spre Dumnezeu, a înfrunta viața în maniera în care ți-o propune credința, înseamnă ***a-ți regăsi adevărul „sine”***. Însă în acest demers fiecare trebuie să-și vadă cu exactitate și luciditate propria viață, să-și analizeze trecutul în lumina lui Hristos, să-și vadă existența cu „ochii lui Dumnezeu”, și să-și „lucreze” realitatea proprie, cu părțile ei de „umbră”.⁴⁰³

Comunitățile religioase au încercat, din cele mai vechi timpuri, să ofere ***soluții de natură spirituală persoanelor aflate în suferință***. În mod exclusiv clericii au fost aceia care s-au ocupat, timp de secole, de problemele oamenilor, cultivând ***consilierea duhovnicească, pentru a-i ajuta pe cei care au suferit de tulburări mentale și emoționale***. Consilierea spirituală tradițională continuă să ajute multe dintre aceste persoane. S-a recunoscut, totuși, de câteva decenii, că ***în numeroase cazuri este necesar*** – pentru ca tratamentul să fie eficient – ***ajutorul unor persoane specializate.***⁴⁰⁴

⁴⁰² [www.ceruldinnoi.ro/pages/Anselm Grun - Credinta si psihologie.htm#](http://www.ceruldinnoi.ro/pages/Anselm_Grun_-_Credinta_si_psihologie.htm#)

⁴⁰³ *Ibidem.*

⁴⁰⁴ Consilierea psihologică este o specializare ***accesibilă doar psihologilor (și celor asimilați psihologilor)***. Ea este o intervenție

Legătura intimă dintre *bunăstarea spirituală și emoțională* a început să primească mai multă atenție în urmă cu aproximativ 50 de ani, când reverendul Anton Boisen, părintele Mișcării de Educație Pastorală și Clinică, a pus *studenții de la teologie în contact cu pacienții din spitalele de boli nervoase*. Acest program educativ inovativ a oficializat *legăturile istorice dintre credință și sănătate mentală*.

Folosirea religiei și a psihologiei în scopuri psihoterapeutice a reînceput în anul 1930, prin colaborarea dintre Norman Vincent Peale, un preot celebru, și Smiley Blanton, un psihiatru, care împreună au format *Fundația Americană de Religie și Psihiatrie, astăzi Institutul Blanton-Peale*. Cu trecerea anilor, rolul consilierii pastorale a evoluat de la consilierea religioasă sau spirituală la psihoterapia

psihologică în scopul *optimizării, autocunoașterii și dezvoltării personale* și în scopul *remiterii problemelor emoționale, cognitive și de comportament* ale cuiva. Consilierea psihologică se deosebește de consilierea educațională/școlară. În timp ce *consilierea educațională/școlară este focalizată pe probleme de educație și carieră*, putând fi practică de profesioniști cu pregătire non-psihologică (ex. sociologi, pedagogi ș.a.), consilierea psihologică implică intervenția specialistului psiholog (sau asimilat) în optimizarea personală și în ameliorarea problemelor psihonoemoționale și de comportament. *Consilierea psihologică se deosebește și de psihoterapie*. În timp ce psihoterapeutul poate să fie psiholog sau medic, consilierul psihologic nu poate să fie decât psiholog (sau asimilat); în plus, numai psihoterapeutul poate face o intervenție psihologică pentru psihopatologie, în timp ce *consilierul psihologic se focalizează pe optimizare și dezvoltare personală, probleme subclinice* (ex. disforie) sau de *patologie somatică* în care sunt implicați factori psihologici.

pastorală care integrează teologia și științele comportamentale.⁴⁰⁵

Una dintre principalele contribuții ale lui Karl Jung, ca psihanalist și ca scriitor, a fost **introducerea spiritualității în psihologie**. Un alt autor influent, Abraham Maslow, a introdus **aspectele spirituale în terapie**. William James, primul psiholog american influent, a studiat experiența religioasă ca expresie a nivelurilor de dezvoltare. Psihiatrul Karl Menninger a fost un pioner în integrarea psihologiei și disciplinelor teologice, deoarece credea în „**natura inseparabilă a sănătății psihice și spirituale**”.⁴⁰⁶

Pe teritoriul Americii peste 3000 de consilieri pastorali oferă o varietate de servicii incluzând **tratament pentru persoanele suferinde de boli mintale, consiliere pentru adulți, adolescenți, copii, familii și cupluri; programe de binefacere; meditație religioasă, călăuzire duhovnicească; pregătire clinică; oferire de consultanță unor corporații; oferire de servicii preventive pentru cei din închisori, stabilimente militare și școli; oferire de educație comunităților ș.a.**

Oricând, indivizii, cuplurile sau familiile se pot confrunta cu **incertitudini și experiențe existențiale care amenință cu epuizarea resurselor lor emoționale și spirituale**. Pierderea persoanei iubite, conflictele părinți-adolescenți, pierderea locului de muncă sau îngrijirea unui părinte bătrân, sunt doar câteva dintre crizele vieții care pot fi extrem de tulburătoare. În timp ce unii oameni se adresează unui **psiholog, asistent social sau psihiatru**, alții doresc

⁴⁰⁵<http://www.catharsisline.ro/centrul-de-servicii-medicale-online/consiliere-pastorala.html>

⁴⁰⁶ *Ibidem*.

sprijin și posibilitatea de a discuta problemele, tulburările și bolile într-un context spiritual.⁴⁰⁷

Metoda științifică experimentală a stat la baza dezvoltării științelor și a tehnologiei actuale, fiind o caracteristică a culturii și civilizației occidentale, așa cum a evoluat ea spre timpurile moderne. Chiar dacă am ajuns să fim dominați de această tehnologie și să considerăm cunoașterea științifică ca singura cale de cunoaștere, concomitent cu realitatea descrisă de științe, ***coexistă și o realitate descrisă pe căi intuitive, de artă, credință, în general de cultură.***

În ciuda faptului că astăzi educația și formarea oamenilor are ***o vădită orientare pozitivistă***, științifică, omul continuă să rămână contradictoriu, ***orientându-și comportamentul și atitudinea nu doar pe seama unor motivații raționale, logice***, ci se pare că, uneori ***comportamentul este dictat de motivații iraționale, inconștiente***, generate de o serie de obiceiuri, credințe și nevoi ce nu-și găsesc întotdeauna o explicație logică, rațională. Este rolul supraEu-lui, după cum arată Freud, să direcționeze comportamentul spre ***un model acceptat la un moment dat de***

⁴⁰⁷ Din perspectiva gnoseologică, s-au explorat de-a lungul istoriei omenirii mai multe căi și direcții în dorința de a accede la adevăr. Dacă ***Socrate a coborât filosofia din cer pe pământ, desprinzând-o de mistică și mitologie***, ***Aristotel*** a mers mai departe, ***desprinzând metafizica de fizică***, știința ocupându-se cu cunoașterea realității obiective, imediate, fizice, în timp ce ***filosofia cu ceea ce este dincolo de această realitate*** (meta-fizica). Cunoașterea a cunoscut secole de-a rândul aceste două căi diferite, una ***a lumii imanente, a realității fizice, și o alta transcendentă, spirituală***. A. Comte, punând bazele pozitivismului, a ***absolutizat cunoașterea ce folosea ca metodă experimentul***, deschizând calea dezvoltării științelor exacte și încercând astfel să rezolve dilemele interminabile ale filosofilor ce oscilau între senzualism și raționalism, între gnosticism și agnosticism. *Ibidem.*

societate, dar de multe ori comportamentul scapă cenzurii conștientului, primind o semnificație inconștientă, după o logică proprie, care nu se suprapune întotdeauna logicii pozitive, științifice.⁴⁰⁸

Din această perspectivă, apare mai ușor de acceptat că *elemente de psihoterapie* (ca demers și metodă de vindecare a sufletului prin cuvânt) *sunt întâlnite în practica relațiilor interumane, înainte ca psihoterapia sau chiar psihologia să existe ca știință*. Așa cum chimia își găsește originile în alchimie, iar astronomia în astrologie, *psihoterapia își are originile în practicile rituale mistice și religioase*, în procedurile de exorcizare și purificare din religiile precreștine și care se regăsesc în practica cultică și ritualică creștină.⁴⁰⁹

În creștinismul incipient, în cadrul clerului care era atunci mult mai larg, *alături de cântăreți, cititori, cateheți, era și exorcistul, care ar reprezenta psihoterapeutul din lumea desacralizată de astăzi*. Rolul său a fost luat mai târziu de preot în calitatea sa de duhovnic prin Taina Spovedaniei, realizându-se *cea mai directă intervenție psihoterapeutică în practica creștină în care mecanismul de catharsis funcționează deplin*.⁴¹⁰

⁴⁰⁸<http://www.catharsisline.ro/centrul-de-servicii-medicale-online/consiliere-pastorala.html>

⁴⁰⁹ *Ibidem*.

⁴¹⁰ *Rugăciunea și meditația creștină* sunt și cu practici de introspecție și *concentrare pe problemă cu rezolvarea ulterioară a acesteia*, fie prin *transferul ei asupra autorității divine prin rugăciune*, fie prin anularea ei grație iertării dobândite în cadrul Tainei Spovedaniei. Astfel de elemente psihoterapeutice sunt și mai evidente în practica mistică și ascetică creștină, mai ales în *fenomenul isihasmului*, specific creștinismului ortodox, în care se

Dincolo de astfel de *experiențe specifice unor comunități călugărești restrânse, cultul și ritualul creștin întrețin în viața fiecărui credincios, prin structurarea timpului și spațiului, prin oferirea unui sens existenței, prin construirea de semnificații ontologice și axiologice*, care îi permit o reprezentare asupra realității în care elementul central este dragostea față de aproapele, de Dumnezeu și față de sine. **În creștinism cheia de boltă în jurul căreia se construiește întreaga doctrină este dragostea. Psihologia recunoaște rolul proceselor afective în integrarea și armonizarea personalității, precum și rolul esențial al fenomenelor empaticе și transferențiale în relația psihoterapeutică.** Creștinismul evidențiază și *utilizează aceste elemente de sute de ani*, în felul acesta explicându-se poate impactul pe care l-a avut asupra civilizației și culturii europene.⁴¹¹

Teologia creștină oferă *numeroase elemente și modele de intervenție psihoterapeutică*, unele tehnici regăsindu-se în practicile cultice și rituale creștine. Rolul creștinismului, din perspectiva psihoterapiei, în adaptarea individului la cerințele vieții sociale, în asimilarea abilităților de relaționare socială, familială și profesională, așteaptă să fie analizate și utilizate în demersul psihoterapic.⁴¹²

Aceste relații ar fi mai ușor de conceptualizat de către omul de știință dacă ar accepta că *înainte de apariția psihologiei și psihoterapiei ca științe*,

regăsește *tehnica de relaxare și concentrare*, de control a unor funcții fiziologice (Ionescu G., 1990). *Ibidem*.

⁴¹¹ *Ibidem*.

⁴¹² <http://www.catharsisline.ro/centrul-de-servicii-medicale-online/consiliere-pastorala.html>

cunoașterea profunzimilor sufletului a fost realizată de filosofie și teologie. Printre Părinții Bisericii Creștine (teologii din primele secole) există personalități precum Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Ioan Damaschinul, Sf. Dionisie Pseudo-Aeropagitul, Sf. Vasile cel Mare ș.a., care, prin creația lor, au contribuit la construirea și dezvoltarea psihologiei și psihoterapiei înainte ca ele să existe ca științe.⁴¹³

Aceste idei, odată devenite convingeri, se constituie pentru credincios într-un ***tezaur cu valoare de certitudine subiectivă*** care îl ajută să distingă între bine și rău, frumos și urât, adevăr și minciună. Ele își extrag forța din emoțiile, sentimentele și pasiunile sale și pătrund în comportament, orientându-i permanent acțiunile spre atingerea unui sistem de idei și imagini în care credinciosul se proiectează și care ghidează întreaga existență.

Îmbinând deci perspectivele psihologice cu cele religios-teologice, omul va ajunge la reconcilierea de sine, la deplina împlinire umană, conturându-i-se ca o certitudine a inimii orizontul transcendent și sfințitor al eternității.

⁴¹³ *Ibidem.*

Bibliografie

A. În limba română:

- Mircea Agabrian, *Sociologie*, Edit. Universității, Alba-Iulia, 2000;
- Valerio Albisetti, *Să trăim bine împreună. Dinamica vieții în doi*, Edit. Pauline, București, 2006;
- G. W. Allport, *Structura și dezvoltarea personalității*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1986;
- Amédée Hallier – Diminique Megglé, *Monahul și psihiatrul*, Edit. Christiana, București, 1997;
- A. Athanasiu, *Muzică și medicină. Homo musicalis*, Edit. Minerva, București, 2003;
- A. Băban, *Consilierea educațională*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001;
- Idem, *Metodologia cercetării calitative*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002;
- J. Barus-Michael – Fl. Giust-Desprairies – L. Ridel, *Crize. Abordare psihosocială clinică*, Edit. Polirom, Iași, 1998;
- Y. Benito, *Copii supradotați*, Edit. Polirom, Iași, 2003;
- E. Bonchiș – M. Drugaș – S. Trip – C. Dindelegan, *Introducere în psihologia personalității*, Edit. Universității din Oradea, Oradea, 2006;
- E. Bonchiș, *Psihologia generală*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006;

- Idem, *Teorii ale dezvoltării copilului*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 2006;
- A. Botiș – A. Tărău, *Disciplinarea pozitivă*, Edit. ASCR, Cluj-Napoca, 2004;
- S. Brumă-Popescu, *Dezvoltări dizarmonice de personalitate în copilărie și în adolescență*, Edit. Paralela 45, Pitești, 2003;
- J. Canfield – M. V. Hansen – P. Hansen – I. Dunlap, *Supă de pui pentru suflet de copil*, Edit. Amaltea, București, 2001;
- Roland Chemama (coordonator), *Dicționar de psihanaliză. Semnificanți, concepte, mateme*, Edit. Univers Enciclopedic (Colecția Larousse), București, 1997;
- D. Cornuțiu, *Breviar de Psihiatrie*, Edit. Imprimeriei de Vest, Oradea, 2003;
- A. Cosmovici, *Psihologie generală*, Edit. Polirom, Iași, 2005
- J. Cosnier, *Introducere în psihologia emoțiilor și a sentimentelor*, Edit. Polirom, Iași, 2002;
- Ion Dafinoiu, *Personalitatea. Metode calitative de abordare. Observația și interviul*, Edit. Polirom, Iași, 2002;
- Ion Dafinoiu – Jeno-Laslo Vargha, *Hipnoza clinică. Tehnici de inducție. Strategii terapeutice*, Edit. Polirom, Iași, 2003;
- Daniel David, *Tratat de psihoterapii cognitive și comportamentale*, Edit. Polirom, Iași, 2006;
- *Dicționar de Psihiatrie și Psihopatologie clinică. Larousse*, Edit. Univers Enciclopedic, București, 1998;
- J. Duquesne, *Dumnezeu pe înțelesul copiilor*, Edit. Humanitas, București, 2005;
- C. Enăchescu, *Tratat de psihopatologie*, Edit. Tehnică, București, 2005;

-
- Idem, *Tratat de Psihanaliză și psihoterapie*, Edit. Polirom, Iași, 2007;
 - J. Evola, *Metafizica sexului*, Edit. Humanitas, București, 1994;
 - Roger Fontaine, *Psihologia îmbătrânirii*, Edit. Polirom, Iași, 2008;
 - S. Freud, *Opere 3. Psihologia inconștientului*, Edit. Științifică, București, 2004;
 - Idem, *Opere 9. Interpretarea viselor*, Edit. Trei (Colecția „Biblioteca de Psihanaliză – 47); București;
 - Fl. Gheorghe, *Fenomenologie penitenciară*, Edit. Oscar Print, București, 2003;
 - M. Golu, *Bazele psihologiei generale*, Edit. Universitară, București, 2002;
 - José Guimón – Béatrice Weber-Rouget, *Terapii scurte de grup. Comportamente și ilustrări clinice*, Edit. Polirom, Iași, 2006;
 - G. Habra, *Iubire și senzualitate*, Edit. Anastasia, București, 1994;
 - I. Holdevici, *Elemente de psihoterapie*, Edit. All, București, 1996;
 - Idem, *Gândirea pozitivă*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1999;
 - Idem, *Ameliorarea performanțelor individuale prin tehnici de psihoterapie*, Edit. Orizonturi, București, 2000;
 - Idem, *Tratat de psihoterapie cognitiv-comportamentală. Gândirea pozitivă – cheia sănătății și eficienței*, Edit. Trei, București, 2009;
 - W. Huber, *Psihoterapiile*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1997;
 - G. Ionescu, *Introducere în psihologia medicală*, Edit. Științifică, București, 1973;
 - Idem, *Psihoterapie*, Edit. Științifică, București, 1990;

- C. Juncu, *Psihologia educației*, U.T Press, Cluj-Napoca, 2004;
- C. G. Jung, *Tipuri psihologice*, Edit. Humanitas, București, 1997;
- Idem, *Psihanaliza fenomenelor religioase*, Edit. Aropa, București, 1998;
- N. Jurcău (coord.), *Penitenciarul – mediu psihosocial distinct*, Edit. Casa cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2008;
- K. Kokh, *Testul Arborelui. Diagnosticul psihologic cu ajutorul testului arborelui*, Edit. Profex, București, 2005;
- M. Lăzărescu, *Psihopatologie clinică*, Edit. Helicon, Timișoara, 1994;
- F. Lelord – C. Andre, *Cum să ne purtăm cu personalitățile dificile*, Edit. Trei, București, 1998;
- M. Ph. Laroche, *Un singur trup – aventura mistică a cuplului*, Edit. Amarcord, Timișoara, 1995;
- G. Lemeni – M. Miclea, *Consiliere și orientare*, Edit. ASCR, Cluj-Napoca, 2004;
- A. Lieury, *Manual de psihologie generală*, Edit. Antel, București, 1990;
- V. Lossky, *Introducere în teologia ortodoxă*, Edit. Enciclopedică, București, 1993;
- E. Lupșa – V. Bratu, *Psihologie*, Edit. Corvin, Deva, 2005;
- F. Macnab, *Dorința Sexuală*, Edit. IRI, București, 1997;
- T., Malirn – A. Birch – A. Wadeley, *Perspective în psihologie*, Edit. Tehnică, București, 1999;
- I. Mânzat, *Psihologia credinței religioase*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1997;
- Michèle Montreuil – Jack Doron (coord.), *Tratat de psihologie clinică și psihopatologie*, Edit. Trei, București, 2009;

-
- Mihaela Minulescu, *Psihodiagnoza modernă. Chestionarele de personalitate*, Edit. Fundației „România de mâine”, București, 2004;
 - I. Mitrofan, *Orientarea experiențială în psihoterapie*, Edit. Sper, București, 2000;
 - Idem, *Cuplul conjugal. Armonie și dizarmonie*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1989;
 - Idem, *Cursa cu obstacole a dezvoltării umane. Psihologie, psihopatologie, psihodiagnoză, psihoterapie centrată pe copil și familie*, Edit. Polirom, Iași, 2003;
 - Iolanda Mitrofan – Nicolae Mitrofan, *Elemente de psihologie a cuplului*, Edit. „Șansa” București, 1994;
 - I. Mitrofan – D. Buzducea, *Psihologia pierderii și terapia durerii*, Edit. Sper, București, 2002;
 - I. Moldovan, *Pedagogia creștină*, Edit. Logos, Oradea, 1995;
 - Idem, *Psihologia vieții religioase*, Edit. Logos, Cluj-Napoca, 2001;
 - Idem, *Introducere în psihologia vieții religioase*, Edit. Logos, Cluj-Napoca, 2001;
 - A. Muntean, *Psihologia dezvoltării umane*, Edit. Polirom, Iași, 2006;
 - A. Munteanu, *Psihoterapia copilului și a adolescentului*, Edit. Augusta, Timișoara, 2003;
 - G. Mureșan, *Consilierea văzută ca lucrare a preoției universale. Creștinul laic și implicațiile psihospirituale ale procesului consilierii*, Edit. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009;
 - A. Nalceagian, *Enigma morții. Eseuri asupra tanatologiei psihologice*, Edit. EuroPress Group, București, 2004;
 - C. Neamțu – A. Gherguț, *Psihopedagogie specială*, Edit. Polirom, Iași, 2000;

- P. Neveanu-Popescu – M. Zlate – T., Crețu, *Psihologie*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1991;
- A. Nuță, *Psihoterapeutul de buzunar*, Edit. Sper, București, 2003;
- Constantin Oancea, *Tehnici de sfătuire/consiliere*, Edit. Vavila, București, 2002;
- M. D. Pașca, *Povestea terapeutică*, Edit. Ardealul, Târgu-Mureș, 2004;
- Idem, *Infractorul minor și reintegrarea sa în comunitate*, Edit. Ardealul, Târgu-Mureș, 2005;
- Idem, *Noi perspective în psihologia medicală*, Edit. Ardealul, Târgu-Mureș, 2006;
- Idem, *Noi perspective în psihologia medicală* (Ediția a II-a), Edit. University Press, Târgu-Mureș, 2007;
- Idem, *Consilierea psihologică în mediul universitar*, Edit. University Press, Târgu-Mureș, 2007;
- V. Pavelcu, *Din viața sentimentelor*, Edit. Enciclopedică Română, București, 1969;
- H. Pitariu (coord.), *Psihologia și viața cotidiană*, Edit. Academiei, București, 1988;
- P. Popescu-Neveanu, *Dicționar de psihologie*, Edit. Albatros, București, 1991;
- Jacques Postel (coordonator), *Dicționar de Psihiatrie și de Psihopatologie clinică*, Edit. Univers Enciclopedic (Colecția Larousse), București, 1998;
- J. Piaget, *Biologie și cunoaștere*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1971;
- V. Preda, *Terapii prin medierea artistică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003;
- V. Predescu, *Psihiatrie*, Edit. Medicală, București, 1989;
- C. Rădulescu-Motru, *Problemele psihologiei*, Edit. Moldova, București, 1994;

-
- Idem, *Puterea sufletească*, Edit. Moldova, București, 1995;
 - Th. Ribot, *Logica sentimentelor*, Edit. Iri, București, 1996;
 - Al. Roșca, *Psihologia generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976;
 - El. Roudinesco, *Familia în dezordine*, Edit. Trei, București, 2006;
 - T. Rudica – D. Costea, *Psihologia omului în proverbe*, Edit. Polirom, Iași, 2004;
 - David Shapiro, *Stiluri nevrotice. Simptomul este expresia unui anumit stil de funcționare nevrotică*, Edit. Trei, București, 2009;
 - V. Săhleanu, *Omul și îmbătrânirea*, Edit. Enciclopedică, București, 1971;
 - S. Săndulache, *Consiliere și psihoterapie pastorală*, Edit. Institutului Teologic Adventist, București, 2006;
 - A. Sen, *Educație și terapie*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1978;
 - B. S. Siegel, *Iubire, medicină și miracole*, Edit. Humanitas, București, 2004;
 - N. Sillamy, *Larousse. Marele dicționar al psihologiei*, Edit. Univers Enciclopedic, București, 2006;
 - N. Stanton, *Comunicarea*, Edit. Societatea Știință și Tehnică, București, 1995;
 - L. Stoica, *Psihopatologie și Psihoterapie*, Edit. Universității, Alba-Iulia, 2004;
 - D. Stăniloae, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1992;
 - Idem, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, Edit. Scripta, București, 1992;

- A. Storr, *Freud*, Edit. Humanitas (Colecția „Maeștri spriturului”), București, 1998;
- U. Șchiopu – E. Verza, *Psihologia vârstelor*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1995;
- Gh. Șincan, *Pilde, povestiri duhovnicești, istorioare nostime*, Edit. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2004;
- T. Tia, *Elemente de Pastorală Misionară pentru o societate post-ideologică*, Edit. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003;
- F. Tudose, *Psihopatologia și psihiatria pentru psihologi*, Edit. Informatică, București, 2002;
- H. Vlachos, *Psihoterapia ortodoxă*, Edit. Învierea, Timișoara, 1998;
- Idem, *Psihoterapia ortodoxă*, Edit. Sophia, București, 2001;
- R. Yin, *Studiul de caz*, Edit. Polirom, Iași, 2005;
- V. Zenkovsky, *Convorbiri cu tinerii despre sexualitate*, Edit. Bizantină, București, 1998;
- W. B. Zion, *Eros și transfigurare*, Edit. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2001;
- M. Zlate, *Introducere în psihologie*, Edit. Polirom, Iași, 2000;
- G. R. Walter, *Influența limbajului pozitiv*, Edit. „Curtea Veche” (Colecția „Cărți-cheie 68”), București, 2003.

B. Bibliografie în limbi străine (exclusiv italiană):

- M. Hansenne, *Psychologie de la Personnalité*, DeBoeck Université, Bruxelles, 2003;
- A. E. Ivey, *Intentional Interviewing and Counseling Facilitating Client Development in Multicultural Societies*,

Company Pacific Grove, Brooks/Cole Publishing Company, California, 1994;

- W. James, *La volonté de croire*, Paris, 1996;
- H. Lehalle – D. Mellier, *Psychologie du développement. Enfance et adolescence. Cours et exercices*, Editeur Dunod, Paris, 2002;
- B. Pascal, *Œuvres complètes*, Editeur Le Seuil, Paris, 1963;
- N. Peseschkian, *Povești orientale ca instrument de psihoterapie*, Edit. Trei, București, 2005;
- C. R. Rogers, *Développement de la personne*, Editeur Dunod, Paris, 1996;
- Ch. Thomson – I. Rudolph, *Counseling Children*, Brooks/Cole Publishing Company Pacific Grove, California, 1992;
- J. Valsiner, *Culture and the Development of Children's Action*, Edit. John Wiley and Sons, England, 1987;
- Idem, *The development of the concept of development in Historical an Epistemological perspectives in demon. Handbook of Child Psychology* (vol.1), Wiley, New-York, 1998;
- Idem, *Culture an Human Development. An Introduction*, Edit. Sage Publications, London, 2000;
- Idem, *Beyond Social Representation. A Theory of Enablement in papers on social representation*, vol.12, 2003;
- A. Vergote, *Religion, foi, incroyance. Étude psychologique*, Editeur Mardaga, Bruxelles, 1985;

C. Bibliografie din spațiul italian:

- G. d'Acquino, *Educazione psicoaffettiva*, Edit. Borla, Torino, 1972;
- J.-M. Aubert, *Compendio della morale cattolica*, Edit. Paoline, Milano, 1989;

- J. Bamberger, *La religione è un'illusione? La sfida di Freud alla teologia*, Concilium [it.] 4/96;
- I. Baumgartner, *Psicologia pastorale. Introduzione alla prassi di una pastorale risanatrice*, Edit. Borla, Torino, 1993;
- B. Borsato, *Le sfide alla pastorale d'oggi. Vivere la fede e la Chiesa in modo adulto*, Edit. Dehoniane, Bologna, 1994;
- G. Bruno, *Il colloquio psicologico nella Direzione spirituale*, Edit. Rogate, Brescia, 1995;
- Idem, *Il colloquio psicologico nell'azione spirituale*, Edit. La Scuola, Brescia și Edit. Antonianum, Roma, 1978;
- Idem, *La psicologia in funzione pastorale, metodologia del colloquio*, Edit. La Scuola Editrice, Brescia și Edit. Antonianum, Roma, 1981;
- M. Baldini, *Educare all'ascolto*, Edit. La Scuola, Brescia, 1994;
- A. Brusco, *La relazione pastorale d'aiuto, camminare insieme*, Edit. Camilline, Torino, 1993;
- S. Cavalletti, *Il potenziale religioso del bambino*, Paoline, Roma, 1989;
- A. Cencini, *Amerai Dio con tutto il cuore. Psicologia dell'incontro con Dio*, Edit. Dehoniane, Bologna, 1986;
- L. Cian, *La relazione di aiuto, elementi teorico-pratici per la formazione ad una corretta comunicazione interpersonale*, Edit. Elle di Ci, Torino, 1992;
- G. Courtoise, *Per "riuscire" con i fanciulli*, Edit., Brescia, 1972;
- G. M. Comolli – Italo Monticelli (a cura di), *Manuale di Pastorale Sanitaria*, Edizioni Camilliane, Torino, 1999;
- G. Dacquino, *Educazione psicoaffettiva*, Edit. Borla, Torino, 1972;

-
- Idem, *Vivere il piacere*, Edit. Internazionale, Torino, 1984;
 - K. Frielingsdorf, *Ma Dio non è così*, Edit. Paoline, Roma, 1993;
 - Idem, *Vivere non sopravvivere, salute psicologica e fede*, Edit. Citta' Nuova, Roma, 1993;
 - J. Garcia-Monge, *Il dialogo spirituale e la terapia*, "Concilium" [it.] 10/1974;
 - Idem, *Il colloquio psicologico nell'azione spirituale*, Edit. La Scuola, Brescia și Edit. Antonianum, Roma, 1978;
 - Idem, *La psicologia in funzione pastorale, metodologia del colloquio*, Edit. La Scuola Editrice, Brescia și Edit. Antonianum, Roma, 1981;
 - A. Godin, *La relazione umana nel dialogo pastorale*, Edit. Borla, Roma, 1966;
 - Th. Gordon, *Genitori efficaci, educare figli responsabili*, Edit. Meridiana Potenza, Bari, 1997;
 - Idem, *Insegnanti efficaci*, Edit. Giunti Liscioni, Firenze, 1996;
 - A. Gorres – K. Rahner, *Il male, le risposte della psicoterapia e del cristianesimo*, Cuneo, 1996;
 - B. Groeschel, *Passaggi dello spirito, la psicologia dello sviluppo spirituale*, Padova, 1997;
 - G. Groppo, *Psicologia e teologia: modelli di rapporto*, "Orientamenti pedagogici" 5/1980;
 - A. Grun, *Comme essere in armonia con se stessi*, Edit. Queriniana, Brescia, 1997;
 - R. Hostie, *Il sacerdote, consigliere spirituale*, Edit. Borla, Torino, 1996;
 - F. Imonda, *Aspetti del dialogo tra le scienze umane e pedagogiche e la dimensione teologica*, "Seminarium" 1/1994;

- J. Loew, *Il contatto pastorale personale con l' "incredulo"*, "Concilium" [it.] 3/1967.
- A. Manenti, *Teologia e psicologia: il metodo interdisciplinare*, "Rivista di teologia morale" 76/1987;
- G. Mazzocato, *Psicologia e pastorale, urgenze pratiche e questioni teoriche*, "Teologia" 2/1996;
- A. Miller, *Il drama del bambino dotato e la ricerca del vero sé*, Edit. Boringhieri, Torino, 1997;
- H. Nouwen, *Il guaritore ferito, il ministero nella società contemporanea*, Edit. Queriniana (Colecția *Spiritualita' 22*), Brescia, 1982;
- Idem, *Ministero creativo*, (Colecția *Spiritualita' 20*), Brescia, 1981;
- L. Pignatiello, *Comunicare la fede, saggi di teologia pastorale*, Edit. Paoline, Torino, 1996;
- J.-M. Pohier, *Psicologia e Teologia*, Paoline, Torino, 1991;
- A. Ple, *Mutamento di posizione della chiesa di fronte alla psicoanalisi*, "Concilium" [it.] 9/1974;
- C. Rogers – M. Kinget, *Psicoterapia e relazioni umane*, Edit. Boringhieri, Torino, 1980;
- G. Sovernigo, *Educare alla fede. Elementi per un progetto educativo-pastorale*, Edit. Dehoniane, Bologna, 1995;
- Idem, *L'aiuto psicologico nella crescita spirituale*, "Credere oggi" 3/1993;
- Idem, *Vivere la carità, maturazione relazionale e vita spirituale*, Edit. Dehoniane, Bologna, 1997;
- Idem, *La persona e l'azione del mediatore pastorale. Aspetti personali*, Edit. Ftis, Padova, 1998;
- M. Szentmártoni, *Camminare insieme. Psicologia pastorale*, Edit. San Paolo, Milano, 2001;

- A. N. Terrin, *Leiturghia, dimensione fenomenologica e aspetti semiotici*, Edit. Queriniana, Brescia, 1988;
 - A. Van Kaam, *Il counseling, una moderna terapia esistenziale*, Edit. Citta Nuova, Roma, 1985;
 - A. Vergote, *Psicologia religiosa*, Edit. Borla, Roma, 2000;
 - Idem, *Per una fede adulta*, "Lumen vitae" 3/1968;
 - R. Zavalloni, *Il consiliere pedagogico. La relazione d'aiuto nell'educazione*, Edit. La Scuola, Brescia, 1989;
 - Paul M. Zulehner, *Teologia Pastorale. 4. Futurologia Pastorale. La Chiesa in cammino verso la societa' di domani*, Edit. Queriniana, Brescia, 1992;
 - Idem, *Teologia Pastorale. 1. Pastorale Fondamentale. La Chiesa fra compito e attesa*, Edit. Queriniana, Brescia, 1992;
- D. Bibliografie de factură interdisciplinară:
- H., Alexandru, *Vorbirea în șoaptă*, Edit. Anastasia, București, 1995;
 - A., Andreicuț, *Repere de morală creștină*, Edit. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007;
 - E. Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Edit. Humanitas, București, 2005;
 - E. Bianchi, *Cuvânt și rugăciune*, Edit. Deisis, Sibiu, 1996;
 - L. Berkowitz, *Agression: Its Causes Consequences and Control*, Mc Graw-Hill Inc, University of Wisconsin, Madison, 2000;
 - L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Edit. Tineretului, București, 1965;
 - L. Blaga, *Opere*, Edit. Minerva, București, 1982;
 - J. Brech, *Puterea cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, București, 1999;

- J. Canfield, - M. V. Hansen – P. Hansen – I. Dunlap, *Supă de pui pentru suflet de copil*, Edit. Amaltea, București, 2001;
- Gh. Calciu-Dumitreasa, *Războiul întru cuvânt*, Edit. Nemira, București, 2001;
- R. Ciobanu, *Mic dicționar de cultură religioasă*, Edit. Helicon, Timișoara, 1994;
- P. Chirilă și M. Valicu, *Meditație la medicina biblică*, Edit. Asociația Medicală Creștină Christiana, București, 1992;
- P. Claudel, *Un poet privește crucea*, Edit. Anastasia, București, 1994;
- V. Duță, *Dicționar de aforisme, expresii, maxime, proverbe și zicători*, Edit. Victor, București, 1997;
- J. Duquese, *Dumnezeu pe înțelesul copiilor*, Edit. Humanitas, București, 2005;
- R. P. Droit, *Filosofia pe înțelesul copiilor*, Edit. Humanitas, București, 2005;
- I. C. Hintescu, *Proverbele românești*, Edit. Facla, Timișoara, 1985;
- M. Herivan, *Noua mitologie a universurilor deschise*, Edit. Eminescu, București, 1984;
- I. Lupu – I. Zang – C. Săndulescu, *Sociologia sănătății*, Edit. Tipara, Pitești, 2004;
- F. Mureșan, *Grai și suflet românesc*, Edit. Arhiecezanană, Cluj-Napoca, 1997;
- S. Morretta, *Cuvântul și tăcerea*, Edit. Tehnică, București, 1994;
- C. Noica, *Cuvânt împreună pentru rostirea românească*, Edit. Humanitas, București, 1996;
- R. Noica, *Cultura Duhului*, Edit. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2002;

-
- M. D., Pașca, *Cunoașterea copilului din perspectiva scrisului*, Edit. Ardealul, Târgu Mureș, 2006;
 - Idem, *Noi perspective în psihologia medicală*, Edit. University Press, Târgu Mureș, 2002;
 - Idem, *Consilierea psihologică în mediul universitar*, Edit. University Press, Târgu Mureș, 2002;
 - S. Poledna, *Actori sociali în situații și interacțiuni violente*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000;
 - *** *Proverbe românești. Antologie*, Edit. Minerva, București, 1984;
 - T. Rudiță T și D. Costea, *Psihologia omului în proverbe*, Edit. Polirom, Iași, 2004;
 - M. Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Edit. Univers Enciclopedic, București, 1999;
 - Sofronie al Gyulei, *Cuvinte despre rugăciune ale părintelui Sofronie Saharov*, Edit. Teognost, Cluj-Napoca, 2005;
 - D. Stăniloae, *Cele cinci cuvinte teologice*, Edit. Anastasia, București, 1993;
 - D. Stăniloae, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Edit. Elion, București, 2001;
 - N. Stanton, *Comunicarea*, Edit. Știință și Tehnică, București, 1995;
 - I. M. Stoian, *Dicționar religios*, Edit. Garamond, București, 1944;
 - M. Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Edit. Humanitas, București, 1993.